

**ДОПОВІДЬ
ЩОДО ГРОМАДСЬКОЇ ОЦІНКИ
ПРОЦЕСУ РЕАЛІЗАЦІЇ
ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ
У 2012 РОЦІ**

Київ – 2013

Зміст

Передмова	5
Розділ 1. Пріоритетність екологічної політики в Україні	8
1.1 Головні екологічні проблеми України.....	8
1.2 Врахування екологічної складової у стратегічних документах державної політики.....	10
1.3 Екологічна складова в програмах політичних партій на виборах 2012 року.....	15
1.4 Розвиток процесу «Довкілля для України».....	20
1.5 Моніторинг виконання екологічної політики.....	23
1.6 Висновки	24
Розділ 2. Нормативно-правова база і дотримання екологічного законодавства.....	25
Висновки	35
Розділ 3. Державне управління у сфері охорони довкілля та використання природних ресурсів.....	37
3.1 Здатність системи державного управління України забезпечити виконання Стратегії національної екологічної політики	37
3.2 Міністерство екології та природних ресурсів України...	39
3.3 Інші центральні органи виконавчої влади в системі державного екологічного управління.....	43
3.4 Органи місцевого самоврядування.....	44
3.5 Фінансування природоохоронної галузі.....	45
3.6 Регуляторні інструменти у сфері охорони довкілля ...	49
Екологічний контроль.....	49
Екологічна експертиза, оцінка впливу на навколишнє середовище та стратегічна екологічна оцінка.....	51
Дозвільна діяльність.....	53
3.7 Система моніторингу навколишнього природного середовища	56
3.8 Регіональна екологічна політика.....	57
3.9 Висновки	61
Розділ 4. Збереження природи і збалансованість природокористування	63
4.1 Природно-заповідний фонд (ПЗФ).....	63
4.2 Збереження біологічного різноманіття та формування екомережі.....	75
4.3 Збереження лісів	79
4.4 Збереження степових екосистем.....	83
4.5 Збереження водних ресурсів.....	86

4.6 Захист морів.....	96
4.7 Збереження земельних ресурсів	98
4.8 Інтенсифікація сільського господарства.....	105
4.9 Екологічні проблеми видобування корисних копалин	108
Видобування сланцевого газу	108
Видобування нафти і газу на морському шельфі	113
Видобування ільменіт-титанових руд на Житомирщині	113
Видобування піску на узбережжі Чорного моря	115
Видобування піску та гравію в національному природному парку «Дністровський каньйон»	117
Негативні наслідки розробки Хотиславського родовища (Білорусь) для України	117
4.10 Зміна клімату.....	119
4.11 Захист атмосфери.....	122
4.12 Висновки	124
Розділ 5. Інтеграція екологічної політики в галузі економіки України	126
5.1 Проблеми інтеграції екологічної складової до галузевих політик	126
5.2 Паливно-енергетичний комплекс.....	128
Екологічні проблеми розвитку атомної енергетики.....	131
Екологічні проблеми розвитку малої гідроенергетики....	134
5.3 Промисловий комплекс.....	138
5.4 Агропромисловий комплекс.....	142
5.5 Транспортний комплекс.....	145
5.6 Житлово-комунальне господарство.....	146
Водопостачання та водовідведення	146
Поводження з побутовими відходами.....	149
5.7 Екологічно небезпечні відходи, об'єкти, території та явища.....	151
5.8 Висновки	154
Розділ 6. Виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері охорони довкілля	156
6.1 Стан впровадження засад збалансованого (сталого) розвитку в Україні.....	156
6.2 Виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері охорони довкілля	162
6.3 Регіональне та транскордонне співробітництво	178
6.4 Екологічна складова євроінтеграційних процесів.....	180
Порядок денний асоціації Україна – ЄС.....	180

Проект Угоди про асоціацію між ЄС і його державами-членами та Україною.....	181
Європейська політика сусідства у країнах-партнерах	182
Адаптація законодавства України до законодавства ЄС...	184
6.5 Міжнародна технічна допомога (МТД) в екологічній сфері.....	187
6.6 Висновки	197
Розділ 7. Діяльність громадських природоохоронних організацій..	198
7.1 Головні пріоритети, напрями та проблеми діяльності.....	198
7.2 Громадська рада при Мінприроди.....	207
7.3 Організаційно-інформаційно-тренінговий центр.....	210
7.4 Створення Національної екологічної ради України.....	212
7.5 Висновки	215
Розділ 8. Екологічна освіта та освіта для збалансованого розвитку	218
8.1 Пріоритезація екологічної освіти та освіти для збалансованого розвитку у законодавчих документах	218
8.2 Дошкільна освіта.....	220
8.3 Загальна середня освіта.....	222
8.4 Середня професійна освіта.....	225
8.5 Вища освіта.....	225
8.6 Наукова освітня діяльність та дослідження.....	226
8.7 Післядипломна освіта.....	230
8.8 Позашкільна освіта.....	230
8.9 Неформальна освіта.....	225
8.10 Діяльність релігійних громад у сфері екологічної освіти	234
8.11 Висновки	238
Розділ 9. Екологічне інформування.....	239
9.1 Державна політика з питань екологічної інформації	239
9.2 Доступ до інформації за запитом	240
9.3 Збір та поширення екологічної інформації	240
9.4 Екологічна інформація у ЗМІ	243
9.5 Висновки	245
Розділ 10. Наукові дослідження у сфері екологічної політики у період 2003-2012 років	246
Висновки	278
Список авторів.....	279
Перелік текстових вставок, таблиць і рисунків	284

Передмова

На сучасному етапі розвитку суспільства розв'язання будь-якої екологічної проблеми міжнародного, національного, регіонального чи місцевого рівнів потребує спільних зусиль державних установ, громадськості та бізнесу.

У демократичному суспільстві важливу роль у прийнятті екологічно значущих рішень відіграє громадськість. Громадянське суспільство виконує функцію привернення суспільної уваги до тих екологічних проблем, на які не реагує ні держава, ні ринок. Іншими важливими функціями громадської екополітики є громадський контроль за реалізацією національної та міжнародної екополітики, а також підтримка громадянських ініціатив, спрямованих на поліпшення стану довкілля.

В Україні громадський екологічний рух давно став одним із суб'єктів національної екологічної політики. І це не дивно, оскільки зростає заінтересованість найширших верств населення в екологічній проблематиці у зв'язку з численними планами та реалізацією небезпечних для довкілля проєктів і програм і погіршенням екологічної ситуації. Зростають чисельність і масовість активних дій громадськості на захист середовища існування й свого конституційного права на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.

У 2002–2003 роках громадські екологічні організації України вперше виступили з ініціативою підготовки доповіді «Громадська оцінка екологічної політики в Україні»¹. Ця доповідь була представлена на Спільному засіданні міністрів та НУО на 5-й Всеєвропейській конференції міністрів охорони навколишнього середовища «Довкілля для Європи», яка проходила в Києві у травні 2003 року.

Зусиллями громадськості необхідність підготовки громадської оцінки екологічної політики була закріплена у 2010 році на законодавчому рівні відповідно до прийнятого Закону України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року». Зокрема, Ціль 1 Стратегії передбачає **«сприяння виданню та поширенню Доповіді громадських екологічних організацій щодо проведення громадської оцінки національної екологічної політики, починаючи з 2011 року»**.

У Національному плані дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011–2015 роки передбачено таке завдання: «Видання, у тому числі в електронній формі, щорічної доповіді неурядових екологічних організацій щодо проведення громадської оцінки державної екологічної політики із зазначенням кількісних та якісних показників доступу до екологічної інформації». Цим планом встановлено термін оприлюднення доповіді – **щороку до 31 березня**.

Слід зазначити, що в рамках фінансової угоди між Україною та ЄС № ENPI/2009/020-398 «Підтримка реалізації стратегії Національної екологічної

¹ Текст доповіді розміщено на веб-сторінці <http://www.menr.gov.ua/content/article/220>.

політики України» Європейський Союз здійснює підтримку національної екологічної політики України. В цій угоді визначено «показники ефективності реалізації бюджетної підтримки ЄС у секторі охорони навколишнього природного середовища». Зокрема, показник № 5 передбачає видання доповіді про громадську оцінку процесу реалізації екологічної політики у 2011 та 2012 роках.

З метою надання допомоги Міністерству екології та природних ресурсів України, іншим заінтересованим сторонам і організаціям громадянського суспільства у процесі виконання, координації, звітування за Програмою бюджетної підтримки ЄС Європейська комісія виділила грант для реалізації проекту «Додаткова підтримка Міністерства екології та природних ресурсів України в реалізації секторальної бюджетної підтримки», який впроваджується в Україні протягом 2012–2014 років.

19 вересня 2012 року Мінприроди звернулося до керівництва проекту з проханням «надати експертну підтримку для підготовки Щорічної доповіді за 2011 рік та організації її широкого громадського обговорення». У відповідь на це звернення була сформована група експертів з представників громадських природоохоронних організацій, яка підготувала відповідну доповідь відповідно до «Технічного завдання до підготовки Щорічної доповіді НУО (ЩД НУО) “Громадська оцінка національної екологічної політики” за 2011 рік (включаючи аналіз за період з 2003 року)».

Проте, не всі громадські природоохоронні організації погодилися з тим, що процедура підготовки громадської оцінки має визначатися державними установами чи донорськими організаціями. На засіданні Громадської ради всеукраїнських організацій природоохоронного спрямування 24 жовтня 2012 року обговорювалося питання щодо підготовки Громадської оцінки екологічної політики в Україні. Було вирішено створити з ініціативи Громадської ради Робочу групу для підготовки доповіді.

До складу Робочої групи увійшли представники національних і місцевих громадських екологічних організацій, члени Національної екологічної ради України та регіональних Громадських рад (при обласних управліннях та інспекціях).

Також було вирішено здійснювати підготовку доповіді на громадських засадах.

16 листопада 2012 року відбулося перше засідання Робочої групи, на якому були затверджені процедура підготовки Громадської оцінки, склад Робочої групи, структура доповіді та визначені координатори з підготовки тематичних розділів доповіді.

Інформаційною основою для підготовки «Громадської оцінки – 2012» стали:

- дані державної статистичної звітності, різних аналітичних матеріалів щодо тенденцій за останні роки;
- звіти Мінприроди України та інших центральних органів виконавчої влади, офіційні повідомлення Рахункової палати України;

- звернення, заяви, відозви, відкриті листи, оціночні та інформаційно-аналітичні матеріали, оприлюднені на веб-сайтах ряду всеукраїнських та міжнародних організацій, та матеріали громадських екологічних організацій (тексти звернень, заяв, скарг з природоохоронної тематики на адресу Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, обласних і місцевих органів влади), які надійшли на адресу Робочої групи.

Складність підготовки Громадської оцінки у 2012 році полягала в тому, що станом на кінець березня 2013 року звіт Мінприроди України за 2012 рік не був підготовлений та оприлюднений.

Проекти Громадської оцінки були обговорені на чотирьох засіданнях Робочої групи, проведення яких було підтримано проектом ЄС «Додаткова підтримка Міністерства екології та природних ресурсів України в реалізації секторальної бюджетної підтримки».

Підготовка доповіді здійснювалася на принципах незалежності, самоорганізації, колективного авторства, консенсусу, актуальності, роботи на громадських засадах, відповідальності, партнерства та небайдужості. Це сприяло консолідації громадського руху, що знайшло своє відображення у створенні Національної екологічної ради та започаткуванні Національного процесу «Довкілля для України».

Розділ 1. Пріоритетність екологічної політики в Україні

1.1. Головні екологічні проблеми України

1. На початку XXI століття Україна посідає одне з перших місць у світі за рівнем споживання енергії, води та інших ресурсів на одиницю ВВП, обсяги промислових відходів на душу населення перевищують аналогічні показники багатьох країн. Водночас країна має значний і різноманітний природно-ресурсний потенціал, який протягом тривалого історичного періоду зазнавав масштабної екстенсивної експлуатації. Внаслідок цього ресурси значною мірою виснажені і деградовані, потребують дбайливого ставлення та ощадливого використання. Особливо це стосується земельних, лісових і водних ресурсів.

2. Ресурсна зорієнтованість економіки країни визначає постановку проблеми. Україна вкрай неефективно та витратно споживає більшість з природних ресурсів. Енергоємність ВВП України в 2,6 рази більша за світовий. Рівень забезпечення водними ресурсами України значно нижче світового і європейського. Показник забезпеченості водними ресурсами в розрахунку на одного жителя в Україні майже в 7 разів менше світового. Водночас Україна відзначається надмірним водоспоживанням, високим рівнем водомісткості національної економіки, який у 2,5 рази перевищує світовий рівень.

3. Земельні ресурси країни внаслідок тривалої екстенсивної експлуатації зазнали масштабної деградації, потерпають від різних видів ерозії. За рівнем розораності території Україна посідає перше місце в Європі. Сільськогосподарські угіддя займають 68,9 % території країни, з них 80 % припадає на частку ріллі. Показник розораності території України в 5 разів вище середньосвітового, однак ефективність використання земель є надзвичайно низькою. З одного гектара сільськогосподарських угідь у країні отримується в кілька разів менше продукції, ніж у Західній Європі. Зокрема, володіючи 31 млн га орних земель (найвищий показник у Європі) та віковими традиціями ведення сільського господарства, країна за відсутності концепції розвитку та довгострокової перспективи, натомість покладаючись на короткотермінові регулятивні механізми ринку, втрачає родючість ріллі, традиції землекористування та сільське населення як основу стабільності та продовольчої безпеки.

4. Антропогенне та техногенне навантаження на довкілля в кілька разів перевищує відповідні показники у розвинутих країнах світу. Це, в свою чергу, визначає низьку тривалість життя в Україні, яка у 2010 році склала 69,8 років, що значно нижче показників розвинутих країн. Аналіз динаміки чисельності населення України за 2000–2010 рр. свідчить про його щорічні втрати на 370 тис. осіб.

5. Надмірно високий рівень забруднення підприємствами гірничо-видобувної, металургійної, хімічної промисловості, енергетичного сектору за роки незалежності не вдалося знизити. Україна має найвищий в Європі рівень вирубування лісів. Близько 15 % території України з населенням понад 10 млн осіб перебуває у критичному екологічному стані. Щільність викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря останнім часом становить понад

130 кг на кожного мешканця, що в кілька разів перевищує зазначений показник у розвинутих країнах світу.

6. Масштабна тривала експлуатація природно-ресурсного потенціалу призвела до загострення екологічної ситуації в країні та не забезпечила відповідного економічного розвитку (рівень ВВП на одну особу в Україні в 2011 році становив трохи більше 60 % середньосвітового). На світових ринках за Україною закріплюється роль сировинного регіону. Основу товарного експорту становить продукція природоємних, екологічно-шкідливих, низько-технологічних галузей. Значну загрозу становить експортна спеціалізація сільського господарства на вирощуванні культур, які особливо виснажують ґрунти. Понад те, загальна зорієнтованість виробництва товарів на зовнішній ринок робить його чутливим до коливання цін. Водночас, у структурі імпорту значну частку становлять енергоносії, що, в свою чергу, створює загрозу для національної безпеки та збалансованого розвитку України.

7. Серйозною проблемою є нерівномірність територіальної концентрації виробництва. Поєднання в одних і тих же високо урбанізованих районах значних масштабів концентрації промислового та сільськогосподарського виробництва призводить до значної антропогенної зміни навколишнього середовища, забруднення, руйнування і деградації всіх складових компонентів довкілля.

8. В Україні надзвичайно високий рівень зношеності основних виробничих засобів, що зумовлює посилення ймовірності техногенних аварій зі значними негативними екологічними наслідками.

9. Гострою проблемою є зростаюча соціальна нерівність. За межею бідності знаходиться 35 % громадян України.

10. На окрему позицію в цьому переліку екологічних проблем слід поставити екологічні проблеми, пов'язані з аварією на ЧАЕС, негативні наслідки якої не мають світових аналогів.

11. Україна до цього часу не реалізувала повною мірою свій потужний соціально-історичний, культурний, трудовий і освітній потенціал та втратила частину традиційних цінностей щодо ощадливого використання природних ресурсів. Високий загальний рівень освіченості населення є потужною складовою потенціалу розвитку країни, проте рівень знань про збалансований розвиток залишається у зародковому стані. Багато в чому це пов'язано з неефективним впровадженням Концепції екологічної освіти в Україні та Стратегії ЄЕК ООН з освіти для збалансованого розвитку.

12. Ще одним нереалізованим ресурсом країни є недостатнє залучення наукового потенціалу. Країна, в якій ідеї В.І Вернадського і С.А. Подолінського закладали світові підвалини уявлень про збалансований розвиток, наразі не реалізувала їх у державній політиці та управлінні.

13. Через брак політичної волі вищого керівництва країни екологічна складова розвитку не стала пріоритетом державної політики України. Формуванню та ефективній реалізації екологічної політики заважають також

політична нестабільність і недостатність нормативно-правової бази. У сфері планування розвитку існують значні проблеми. Не вдається інтегрувати екологічну складову в національних і регіональних планах і галузевих програмах, внаслідок чого спостерігається істотна залежність між економічним зростанням і пов'язаним з ним тиском на довкілля.

14. Можливості реального впливу громадськості на прийняття екологічно значущих рішень відсутні, в тому числі через такі причини:

- ці рішення приймаються потайки та кулуарно, громадськість дізнається про них, як правило по факту початку робіт;
- в Україні відсутні законодавчі норми, які б зобов'язували чиновників керуватися думкою громадськості. Практика показала, що тільки завдяки неймовірним зусиллям громадськість може вплинути на екологічно значущі проекти.

15. Для сучасної політичної еліти України проблеми раціонального природокористування, екобезпеки та збереження природи не є пріоритетними, що обумовлено формуванням влади великим бізнесом. У Європі це неможливо, тому що громадяни навчилися боротися за свої права, не допускати до влади бізнесменів. Партії в цих країнах віддзеркалюють інтереси громадян, а не інтереси бізнесових груп.

1.2. Врахування екологічної складової у стратегічних документах державної політики

16. Кризовий стан довкілля та пов'язаного з цим чинником здоров'я населення України становить загрозу національній безпеці України.

За індексом екологічного виконання (Environmental Performance Index), що розраховується фахівцями Центру екологічної політики та права при Йельському університеті у США (Yale Center for Environmental Law and Policy) та вимірює досягнення країни щодо стану довкілля та управління природними ресурсами з використанням 22 індикаторів, розподілених за десятьма категоріями, що характеризують як якість довкілля, так і життєздатність екосистем, у 2012 році Україна зайняла 102-гу позицію серед 132 країн світу з рейтингом 46,3².

Зважаючи на те, що у 2006 році Україна була на 51-му місці з рейтингом 71,2, у 2008 році – на 75-му місці з рейтингом 74,1 та у 2010 році – на 87-му місці з рейтингом 58,2, це підтверджує як загальний низький рівень дієвості державної політики в екологічній сфері, так і загрозливі тенденції щодо його подальшого зниження.

Головною причиною виникнення кризового стану довкілля є низький пріоритет екологічної політики в Україні.

17. Тривалий період ігнорування урядом України пріоритетності питань збереження природи призвів до правового нігілізму в питанні дотримання вимог природоохоронного законодавства, який потужні бізнесові структури сприйняли як сигнал до подальшого ігнорування вимог природоохоронного законодавства. Це призвело до того, що почала набирати силу лобістська діяльність бізнесових

² <http://epi.yale.edu>

структур, спрямована на те, щоб зменшити кількість природоохоронних вимог для певного напрямку бізнесової діяльності.

18. Ігнорування вимог природоохоронного законодавства з боку політичної еліти у процесі прийняття управлінських рішень стало сигналом для бізнесу в усіх галузях економіки щодо неврахування екологічних пріоритетів у власній діяльності як на стадії стратегічного планування, так і в короткострокових планах.

19. Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики до 2020 року», ухвалений Верховною Радою України 21 грудня 2010 року став суттєвим кроком України у виконанні головного зобов'язання в екологічній сфері в рамках реалізації пріоритетів Порядку денного Асоціації (ПДА) Україна – ЄС і створив можливості для повноцінної реалізації цілей та завдань екологічної політики.

Разом з тим у 2012 році значних позитивних змін в екологічній політиці України не відбулося.

20. У 2012 році була прийнята нова редакція **Стратегії національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється»**, затверджена Указом Президента України від 8 червня 2012 року № 389/2012³.

У новій редакції Стратегії національної безпеки України гарантування безпечних умов життєдіяльності населення, захисту і відновлення навколишнього природного середовища віднесено до життєво важливих національних інтересів України, захист яких є нагальним завданням політики національної безпеки. Стратегія вказує на наявність таких небезпечних екологічних і техногенних чинників, викликів і загроз:

у зовнішньому просторі – надмірне антропогенне навантаження на довкілля, що зумовлює збільшення викидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, і як наслідок – глобальні зміни клімату, зростання дефіциту продовольства, питної води, небезпечні техногенні аварії, пандемії, що загрожують населенню і потребують додаткових ресурсів для реагування на них;

у внутрішньому безпековому середовищі – зношеність основних фондів, зокрема об'єктів підвищеної безпеки, комунальної інфраструктури населених пунктів, очисних споруд підприємств;

– надмірний антропогенний вплив на територію України та техногенна перевантаженість;

– недостатньо раціональне використання природних ресурсів, радіоактивне, хімічне та біологічне забруднення довкілля, наявність проблеми транскордонних забруднень;

– утворення значних обсягів відходів виробництва та споживання, недостатньо ефективний рівень їх вторинного використання, переробки та утилізації;

– недостатній контроль за ввезенням в Україну екологічно небезпечних технологій та матеріалів, збудників хвороб, використання генетично модифікованих організмів.

³ Офіційний вісник України від 22.06.2012. – 2012. – № 45. – С. 104. – Ст. 1749, код акту 62014/2012

Крім того, відзначено, що залишаються актуальними й інші загрози, визначені Законом України від 19.06.2003 р. № 964-IV «Про основи національної безпеки України». Зокрема, в екологічній сфері зазначеним Законом визначені такі інші загрози:

- зростання ризиків виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характерів;
- неподоланність негативних соціально-екологічних наслідків Чорнобильської катастрофи;
- погіршення екологічного стану водних басейнів, загострення проблеми транскордонних забруднень та зниження якості води;
- загострення техногенного стану гідротехнічних споруд каскаду водосховищ на р. Дніпро;
- неефективність заходів щодо подолання негативних наслідків військової та іншої екологічно небезпечної діяльності;
- небезпека техногенного, у тому числі ядерного та біологічного, тероризму;
- посилення впливу шкідливих генетичних ефектів у популяціях живих організмів, зокрема генетично змінених організмів, та біотехнологій;
- застарілість та недостатня ефективність комплексів з утилізації токсичних і екологічно небезпечних відходів.

21. Таким чином, нова редакція Стратегії національної безпеки України значну увагу приділяє екологічним питанням і це є важливим позитивним зрушенням. Однак екологічна складова цієї Стратегії не повністю узгоджена з цілями та завданнями, визначеними Законом України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики до 2020 року», зокрема, в частині, збереження біорізноманіття, розвитку природно-заповідного фонду, збереження та відтворення лісів тощо. Стратегія також відзначається відсутністю конкретно встановлених цілей і механізмів їх досягнення, а розроблення та впровадження механізму її моніторингу гальмується. Так, у 2012 році Кабінетом Міністрів України не запроваджені показники (індикатори) стану національної безпеки, згідно з якими має оцінюватися розвиток ситуації в різних сферах національної безпеки, зокрема у сфері охорони довкілля, як це і передбачалося зазначеним Указом Президента України.

22. У щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України в 2012 році»⁴ при розгляді питання охорони довкілля у контексті проблем енергетичної та екологічної безпеки, наголошено, що за роки незалежності в Україні сформовано міцні підвалини державної політики в еколого-техногенній сфері, зокрема закладено інституційні основи, створено нормативно-правову базу з урахуванням міжнародних стандартів і вимог сучасності, укладено низку міжнародних угод щодо природоохоронної діяльності. Докладено значних зусиль для подолання надзвичайних ситуацій природного й техногенного характеру, які виникали на території країни й поза її межами, що стало цінним надбанням знань і досвіду в цій сфері та сприяло розширенню міжнародної співпраці.

⁴ Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2012. – 256 с.

23. Окремого розділу з викладенням конкретних завдань у природоохоронній сфері Послання Президента України не містить.

Натомість з Розділу 3 «Глобальні ризики і виклики розвитку економіки України та цілі стратегії модернізації» до пріоритетних напрямів екологічного спрямування можна віднести таке:

- підвищення енергоефективності, зниження енергоємності економіки (розділ 3.3. Тенденції та виклики для структурної трансформації економіки);
- посилення охорони земель і підвищення родючості ґрунтів (розділ 5.2. Порядок денний аграрних реформ в Україні).

24. Згідно з Указом Президента України від 9 квітня 1997 року № 314/97 «Про щорічні послання Президента України до Верховної Ради України» текст послання, направлений до Верховної Ради України або виголошений Президентом України, набуває сили офіційного документа і має враховуватись у роботі Кабінету Міністрів України, міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій. Кабінет Міністрів України на реалізацію положень, що містяться в посланнях, має розробляти конкретні заходи та здійснювати систематичний і дієвий контроль за їх виконанням.

Однак, як свідчить аналіз прийнятих та розроблених законодавчих і нормативних актів, спостерігається суттєвий розрив між встановленими завданнями та забезпеченням їх виконання.

У посланнях 2010–2012 років не підбиваються підсумки минулих років і не аналізується стан виконання попередніх послань глави держави, а, отже, не встановлюються конкретні шляхи законодавчого врегулювання виявлених проблем.

25. Питання екологічного спрямування у Національному плані дій на 2012 рік щодо впровадження **Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»**, затвердженого Указом Президента України від 12 березня 2012 року № 187/2012⁵, включені до розділу «Удосконалення державної регуляторної політики у сфері екологічної безпеки» і складаються з наступних заходів:

- внесення на розгляд Верховної Ради України проекту Закону України про внесення змін до Кодексу України про надра (нова редакція);
- внесення на розгляд Верховної Ради України проекту Закону України про Загальнодержавну програму поводження з відходами в Україні;
- видання Кабінетом Міністрів України актів щодо комплексу заходів, спрямованих на створення інфраструктури:
 - заготівлі та утилізації непридатних для використання транспортних засобів;
 - збирання та утилізації електричного і електронного обладнання;
 - поводження з медичними відходами;
- видання Кабінетом Міністрів України акту щодо порядку проведення моніторингу навколишнього природного середовища суб'єктами господарювання, виробнича діяльність яких призводить або може призвести до погіршення стану довкілля;

⁵ Офіційний вісник України від 30.03.2012 - 2012, № 22, стор. 67, стаття 825, код акту 60835/2012

- впровадження технологій дистанційного зондування Землі для проведення державного екологічного моніторингу навколишнього природного середовища з використанням засобів автоматизації та геоінформаційних систем;
- здійснення заходів з очищення територій від небезпечних відходів (непридатних пестицидів, відходів із вмістом берилію та відходів гексахлорбензолу);

- розроблення та впровадження пілотного проекту для запровадження на державних підприємствах автоматизованих систем моніторингу викидів в атмосферне повітря забруднюючих речовин.

Розділом «Земельна реформа. Створення прозорого ринку земель сільськогосподарського призначення» передбачено:

- проведення інвентаризації земель природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення (завершення у 2012 році інвентаризації 80 % відповідних земель);

- встановлення водоохоронних зон, прибережних захисних смуг вздовж річок, морів, навколо озер, водосховищ та інших водойм, а також встановлення пляжних зон (встановлення та внесення до Державного земельного кадастру інформації щодо всіх водоохоронних зон, прибережних захисних смуг уздовж морів, а також щодо 70 % водоохоронних зон уздовж річок, навколо озер, водосховищ та інших водойм, пляжних зон).

26. Лише частина запланованих заходів була виконана у 2012 році, зокрема:

- згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 червня 2012 р. № 657-р, у 2012 році Івано-Франківській обласній державній адміністрації виділено 120 000 тис. гривень за рахунок залишку коштів Державного фонду охорони навколишнього природного середовища, який утворився на 1 січня 2012 р., як субвенцію з державного бюджету обласному бюджету Івано-Франківської області для здійснення невідкладних природоохоронних заходів із видалення, перевезення та утилізації небезпечних відходів гексахлорбензолу, що перебувають на полігоні у зоні консервації Домбровського кар'єру в Калуському районі Івано-Франківської області;

- прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2012 р. № 843 «Деякі питання заготівлі та утилізації відходів, що утворюються внаслідок втрати транспортними засобами своїх споживчих властивостей».

27. Загалом стан виконання запланованих заходів можна оцінити як незадовільний, оскільки не забезпечено прийняття Верховною Радою України та Кабінетом Міністрів України більшості законодавчих і нормативних актів, передбачених Національним планом дій на 2012 рік щодо впровадження **Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»**, зокрема:

- не подано до Верховної Ради України проект нової редакції Кодексу України про надра, що був розроблений та оприлюднений на офіційному веб-сайті Мінприроди 28 вересня 2012 року;

- не внесено на розгляд Верховної Ради України проект Закону України про Загальнодержавну програму поводження з відходами в Україні (концепцію Загальнодержавної програми поводження з відходами на 2013–2020 роки

схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 січня 2013 року № 22-р);

- не затверджено розроблений проект постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання збирання, заготівлі та утилізації відходів електронного та електричного обладнання»;

- не затверджено розроблений проект постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання збирання, видалення, знешкодження та утилізації відходів, що утворюються у процесі надання послуг з охорони здоров'я людей, ветеринарних послуг, пов'язаних з цим дослідних робіт, а також відходи лікарських засобів»;

- не був затверджений проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення моніторингу навколишнього природного середовища підприємствами, установами та організаціями, діяльність яких призводить або може призвести до погіршення стану навколишнього природного середовища та Положення про автоматизовану інформаційно-аналітичну систему моніторингу навколишнього природного середовища та забезпечення доступу до екологічної інформації».

1.3. Екологічна складова в програмах політичних партій на виборах 2012 року

28. У 2012 році однією з важливих подій у суспільному житті України були вибори до парламенту.

Серед п'яти партій, які пройшли у Верховну Раду України, жодної згадки про питання, що стосуються охорони довкілля та збалансованого природокористування, немає у передвиборних програмах УДАРу та ВО «Свобода». Програми ВО «Батьківщина» та Комуністичної партії містять лише по одному декларативному положенню щодо охорони довкілля. Більш конкретний розділ з питань, що стосуються охорони довкілля та збалансованого природокористування, викладено у програмі Партії Регіонів, однак вона містить пункт про сприяння видобутку сланцевого газу. Проти видобутку нетрадиційного газу шляхом гідророзриву (фрекінгу) тривають протести світової та української громадськості, усталеною практикою країн Європи є накладання мораторію на фрекінг. Натомість партія, яка отримала більшість у парламенті, взяла на себе зобов'язання здійснювати діяльність, яка не лише не сприяє покращенню довкілля, а й може призвести до руйнації природного середовища в Україні.

29. Загалом з 22 партій, що брали участь у виборах у багатомандатному окрузі, 40,9 % партій не мають у своїй програмі жодної згадки про охорону довкілля та збалансоване використання природних ресурсів, 22,7 % партій мають мінімальні посилення, висловлені однією фразою чи декларативним гаслом. 36,4 % становлять третю групу партій, передвиборні програми яких містять достатньо ґрунтовні положення з питань, що стосуються охорони довкілля та збалансованого природокористування, оскільки вони декларують, що їх програмна діяльність спрямована на питання охорони довкілля.

Найпопулярнішими питаннями, які відображені у передвиборних програмах політичних партій, є питання води (її якості, чистоти, охорони водних ресурсів) та питання відходів (переробка та утилізація відходів, сміттєзвалища).

30. Ситуація кардинально не відрізняється і з передвиборними програми кандидатів у народні депутати в одномандатних округах. 64,4 % програм кандидатів не мають жодної згадки про охорону довкілля та збалансоване використання природних ресурсів і лише 2,4 % програм містять ґрунтовні положення щодо цих питань. Решта 33,3 % програм, хоча і містять такі положення, вони часто мають декларативний характер і є формальними.

31. Така ситуація нашо́вхує на думку про можливі потенційні загрози щодо адекватного та ефективного впровадження державної екологічної політики в Україні, законодавчого забезпечення охорони довкілля та інтегрування екологічної складової у різні сфери суспільного життя

Вражає у передвиборних програмах велика кількість формальних положень щодо охорони довкілля, які мають лише декларативний, популістський характер, що закликають до «збереження природи», «оздоровлення довкілля», «вирішення екологічних питань». Такі обіцянки є чистою фікцією, адже не містять конкретних заходів і механізмів їх реалізації, не сприяють комплексному вирішенню екологічних проблем на державному рівні.

32. Аналіз 3080 передвиборних програм кандидатів у депутати до Верховної Ради України в одномандатних виборних округах з погляду присутності в них питань, які стосуються охорони довкілля та збалансованого природокористування, не викликає оптимізму. Ситуація кардинально не відрізняється від результатів такого дослідження передвиборних програм політичних партій у багатомандатному окрузі. 64,4 % програм кандидатів в одномандатних округах не мають жодної згадки щодо питань, які стосуються охорони довкілля та збалансованого використання природних ресурсів. Лише 2,4 % програм містять ґрунтовні положення щодо питань охорони довкілля. Решта 33,3% програм, хоча і містять інформацію щодо цих питань, проте такі положення є часто декларативними і формальними.

33. Аналіз відображення питань, які стосуються охорони довкілля та збалансованого природокористування, в одномандатних округах показує різний рівень їх відображення, який, тим не менше, є дуже низьким: від 18,8 % у Миколаївській області до 55,6 % в Івано-Франківській області. Якщо проаналізувати наявність цих питань у програмах відповідно до адміністративно-територіального поділу України, то найбільше таких програм є у Криму (12 кандидатів) та Івано-Франківській області (10 кандидатів). Цікавим є той факт, що області, які традиційно вважаються забрудненими, не звертають достатньо уваги на питання довкілля (Луганська область – 25,7%, Запорізька – 26,8, Дніпропетровська – 34,4%).

34. Рівень наявності у програмах кандидатів від партій, що пройшли до Верховної Ради України за одномандатними округами, є досить низький, а кількість кандидатів, які у своїх програмах мають згадку щодо питань збереження природи, не перевищує 50 %. Із 181 програм кандидатів від Батьківщини 104 не піднімають питання, які стосуються охорони довкілля та збалансованого використання природних ресурсів, із 215 кандидатів від Партії Регіонів – таких програм 112, із 223 кандидатів від Комуністичної партії України – 129, із 222 кандидатів у депутати від УДАРУ – 111, із 35 кандидатів від

Свободи жоден не згадує про охорону довкілля та збалансоване природокористування в Україні.

35. Щодо цілісності, комплексності та охоплення важливих сфер екологічної політики та збереження природи, передвиборні програми кандидатів не особливо відрізняються від передвиборних програм самих партій, зосереджуючись переважно на проблемах і діях місцевого рівня, наприклад, очищення конкретної річки, закриття заводу чи сміттєзвалища, що знаходиться в тому чи іншому окрузі. Найпопулярнішими є питання води та сміття, а також лісів, озеленення, збереження водних об'єктів, забезпечення екологічної безпеки, зеленого туризму, заповідної справи та ін.

Велике здивування викликає той факт, що політичні партії чи кандидати в одномандатних округах від партій, які декларують демократичні принципи та пропагують європейські стандарти, залишають питання охорони довкілля та збалансованого використання природних ресурсів в Україні поза увагою, хоча в демократичних країнах ці питання мають пріоритетне значення.

Низький відсоток передвиборних програм як партій, так і кандидатів, що містять ґрунтовні положення щодо охорони довкілля та збалансованого природокористування, свідчить про нерозуміння важливості вирішення цих питань як для самих партій/кандидатів, так і для населення, на потреби якого орієнтуються ті чи інші передвиборні програми. Немає розуміння і самого порядку денного у сфері охорони довкілля на національному та міжнародному рівні, тобто партії/кандидати не розуміють, які саме екологічні проблеми є актуальними та важливими сьогодні.

Зосередженість передвиборних програм, головним чином, на питаннях води та сміття свідчить про вузьке бачення проблематики, неможливість вийти за межі місцевого рівня, адже більшість питань, що піднімаються стосовно тих самих води і сміття, стосуються конкретного округу, максимум області, наприклад, закриття конкретного сміттєзвалища, забезпечення водою конкретного села тощо.

36. Проведений аналіз дає невтішні висновки щодо подальшого вирішення екологічних проблем на законодавчому та місцевому рівнях. Слід очікувати, що питання охорони довкілля та збалансованого природокористування так і залишаться десь на задньому плані у політичному й законодавчому порядку денному, традиційно поступаючись питанням економічним, фінансовим і соціальним.

Такі прогнози повинні стимулювати активізацію зусиль громадськості з метою посилення її ролі та участі у формуванні та реалізації державної та регіональної екологічної політики.

Вставка 1.

**Врахування екологічної складової у програмах політичних партій
на виборах 2012 року**

Підбиваючи певні підсумки щодо кількості та якості згадок про екологічну проблематику у політичних програмах на виборах 2012 року, слід зауважити:

- з п'яти політичних партій, що пройшли до парламенту, програми трьох містять згадки про збереження природи;

- у деяких випадках у неправильному контексті вживається слово «екологія» (екологія є науковою дисципліною); автори програм мали на увазі «чисте довкілля», «захист довкілля»). Трапляється курйозне та відверто неграмотне слововживання, наприклад, «посилення відповідальності за екологічним довкіллям» (Компартія України);

- є випадки, коли програми містять наміри, що можуть мати негативні наслідки для довкілля. Зокрема, програма Партії регіонів містить пункт про сприяння видобутку сланцевого газу, який партія і виконувала у 2012 році. Проти фрекінгу (видобутку нетрадиційного газу шляхом гідророзриву) тривають протести світової та української громадськості. Усталеною практикою країн Європи є накладання мораторію на використання цієї технології. Натомість партія, яка отримала більшість у парламенті, фактично взяла на себе зобов'язання здійснювати діяльність, яка призведе до погіршення стану довкілля;

- кількість пунктів, присвячених збереженню природи, коливається досить широко: від розлогих, як у партії «Всеукраїнське об'єднання «Громада»», до стислих, на одну фразу, як у Всеукраїнського об'єднання «Батьківщина» та Української Національної Асамблеї.

Загалом аналіз засвідчив недостатню присутність дискурсу екологізації у політичних програмах. Вісім партій, які здатні були заплатити передвиборчу заставу, взагалі не вважають за потрібне охороняти довкілля. З них дві – ВО «Свобода» та УДАР – присутні зараз у парламенті. Заради справедливості слід зазначити, що окремі політичні діячі цих партій виявляють зацікавленість в охороні довкілля принаймні на рівні своїх заяв:

- Віталій Кличко (УДАР) виявив ініціативу щодо захисту безпритульних тварин в Україні та дельфінів у Японії;
- Ірина Сех (ВО «Свобода») заявила про протидію видобутку сланцевого газу;
- ВО «Свобода» виступила проти планів добування титану на Житомирщині;
- обидві партії беруть участь у деяких протестах проти забудови «зелених зон» та історичних місцевостей.

Окремо слід відзначити присутність у списках політичних партій, які містять у назві слово «зелені», осіб, причетних до забудови зелених зон.

Денис Москаль (нині – голова Партії зелених), у 2007 році, перед обранням депутатом Київради, був директором ТОВ «Каштанове місто»⁶, представники якого здійснили побиття мешканців району біля Сирецького парку в Києві.

Громадськість протестувала проти зведення висотки на вул. Шамрила, 46⁷. Олександр Прогнімак (колишній начальник Державного управління охорони навколишнього природного середовища в м. Києві, нині – голова Партії «Зелені»), за даними ЗМІ, причетний до ТОВ «АВ-Медгруп», яке здійснює забудову ділянки на місці лісу на Жуковому острові в Києві. У грудні 2006 року мер Києва Леонід Черновецький підписав розпорядження про передачу 6 га острова в оренду ТОВ «АВ-Медгруп». Цій фірмі було надано право побудувати на Жуковому острові реабілітаційно-оздоровчий центр і облаштувати зону відпочинку. Для цього у 2008 р. на острові вирубали більше тисячі дерев. При цьому триває боротьба громадськості за збереження за Жуковим островом статусу заказника (об'єкта ПЗФ), а територія, на якій ведеться забудова, є землею водного фонду і зеленою зоною загального користування. Така діяльність прямо суперечить одному з пунктів передвиборчої програми Партії «Зелені»: «Береги річок, озер і морів повинні належати народові України».

Партія зелених, що позиціонує себе як політична сила, діяльність якої спрямована на всебічний захист довкілля, звернулась із позовом до Окружного адміністративного суду Києва з вимогою знищення частини ландшафтного заказника місцевого значення

⁶ <http://www.smida.gov.ua/reestr/?kod=31242154>

⁷ <http://dayflat.info/article/7027.html>

«Обухівський», що під Києвом, і виграла цю справу у 2012 р. Про це свідчить інформація, розміщена на сайті Єдиного державного реєстру судових рішень⁸.

Заказник «Обухівський»⁹ був створений рішенням Київської обласної ради у 2002 році у південній частині лісового масиву Конча-Заспа та розширений у 2004-му. Саме це рішення, яким заказник розширили у 2004 році, й оскаржила ПЗУ в суді. Цей судовий процес дозволяє «узаконити» заднім числом дерибан лісів, що триває вже кілька років¹⁰.

37. Передвиборчі програми політичних партій, починаючи з 2007 р., практично не містять згадок про поняття «екологічна політика», «збалансований розвиток» і «охорона довкілля». Така формальна відсутність дискурсу щодо охорони довкілля доповнюється фактичним ігноруванням цих питань у поточній діяльності політичних партій, а то й відверто антиекологічною діяльністю партій та окремих їх представників.

Ці тенденції нібито й не дивні на фоні загальноєвропейського тяжіння до злиття політичних ідеологій та відмирання «традиційних», чітко виражених ідеологій і на фоні звинувачень партій «зелених» у Європі в співпраці з великим капіталом та «реформізмі» замість радикалізму. Однак в Україні специфіка існування партій «зелених» полягає в тому, що про «реформізм», не кажучи вже про радикалізм, у їхніх програмових засадах та діяльності (якщо вона є) не йдеться. Усі вони без включення є технічними, створеним задля набуття капіталів або вигідних посад, лобіювання інтересів великих бізнесових груп.

38. Вибори до Верховної Ради України у 2012 році виявили ще одну негативну тенденцію у політичному житті країни – провал партій «зелених», які загалом підтримало близько 192 тис. громадян, що склало лише 0,93 % голосів виборців.

Це стало закономірним результатом діяльності природозахисного політичного руху в Україні, оскільки до цього часу в державі не сформувалася партія «зелених» європейського типу – партія, що не лише постала на ґрунті громадських організацій та загальнонаціонального природозахисного руху, а й продовжує зберігати традиції та ідейні засади екологістського руху в повному обсязі.

Процес становлення партій «зелених» в Україні пішов незвичним для Заходу шляхом формування партійних осередків «знизу», на рівні місцевих ініціатив, а шляхом формування «згори» – за вказівкою великих бізнесових кіл, що переслідують неприродоохоронні цілі.

39. Досі в політичному процесі України діє принцип популяризації партії не за рахунок вирішення нагальних екологічних проблем чи хоча б їх артикулювання під час виборчого процесу, а за рахунок висування «зеленими» партіями популістських гасел, на кшталт «зробимо Україну чистою». Спостерігається відірваність українських партій екологічного спрямування від запитів громадськості, від частини громадянського суспільства, яка вже

⁸ <http://reyestr.court.gov.ua/Review/25686994>

⁹ <http://pryroda.in.ua/kyiv-region/zakaznyky/obuhivskyy/>

¹⁰ Докладніше: <http://kiev.pravda.com.ua/columns/505ada4351dc2>

сформована та здатна на активне вирішення проблем охорони довкілля та збалансованого природокористування в Україні.

1.4. Розвиток процесу «Довкілля для України»

40. Проведення Міжнародного екологічного форуму «Довкілля 2010» було започатковано у 2010 році і стало можливим завдяки зусиллям Міністерства екології та природних ресурсів України (безпосередньо Міністра Злочевського М.В. і всього колективу Мінприроди), громадськості (Всеукраїнська екологічна ліга), бізнес-структур (Український центр міжнародних виставок, конференцій та форумів) за підтримки Кабінету Міністрів України.

Метою Форуму «Довкілля для України» було визначено зміцнення партнерства органів державної влади та місцевого самоврядування, науки, освіти, бізнесу, громадських організацій з метою покращення стану довкілля в Україні, інтеграції екологічної політики в галузеві політики, збалансованого (сталого) розвитку суспільства, гарантування екологічної безпеки та збереження біорізноманіття, формування та підвищення ресурсо- та енергоефективності економіки, узагальнення досвіду міжрегіонального і міжнародного співробітництва та розроблення рекомендацій щодо комплексного розв'язання екологічних проблем.

41. Форум поєднував потужні науково-практичні, громадські конференційні заходи всеукраїнського та міжнародного рівня і виставку, на якій підприємства й установи демонстрували досягнення у галузі охорони довкілля.

Серед учасників Форуму були представники влади, бізнесу, громадськості, місцевих громад, міжнародних організацій, науковці, посли іноземних держав в Україні.

42. За три роки Форум став не просто черговим конференційно-виставковим заходом, а насамперед майданчиком, де відбувалося обговорення національної екологічної політики, гострих екологічних проблем і пошук науково обґрунтованих шляхів їх розв'язання, про що свідчать прийняті рішення.

43. 24–26 квітня 2012 року в Києві відбувся Міжнародний екологічний форум «Довкілля для України». Форум пройшов за сприяння Кабінету Міністрів України. Організаторами форуму виступили Міністерство екології та природних ресурсів України, Український центр Міжнародних виставок, конференцій та форумів і Всеукраїнська екологічна ліга.

Метою форуму було сприяння інтеграції стратегії «зеленої» економіки в суспільно-політичне, економічне та соціальне життя України для забезпечення збалансованого розвитку суспільства, співпраці органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій, науки, бізнесу в розв'язанні екологічних проблем, впровадженню «чистих», ресурсо- та енергоефективних технологій в усіх галузях економіки, екологічно збалансованої системи природокористування та збереження екосистем, а також сприяння розвитку міжнародного співробітництва та розробленню рекомендацій для комплексної охорони довкілля.

У рамках цього форуму, відбулися Міжнародна конференція «“Зелена” економіка: перспективи впровадження в Україні», П'ята Міжнародна виставка

«Довкілля-2012», Презентація проекту доповіді України на Конференції ООН зі збалансованого розвитку Ріо+20, Бізнес-форум «Формування національної політики збалансованого виробництва і споживання: спільні дії влади, бізнесу і громадськості», Всеукраїнська науково-практична конференція «Національна система освіти для збалансованого розвитку», круглий стіл «Громадська оцінка державної екологічної політики в Україні».

Невід'ємною складовою Форуму стала V Міжнародна виставка «Довкілля-2012», яка включала в себе такі пріоритетні напрями екологічної політики держави, як екологічна політика та менеджмент, екологічні технології та моніторинг, управління відходами, охорона атмосферного повітря, альтернативна енергетика та біопаливо, органічне землеробство, водні ресурси, ліси та збалансоване лісокористування, екологічно чисте житло, здоров'я, рекреація, туризм, екологічна освіта та наука, ядерна та радіаційна безпека та ін. В експозиції виставки широко і різноманітно були представлені екологічні технології та інновації українських підприємств, а також іноземних компаній з Австрії, Ізраїлю, Російської Федерації, Франції, Німеччини, Угорщини. Експозиція національних природних парків України розкрила перед відвідувачами всю розмаїтість і красу заповідних куточків Карпат, Криму, українського Поділля та Придністров'я.

Підсумовуючи роботу Форуму, учасники ухвалили Резолюцію Міжнародного екологічного форуму «Довкілля для України», в якій запропонували конкретні шляхи для реалізації концепції «зеленої» економіки в контексті збалансованого розвитку, що сприятиме подоланню бідності, створенню додаткових робочих місць, соціальному розвитку і поліпшенню стану довкілля.

44. Разом з тим, у 2012 році в повній мірі проявилися негативні тенденції, які останнім часом спостерігалися у сфері охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів, а саме:

- зростання загроз для довкілля через хижацький та незаконний видобуток корисних копалин і лобіювання екологічно небезпечного видобутку сланцевого газу в Україні;
- згортання процесу створення заповідних територій;
- подальший перерозподіл цінних територій у приватну власність;
- наступ на систему управління охороною довкілля в Україні, що проявилось у ліквідації державної екологічної експертизи, державної служби заповідної справи, територіальних органів Мінприроди;
- посилення інституційної неспроможності Мінприроди щодо забезпечення належного контролю за дотриманням вимог екологічного законодавства та зупинення нищення природного середовища України;
- незаконна ліквідація Громадської ради всеукраїнських природоохоронних організацій при Мінприроди та створення підконтрольної міністерству Громадської ради з представників організацій, більшість яких не працюють активно у сфері охорони довкілля;
- ліквідація Організму інформаційно-тренінгового центру;
- руйнування започаткованого суспільного діалогу в рамках Міжнародного екологічного форуму «Довкілля для України» між громадськими екологічними організаціями та державними структурами.

Звернення Національної екологічної ради щодо формування Національного процесу «Довкілля для України»

Негативні тенденції у сфері збереження довкілля та використання природних ресурсів в Україні, що проявились у 2012 році, продовжують посилюватись у 2013 році.

Всеукраїнські громадські природоохоронні організації, що входять до складу Національної екологічної ради України, наголошують на неспроможності Мінприроди України забезпечити належний контроль за дотриманням вимог екологічного законодавства та зупинити нищення природного середовища.

Ми відзначаємо зростання загроз для довкілля у зв'язку з хижацьким і незаконним видобутком корисних копалин та лобіюванням екологічно небезпечного видобутку сланцевого газу в Україні.

Згортання процесу створення нових заповідних територій та подальший перерозподіл цінних природних об'єктів у приватну власність матиме масштабні негативні наслідки для біорізноманіття та національної екологічної мережі.

Керівництво Мінприроди через підпорядковані структури прагне перетворити Міжнародний екологічний форум «Довкілля для України» на відомчий захід. Про це свідчать такі факти:

- зі складу організаторів Форуму виключено представників громадськості, які мають критичну позицію щодо політики міністерства, зокрема Всеукраїнську екологічну лігу, що виступала організатором Форуму з моменту його заснування;
- до програми Форуму не включені конференційні та публічні заходи, розроблені громадським Оргкомітетом, що висвітлюють наукові дослідження у сфері збереження природи, презентують громадську оцінку державної екологічної політики, актуальні міжнародні та національні тенденції щодо інтеграції екологічної політики та збалансованого розвитку.

Відбувається руйнування системи державного управління в сфері збереження довкілля України, що проявилось у ліквідації державної екологічної експертизи, державної служби заповідної справи, територіальних органів Мінприроди, зміни загальної структури міністерства.

За таких обставин саме організації громадянського суспільства мають посилити громадський контроль за впровадженням в Україні екологічної політики.

Національна екологічна рада України, до складу якої входять всеукраїнські громадські організації у сфері збереження довкілля та збалансованого розвитку, виступає з ініціативою формування Національного процесу «Довкілля для України», метою якого є:

- зміцнення суспільного партнерства для збалансованого розвитку та поліпшення стану довкілля в Україні;
- посилення інтеграції екологічної складової в галузеву та регіональну політику, суспільно-політичне, соціальне життя;
- формування розвиненого громадянського суспільства, яке є базовим чинником збалансованого розвитку й ознакою демократичної держави;
- сприяння міжнародній співпраці у межах процесу «Довкілля для Європи».

Формат національного процесу передбачає проведення не лише Форуму «Довкілля для України», а й інших різноманітних за змістом та формою заходів на національному та регіональному рівнях.

(Витяг зі звернення Національної екологічної ради України від 22 березня 2013 року.)

1.5. Моніторинг виконання екологічної політики

45. В Україні не використовується поняття «екологічний прогрес». Можна використовувати поняття «моніторинг виконання в екологічному секторі»¹¹, але такий підхід сприяє підтриманню галузевого підходу до управлінської діяльності (натомість у світі набирає силу тенденція, коли екологічна політика все більше і більше спрямовується на міжгалузеві інтеграційні процеси). Можна застосовувати поняття «екологічне виконання», тим більше, що англomовний термін «environmental performance» широко застосовується на міжнародному рівні, а також «моніторинг виконання екологічної політики».

46. Систематичний моніторинг стану реалізації екологічної політики в Україні не проводиться. Разом з тим існує практика часткового проведення такого моніторингу різними установами та організаціями в різній формі. Це, зокрема:

- Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища України. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачає щорічну підготовку та подання Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні. І хоча відповідно до назви зміст доповіді орієнтований на інформацію про стан довкілля, доповідь містить розділ «Державне управління у сфері охорони навколишнього природного середовища». У 2008–2012 роках видання Національних доповідей відбувалося із запізненням.

- Огляд результативності природоохоронної діяльності. Такі огляди для країн з перехідною економікою були ініційовані у 1993 році на другій конференції «Довкілля для Європи». На прохання країни-замовника такі огляди готує Комітет з екологічної політики Європейської економічної комісії ООН за допомогою міжнародних експертів, які співпрацюють з національними експертами країни, в якій поводитьс я огляд. В Україні було проведено 2 Огляди – у 1999 і 2007 роках. Цей Огляд є важливим джерелом інформації про результативність природоохоронної діяльності в Україні, який також містить численні рекомендації щодо покращення державного управління у сфері охорони довкілля. Огляд використовується в роботі окремими фахівцями. Утім, на державному рівні не існує нормативного документу, який би визначав порядок врахування рекомендацій, представлених в Огляді.

- Звіти Контрольно-ревізійного управління.
- Звіти Рахункової палати, рішення Колегій Рахункової палати.
- Оцінки міжнародних організацій¹² та оцінки в рамках міжнародних проектів¹³.

- Оцінки громадських організацій з різних питань екологічної політики, які відображені в заявах, зверненнях, підсумкових документах, тематичних доповідях неурядових організацій.

¹¹ Оцінка екологічного сектору України для бюджетної підтримки ЄС. – Червень 2008 р.

¹² Evaluation of the European Commission's Cooperation with Ukraine. Final Report. – 2010. Volume 1, 133 pp. – Volume 2, 494 pp.

¹³ Capacity assessment of the Government to organize implementation of the EU-Ukraine Association Agreement. – Kyiv: International Centre for Policy Studies, 2010. – 156 pp.

1.6. Висновки

47. Україна має значний і різноманітний природно-ресурсний потенціал, який протягом тривалого історичного періоду зазнавав масштабної екстенсивної експлуатації. Внаслідок цього ресурси значною мірою виснажені і деградовані та потребують дбайливого ставлення та ощадливого використання. Особливо це стосується земельних, лісових і водних ресурсів.

48. У стратегічних документах України, зокрема у Стратегії національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється», а також у Законі України «Про основи національної безпеки України», визначені небезпечні екологічні і техногенні виклики і загрози, які негативно впливають на стан довкілля та можуть призвести до екологічної та техногенної катастроф.

49. У 2012 році значних позитивних змін в екологічній політиці України, не відбулося.

50. У програмних документах країни, зокрема у Національному плані дій на 2012 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» передбачено виконання заходів, спрямованих на удосконалення державної регуляторної політики у сфері екологічної безпеки. Загалом стан виконання запланованих заходів можна оцінити як незадовільний, оскільки не забезпечено прийняття Верховною Радою України та Кабінетом Міністрів України більшості законодавчих і нормативних актів.

51. В Україні набирає силу лобістська діяльність бізнесових структур, спрямована на те, щоб зменшити кількість природоохоронних вимог для певного напрямку бізнесової діяльності.

52. Політичні партії, кандидати в одномандатних округах від партій, які декларують демократичні принципи та пропагують європейські стандарти, залишають питання охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів в Україні поза увагою.

53. Громадські організації екологічного спрямування намагаються активно впливати на формування та реалізацію екологічної політики в Україні, використовуючи для цього різні засоби, зокрема починаючи з 2010 року за їхньої ініціативи щорічно проводився Міжнародний екологічний форум «Довкілля для України», який став не просто черговим конференційно-виставковим заходом, а передусім – майданчиком, для обговорення національної екологічної політики, гострих проблем довкілля та пошук науково обґрунтованих шляхів їх розв'язання. У 2012 році розпочалося руйнування започаткованого у 2010 році суспільного діалогу, який відбувався в рамках Міжнародного екологічного форуму «Довкілля для України» між громадськими екологічними організаціями та державними структурами.

54. Систематичний моніторинг стану реалізації екологічної політики в Україні не проводиться.

Розділ 2. Нормативно-правова база та дотримання екологічного законодавства

55. Нині в Україні сформована достатньо велика законодавча база у сфері охорони довкілля. Станом на початок 2013 року екологічне законодавство нараховувало понад 328 законів і підзаконних актів.

56. Головними проблемами у формуванні та реалізації природоохоронного законодавства є наступні:

- Реформи у галузі охорони довкілля та природокористування є непослідовними. Має місце неузгодженість дій центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.
- Існуючі економічні механізми природокористування не стимулюють раціонального використання природних ресурсів, забезпечення їх збереження та відтворення.
- Державні природоохоронні програми виконуються незадовільно. Крім того, останніми роками уряд намагався їх скорочувати.
- Контроль за дотриманням природоохоронного законодавства здійснюється незадовільно на всіх рівнях.
- Гармонізація національного природоохоронного законодавства із законодавством Європейського Союзу здійснюється непослідовно.
- Відсутній належний контроль за додержанням режиму використання водоохоронних зон і прибережних захисних смуг. Масового характеру набуло невиконання вимог Водного кодексу України щодо обмеження господарської діяльності у водоохоронних зонах і прибережних захисних смугах. Здійснюються їх забудова та розорювання, знищуються лісові насадження. Водні ресурси використовуються нераціонально, продовжується їх забруднення та виснаження.
- Земельна реформа здійснюється без урахування екологічних вимог, внаслідок чого зростають площі деградованих земель, посилюються процеси засолення, підтоплення, забруднення ґрунтів, зменшується їх родючість.
- Лісогосподарська діяльність здійснюється з порушенням природоохоронного законодавства, що призводить до деградації лісових територій, а часом – до їх знищення. Руйнуються системи захисних лісових смуг.
- Видобування корисних копалин у багатьох випадках здійснюється з порушенням природоохоронного законодавства. Затримується або зовсім не проводиться рекультивація земель. Використання підземних вод часто здійснюється не для питного постачання.
- Нормативно встановлений розмір плати за викиди не стимулює підприємства до впровадження новітніх очисних технологій, тому забруднення атмосферного повітря в більшості міст за окремими показниками перевищує встановлені нормативи.

57. Наймасштабніші порушення екологічного законодавства стосуються в першу чергу земельної складової. Має місце порушення режиму об'єктів природно-заповідного фонду, територій зарезервованих для розширення ПЗФ, прибережних охоронних смуг та масова нелегальна забудова. Щоб зрозуміти розмах цього явища, достатньо проїхатись вздовж берегових смуг річок неподалік від таких мегаполісів, як Київ, Дніпропетровськ, Запоріжжя.

Це несе пряму загрозу збереженню біорізноманіття, зменшує відсоток природних екосистем та, як наслідок, негативно впливає на здоров'я нації. Варто також додати, що масова забудова берегових смуг порушує право громадян на доступ до водних об'єктів та право на відпочинок і повноцінне оздоровлення.

Причиною цього явища є високий рівень корупції, низька правова культура та незацікавленість бізнесу у збереженні природних екосистем.

Спостерігається також чи то неспроможність, чи то небажання винести в натуру межі об'єктів ПЗФ, що могло б бути важливою юридичною складовою щодо недопущення порушення їх режиму.

Вставка 3.

Законодавство України – не для українців

Ситуація, що склалася з наданням дозвільних документів на видобуток корисних копалин ТОВ «Граніт Групп», взагалі перебуває поза межею здорового глузду. Так, п. 3 ст. 50 та п. 3 ст. 39 Закону України «Про екологічну експертизу» наголошують, що «надання дозволів на спеціальне природокористування; фінансування та реалізація проектів і програм чи діяльності, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища без позитивного висновку екологічної експертизи» є порушенням в галузі екологічної експертизи і «Реалізація проектів і програм чи діяльності без позитивних висновків державної екологічної експертизи забороняється».

Натомість ТОВ «Граніт Групп» отримало ще в 2007 році ліцензію і почало розкривні роботи в 2011 році взагалі без екологічної експертизи. На вимогу протестуючої громади, що вийшла захищати унікальну ділянку заповідника «Інгулецький Степ», вищезгадане товариство в найстисліші терміни замовило і отримало висновки екологічної експертизи, виготовлені Державним підприємством «Центр «Еколого-експертної аналітики», що знаходиться під одним дахом з Міністерством екології і природних ресурсів України. Як згодом з'ясувалося, Мінприроди і є тією установою, яка одночасно і приймає рішення про проведення державної екологічної експертизи, і виконує екологічну експертизу. Саме воно й надало «позитивні» висновки.

З цього приводу громадянка Дьякова С. В., садове товариство «Інгулець северний - 89» та садове товариство «Ручеек», звернулися з обґрунтованою заявою до Міністерства щодо оскарження висновків державної екологічної експертизи. Згідно ст. 44 Закону «Юридичні особи, заінтересовані в спростуванні висновків державної екологічної експертизи або їх окремих положень, подають обґрунтовану заяву до відповідних Рад, органів державної виконавчої влади, державної екологічної експертизи та інших органів, які приймали рішення про проведення такої експертизи. В разі відмови у розгляді заяви вони мають право звернутися до суду.

Відповідні Ради, органи державної екологічної експертизи, інші органи, які приймали рішення про проведення державної екологічної експертизи, зобов'язані в місячний строк розглянути подану заяву і за наявності підстав призначити проведення додаткової державної екологічної експертизи із залученням належних експертів».

Тобто, Мінприроди могло б призначити додаткову експертизу. Але, натомість, його керівництво зігнорувало думку скаржників, і у своїй відповіді пропонує виконати такі «послуги» на підставі договору про надання еколого-експертних послуг з урахуванням норм ст. 48 Закону про фінансування інших екологічних експертиз! Тобто, Мінприроди ставить громадян в одну ланку з замовниками екологічної експертизи, зацікавлених в розробці кар'єру, та ще й вимагає від них надати матеріали у повному обсязі (!) і оплатити роботи, так, нібито вони є розробниками даного проекту!

Отже, на виконання Міністерством своїх обов'язків годі й сподіватися! Особливо, після безрезультатного розгляду справи судами про скасування договору оренди ТОВ «Граніт Групп», який прямо порушує цілу низку законів України. Суди відмовили визнати договір оренди недійсним лише на тих підставах, що громадянка Дьякова С.В. (позивач) не є суб'єктом договірних умов!

Це означає, що при бажанні, районна адміністрація і який-небудь іменитий підприємець можуть укласти договір оренди землі навіть для проведення ядерних випробувань без урахування громадської думки. І, головне, мешканці навколишніх будинків не зможуть таке рішення оскаржити, бо вони не є суб'єктами договірних умов! А санітарно-захисну зону можна буде зменшити з дозволу такої структури як ДУ «Інститут гігієни та медичної екології ім. Марзеєва АМН України». Цього разу саме ця установа вирішила, що нічого страшного не станеться з мешканцями будинків, які розташовані поряд із майбутнім кар'єром.

58. Протягом останнього десятиріччя мав місце нехай і повільний, але поступовий прогрес щодо удосконалення природоохоронного законодавства в Україні. Вектор його розвитку орієнтувався на європейські екологічні стандарти. Воно ставало набагато прогресивнішим у порівнянні з екологічним законодавством країн СНД та дозволяло робити суттєві кроки громадським організаціям і простим громадянам для відстоювання прав на безпечне довкілля.

Останнім штрихом його прогресивного розвитку можна назвати Закон України № 3325-6 від 01.05.2011 року «Про внесення змін в Закон України «Про тваринний світ» (про посилення заходів щодо боротьби з браконьерством)», яким було заборонено виготовлення, продаж, імпорту та застосування варварських знарядь знищення тварин: капканів, монониткових сіток, електровудок тощо.

59. У 2012 році відбувся широкомасштабний регрес у формуванні природоохоронної нормативно-правової бази. Усі зміни робилися під виглядом покращення умов для розвитку бізнесу, але по суті в жертву були принесені природа України, її ресурси та здоров'я громадян. Дійсно, бюрократична система України не сприяє розвитку бізнесу і потребує спрощення багатьох процедур у різних сферах. Проте саме екологічна сфера має бути тим винятком, де законодавство має ставати тільки жорсткішим, оскільки йдеться про питання екобезпеки як складової частини національної безпеки країни, а також про добробут, здоров'я та якість життя її громадян.

60. У 2012 році Верховна Рада України ухвалила наступні законопроекти та внесла зміни до існуючих законодавчих актів, зокрема:

- Про ратифікацію Протоколу про стале управління лісами до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат;
- Про аквакультуру;
- Про розміщення, проектування та будівництво енергоблоків № 3 і 4 Хмельницької атомної електричної станції;
- Про Загальнодержавну цільову програму захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру на 2013—2017 роки;
- Про затвердження Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року;

- Про поводження з відпрацьованим ядерним паливом щодо розміщення, проектування та будівництва централізованого сховища відпрацьованого ядерного палива реакторів типу ВВЕР вітчизняних атомних електростанцій;
 - Про прийняття Поправок до Угоди про збереження китоподібних Чорного моря, Середземного моря та прилеглої акваторії Атлантичного океану;
 - Про внесення змін до Закону України «Про електроенергетику» щодо стимулювання виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії;
 - Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні;
 - Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення механізму правового регулювання та посилення відповідальності у сфері поводження з відходами;
 - Про внесення змін до Закону України «Про відходи»;
 - Про внесення змін до статті 4 Закону України «Про Червону книгу України» щодо посилення охорони рідкісних видів тварин і рослин;
 - Про внесення змін до деяких законів України щодо виробництва та використання моторних палив з вмістом біокомпонентів;
 - Про внесення змін до Закону України «Про енергозбереження» щодо оплати державної експертизи з енергозбереження;
 - Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за порушення вимог законодавства про охорону праці та охорону надр;
 - Про внесення змін до Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» щодо вдосконалення механізму соціального захисту населення, яке проживає на території зони спостереження;
 - Про внесення змін до деяких законів України щодо благоустрою населених пунктів;
 - Про внесення змін до Земельного та Лісового кодексів України щодо збереження лісів;
 - Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань здійснення державного контролю за використанням та охороною земель;
 - Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні;
 - Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання містобудівної діяльності;
 - Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо перегляду ставок деяких податків і зборів;
 - Про внесення змін до Земельного кодексу України.
- (Оцінка впливу прийнятих законодавчих актів на стан довкілля представлена у відповідних розділах Громадської оцінки — 2012.)*

61. Кількість введених в дію нових базових законів у 2012 році була нижчою, ніж у попередні роки. Головна увага приділялася внесенню змін до існуючого законодавства та розробленню проектів нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України, порядків, методик, інструкцій, що мали забезпечити трактування та впровадження раніше ухвалених законів. Різні міністерства та відомства ініціювали зміни до нормативної бази різних галузей економіки з

питань природокористування, екологічної безпеки, поводження з відходами, екологічно-економічних питань. У зв'язку зі слабкістю та нерозвиненістю інтегрованого екологічного управління ці зміни і доповнення не завжди корелюють між собою, чим ще більше послаблюють екологічну складову природоохоронного законодавства.

62. Діяльність Мінприроди у 2012 році щодо розвитку законодавства у сфері охорони довкілля була спрямована, головним чином, на:

- здійснення перегляду нормативно-правових актів і приведення їх у відповідність до вимог чинного законодавства, зокрема Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» та Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»;
- розроблення нормативно-правових актів, необхідність у яких випливає з Програм діяльності Урядів;
- проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів, що надсилалися іншими органами виконавчої влади до Мінприроди на погодження.

63. У зв'язку з адміністративною реформою значна кількість раніше розроблених нормативно-правових актів потребує перепогодження з відповідними міністерствами та відомствами. Існує велика ймовірність того, що процес перепогодження може затягнутися. Це стосується і проекту Закону України «Про ратифікацію Україною Протоколу про стратегічну екологічну оцінку до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті».

64. Враховуючи вектор на євроінтеграцію та гармонізацію українського законодавства в галузі охорони довкілля із законодавством Європейського Союзу, всі нові проекти законодавчих актів мають пройти верифікацію Мінприроди на предмет їх сумісності з *acquis communautaire* ЄС. Але Мінприроди не має достатніх спеціальних ресурсів, людських і фінансових, для забезпечення якісної роботи з гармонізації природоохоронного законодавства.

65. Несистемний процес формування екологічного законодавства призвів до утворення законодавчої бази, яка є складною для впровадження, суперечливою і тому неефективною за результатом. Крім того, законодавчі акти, ухвалені в 2012 році, сприяли подальшому розбалансуванню природоохоронного законодавства.

66. Екологічне законодавство може бути ефективним лише за умови знання, розуміння та сприйняття норм і законів підприємствами-забруднювачами та громадськістю. Необхідний ефективний діалог між різними зацікавленими сторонами під час підготовки, впровадження і застосування законодавства. У 2012 році діалог між Мінприроди та громадськими екологічними організаціями призупинився. Нерозвинутий діалог між галузями економіки (підприємствами-забруднювачами) та органами влади, неефективна діяльність органів влади щодо дотримання вимог дозволів і відповідних

зобов'язань є основною причиною неефективності застосування природоохоронного законодавства.

67. Через постійні зміни керівництва (впродовж 2012 року змінилося три міністри), структури, тотальне звільнення фахівців, Мінприроди стало нездатним виконувати спрямовуючу та координуючу роль щодо імплементації законодавчих засад, правил і умов їх дотримання шляхом залучення зацікавлених сторін до розробки законодавства, їх інформування щодо впровадження нових законів, постанов, інших нормативно-правових актів.

68. В Україні розповсюдилася практика, коли від міністерств і відомств не вимагається обов'язкове погодження проектів програмних і стратегічних документів, реалізація яких може негативно вплинути на довкілля.

69. Резонансною подією 2012 року в природоохоронній сфері стало прийняття Закону України від 16 жовтня 2012 року № 5456-VI¹⁴. Законопроект № 10218 був внесений на розгляд представником Президента у Верховній Раді України народним депутатом Ю. Мірошніченком і одразу викликав масові протести серед громадських екологічних організацій України та гостру критику у ЗМІ, на думку яких прийняття закону призведе до розбалансування системи державного екологічного управління та відкриє широкий шлях до знищення природи України.

70. Громадська рада всеукраїнських організацій природоохоронного спрямування при Міністерстві екології та природних ресурсів України звернулася до Верховної Ради України з проханням відхилити як неприйнятний законопроект № 10218. Звернення підписали: Всеукраїнська екологічна ліга, Всеукраїнська громадська організація «Чиста хвиля», Всеукраїнська екологічна громадська організація «Мама-86», Національний екологічний центр України, Міжнародна благодійна організація «Екологія-Право-Людина», Всеукраїнська дитяча спілка «Екологічна варта», Асоціація рибалок України, Всеукраїнська громадська організація «Спілка геологів України», Всеукраїнська громадська організація «Ноосфера», Всеукраїнська громадська організація «До чистих джерел», Міжнародна громадська організація «Всенародний контроль та захист», Українське товариство охорони природи.

До Верховної Ради України також звернулися громадські ради при обласних управліннях охорони навколишнього природного середовища та окремі громадські організації.

Вставка 4.

Негативні наслідки для системи охорони природи від прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні»

Прийняття законопроекту викличе руйнування системи органів державної

¹⁴ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні: Закон України від 16 жовтня 2012 року № 5456-VI – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5456-17>

влади та контролю у сфері охорони довкілля.

У проекті (підпункт 5 пункту 11, підпункти 4, 5, 8 пункту 14, підпункт 2 пункту 16 розділу I проекту) ліквідовано низку органів, які не є органами виконавчої влади, але сприяють останнім у вирішенні покладених на них завдань та реалізації державної політики у певних сферах. Ці органи (Державна комісія України по запасах корисних копалин, Національна комісія з питань Червоної книги України, Координаційні ради з питань формування екомережі), що створюються за чинним законодавством (ст. 7 Закону України «Про державну геологічну службу України», статті 12, 13, 14, 19 Закону України «Про Червону книгу України», ст. 12 Закону України «Про екологічну мережу України»), відіграють важливу роль у механізмі вирішення питань природокористування та збереження біорізноманіття, зокрема занесених до Червоної книги видів, розширення об'єктів природно-заповідного фонду та формування національної та регіональної екомережі. Ліквідація цих органів означає обмеження прав громадськості щодо участі у прийнятті екологічно важливих рішень.

Більше того, законопроект матиме відчутні негативні наслідки для європейської інтеграції України.

Саме завдяки прийняттю Закону України «Про основні засади (Стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року» (2010) та Національного плану дій з охорони навколишнього середовища до 2016 року (2011), які базуються на європейських принципах належного екологічного врядування, розцінюються ЄС як одне з ключових досягнень євроінтеграційних реформ України. Однак, ефективна реалізація положень цих документів, подальше українсько-європейське співробітництво в екологічній сфері, зокрема проект бюджетної підтримки ЄС для впровадження Стратегії та НПД обсягом 35 млн євро, неможливі в умовах відсутності належної інституційної інфраструктури системи охорони довкілля, до якої відносяться територіальні управління Мінприроди, а також органи реалізації національної екологічної політики на регіональному та місцевому рівнях.

Громадська рада всеукраїнських організацій природоохоронного спрямування при Міністерстві екології та природних ресурсів України просить Вас відхилити як неприйнятний законопроект № 10218.

(Витяг зі Звернення Громадської ради до народних депутатів щодо законопроекту № 10218.)

Прийняття законопроекту призведе до погіршення стану водних об'єктів України та атмосферного повітря, узаконення перерозподілу цінних територій у приватну власність, а, отже, викличе порушення стану екомереж та чинитиме негативний вплив на біорізноманіття та стан довкілля України в цілому, адже:

– проект містить зміни до низки статей Водного кодексу України щодо передачі повноважень місцевим державним адміністраціям з питань, вирішення яких за чинним законодавством належить до повноважень державних органів охорони навколишнього природного середовища. Наприклад, щодо умов скидання дренажних вод у водні об'єкти; скидання промислових забруднених стічних вод; видачі дозволів на спеціальне водокористування (статті 49, 73, 74 Водного кодексу України). Це призведе до того, що буде зруйнована державна водна політика. Такі зміни назавжди відкинуть перспективи впровадити в Україні положення Водної Рамкової директиви ЄС (2000/60/ЕС);

– у запропонованих змінах до статті 27 Закону України «Про рослинний світ» (п. 10 розділу I проекту) передбачається, що випалювання сухої природної рослинності або її залишків може здійснюватись без дозволу юридичними або фізичними особами в межах території України відповідно до порядку, який затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного

середовища. Ці зміни призведуть до збільшення випадків виникнення пожеж, погіршення стану ґрунтів та знищення біорізноманіття.

Звертаємося до Вас, шановні народні депутати, з проханням зняти з розгляду у 2-му читанні законопроект № 10218.

(Витяг із Заяви громадських рад при обласних управліннях охорони навколишнього природного середовища.)

Передбачені цим законом зміни призведуть до:

- розбалансування основ екологічного законодавства (йдеться про зміни до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», згідно з якими втрачає чинність положення про необхідність узгодження з ним інших законів у сфері охорони довкілля, що було покликано забезпечити єдність та узгодженість правового регулювання цієї сфери суспільних відносин);

- руйнування системи органів державної влади та контролю у сфері охорони довкілля (йдеться про ліквідацію територіальних органів Міністерства екології та природних ресурсів України — державних управлінь охорони навколишнього природного середовища в областях, Автономній Республіці Крим, містах Києві та Севастополі, які забезпечують реалізацію державної політики у сфері охорони довкілля, раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів у регіонах, створення і збереження об'єктів природно-заповідного фонду та співпрацю з громадськими екологічними організаціями; суттєво звужуються та практично ліквідуються можливості територіальних органів Держекоінспекції в частині контролю за станом довкілля і боротьби з бракон'єрами; ліквідовано низку органів, які не є органами виконавчої влади, але сприяють останнім у вирішенні покладених на них завдань та реалізації державної політики та відіграють важливу роль у механізмі вирішення питань природокористування та збереженні біорізноманіття, зокрема, розширенні об'єктів природно-заповідного фонду та формуванні національної та регіональної екомережі;

- погіршення стану водних об'єктів України та атмосферного повітря, узаконення перерозподілу цінних територій у приватну власність, а, отже, викличе порушення стану екомереж та чинитиме негативний вплив на біорізноманіття та стан довкілля України в цілому (йдеться про зміни до Водного кодексу України щодо передачі повноважень місцевим державним адміністраціям з питань, вирішення яких за чинним законодавством належить до повноважень державних органів охорони навколишнього природного середовища; про зміни до Закону України «Про охорону атмосферного повітря», що зруйнують існуючу систему контролю за станом атмосферного повітря; про зміни до Закону України «Про рослинний світ», які призведуть до збільшення випадків виникнення пожеж, погіршення стану ґрунтів та знищення біорізноманіття).

Крім того, законопроект матиме відчутні негативні наслідки для європейської інтеграції України.

За нашими оцінками, адміністративна реформа в сфері довкілля, передбачена законопроектом № 10218, призведе до:

- втрати налагодженої системи державного екомоніторингу щодо стану довкілля та забруднення його компонентів (води, повітря, ґрунтів, біоти) як неодмінної складової системи управління навколишнім середовищем, використання, відтворення і збереження природних ресурсів;

- втрати контролю за діяльністю підприємств, установ і організацій у сфері природокористування в частині наявності документів дозвільного характеру, оскільки ця функція переходить від територіальних управлінь до одного з відділів Мінприроди;

- концентрації управлінських повноважень щодо ресурсів національного рівня в руках місцевих адміністрацій, що загрожуватиме обґрунтованості та системності прийняття державних рішень у сфері охорони національних

природних багатств, що належать народові України, а також здатна призвести до посилення корупції;

– значного відставання національної екологічної політики та законодавства у наближенні до стандартів ЄС, а також кризи співпраці.

Закликаємо врахувати вищенаведені аргументи при підготовці поправок до законопроекту перед винесенням його на друге читання та не допустити збереження в ньому положень, що руйнують систему Мінприроди, а, отже, загрожують національній безпеці України.

(Витяги із заяв громадських екологічних організацій.)

71. Негативне рішення щодо законопроекту ухвалив парламентський Комітет з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи. Також слід відзначити нищівну критику законопроекту фахівцями юридичного та науково-експертного управління Верховної Ради України.

72. Активна позиція екологічної громадськості щодо законопроекту, широко підтримана багатьма вченими і ЗМІ та розповсюджена соціальними мережами, була доповнена практичною діяльністю представників низки організацій та просто небайдужих людей щодо розроблення поправок до тексту законопроекту та їх послідовного захисту під час узгоджувальних нарад у центральних органах виконавчої влади (наприклад, Всеукраїнська екологічна ліга підготувала та подала через народного депутата України Шаго Є.П. поправки до законопроекту № 10218 обсягом 108 с.). При цьому ніяких ініціатив від Мінприроди не надійшло¹⁵.

73. Деякі пропозиції громадськості були враховані під час прийняття Закону в другому читанні, зокрема щодо:

– залишення повноважень у Національній комісії з питань Червоної книги та виведення її з підпорядкування Мінприроди і переведення під безпосереднє управління Національної академії наук України;

– залишення повноважень державних екологічних інспекторів територіальних органів Держекоінспекції України зі складання протоколів на браконьєрів;

– закріплення за Мінприроди права затвердження розрахункової лісосіки, що належало Держлісагентству;

– встановлення заборони на спалювання сухої рослинності в природі;

– повернення повноважень громадським інспекторам з охорони довкілля складати протоколи про адміністративні правопорушення за порушення правил полювання і рибальства (ст. 85 ч.1,3 КпАП)¹⁶.

При цьому базові «руйнівні» положення Закону залишилися без змін.

¹⁵ Протокол Робочої наради з Народним депутатом України, Постійним Представником Президента у Верховній Раді Ю.Р. Мірошніченком з питань законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні)» (реєстр. від 16.03.2012 р. № 10218). – Режим доступу: http://www.greenkit.net/Members/Pe4eneg/Miroshn2/Minutes_20-06-12_10218_final.doc

¹⁶ <http://ecoethics.ru/ogromnaya-pobeda-skandalnyiy-zakon-10218-podpisan-yanukovichem-no-ekologicheskaya-obschestvennost-ukrainyi-ne-tolko-otstoyala-pochti-vse-prirodoohrannyye-pozitsiino-i-dobilas-dvuh-radikalnyih-nov/>

74. Після прийняття деяких законів стан довкілля може погіршитися. Зокрема, Закон України № 11116 від 28.08.2012 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури відведення земельних ділянок та зміни їх цільового призначення» призведе до суттєвого зменшення площ природних і напівприродних територій, особливо цінних земель, в тому числі земель природоохоронного призначення.

75. Громадськість бере участь у формуванні природоохоронного законодавства в Україні. Громадські організації систематично готують пропозиції щодо шляхів системного вдосконалення екологічного законодавства та механізмів моніторингу його виконання, зокрема пропонують:

- На законодавчому рівні закріпити інтеграцію екологічної політики у плани та стратегії соціально-економічного розвитку. Забезпечити розробку та затвердження секторальних і регіональних програм охорони довкілля.
- Здійснити адміністративну реформу з метою створення державної системи інтегрованого управління природними ресурсами, їх охорони та відтворення.
- Розробити та затвердити Стратегію збалансованого (сталого) розвитку України.
- Внести на розгляд Верховної Ради України проект Екологічного кодексу України.
- Розробити та впровадити державну систему комплексного екологічного моніторингу, яка має включати інформацію про стан усіх компонентів природного середовища.
- Забезпечити створення системи державних кадастрів природних ресурсів.
- Перейти на інтегроване управління водними ресурсами відповідно до Водної рамкової директиви ЄС; розробити басейнові програми охорони, використання та відтворення водних ресурсів.
- Розробити економічні механізми природокористування, стимулювання реалізації природоохоронних заходів, впровадження альтернативних видів енергії та екологічно безпечних технологій.
- Розробити нормативно-правове забезпечення заходів щодо недопущення реалізації господарських проектів за рахунок територій природно-заповідного фонду.
- Запровадити практику щорічного інформування Верховної Ради України про стан довкілля, діяльність органів виконавчої влади з питань реалізації екологічної політики та дотримання вимог природоохоронного законодавства.
- Запровадити систему екологічного виховання та освіти, інформування населення щодо стану навколишнього середовища, відновити у шкільних програмах дисципліну «Основи екології» та забезпечити введення в програми вищих навчальних закладів предмета «Загальна та фахова екологія».
- Домогтися неухильного виконання ст. 7 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», зокрема: «Екологічні знання є обов'язковою кваліфікаційною вимогою для всіх посадових осіб, діяльність яких пов'язана з використанням природних ресурсів та призводить до впливу на стан навколишнього природного середовища».

Участь громадськості у формуванні природоохоронного законодавства в Україні

Всеукраїнська екологічна ліга (ВЕЛ) виступила ініціатором і розробником низки законопроектів і проектів нормативних документів.

Зокрема, у 2010 році ВЕЛ разом з іншими громадськими організаціями брала участь у розробці та лобіюванні Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», який був прийнятий Верховною Радою України, та Національного плану дій з охорони навколишнього середовища до 2015 р., який був затверджений розпорядженням КМУ.

За ініціативи ВЕЛ проведено засідання Комітету з питань промислової і регуляторної політики та підприємництва Верховної Ради України щодо державної політики створення системи контролю за використанням генно-модифікованих організмів, внесено пропозиції до Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів».

Члени ВЕЛ виступили з ініціативою ратифікації Україною поправки до Оргуської конвенції щодо участі громадськості у питаннях поводження з ГМО.

У 2011 році ВЕЛ разом з іншими громадськими організаціями виступила ініціатором вето Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності», ухваленого Верховною Радою України 13.01.2011 р. як такого, що порушує конституційні права громадян України, знищує засади державної екологічної експертизи, призводить до погіршення стану довкілля та збільшує ризик для здоров'я населення України. Було проведено збір підписів, акції протесту біля Адміністрації Президента України з вимогою вето цього Закону Президентом України.

За активної участі ВЕЛ розгорнулася всеукраїнська кампанія захисту «Загальнодержавної програми формування національної екологічної мережі на 2000–2015 роки», яку було відмінено згідно з прийняттям Постанови Кабінету Міністрів України від 22 червня 2011 р. № 704 «Про скорочення кількості та укрупнення державних цільових програм». Результатом стало відновлення програми.

У 2012 році експертами ВЕЛ розроблено проекти Законів України «Про заборону ввезення і реалізації на території України мийних засобів на основі фосфатів» та «Про обмеження виробництва, використання, ввезення та розповсюдження в Україні полімерних пакетів». Законопроекти через народних депутатів були внесені на розгляд Верховної Ради України.

Створена міжвідомча робоча група з розробки проекту Концепції збалансованого (сталого) розвитку України, до складу якої увійшли представники провідних наукових установ НАН України, навчальних закладів, громадських організацій. ВЕЛ взяла участь у цій роботі та активно лобіювала внесення проекту Концепції на розгляд КМУ.

Експерти ВЕЛ брали участь у підготовці проекту Концепції та Стратегії освіти для збалансованого розвитку.

Висновки

76. На даний час в Україні сформована достатньо велика законодавча база охорони довкілля. Станом на початок 2013 року екологічне законодавство нараховувало понад 328 законів і підзаконних актів.

77. У 2012 році відбувся широкомасштабний регрес у формуванні природоохоронної нормативно-правової бази. Несистемний процес формування

екологічного законодавства призвів до утворення законодавчої бази, яка є складною для впровадження, суперечливою і тому неефективною за результатом.

78. Через постійні зміни керівництва (впродовж 2012 року змінилося три міністри), структури, тотальне звільнення фахівців, Мінприроди стало нездатним виконувати спрямовуючу та координуючу роль щодо імплементації законодавчих засад, правил і умов їх дотримання шляхом залучення зацікавлених сторін до розробки законодавства, їх інформування щодо впровадження нових законів, постанов, інших нормативно-правових актів.

79. В Україні розповсюдилася практика, коли від міністерств і відомств не вимагається обов'язкове погодження проектів програмних і стратегічних документів, реалізація яких може негативно вплинути на довкілля.

80. Резонансною подією 2012 року в природоохоронній сфері стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні» від 16 жовтня 2012 року № 5456-VI. Реалізація цього закону призведе до розбалансування системи державного екологічного управління та відкриє широкий шлях до знищення природи України.

Розділ 3. Державне управління у сфері охорони довкілля та використання природних ресурсів

3.1. Здатність системи державного управління України забезпечити виконання Стратегії державної екологічної політики

81. Стратегія державної екологічної політики України відносить до першопричин виникнення екологічних проблем України існуючу систему державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища, регулювання використання природних ресурсів, відсутність чіткого розмежування природоохоронних і господарських функцій. Стратегією передбачено посилення ролі екологічного управління в системі державного управління України шляхом посилення впливовості центральних органів виконавчої влади, на які покладено функції охорони довкілля.

У 2012 році відбулося не посилення, а суттєве послаблення інституційної спроможності державного управління у сфері охорони довкілля та регулювання використання природних ресурсів.

82. Головним органом у системі центральних органів виконавчої влади щодо формування і забезпечення реалізації державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища є Міністерство екології та природних ресурсів України.

83. У формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища Мінприроди та інші центральні органи виконавчої влади співпрацюють з Верховною Радою України, зокрема, з парламентським Комітетом з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, який здійснює законопроектну роботу.

84. У 2012 році продовжувалося впровадження адміністративної реформи, яка суттєво змінила структуру та повноваження системи центральних та місцевих органів виконавчої влади у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Були втрачені або знаходяться в процесі реформування інститути, в тому числі й ті, які забезпечували міжвідомчу координацію, наприклад, Урядові комітети, Міжвідомчі комісії, Міжвідомчі робочі групи тощо.

У зв'язку з цим, у 2012 році спостерігалось лобіювання та домінування вузьковідомчих інтересів, відсутність ефективної взаємодії центральних органів виконавчої влади, блокування потенціалу численних законодавчих і міжнародно-правових актів, що регулюють питання, пов'язані з охороною довкілля в Україні.

85. Структура державного управління України продовжує залишатися галузевою і не сприяє розвитку інтеграційних процесів, необхідних для того, щоб екологічна політика нарешті стала ефективною.

86. Відсутність на інституційному рівні структур, відповідальних за інтеграцію екологічної політики, створює загрозу невиконання або неналежного виконання як Стратегії державної екологічної політики, так і Національного

плану дій. Для розвитку інституційної структури державного управління природоохоронною діяльністю та впровадження ефективної екологічної політики окрім політичної волі вищого керівництва України потрібне також соціальне замовлення з боку суспільства, яке може виникнути лише внаслідок тривалої ідеологічної праці фахівців-екологів і екологічної громадськості.

87. Економічний та соціальний сектори обслуговують численні правові, аналітичні, прогнозні та оціночні центри, компанії, консалтингові фірми, а також центри планування соціально-економічної діяльності.

Натомість, у сфері охорони довкілля та збалансованого розвитку подібних структур, принаймні, на порядок менше. Якщо такі структури існують, вони не завжди мають необхідні ресурси, в тому числі фінансові та людські, а також знання, вміння та досвід. Утім, головною залишається проблема затребуваності цих структур. В умовах ігнорування урядом України екологічної складової збалансованого розвитку, діяльність цих структур залишається справою ентузіастів – людей, відданих ідеї збереження природи.

88. Інституційна неспроможність державного управління у сфері охорони довкілля поглиблюється внаслідок корупційних дій посадових осіб. Негативна практика поширеної в Україні в останнє десятиріччя кадрової політики, що ґрунтується на першочерговому врахуванні політичної приналежності кандидатів на посаду в державній установі та ігноруванні вимог до їхньої професійної освіти та досвіду, призвела не тільки до вимивання професіоналів з системи державного управління в сфері охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів, а й до того, що природоохоронною діяльністю часто стали займатися люди, ціннісні орієнтації яких не пов'язані із збереженням природи. В цій ситуації зросла загроза корупційних дій таких посадових осіб. Свідченням цієї тенденції є кримінальні справи, порушені щодо вищих посадових осіб упродовж останніх років.

89. Державне управління в сфері охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів є малоефективним у зв'язку з тим, що:

- органи, які його здійснюють, не є самостійними та незалежними;
- ними керують люди, які постійно змінюються та не є фахівцями у сфері охорони довкілля. Їхні призначення обумовлені не стільки необхідністю забезпечення ефективної державної політики в сфері охорони довкілля, скільки забезпеченням бізнес-інтересів комерційних структур, наближених до влади;
- високою є корумпованість органів управління та контролю по усій вертикалі;
- державою фактично керує крупний бізнес і чиновники, які діють в інтересах крупного бізнесу, всупереч інтересам громадян і державним інтересам;
- увесь низовий апарат чиновників і фахівців вимушений підкорятися командам «зверху» через загрозу звільнення.

Ця залежність чиновників та їхнє малоефективне управління будуть продовжуватися до тих пір, доки народ України не навчиться відрізняти політиків – громадських працівників, від політиків – бізнесменів та їхніх ставлеників, вибирати до влади перших, а не других, як це робиться в європейських країнах.

Випадки настання відповідальності за неправильні управлінські рішення, які привели до негативних наслідків для довкілля, громадськості невідомі.

3.2. Міністерство екології та природних ресурсів України

90. У 2012 році структура та розподіл повноважень Мінприроди зазнавали постійних змін.

Якщо в період 1991-2011 роки змінилося 13 міністрів, то протягом 2012 року змінилося 3 міністри. Кожен раз з призначенням нового міністра відбувалися внутрішні реструктуризації Міністерства. Наказами Міністерства 5 разів змінювалася та перезатверджувалася структура центрального апарату Мінприроди, при чому у повній залежності від персоналій керівництва та його оточення. Спостерігалось збільшення чи зменшення чисельності в тих чи інших підрозділах.

Мінприроди не скористалося черговою можливістю якісно змінити структуру центрального апарату, його функціональні можливості, посилити інституційну спроможність Міністерства у сфері охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів. Навпаки, часті зміни керівництва і, як наслідок, безсистемні та неефективні реорганізації міністерства призвели до зниження професійного рівня в системі Мінприроди в цілому, відсутності компетенції та бажання змінити інституційні засади охорони довкілля.

Таблиця 1. Міністри Мінприроди у 1991-2012 рр.

Дата утворення	Назва Міністерства	Міністр
Вересень 1991 року	Міністерство охорони навколишнього природного середовища України	Щербак Юрій Миколайович Серпень 1991 р. – жовтень 1992 р.
		Костенко Юрій Іванович Жовтень 1992 р. – липень 1995 р.
Жовтень 1995 року	Міністерство охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України	Костенко Юрій Іванович Липень 1995 р. – 8 травня 1998 р.
		Братішко В. М. (виконуючий обов'язки) Лютий 1998 р. – серпень 1998 р.
		Шевчук Василь Якович 23 серпня 1998 р. – 31 січня 2000 р.
		Заєць Іван Олександрович 31 січня 2000 р. – 29 травня 2001 р.
Травень 2000 року	Міністерство екології та природних ресурсів України	Курикін Сергій Іванович 9 червня 2001 р. – 30 листопада 2002 р.
		Шевчук Василь Якович 30 листопада 2002 р. – 6 червня 2003 р.
		Поляков Сергій Васильович 15 липня 2003 р. – 30 вересня 2003 р.
Вересень	Міністерство охорони навколишнього	Поляков Сергій Васильович 30 вересня 2003 р. – 3 лютого 2005 р.
		Ігнатенко Павло Миколайович

2003 року	природного середовища України	4 лютого 2005 р. – 4 серпня 2006 р.
		Джарти Василь Георгійович 4 серпня 2006 р. – 18 грудня 2007 р.
		Філіпчук Георгій Георгійович 18 грудня 2007 р. – 11 березня 2010 р.
		Бойко Віктор Олексійович 11 березня 2010 р. – 2 липня 2010 р.
		Злочевський Микола Владиславович 2 липня 2010 р. – 9 грудня 2010 р.
9 грудня 2010 року	Міністерство екології та природних ресурсів України	Злочевський Микола Владиславович 9 грудня 2010 р. – 20 квітня 2012 р.
		Ставицький Едуард Анатолійович 20 квітня 2012 р. – 24 грудня 2012 р.
		Проскуряков Олег Альбертович 24 грудня 2012 р.

91. Указом Президента України від 24 грудня 2012 року № 726/2012 «**Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади**»¹⁷ змінено редакцію розділу IV схеми організації та взаємодії центральних органів виконавчої влади. Згідно зі змінами через Міністра екології та природних ресурсів України спрямовується і координується, крім, Державної служби геології та надр України, Державного агентства водних ресурсів України, Державного агентства екологічних інвестицій України та Державної екологічної інспекції України, також Державне агентство України з управління зоною відчуження. Зміни були викликані реорганізацією Міністерства надзвичайних ситуацій у Державну службу надзвичайних ситуацій з підпорядкуванням її Міністерству оборони.

92. У новій структурі Мінприроди відсутні структурні підрозділи, які відповідають за реалізацію екологічної політики, спрямовані:

- на інтеграцію екологічної політики в галузеві та регіональну політики;
- на екологізацію як окремих секторів економіки, так і суспільного життя в цілому;
- на зміну моделей виробництва і споживання;
- на екологічну освіту та освіту для збалансованого розвитку.

Суттєво зменшена чисельність підрозділів, що займаються охороною природних ресурсів та екологічною безпекою. Чисельність апарату Мінприроди у 2012 році за штатним розписом становила 234 особи.

93. Міністерство втратило територіальні органи відповідно до Указів Президента України від 9 грудня 2010 року № 1085 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади», № 452/2011 «Про Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України» та Закону України від 16 жовтня 2012 року № 5456-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів

¹⁷ Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 24 грудня 2012 року № 726/2012 – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/726/2012>

України щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні»¹⁸.

94. Ліквідація територіальних органів Мінприроди – Державних управлінь охорони навколишнього природного середовища в областях, Автономній республіці Крим, містах Києві та Севастополі, які були невід’ємною частиною Міністерства та забезпечували реалізацію державної політики у сфері охорони довкілля, раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів у регіонах і співпрацю з місцевими органами виконавчої влади, негативно вплинула на якість державного управління та спроможність Мінприроди виконувати свої функції на національному, регіональному та місцевому рівнях.

95. У зв’язку з ліквідацією територіальних органів Мінприроди гостро постало питання щодо налагодження активної співпраці з місцевими органами влади, в тому числі з обласними державними адміністраціями.

96. У 2012 році Мінприроди не забезпечило достатню міжвідомчу співпрацю, у тому числі з місцевими органами влади.

Захід, передбачений Національним планом дій (п. 169) щодо підготовки та подання на розгляд Кабінету Міністрів України проекту акту щодо утворення Міжвідомчої комісії з питань включення заходів з екологізації економіки до державних цільових та галузевих програм з терміном виконання у 2011 році, не виконано і в 2012 році.

97. Мінприроди не забезпечило ефективного залучення зацікавлених сторін до розробки природоохоронного законодавства, їх інформування щодо впровадження нових законів, постанов й інших нормативно-правових актів.

98. Мінприроди у 2012 році фактично було не в змозі забезпечити належний контроль за дотриманням вимог екологічного законодавства. Державна екологічна інспекція внаслідок дублювання функцій і недостатнього ресурсного та кадрового потенціалу також була неспроможна ефективно виконувати в повному обсязі покладені на неї обов’язки щодо нагляду за дотриманням вимог природоохоронного законодавства України

99. Мінприроди, не маючи достатніх ресурсів (людських і фінансових), не забезпечило якісну роботу з гармонізації екологічного законодавства України із законодавством ЄС (ураховуючи вектор на євроінтеграцію та гармонізацію українського законодавства, всі нові проекти законодавчих актів повинні пройти верифікацію Мінприроди на предмет їх сумісності з *acquis communautaire* ЄС).

100. Ліквідація Державної служби заповідної справи – органу державного управління, який проіснував більше 15 років (що є досить тривалим терміном з огляду на 20-річну історію існування незалежної України) стала суттєвим ударом системі створення і охорони заповідних об’єктів. У 2012 році було звільнено з посад 7 директорів національних парків і заповідників, переведено або звільнено десятки заступників директорів НПП та фахових працівників.

¹⁸ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні: Закон України від 16 жовтня 2012 року № 5456-VI – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5456-17>

Зміна статусу колишнього урядового органу і далі буде негативно впливати на процес прийняття рішень щодо забезпечення державного управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду та на здійснення державного контролю за додержанням режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Вставка 6.

Звільнення директора Карпатського біосферного заповідника

14.06.2012 року Громадська Рада розглянула питання щодо Наказу Мінприроди про звільнення з посади директора Карпатського біосферного заповідника Гамора Ф. Д. на підставі клопотання голови Закарпатської обласної державної адміністрації від 28.05.2012 № 06-12/1200.

Ф. Д. Гамор – працює на посаді директора більше 25 років, відомий в Україні захисник природи. Доктор біологічних наук, професор, заслужений природоохоронець України, нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня, володар почесної відзнаки Закарпатської обласної ради «За розвиток регіону», почесної відзнаки «Зірка патріота України», та багатьох інших нагород.

Завдячуючи Федору Дмитровичу, Карпатський заповідник ще у 1992 року було зараховано до міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО і він став світовою спадщиною ЮНЕСКО. Вже не кажучи про збудовані ним єдиний в Україні музей екології гір й історії природокористування в Карпатах у м. Рахів та еколого-освітній центр «Музей нарцису» у м. Хуст.

Члени Громадської ради наводили інші приклади тиску на директорів заповідників з боку представників місцевих адміністрацій. Запропонували підтримати Ф. Д. Гамора і надіслати відповідне звернення до Мінприроди з вимогою відновити його на посаді директора Карпатського біосферного заповідника.

Вставка 7.

Ситуація навколо призначення на посаду директора НПП «Гомільшанські ліси»

У перші роки роботи парку приходилося багато зробити, щоб директор парку Мотлях О. Д. змінив психологію лісівника на психологію природоохоронця. Це вдалося. І вже у 2007 році парк почав успішно контролювати лісівничі заходи на своїй території з метою збереження та відтворення рідкісних природних угруповань, тварин і рослин. Звичайно це не всім подобалося, проте вдалося поставити пріоритет охорони природи у парку на перше місце.

Було розроблено ряд практичних шляхів для збереження унікальної природи, зокрема, обстежені прилеглі до парку території і розроблені наукові обґрунтування розширення території парку. Матеріали були направлені до обласного управління з охорони навколишнього природного середовища і за їхньою пропозицією направлені до Мінприроди України.

При парку була створена природоохоронна лабораторія, яка працює над вивченням унікальних природних територій в області для подальшого їх заповідання.

Підписані угоди про співробітництво з чотирма українськими и трьома іноземними парками. Із заповідником «Білогор'є» (Росія, Білгородська область), на основі підписаної угоди, планується створити транскордонний природоохоронний об'єкт по річці Сіверський Донець.

У 2011 році природоохоронну роботу парку відмітили польські природоохоронці, які неодноразово відвідували парк.

Того, чого досяг парк з теперішнім директором, можна перелічувати і далі. Але позиція парку в природоохоронній діяльності не всім подобається.

31 березня 2012 року закінчується дія контракту у директора.

Державне агентство лісових ресурсів України, з яким директор укладає контракт, планує на посаду Северіна І. О. – людину, яка у травні 2010 р. ініціювала кампанію щодо ліквідації національного природного парку «Гомільшанські ліси».

Зміна керівництва зведе нанівець результати багаторічної роботи біологів, поставить під загрозу унікальний природний комплекс і одне з найулюбленіших місць відпочинку мешканців Харківщини та нанесе великої шкоди природоохоронній справі в Україні в цілому.

У зв'язку з цим, Всеукраїнська екологічна ліга звертається до Вас за допомогою у розв'язанні проблем, що склалися. Просимо Вас:

- не допустити призначення на посаду директора НПП «Гомільшанські ліси» Северіна І.О., який своєю попередньою діяльністю вже наніс національному парку великої шкоди;

- провести відкритий та прозорий конкурс на заміщення посади директора, який би дозволив призначити на цю посаду найбільш гідну та професійну кандидатуру;

- прискорити процес перепідпорядкування Національного природного парку «Гомільшанські ліси» Міністерству екології та природних ресурсів України.

(Витяг з листа Всеукраїнської екологічної ліги до Міністра екології та природних ресурсів 22.02.2012 р.)

101. З метою посилення інституційної спроможності Мінприроди в НПД (п. 2) було передбачено підготувати за участю громадськості «План посилення інституціональної спроможності Мінприроди протягом 2011-2013 років». У 2012 році зазначений план не розроблено.

102. Аналіз виконання Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища у 2012 році показав, що Мінприроди не здатне координувати в масштабах України реалізацію державної екологічної політики в галузях економіки та на регіональному рівні.

3.3. Інші центральні органи виконавчої влади в системі державного екологічного управління

103. Повноваження **Державного агентства земельних ресурсів (Держземагентство)**, крім забезпечення реалізації державної політики у сфері земельних відносин, з 2012 року було доповнено сферою топографо-геодезичної і картографічної діяльності¹⁹.

Основними завданнями агентства, серед інших, є здійснення землеустрою, моніторингу земель та їхня охорони; ведення і адміністрування державного земельного кадастру, державної реєстрації земельних ділянок та обмежень у їх використанні, проведення державної експертизи.

Держземагентство України здійснює свої повноваження безпосередньо і через територіальні органи в АРК, областях, містах Києві та Севастополі, районах, містах, а також через міськрайонні, міжміські, міжрайонні територіальні органи.

¹⁹ Про внесення змін до пункту 4 Положення про Державне агентство земельних ресурсів України: Указ Президента України від 29 грудня 2012 року № 770/2012: - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/770/2012>

104. У 2012 році Держземагентству було надано більше автономності від міністра аграрної політики та продовольства щодо самостійного надання висновків державної експертизи програм і проектів з питань землеустрою, висновків щодо погодження документації із землеустрою, висновків державної експертизи проектів землеустрою, документації з оцінки земель, а також матеріалів і документації державного земельного кадастру.

105. Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 19 січня 2012 року № 26 були затверджені положення про територіальні органи **Державного агентства рибних ресурсів України (Держрибагентство)**, в яких зазначається, що обласні управління здійснюють державний контроль у сфері охорони, використання і відтворення водних живих ресурсів та регулювання рибальства та дозвільну діяльність в даній сфері, погоджує роботи на водних об'єктах чи землях.

106. Внаслідок адміністративної реформи **Державна санітарно-епідеміологічна служба України (Держсанепідслужба)** зазнала серйозних реформувань, зміни структури на місцях і скорочення чисельності її апарату на місцях (з 30 тис до 7,5 тис до 01.01.2013 р.). З 2012 року утворюються головні управління Держсанепідслужби в областях, м. Києві та Севастополі, АР Крим, на повітряному, залізничному та водному транспорті. Положення про територіальні органи Держсанепідслужби України було затверджено відповідним наказом МОЗ у січні 2012 року²⁰.

107. У 2012 році не спостерігалось підсилення інституційної спроможності інших центральних органів виконавчої влади щодо забезпечення виконання заходів, спрямованих на охорону довкілля та раціональне використання природних ресурсів. У багатьох з них відсутні відповідні підрозділи взагалі, не кажучи про відповідальних за імплементацію положень «Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 року» до стратегій, програм і планів розвитку відповідних галузей.

3.4. Органи місцевого самоврядування

108. До 2012 року Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» не містив статті, в якій були визначені повноваження місцевих державних адміністрацій, а після прийняття Закону України від 16 жовтня 2012 року № 5456-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні»²¹ з'явилася стаття 20-4: Компетенція обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій у сфері охорони навколишнього природного середовища.

²⁰ Про затвердження Положення про територіальні органи Держсанепідслужби України: Наказ МОЗ України від 19 січня 2012 року № 34 – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0413-12>

²¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні: Закон України від 16 жовтня 2012 року № 5456-VI – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5456-17>

Виконання природоохоронних планів і програм в м. Севастополь

В Україні планування дій в сфері охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів організовані погано. Плани дій в цій сфері розроблялися, зокрема в м. Севастополь у 2001 році. Провідними фахівцями міста була розроблена «Комплексна програма охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки м. Севастополь на період до 2010 року», яка мала конкретні та обґрунтовані переліки заходів та плани їх реалізації. Хоча на розробку цієї Програми було витрачено значні кошти, Програма не була реалізована. Контроль з боку держави та місцевої влади щодо стану її реалізації не здійснювався.

Відповідальність за невиконання Планів або Програм охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки ніхто з чиновників не несе, як і за даремно витрачені гроші на їхню розробку.

109. З 18 травня 2013 року місцеві адміністрації будуть мати такі повноваження:

- забезпечення реалізації державної політики у сфері заповідної справи, формування, збереження та використання екологічної мережі, здійснення управління та регулювання у сфері охорони і використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду України на відповідній території;
- участь у проведенні моніторингу стану навколишнього природного середовища;
- участь у розробленні стандартів щодо регулювання використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища від забруднення та інших шкідливих впливів;
- проведення державної екологічної експертизи;
- затвердження для підприємств, установ і організацій лімітів використання природних ресурсів (крім природних ресурсів загальнодержавного значення), скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище (крім скидів, що призводять до забруднення природних ресурсів загальнодержавного значення, навколишнього природного середовища за межами відповідної території) та лімітів на утворення і розміщення відходів;
- видача дозволів на захоронення (складування) відходів (крім небезпечних), викиди шкідливих речовин у навколишнє природне середовище, спеціальне використання природних ресурсів відповідно до законодавства.

До 18 травня 2013 року мають припинити своє функціонування державні управління охорони навколишнього природного середовища в областях, а їхні повноваження перейдуть до місцевих державних адміністрацій. Це загрожує розпадом цілісної системи державного управління в сфері охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів на неузгоджені дії місцевих органів влади, які не завжди керуються питаннями збереження природи.

3.5. Фінансування природоохоронної галузі

110. У 2012 році розвиток законодавчого забезпечення фінансування природоохоронної галузі здійснювався, перш за все, у напрямі зміни ставок

екологічного податку з урахуванням індексів споживчих цін, як це передбачено Прикінцевими положеннями Податкового кодексу України (п. 4 розділу XIX) та НПД (п. 257).

Зокрема, Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо перегляду ставок деяких податків і зборів» від 22 грудня 2011 року № 4235-VI (п. 3-8 розділу I) ставки екологічного податку, що діяли у 2012 році, було збільшено в середньому на 8,9%.

Закonom України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо перегляду ставок деяких податків і зборів» від 20 листопада 2012 року № 5503-VI (пп. 16-21 розділу I) ставки екологічного податку з 01.01.2013 року збільшені в середньому на 7,9 %. Крім того, збільшуються ставки:

- плати за користування надрами для видобування корисних копалин;
- плати за користування надрами з метою, не пов'язаною з видобуванням корисних копалин;
- податку за земельні ділянки, нормативну грошову оцінку яких не проведено;
- збору за спеціальне використання води;
- збору за спеціальне використання лісових ресурсів тощо.

111. Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо удосконалення деяких податкових норм» від 24 травня 2012 року № 4834-VI були внесені зміни щодо адміністрування екологічного податку, якими були врегульовано розміщення відходів.

Розміщення відходів – це постійне (остаточне) перебування або захоронення відходів у спеціально відведених для цього місцях чи об'єктах (місцях розміщення відходів, сховищах, полігонах, комплексах, спорудах, ділянках надр тощо), на використання яких отримано дозволи уповноважених органів.

З набранням чинності цієї норми було ліквідоване подвійне оподаткування екологічним податком розміщення відходів на спеціально відведених місцях чи об'єктах, що розміщені на власних територіях. Відповідно, при тимчасовому зберіганні відходів суб'єкти господарювання не сплачують екологічний податок за наявності у них договору на утилізацію та вивезення відходів зі спеціалізованими підприємствами та в установлені договором строки.

Змінами, зокрема, передбачено, що не можуть бути платниками податку за розміщення відходів суб'єкти господарювання, які розміщують на власних територіях (об'єктах) виключно відходи як вторинну сировину.

112. Надходження коштів до фондів охорони навколишнього природного середовища впродовж 2008-2012 років зростало. Але за цей час змінилося співвідношення коштів Державного фонду охорони навколишнього природного середовища (ДФОНПС) і місцевих фондів у бік збільшення обсягів коштів місцевих фондів.

113. У 2013 році передбачено збільшення коштів спеціального фонду державного бюджету, оскільки «Прикінцевими та перехідними положеннями» Бюджетного кодексу України (п. 51 розділу VI) встановлено, що екологічний податок зараховується у 2013 р. у таких пропорціях:

- до спеціального фонду державного бюджету – 53% (у 2012 р. – 30%), з них 33% – із спрямуванням на фінансове забезпечення виключно цільових

проектів екологічної модернізації підприємств у межах сум сплаченого ними екологічного податку у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

- до спеціального фонду місцевих бюджетів – 47% (у 2012 р. – 70%), у тому числі: до сільських, селищних, міських бюджетів – 33,5%, обласних бюджетів і бюджету АР Крим – 13,5%, бюджетів міст Києва та Севастополя – 47%.

Ці зміни є проявом негативної тенденції перетягування природоохоронних коштів з місцевого рівня, де необхідно розв'язувати найгостріші екологічні проблеми, на центральний рівень. За таких обставин зростатиме залежність місцевих влад і громад від волі та інтересів вищого керівництва Мінприроди.

114. У 2012 році не були визначені принципи розподілу коштів між підприємствами, які реалізують інвестиційні проекти, механізм передачі коштів із спеціального фонду державного бюджету конкретним підприємствам, у тому числі приватного сектору, механізм контролю їх ефективного використання.

Розроблення та прийняття «Порядку використання коштів, передбачених у Державному бюджеті для фінансового забезпечення цільових проектів екологічної модернізації підприємств» та «Порядку проведення відбору цільових проектів екологічної модернізації підприємств» розпочалося тільки у 2013 році.

Це ставить під сумнів можливість ефективного використання у 2013 році та у наступних роках надходжень від екологічного податку та реалізації мети державного стимулювання інвестиційних програм модернізації промислових об'єктів стратегічних галузей економіки.

115. Принцип виділення бюджетних коштів, орієнтований на виконання конкретних заходів, був впроваджений у процес розробки та управління державними програмами. З того часу, в ході їх розроблення, виконання та підготовки звітності використовується комплексна оцінка та процедура схвалення, які включають звітність щодо прогресу з використанням низки якісних і кількісних показників.

Незважаючи на існування такої процедури, програми не фінансуються в повному обсязі, оскільки обмежені кошти розподіляються серед декількох рядків видатків. Відсутність ґрунтовної та об'єктивної оцінки їх ефективності та результативності призводить до продовження виділення коштів на всі поточні програми, що, в свою чергу, призводить до розпорошення коштів, недофінансування пріоритетних або економічно результативних програм. Через це велика кількість програм не виконується в повному обсязі, що не дозволяє суттєво покращити стан довкілля в Україні.

116. В Україні існує громіздка та непрозора система фондів охорони навколишнього природного середовища. Ця система не дозволяє ефективно використовувати кошти і, головне, контролювати їх надходження і цільове використання. Система звітності є вкрай складною, окремі її ланки не забезпечені нормативною базою. Тому частина природоохоронних коштів використовується на цілі, які дуже далекі від цілей щодо впровадження ефективної екологічної політики. Державний бюджет України, який кожен рік затверджується законом України, майже кожен рік відрізняється за структурою видатків. Природоохоронні кошти розпорошені по різних Міністерствах і відомствах.

117. Незважаючи на намагання реформувати систему фондів охорони навколишнього природного середовища в Україні, ця система залишається неефективною. Ураховуючи те, що природоохоронні кошти розпорошені між різними міністерствами та відомствами, Мінприроди не має можливості забезпечити їх цільове використання.

118. Розподіл коштів екологічного податку, що надходять до Автономної Республіки Крим та місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища, у 2012 році ще здійснювався Верховною Радою АР Крим, відповідними обласними, міськими (міста загального значення) радами за поданням територіальних органів Мінприроди²².

Як було зазначено вище, у 2013 р. із підпорядкування Мінприроди буде виведено обласні управління охорони навколишнього природного середовища. Відповідно до адміністративної реформи їх планується передати у підпорядкування обласним державним адміністраціям. Такі адміністративні зміни можуть негативно вплинути на ефективність використання природоохоронних коштів у 2013 р. на обласному та місцевому рівнях.

119. Порівняння обсягів фінансування бюджетних програм у 2008-2011 рр. свідчить про позитивну динаміку. Але рішення Уряду у 2011 році²³ щодо скорочення кількості державних цільових програм, які фінансуються з Держбюджету, призвело до скорочення загального обсягу коштів, які спрямовувалися на охорону, відновлення довкілля, раціональне використання ресурсів, запобігання забрудненню.

Таблиця 2. Надходження коштів до зведеного бюджету від екологічного податку у розрізі адміністративно-територіальних одиниць (за даними Мінприроди), тис. грн.

	2007	2008	2009	2010	2011, станом на 01.05.2011
Усього	1 088 051,8	1 182 008,6	1 150 350,4	1 374 229,8	386 937,2
у тому числі					
ДФОНПС	707 233,1	768 304,9	345 105,1	412 269,1	116 081,2
Місцеві фонди	380 818,6	413 703,5	805 244,9	961 960,7	270 856,0

Таблиця 3. Планово-звітні показники використання коштів Державного фонду навколишнього природного середовища впродовж 2007-2012 років, млн грн.

2007		2008		2009		2010		2011		2012	
План	Факт	План	Факт	План	Факт	План	Факт	План	Факт	План	Факт
263,6	173,3	256,7	164,5	109,0	56,3	182,8	58,6	319,9		Інформація відсутня	Інформація відсутня

²² Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Податкового Кодексу України» (12.12.2010)

²³ Розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання оптимізації державних цільових програм» від 23 березня 2011 р. № 223-р

3.6. Регуляторні інструменти у сфері охорони довкілля

Екологічний контроль

120. У 2012 році територіальними органами Держекоінспекції та Рескомприроди Криму на об'єктах державного нагляду (контролю) у частині додержання ними вимог природоохоронного законодавства проведено понад 89,5 тис. перевірок (планових – 54,5 тис. та позапланових – майже 35 тис.), що склало 103% від кількості перевірок, проведених у 2011 році. За результатами виявлених порушень складено 80,2 тис. протоколів про адміністративні правопорушення (зменшення на 7%).

Штрафні санкції у 2012 році накладено на 72984 порушника природоохоронного законодавства на загальну суму 16,4 млн гривень, з яких до Державного бюджету України стягнуто 14,7 млн гривень, тобто 90% (у 2011 році – відповідно, 17,6 млн грн. та 15,7 млн грн.).

До органів прокуратури передано 562 матеріали перевірок у порядку статті 97 Кримінально-процесуального кодексу України. Кількість порушень за 2012 рік кримінальних справ склала 272 (у 2011 році – 324).

Загальна сума розрахованих збитків за порушення вимог природоохоронного законодавства у 2012 році становила 1660 млн грн. (за 2011 рік – 1951 млн грн.).

121. З метою відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення вимог природоохоронного законодавства відповідачам було пред'явлено претензій та позовів на загальну суму 995 млн грн. Сума стягнутих до Державного бюджету України претензій та позовів становила 47,3 млн грн., що складає 5% від суми пред'явлених (у 2011 році – 7,8 %) та 47% від показника стягнутих у 2011 році.

З метою припинення негативного впливу на навколишнє природне середовище при здійсненні виробничої діяльності у 1967 випадках обмежувалася та призупинялася (до усунення виявлених недоліків і порушень) діяльність суб'єктів господарювання (у 2011 році – у 2791 випадку)²⁴.

122. Зі статистики Держекоінспекції видно, що штрафи порушниками оплачуються непогано, що не дивно, оскільки складають близько 225 гривень на кожного. Але показник сплати суми пред'явлених збитків є вкрай низьким (5%) з тенденцією зниження в абсолютному та відносному значенні порівняно з 2011 роком. Суттєво зменшена кількість порушень кримінальних справ (на 16%) та фактів припинення чи призупинення діяльності суб'єктів господарювання (на 30%), що свідчить про неефективність взаємодії органів екологічної інспекції та прокуратури та тенденцію нехтування застосуванням законних санкцій щодо забруднювачів довкілля.

123. З питань розвитку нормативно-правового забезпечення державного контролю виконано наступне:

²⁴ Про результати діяльності Держекоінспекції України та її територіальних органів за 2012 рік – Режим доступу: http://dei.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=945:rezultaty-roboty-dei-ukrainy-ta-ii-terytorialnyh-organiv-za-2012-rik&catid=35&Itemid=272

– наказом Мінприроди від 2 жовтня 2012 року № 483 були затверджені уніфіковані форми актів перевірок дотримання вимог природоохоронного законодавства, що містять перелік питань для здійснення планових заходів державного нагляду (контролю), зокрема: про охорону, захист, використання та відтворення лісів, щодо ведення мисливського господарства та полювання, про додержання режиму територій та об'єктів природно-заповідного фонду, щодо охорони, утримання зоологічних колекцій, у тому числі диких тварин у неволі, щодо охорони, утримання зелених насаджень у населених пунктах України, про охорону, використання і відтворення риби та інших водних живих ресурсів, в галузі охорони атмосферного повітря, водних і земельних ресурсів щодо поводження з відходами та небезпечними хімічними речовинами²⁵;

– внесено зміни до Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля (у зв'язку із затвердженням Положення про Державну екологічну інспекцію України);

– наказом Державної екологічної інспекції України від 8 листопада 2012 року № 215 затверджено Інструкцію з організації оформлення посвідчень громадських інспекторів;

– Мінприроди було розроблено проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за порушення вимог природоохоронного законодавства» (реєстр. №11037 від 26.07.2012). Законопроектом було запропоновано внести до Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) та Кримінального кодексу України (надалі – КК) зміни з метою удосконалення державного регулювання у сфері захисту та охорони довкілля, посилення відповідальності за порушення вимог природоохоронного законодавства. Зокрема: збільшити розміри штрафів за порушення вимог законодавства у сфері охорони довкілля (ст.ст. 48- 50, 59-71, 73-79, 82-83, 87,88, 88-2, 90-1, 91, 91-1, 91-3, 91-4 КУпАП); змінити редакцію деяких статей з метою приведення їх у відповідність до вимог чинного законодавства (ст.ст. 48, 49, 61, 63, 65, 66, 68, 70, 73 КУпАП); доповнити КУпАП новими статтями, встановивши адміністративну відповідальність за порушення вимог законодавства у сфері охорони довкілля, які визначені останніми змінами та доповненнями до законодавчих актів з питань охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів (ст.ст. 59-2, 59-3, 59-4, 64-1, 77-2, 79-1 КУпАП); внести зміни до статей 245 та 246 Кримінального кодексу України та розширити повноваження громадських інспекторів з охорони довкілля (ст. 255 КУпАП).

124. Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України вважав, що ухвалення проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за порушення вимог природоохоронного законодавства» сприятиме раціональному використанню і охороні навколишнього природного середовища, створенню більш ефективного механізму щодо припинення порушень вимог законодавства у сфері охорони довкілля та усунення їх негативних наслідків.

²⁵ Про затвердження уніфікованих форм актів перевірок дотримання вимог природоохоронного законодавства, що містять перелік питань для здійснення планових заходів державного нагляду (контролю): Наказ Мінприроди від 2 жовтня 2012 року № 483 – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1690-12>

Однак Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України піддало ґрунтовній критиці якість підготовленого законопроекту і запропонувало повернути його суб'єкту права законодавчої ініціативи на доопрацювання²⁶. Проект було відкликано 12 грудня 2012 року без розгляду у першому читанні.

Екологічна експертиза, оцінка впливу на навколишнє середовище та стратегічна екологічна оцінка

125. З ухваленням Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» (від 17 лютого 2011 року № 3038) були практично скасовані положення Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» та Закону України «Про екологічну експертизу» щодо обов'язковості проведення екологічної експертизи у процесі інвестиційної, господарської та іншої діяльності, яка впливає або може вплинути на стан довкілля.

У Законі було вилучено з переліку об'єктів екологічної експертизи інвестиційні проекти, техніко-економічні обґрунтування і розрахунки, проекти і робочі проекти на будівництво нових і розширення, реконструкцію, технічне переоснащення діючих підприємств. Замість проведення державної екологічної експертизи закон передбачає здійснення державної експертизи в порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади з питань будівництва та архітектури.

126. Оскільки спеціально уповноважені державні органи у сфері охорони навколишнього природного середовища не беруть жодної участі у процедурі оцінки впливу на навколишнє середовище та усунуті від контролю за екологічно небезпечною діяльністю на етапі проектування та/чи отримання дозволу, це створює реальні ризики значного промислового забруднення довкілля та негативних наслідків для здоров'я людей.

127. Законом «Про регулювання містобудівної діяльності» також був істотно змінений порядок участі громадськості у прийнятті рішень, які можуть мати значний негативний екологічний вплив. Зокрема, закон не містить правових процедур, які б дозволяли належним чином враховувати думку громадськості, що робить неможливим виконання положень «Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля» (Орхуської конвенції) та «Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті» (Конвенція Еспо).

Це фактично призвело до ліквідації в Україні механізму оцінки впливу на навколишнє середовище потенційно небезпечних проектів, як головного превентивного механізму попередження заподіяння шкоди довкіллю, та обмежило участь громадськості у процесі прийняття екологічно значимих рішень.

128. У 2012 році Законом України від 20 листопада 2012 року № 5496-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання

²⁶ Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=44100&pf35401=237352>

містобудівної діяльності»²⁷ були внесені зміни в Закон України від 17 лютого 2011 року №3038-VI «Про регулювання містобудівної діяльності». Зокрема, абзац третій ст. 31 «Проектна документація на будівництво» має наступний вигляд: «До проектної документації на будівництво об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, а також об'єктів, які підлягають оцінці впливу на навколишнє природне середовище у транскордонному контексті, додаються результати оцінки впливу на стан навколишнього природного середовища (матеріали оцінки та звіти про оцінку і громадське обговорення). Перелік таких об'єктів та порядок проведення оцінки визначаються Кабінетом Міністрів України». Зазначені зміни вступили в дію з 5 січня 2013 року.

129. Стратегією екологічної політики та НПД передбачається до 2015 року впровадження стратегічної екологічної оцінки (СЕО). СЕО – це загальновизнаний міжнародний інструмент для інтеграції принципів збалансованого розвитку та охорони довкілля в політики, стратегії, плани та програми.

Протокол про СЕО до «Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті» (Конвенція Еспо) був підписаний у травні 2003 року в Києві на 5-й Всеєвропейській конференції міністрів охорони навколишнього середовища «Довкілля для Європи». Протокол вступив в силу 14 липня 2010 року. Станом на лютий 2013 року Сторонами протоколу є 25 країн регіону Європейської комісії ООН. Україна у 2003 році також підписала Протокол про СЕО, але досі не ратифікувала його.

130. 28 березня 2012 р. Кабінет Міністрів України затвердив розпорядженням № 156-р «План заходів щодо виконання у 2012 році Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу». На виконання п. 14 цього плану та у зв'язку з необхідністю ратифікації Протоколу про СЕО, а також з метою адаптації підходів, прийнятих у ЄС та закріплених у «Директиві 2001/42/ЕС про оцінку впливу окремих планів та програм на навколишнє середовище» Мінприроди підготувало:

- проект Закону України «Про ратифікацію Протоколу про стратегічну екологічну оцінку до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті»;

- проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з ратифікацією Протоколу про стратегічну екологічну оцінку до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті».

131. Було запропоновано внести зміни до Законів України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про екологічну експертизу» та «Про державні цільові програми».

Зокрема, розділ VI базового закону доповнюється статтею 30-1 «Стратегічна екологічна оцінка», в якій, зокрема, відзначено, що об'єктами СЕО є проекти планів та програм розвитку галузей і територій, державних цільових

²⁷ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 20.11.2012 № 5496-VI – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5496-17>

програм, реалізація яких пов'язана з використанням природних ресурсів та потенційно може вплинути на стан навколишнього середовища.

Для участі в проведенні СЕО можуть залучатися відповідні органи державної влади та місцевого самоврядування України, представники науково-дослідних, проектно-конструкторських, інших установ та організацій, вищих навчальних закладів, громадськості, експерти міжнародних організацій. СЕО здійснюється на безоплатній основі. Завданнями СЕО є встановлення відповідності об'єктів СЕО вимогам законодавства про охорону навколишнього природного середовища та забезпечення сталого розвитку.

132. У 2012 році запропоновані законопроекти щодо СЕО та ОВНС не були прийняті Верховною Радою України.

Дозвільна діяльність

133. У 2012 році зміни у дозвільній системі у сфері охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів були пов'язані з прийняттям Закону України від 16 жовтня 2012 року № 5456-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні»²⁸. Зазначеним законом, зокрема, встановлюється, що з 18 травня 2013 року місцеві адміністрації будуть виконувати, в тому числі, такі повноваження:

- затвердження для підприємств, установ і організацій лімітів використання природних ресурсів (крім природних ресурсів загальнодержавного значення), скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище (крім скидів, що призводять до забруднення природних ресурсів загальнодержавного значення, навколишнього природного середовища за межами відповідної території) та лімітів на утворення і розміщення відходів;
- видача дозволів на захоронення (скадування) відходів (крім небезпечних), викиди шкідливих речовин у навколишнє природне середовище, спеціальне використання природних ресурсів відповідно до законодавства.

134. Законом також внесені зміни до Закону України «Про охорону атмосферного повітря», які торкнулися питання процедури видачі дозволу на викиди. Ст.11 (ч. 5) передбачає, що викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами можуть здійснюватися після отримання дозволу, виданого суб'єкту господарювання, об'єкт якого належить до II або III групи, обласними, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями, органом виконавчої влади АРК з питань охорони навколишнього природного середовища за погодженням з Міністерством охорони здоров'я України, стосовно об'єктів I групи, дозвіл видається Мінприроди за погодженням з Міністерством охорони здоров'я.

До I групи належать об'єкти, які взяті на державний облік і мають виробництва або технологічне устаткування, на яких повинні впроваджуватися екологічно безпечні технології та методи керування.

²⁸ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні: Закон України від 16 жовтня 2012 року № 5456-VI – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5456-17>

До II групи належать об'єкти, які взяті на державний облік і не мають виробництв або технологічного устаткування, на яких повинні впроваджуватися екологічно безпечні технології та методи керування.

До III групи належать об'єкти, які не належать до першої і другої груп.

135. Згідно з прийнятим законом, Кабінетом Міністрів України прийнято постанову від 19 листопада 2012 року № 1203 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 13.03.2002 № 321», яка набула чинності від 3 січня 2013 року, якою встановлено, що до 17 травня 2013 року (включно), видача дозволів на спеціальне водокористування у разі використання води водних об'єктів загальнодержавного значення та погодження дозволів на спеціальне водокористування у разі використання води водних об'єктів місцевого значення здійснюється територіальними органами Мінприроди.

З 18 травня 2013 року дозволи на спеціальне водокористування у разі використання води водних об'єктів загальнодержавного значення видаються Радою міністрів АР Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими держадміністраціями, а у разі використання води водних об'єктів місцевого значення - органами виконавчої влади АР Крим з питань охорони навколишнього природного середовища, обласними, Київською та Севастопольською міськими радами за погодженням із Радою міністрів АР Крим, обласними, Київською, Севастопольською міськими держадміністраціями. Порядок погодження та видачі дозволів на спеціальне водокористування здійснюється відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 13.03.2002 № 321.

136. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення механізму правового регулювання та посилення відповідальності у сфері поводження з відходами» від 2 жовтня 2012 року № 5402-VI²⁹ внесені зміни до Закону України «Про відходи». Згідно пункту а) статті 32 Закону України «Про відходи» ліміти на обсяги утворення і розміщення побутових відходів не встановлюються. Раніше такі ліміти затверджувати обласні державні управління охорони навколишнього природного середовища.

137. У 2012 році Верховна Рада України прийняла за основу проект Закону України «Про реформування та вдосконалення дозвільної системи у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального і невиснажливого використання природних ресурсів та екологічної безпеки, зменшення регуляторного тиску на суб'єктів господарювання» (№ 9139 від 09.09.2011 р.)³⁰.

Розгляд проекту закону не було завершено прийняттям остаточного рішення Верховної Ради України щодо зазначеного законопроекту, тому він був

²⁹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення механізму правового регулювання та посилення відповідальності у сфері поводження з відходами: Закон України від 2 жовтня 2012 року №5402-VI – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5402-17>

³⁰ Про прийняття за основу проекту Закону України про реформування та вдосконалення дозвільної системи у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального і невиснажливого використання природних ресурсів та екологічної безпеки, зменшення регуляторного тиску на суб'єктів господарювання: Постанова Верховної Ради України від 7 лютого 2012 року № 4346-VI - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4346-17>

внесений до новообраної Верховної Ради України для його подальшого розгляду за процедурою другого читання (№ 0873 від 12.12.2012 р.)

При цьому Комітет з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи відзначив, що законопроект не може бути доопрацьований та підготовлений для прийняття в другому читанні і в цілому. Це пов'язано з необхідністю внесення змін до низки статей та до низки законів, які не були предметом розгляду цього законопроекту, що суперечить ст. 116 Регламенту Верховної Ради України.

138. Законопроектом управлінські, регулюючі та контрольні повноваження державних органів, зафіксовані в чинних законодавчих актах, перерозподіляються між місцевими державними адміністраціями, відповідними органами виконавчої влади АР Крим, міст Києва та Севастополя. За такого підходу у повноваженнях одного й того ж місцевого органу виконавчої влади будуть зосереджені управлінська і контрольна державні функції, що не відповідає конституційній моделі організації публічної влади (статті 6, 19, 120), принципу верховенства права та створює можливості для зловживань. Реалізація обласними, Київською та Севастопольською міськими радами повноважень дозвільного характеру з огляду на неврегульованість питань щодо виконання органами влади делегованих повноважень на практиці суттєво ускладниться, що може призвести до погіршення ситуації з охороною навколишнього природного середовища та перешкод у здійсненні підприємницької діяльності і наповненні відповідних бюджетів.

Відтак, Комітет з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи Верховної Ради України вважав, що прийняття цього законопроекту навіть у доопрацьованій редакції, призведе до колізії норм та неповноти правового регулювання, оскільки він не містить достатніх і завершених механізмів реалізації його положень, а концептуальні недоліки не можуть бути усунені на належному рівні.

На думку Комітету, неможливо вибудувати систему дозвільної діяльності, яка б працювала ефективно як на державному, так і на місцевому рівнях на основі концепції, прийнятій у першому читанні.

Головне юридичне управління Апарату Верховної Ради України, також, висловивши низку зауважень, зазначило, що законопроект потребує системного доопрацювання.

139. До проекту закону «Про реформування та вдосконалення дозвільної системи у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального і невиснажливого використання природних ресурсів та екологічної безпеки, зменшення регуляторного тиску на суб'єктів господарювання» неодноразово висловлювала своє негативне ставлення і громадськість, зокрема «Інститут сучасних проблем країни», Форум порятунку Києва, Форум допомоги безпритульним тваринам UA-Vet та багато інших громадських організацій з АР Крим, міст Харкова, Дніпропетровська, Дніпродзержинська.

Законопроект містить поправки до Законів України «Про тваринний світ» та «Про захист тварин від жорстокого поводження», які суперечать нормам міжнародних документів, уже укладених Україною, та вступають у суперечність з правовими та гуманними засадами суспільного життя. Зокрема, легалізується таке ганебне явище як полювання на тварин і птахів у місті, у тому числі собак і котів.

Законопроектом також закладаються нечувані корупційні можливості (дозволи на відстріл тварин, у тому числі червонокнижних і в заповідниках, безкоштовно видаватимуть держадміністрації) і створюється сприятлива ситуація для масштабного винищення тваринного світу України.

140. У результаті адміністративної реформи змінювалися назви та структури органів виконавчої влади, які видавали документи дозвільного характеру. Однак, це не вплинуло на якість самих документів та процес їхньої видачі. Не відбулися зміни у законодавстві, що регулюють порядок видачі дозволів і дає можливість забруднювачам перевищувати встановлені нормативи ГДК і ГДВ. Окремо слід наголосити, що Переліки забруднюючих речовин не мінялися з 2001 року і, відповідно, не включають нових небезпечних речовин, зокрема діоксини, які безконтрольно викидаються у довкілля.

141. Розвиток дозвільної діяльності у напрямі впровадження інтегрованого дозволу щодо регулювання забруднення навколишнього природного середовища відповідно до Директиви ЄС про попередження та контроль забруднення, спрощення процедури видачі дозволу та забезпечення прозорості, вдосконалення наукового забезпечення встановлення лімітів на використання природних ресурсів та встановлення граничнодопустимих рівнів забруднення навколишнього природного середовища не відбувся.

3.7 Система моніторингу стану навколишнього природного середовища

142. Головними завданнями щодо розвитку системи моніторингу стану навколишнього природного середовища, які Мінприроди намагалося вирішити у 2012 році, були:

- впровадження об'єктового (локального) моніторингу суб'єктами господарювання, виробнича діяльність яких призводить або може призвести до погіршення стану довкілля;
- формування правових та організаційних засад щодо створення та функціонування автоматизованої інформаційно-аналітичної системи моніторингу навколишнього природного середовища та забезпечення доступу до екологічної інформації.

Ці завдання були встановлені в НПД з терміном виконання у 2011-2012 роках, а саме:

- п. 1. Підготовка проекту акта Кабінету Міністрів України щодо затвердження Положення про загальнодержавну автоматизовану інформаційно-аналітичну систему забезпечення доступу до екологічної інформації та місцевих екологічних автоматизованих інформаційно-аналітичних систем (2011). Започаткування робіт із впровадження такої інформаційно-аналітичної системи покликано забезпечити виконання вимог Організації економічного співробітництва та розробки щодо розширення обсягу екологічної інформації у електронному вигляді та забезпечення доступу громадськості до такої інформації;

- п. 48. Підготовка та подання на розгляд Кабінету Міністрів України проекту акта про порядок проведення спостережень (моніторингу) за станом навколишнього природного середовища та рівнем його забруднення суб'єктами господарювання, діяльність яких призводить або може призвести до погіршення

стану навколишнього природного середовища, та інформування громадськості про результати таких спостережень (2012).

143. Крім того, зазначені завдання були включені до Національного плану дій на 2012 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава».

144. У зв'язку з цим Мінприроди було підготовлено та оприлюднено для громадського обговорення (25 квітня 2012 року, повторно 25 лютого 2013 року) проект Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку (далі – Порядку) проведення моніторингу навколишнього природного середовища підприємствами, установами та організаціями, діяльність яких призводить або може призвести до погіршення стану навколишнього природного середовища та Положення (далі – Положення) про автоматизовану інформаційно-аналітичну систему моніторингу навколишнього природного середовища та забезпечення доступу до екологічної інформації».

Проект Порядку визначає загальні засади проведення моніторингу та регламентує процедуру надання даних про вплив на навколишнє природне середовище підприємствами, установами та організаціями, діяльність яких призводить або може призвести до погіршення його стану (далі - суб'єкти господарювання). Виконання вимог цього Порядку є обов'язковим для суб'єктів господарювання, які володіють та користуються об'єктами або здійснюють види діяльності, передбачені Переліком видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 27.07.1995 № 554.

145. Метою проведення об'єктового (локального) моніторингу є збирання, збереження, оброблення, передавання та аналіз інформації про вплив діяльності суб'єктів господарювання на стан навколишнього природного середовища для прийняття управлінських рішень із запобігання негативним змінам стану навколишнього природного середовища та дотримання вимог екологічної безпеки.

146. Створення і функціонування системи моніторингу впливу суб'єкта господарювання на стан довкілля пропонується здійснювати за рахунок коштів суб'єкта господарювання або інших джерел фінансування, передбачених законодавством, за методологічного забезпечення Мінприроди, координацію організації та проведення моніторингу покладено на місцеві держадміністрації.

147. Позитивно оцінюючи зусилля Мінприроди щодо забезпечення поставлених завдань, слід визнати їх незавершеність (планами дій передбачалося видання Кабінетом Міністрів України нормативного акта з цих питань), і констатувати про невиконання цього завдання у 2012 році.

3.8. Регіональна екологічна політика

148. Стратегією державної екологічної політики передбачається, що її положення та розроблені на її основі національні плани дій будуть інтегровані в

регіональні програми соціально-економічного розвитку та деталізовані на рівні регіональних планів дій з охорони навколишнього природного середовища АР Криму, областей, м. Києва та Севастополя, на основі яких будуть розроблені місцеві плани дій з охорони навколишнього природного середовища. Згідно розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 травня 2011 № 577-р місцеві органи виконавчої влади за погодженням з Мінприроди мали привести до 30 червня 2012 року програми з охорони навколишнього природного середовища та місцеві програми економічного і соціального розвитку у відповідність зі Стратегією та НПД.

У результаті виконання місцевих планів дій передбачається посилити роль органів місцевого самоврядування в процесі реалізації державної екологічної політики.

149. За оприлюдненою інформацією Мінприроди³¹ Автономною Республікою Крим, областями України та містами Київ і Севастополь розроблені програми з охорони навколишнього природного середовища. Термін дії частини таких програм закінчувався у 2011 році, тому вони потребували повного оновлення до 31 червня 2011 року.

Станом на початок квітня 2012 року такі програми було оновлено, окрім програм у Вінницькій, Запорізькій, Черкаській областях та міста Севастополь. Регіональні програми охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів на 2003–2011 рр. рішенням обласних рад було продовжено на період до 2015 року, а проект Регіональної програми охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки м. Севастополя на 2011–2015 роки не було затверджено у 2012 році.

У Запорізькій та Черкаській областях такі програми у 2012 році знаходилися на стадії розробки. Лише в Донецькій області така програма відсутня, однак вона представлена у вигляді окремого розділу до Програми економічного і соціального розвитку в Донецькій області на 2012 рік. Для автономної Республіки Крим розроблено та затверджено Державну цільову екологічну програму розвитку Криму («Екологічно безпечний Крим») на 2011–2015 роки.

Решта областей мають природоохоронні програми, термін дії яких закінчується в 2012–2015 рр. Їхнє корегування відповідно до положень Стратегії державної екологічної політики у 2012 році не завершилося.

150. Наказом Мінприроди від 15 жовтня 2012 року № 491 було затверджено **«Методику оцінки ефективності реалізації регіональних природоохоронних та державних (загальнодержавних) цільових екологічних програм»**³², що дасть змогу здійснювати прогнозування та обґрунтування управлінських рішень з питань природоохоронної діяльності та регіонального розвитку, у тому числі при уточненні завдань та заходів регіональних природоохоронних і державних цільових екологічних програм, а також визначити пріоритетність програм, які планується виконувати у відповідному році з використанням коштів державного і місцевого бюджету, що

³¹ <http://menr.gov.ua/content/article/5973>

³² <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z2146-12>

в кінцевому підсумку підвищить результативність використання бюджетних коштів.

Прийняття Наказу дозволить здійснювати оцінку ефективності виконання програм та аналізувати, наскільки та чи інша програма є збалансованою щодо правильності визначення цілей, завдань і наскільки точно сформульовані очікувані результати.

151. На виконання п. 261 НПД Мінприроди затвердило наказом № 618 від 5 грудня 2012 року «Методичні рекомендації з підготовки, погодження та затвердження Місцевих планів дій з охорони навколишнього природного середовища»³³ (МПДОНПС).

В рекомендаціях зазначено, що «на загальнодержавному та місцевому рівнях передбачені джерела фінансування природоохоронної діяльності та проводиться ряд програмних заходів спрямованих на ліквідацію та попередження забруднення навколишнього природного середовища. Разом із чітким законодавчим розподілом повноважень, відповідальності та фінансово-економічної бази між загальнодержавним і місцевими рівнями центр ваги управління в сфері охорони довкілля повинен бути перенесений на місцевий рівень. Саме на рівні громад досягається найбільша ефективність прийняття управлінських рішень та їх результативність з питань охорони навколишнього природного середовища. Одним із таких напрямів залучення місцевих громад до управління в сфері охорони довкілля є розроблення Місцевих планів дій з охорони навколишнього природного середовища».

152. Важливі законодавчі норми стосовно розроблення МПДОНПС визначені базовим законом у сфері охорони довкілля, а саме Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища».

Так, цим Законом визначено, що з метою проведення ефективної і цілеспрямованої діяльності України по організації і координації заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки, раціонального використання і відтворення природних ресурсів на перспективу розробляються і приймаються державні, республіканські, міждержавні, регіональні, місцеві та інші територіальні програми.

Цим же Законом визначені гарантії екологічних прав громадян, зокрема участі громадських об'єднань і громадян у діяльності щодо охорони навколишнього природного середовища.

Вставка 9.

Досвід впровадження місцевих планів дій з охорони довкілля

Тривала співпраця Західного центру Українського відділення Всесвітньої лабораторії – неурядової неприбуткової організації екологічного спрямування – із ініціативною групою представників громади смт Дашава та с. Йосиповичі Стрийського району з підготовки громад до сприйняття основних засад збалансованого розвитку їх територій дала поштовх до розробки проекту місцевої програми дій з охорони довкілля (МПДОД). Обговорення можливості запровадження такого проекту із представниками сусідніх громад наштовхнуло ініціаторів на думку щодо розширення дії проекту на громади, які проживають в

³³ <http://menr.gov.ua/media/files/0150.doc>

басейні річки Бережниця – лівої притоки ріки Дністер. Ідея басейнового підходу до формування програми дій з охорони довкілля підтримана, крім названих громад, громадами сіл Олексичі, Ярушичі (Стрийського району) та Ганнівці, Руда, Лівчиці, Бережниця (Жидачівського району) Львівської області.

Методологія розробки місцевих планів з охорони довкілля базується на підходах, які, як правило, передбачають роботу з громадами міст, що нараховують близько 20 тис. населення, об'єднаних спільною територією проживання, спільними проблемами використання природних ресурсів та впливу на довкілля.

Однак, для України, в якій нараховується кілька десятків тисяч сільських і селищних рад з населенням переважно від декількох сотень до 1,5-2 тис. мешканців і на територіях яких власне і формується та проявляється основна взаємодія людини і природи, потрібні дещо інші підходи, що базуються на об'єднуючих елементах території, історичних фактах, басейнах річок.

У гірських та передгірських районах Карпат екологічні проблеми особливо загострюються вздовж річкових долин, оскільки поселення, як правило, розміщуються вздовж річок. Це також властиве і більшості сільської території України. При цьому, кожен розміщений нижче за течією населений пункт відчуває на собі наслідки господарської та побутової діяльності всіх розміщених вище за течією населених пунктів. Тому одним з підходів до розробки місцевих планів з охорони довкілля для сільських громад України є підхід, базований на об'єднуючому ландшафтному елементі, зокрема на річковій системі – басейновий підхід.

В цьому плані показовим прикладом є виконання Місцевого плану дій з охорони довкілля с. Бережниця (сільський голова Гнат Кухта). На основі затвердженого сесією сільської ради МПДОД для басейну р. Бережниця сільською радою було здійснено землевідвід під сільський сміттєзбірний полігон. Згідно з цим же рішенням вивіз сміття з села здійснюють місцеві власники коней, які частково звільняються від плати за користування пасовищем. Такий підхід місцевої влади був підтриманий мешканцями.

Заходи, включені в МПДОД для громади селища Дашава Стрийського району Львівської області (селищний голова Тарас Гресько) стало основою для отримання фінансування з обласного природоохоронного фонду. Ці кошти через місцеву громадську організацію "ЕКО-ВІТ", яку було створено для реалізації заходів МПДОД, були спрямовані на:

- розповсюдження інформації серед населення про вплив стихійних звалищ на здоров'я жителів;
- залучення громадян до участі в ліквідації стихійних звалищ на території громади;
- впорядкування пункту збору та сепарації сміття, передбаченого "Місцевим планом дій з охорони довкілля".

Прикладом усвідомлення людьми своєї відповідальності за стан місцевих природних ресурсів є розробка і реалізація Місцевого плану екологічних дій для громади с. Забужжя Опільської сільської ради Сокальського району Львівської області (сільський голова Андрій Дмитрів), який став програмою з покращення стану довкілля у невеликому селі. Територія цього села знаходиться в українській частині басейну річки Західний Буг, яка в свою чергу є частиною басейну Балтійського моря. Наявність МПДОД дала змогу громаді отримати грантову підтримку від Коаліції Чиста Балтика (Швеція).

153. Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначено, що місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади - жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста - самостійно

або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Одне з основних завдань МПДОНПС, можливо, навіть головне – змінити свідомість людей, показати, що пересічні мешканці міста чи селища можуть брати участь у процесі планування. Виконання запланованих заходів дозволить покращити стан довкілля безпосередньо в тому місці, де живуть вони і їхні діти.

МПДОНПС впроваджені в ряді країн Центральної та Східної Європи, США як інструмент, який дозволяє здійснювати ефективне екологічне планування на місцевому рівні за участі громадськості, місцевої влади і спеціалістів».

3.9. Висновки

154. Незважаючи на прийняття Верховною Радою України і необхідність забезпечити виконання Закону України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики до 2020 року» та Національного плану дій структура державного управління України продовжує залишатися галузевою і не сприяє розвитку інтеграційних процесів, необхідних для того, щоб екологічна політика стала ефективною.

155. У 2012 році відбулося суттєве послаблення інституційної спроможності державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та регулювання використання природних ресурсів.

Зокрема, до 18 травня 2013 року мають припинити своє функціонування Державні управління охорони навколишнього природного середовища в областях, що загрожує розпадом цілісної системи державного управління в сфері охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів.

156. Негативна практика поширеної в Україні в останнє десятиріччя кадрової політики, що ґрунтується на першочерговому врахуванні політичної приналежності кандидатів на посаду в державній установі та ігноруванні вимог до їхньої професійної освіти та досвіду, призвела не тільки до вимивання професіоналів з системи державного управління в сфері охорони довкілля, а й до того, що природоохоронною діяльністю часто стали займатися люди, ціннісні орієнтації яких не пов'язані зі збереженням природи.

157. Надходження коштів до фондів охорони навколишнього природного середовища впродовж 2008-2012 років зростало. Однак в Україні і на сьогодні існує громіздка та непрозора система фондів охорони навколишнього природного середовища, яка не дозволяє ефективно використовувати кошти і, головне, контролювати їх надходження та цільове використання.

158. У 2012 році було пред'явлено претензій та позовів на загальну суму 995 млн грн., а сума стягнутих до Державного бюджету України претензій та позовів у 2012 році становила 47,3 млн грн., що становить 5% від суми пред'явлених (у 2011 році – 7,8%) та 47% від показника стягнутих у 2011 році.

159. З ухваленням Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» (від 17 лютого 2011 року № 3038) були практично скасовані положення Закону України «Про охорону навколишнього природного

середовища» та Закону України «Про екологічну експертизу» щодо обов'язковості проведення екологічної експертизи у процесі інвестиційної, господарської та іншої діяльності, яка впливає або може вплинути на стан довкілля.

160. Законом «Про регулювання містобудівної діяльності» також був істотно змінений порядок участі громадськості у прийнятті рішень, які можуть мати значний негативний екологічний вплив.

161. Розвиток дозвільної діяльності у напрямі впровадження інтегрованого дозволу щодо регулювання забруднення навколишнього природного середовища не відбувся.

162. Затверджені Наказами Мінприроди «Методики оцінки ефективності реалізації регіональних природоохоронних та державних (загальнодержавних) цільових екологічних програм» та «Методичні рекомендації з підготовки, погодження та затвердження Місцевих планів дій з охорони навколишнього природного середовища» (МПДОНПС) сприятимуть формуванню та реалізації екологічної політики, прогнозуванню та обґрунтуванню управлінських рішень з питань природоохоронної діяльності та регіонального розвитку, у тому числі при уточненні завдань і заходів регіональних природоохоронних і державних цільових екологічних програм.

Розділ 4. Збереження природи і збалансованість природокористування

163. Причина незбалансованого природокористування в Україні, так само як і у всьому світі, пов'язана з неможливістю ринкової економіки в сучасному її вигляді дати відповідь на вимоги та виклики часу. Очевидно, що обмеженість природних ресурсів вимагає й обмеження економічного зростання як світової економіки в цілому, так і індивідуального споживання зокрема. Вирішення цієї проблеми потребує відповідного юридичного та адміністративного регулювання та оформлення.

164. Задля усвідомлення незбалансованості природокористування достатньо подивитися на структуру експорту української економіки. Її головною складовою є сировина (метал, зерно тощо), а не виробництво товарів споживання.

165. Є й інші приклади незбалансованого природокористування.

Рівень енергозбереження в економіці та житлово-комунальному фонді залишається вкрай низьким.

Переважає більшість природних річкових систем знищена через масове будівництво гребель. З цієї ж причини проточність води в головній водній артерії України – Дніпрі – впала в 13 разів (за даними к.б.н О.Б. Барановського) у порівнянні з природною течією.

Лісокористування є незбалансованим не тільки через дефіцит площі лісового фонду, а й через намагання масово насаджувати ліс там, де для цього немає екологічних умов, наприклад у степовій зоні. Незбалансованість лісокористування виявляється також у використанні інтродукованих видів дерев, що веде до знищення автохтонного біологічного різноманіття.

4.1 Природно-заповідний фонд (ПЗФ)

166. Перше десятиріччя незалежності України характеризувалось активним розвитком заповідної справи. Прийнятий у 1992 році Закон України про природно-заповідний фонд України, загальнодержавних програм «Заповідники» та формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки, ряд нормативно-правових актів Уряду та інших центральних органів влади з питань розвитку заповідної бази створили правові і організаційні засади розбудови національної мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ).

Тенденції розвитку національної мережі ПЗФ відповідали світовим. Загальну площу ПЗФ вдалося збільшити більш ніж у 2 рази. Було зарезервовано сотні тисяч гектарів цінних природних комплексів під заповідання. Чотири біосферні заповідники («Асканія-Нова», Чорноморський, Карпатський, Дунайський) були включені до світової мережі біосферних резерватів.

167. Найбільше значення у збереженні біологічного та ландшафтного різноманіття мають такі категорії, як природні та біосферні заповідники, національні природні парки, заказники. В межах ПЗФ сьогодні охороняється понад 80% рослин Європейського Червоного списку, 88% – «Червоної книги України», 86% – першого додатку Бернської конвенції, 94% – угруповань Зеленої книги України.

З тваринного світу охороняється 89% видів Європейського Червоного списку, 11% видів – другого додатку Бернської Конвенції та 87% видів – Червоної книги України.

168. Аналізуючи динаміку створення національної мережі територій і об'єктів ПЗФ в період «ренесансу» розвитку заповідної справи (2002-2006 рр.), можна зробити наступні висновки:

- Вдалося закласти підвалини та умови для створення ефективної системи державного управління природно-заповідним фондом України та забезпечити реалізацію розвитку заповідної справи як природоохоронної галузі, а саме пріоритетності, наступності, системності і репрезентативності, наукового забезпечення та інтеграції її з інтересами суспільства.
- В складних умовах існуючої державної власності на землю формування національної системи охорони природи і складних умов соціально-економічного розвитку вдалося більше ніж у 2 рази збільшити територію ПЗФ за рахунок створення багатофункціональних категорій, у першу чергу національних природних парків і регіональних ландшафтних парків.

169. Проте завершити створення комплексної ефективно керованої та екологічно репрезентативної національної мережі територій та об'єктів ПЗФ, яка б суттєво вплинула на призупинення темпів втрат біологічного і ландшафтного різноманіття, не вдалося.

Заплановані темпи росту площі національної мережі ПЗФ практично призупинилися. Різкий ріст чисельності національних природних парків в останні 3 роки відбувся за рахунок вже існуючих категорій ПЗФ (заказники, пам'ятки природи, регіональні ландшафтні парки тощо).

170. Питання розвитку ПЗФ втратили свою пріоритетність навіть у діяльності Мінприроди України – центральному органі виконавчої влади в галузі заповідної справи. Це дає привід зробити припущення, що заповідна справа приречена розбавитися в масі багатьох інших завдань і функцій Мінприроди.

Підтвердженням цього є відсутність затвердженої Стратегії (Державної програми) розвитку заповідної справи на перспективу, яка б базувалася на сучасних світових тенденціях розвитку заповідної справи і враховувала соціально-економічні перетворення в країні та зміни в законодавстві. Термін попередньої Програми перспективного розвитку заповідної справи, яка була затверджена Верховною Радою України в 1994 році, закінчився ще в 2005 році. Сучасного фундаментального документу в цій галузі на законодавчому рівні не прийнято.

171. Ключовими причинами занепаду заповідної справи є наступні:

- недосконалість державного управління заповідною справою;
- підпорядкованість територій та об'єктів ПЗФ і, в першу чергу, установ національного значення, різним відомствам і науковим організаціям;
- недосконалість нормативно-правового регулювання розвитку заповідної справи;
- недостатнє фінансування заповідної справи;
- недостатня ефективність науково-дослідницької та еколого-просвітницької роботи на територіях установ ПЗФ;
- неефективна кадрова політика.

Недосконалість державного управління заповідною справою

172. Законом України «Про природно-заповідний фонд» у 1992 році Мінприроди було визнане центральним органом виконавчої влади в галузі заповідної справи. В системі міністерства було створено спеціальний орган – головне управління національних парків і заповідної справи (як юридична особа).

При главку була створена Науково-технічна рада, колегія та наукова лабораторія із заповідної справи з НАН України. Був запроваджений інститут регіональних і обласних наукових радників в галузі тваринного і рослинного світу на територіях ПЗФ.

В обласних управліннях з охорони природи були створені спеціальні відділи заповідної справи. Майже 200 штатних спеціалістів спільно з науковою і природоохоронною громадськістю забезпечили відновлення заповідної справи в Україні в першій половині незалежності України.

173. Деградація державного управління заповідною справою розпочалася в період дикої приватизації, роздержавлення, боротьби за природні ресурси, як дармового ресурсу забезпечення олігархічних кланів, і так званих адміністративних реформ державного управління. Вірніше, усунення впливу і ліквідація структур управління, які стояли на шляху захвату ресурсів держави. У 2003 році Державна служба заповідної справи, яка була правонаступницею Головного управління нацпарків, з підпорядкування Мінприроди була передана новоствореному Держкомітету по природним ресурсам на правах управління в його структурі.

174. Під тиском громадськості у 2009 році Державну службу було повернено Мінприроди, але її чисельність скорочено вдвічі – до 28 одиниць. Половина чисельності була «подарована» Комітету по природним ресурсам для вирішення зовсім інших пріоритетів.

У 2011 році Державна служба заповідної справи ліквідовується взагалі. Натомість, у структурі Мінприроди було створено департамент заповідної справи.

За останні три роки практично у всіх територіальних органах були ліквідовані відділи заповідної справи, а в 2013 році будуть ліквідовані і самі держуправління. У цей період був ліквідований Науковий центр заповідної справи, науково-технічна рада та лабораторія із заповідної справи. Після цих «прогресивних» рішень міністерство не в змозі виконувати функції центрального органу влади у заповідній справі, оскільки Департамент заповідної справи в сучасному вигляді не забезпечує управління установами ПЗФ, які підпорядковані міністерству.

Підпорядкованість територій та об'єктів ПЗФ і, в першу чергу, установ національного значення, різним відомствам і науковим організаціям

175. Сьогодні близько 80% територій ПЗФ загальнодержавного значення знаходяться у підпорядкуванні трьох суб'єктів – Мінприроди, Держлісагентства та НАН України. Створені у 2010 роки національні природні парки в системі Адміністрації Президента України на базі колишніх резиденцій залишаються

закритими для відвідування і не виконують своїх функцій природоохоронних, наукових, просвітницьких і рекреаційних установ.

Різновідомчість не дає змоги впровадити єдину державну політику збереження та відтворення природних територій.

Недосконалість нормативно-правового регулювання розвитку заповідної справи

176. В останні п'ять років відбувалися суттєві зміни у законодавстві у сфері природокористування, земельних відносин та у сфері організації державної влади; був набутий досвід з адаптації національних територій ПЗФ до нових суспільно-економічних реалій.

Усе це призвело до ряду протиріч із Законом України «Про природно-заповідний фонд». Не розроблені та не затверджені:

- порядок здійснення комплексної охорони територій та об'єктів, які мають особливу екологічну, наукову, естетичну та історико-культурну цінність;
- порядок відшкодування витрат внаслідок обмежень;
- порядок викупу земельних ділянок, що перебувають у приватній та комунальній власності, під території та об'єкти ПЗФ;
- нові порядки з питань використання ресурсів ПЗФ.

Недостатніми є правові механізми залучення коштів з небюджетних джерел. Практика ліцензування діяльності в галузі екологічного туризму і відпочинку в національних парках є застарілою.

Недостатнє фінансування заповідної справи

177. Державний бюджет забезпечує утримання установ ПЗФ за останні 5 років в середньому на 40–50% від потреб. Обсяги фінансування із загального фонду держбюджету на утримання за цей час становив 0,06–0,07% у загальному обсязі бюджетних видатків держави і протягом останніх років не змінювався. Помітне збільшення видатків у останні два роки пов'язане із створенням значної кількості національних парків. У структурі видатків 92–98% становлять видатки на оплату праці.

Недостатній обсяг видатків, які спрямовувалися в останні роки безпосередньо на утримання установ і здійснення природоохоронних заходів на їх територіях не мав помітних тенденцій до збільшення. Ще гірше справи з капітальними вкладеннями.

Власні кошти, з яких лівова частка формується за рахунок реалізації лісопродукції, та кошти з фонду охорони навколишнього природного середовища не можуть вирішити питання створення сучасної матеріально-технічної, наукової бази і відповідної організаційної інфраструктури, які б відповідали світовому рівню.

Недостатня ефективність науково-дослідницької та еколого-просвітницької роботи на територіях установ ПЗФ

178. Науково-дослідницька та еколого-просвітницька робота на територіях установ ПЗФ продовжує бути фрагментарною, слабкою у концептуальному відношенні, недостатньо фінансованою, а отже й малоефективною.

Національні природні парки, біосферні та природні заповідники практично не ведуть дослідження, навіть з інвентаризації на територіях заказників, заповідних урочищ та інших категорій ПЗФ, які розташовані в регіоні їх діяльності. Основний документ «Літопис природи» до цього часу міністерству здається на паперових носіях, не аналізується і може бути використаний при прийнятті стратегічних управлінських рішень.

Останній Державний кадастр територій та об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення був виданий станом на 01.01.06 р., а державний облік ПЗФ не видається зовсім. Науково-технічні ради в установах ПЗФ у більшості випадків формально розглядають питання обґрунтування лімітів на санітарні рубки в лісових екосистемах ПЗФ. Необхідно призупинити «санітарити» в лісах національних парків, як це було в колишніх Ліспромгоспах. Тенденції до зменшення об'ємів таких робіт за 5 років не помітно.

179. Не проводиться системна робота щодо формування підтримки територій ПЗФ та визнання їх цінностей місцевим населенням, органами самоврядування та громадськими організаціями. Відсутні методичні рекомендації з питань роз'яснювальної роботи серед населення щодо суспільної ролі та значення ПЗФ у збереженні біорізноманіття і переходу до збалансованого розвитку. В більшості випадків справжня просвіта підміняється «піарпросвітою», примітивною рекламою на екологічні теми. Відсутні комплексні сучасні просвітні програми, які б враховували регіональну специфіку, менталітет, етно-екологічні особливості регіону.

Неефективна кадрова політика

180. Призначення та звільнення керівників та працівників об'єктів ПЗФ відбувається не за фаховою ознакою, а відповідно до корпоративних (бізнесових або політичних) інтересів вищого керівництва Мінприроди та облдержадміністрацій. Мали місце факти, коли досвідчених керівників національних парків і заповідників та їх заступників, керівників підрозділів звільняли з роботи під тиском працівників провладних партій, народних депутатів, олігархів в органах місцевої влади. У 2011–2012 роках такі факти мали місце в Закарпатській, Донецькій, Одеській, Харківській, Чернівецькій, Черкаській областях та АР Крим.

Вставка 10.

Громадські акції на захист Національного природного парку «Гомільшанські ліси»

21 травня 2012 року під стінами Державної агенції лісових ресурсів відбулась акція проти знищення Національного природного парку «Гомільшанські ліси». Таку загрозу організатори акції бачать у несподіваній заміні дирекції національного парку, адже на цю посаду планують поставити Северіна І.О. – людину, яка не так давно добивалася скасування національного парку.

Під час акції учасники розіграли театралізовану сцену, в якій два «претенденти» на посаду директора НПП демонстрували Лісагенству своє вміння рубати та дерибанити, та для наочності розпилювали макет національного парку.

Петро Тестов, активіст ДОП м. Києва, пояснив журналістам причину проведення

акції в Києві: «НПП «Гомільшанські ліси» – це один з кращих українських нацпарків. Будучи тут, в Києві, ми так само будемо боротися проти того, щоб його віддали дерибанщикам та браконьерам, як і харків'яни!»

Відразу після початку дійства учасників акції запросили до приміщення Держлісагентства, де з ними зустрівся заступник голови агентства Я.І.Макарчук. Його слова спантеличили учасників акції. Зі слів Макарчука, жодна кандидатура досі не надійшла до агентства (хоча ще напередодні у Харківському управлінні лісового та мисливського господарства заявляли протилежне), громадськість до обговорення кандидатур не допустять, дату коли пройде офіційно кандидатура не скажуть. Крім того, Макарчук заявив, що жодної негативної інформації про Северіна І.О. в Держлісагенстві не мають і попросив не приходити на мітинги.

Юрко Лісовий, активіст тур-клубу «Гряда», сказав з цього приводу: «Це лише початок. І надалі ми будемо стежити за ситуацією в парку. У випадку призначення Северіна І.О. на посаду директора будемо продовжувати проводити наступні акції, доки питання не буде вирішено на користь парку та природи».

181. Сьогодні спеціалісти усіх рівнів, які працюють у заповідній справі, не мають можливості оволодіти достатніми знаннями, вміннями, здібностями і необхідними засобами для своєчасної адаптації до змін, які відбуваються на глобальному та національному рівні, а також на функціональних рівнях з питань охорони природи. Рівень компетентності вимагає розробки стратегії і рекомендацій з підвищення кваліфікації всіх організацій, спеціалістів, які беруть участь у процесі створення і управління територій і установ ПЗФ, включаючи і представників-партнерів.

Необхідно передбачити проведення регулярних тренінгів, стимулюючих заходів, екопросвіти і формування позитивного іміджу ПЗФ в суспільстві. Особливої уваги заслуговує навчання, підвищення кваліфікації і підбір персоналу з управління ПЗФ і в першу чергу установ загальнодержавного значення, яких на сьогодні більше 70. За попередніми підрахунками і пропозиціями з місць через усі форми навчання мають пройти більше 3 тис. працівників. Розпочаті роботи у 2008–2009 роках зі створення системи навчальних центрів практично призупинилися. У 2012 році «Асоціації природоохоронних територій України» вдалося провести 4 тренінги з спеціалістами новостворених національних парків, в яких взяли участь 120 працівників.

Вставка 11.

**Звернення Всеукраїнської екологічної ліги до Генерального прокурора України
Пшонки В.П. щодо НПП Нижньодністровський**

Останнім часом до нас звертаються наші активісти з Одещини, представники інших громадських організацій та окремі громадяни, яких турбує стан дотримання адміністрацією Нижньодністровського національного природного парку (далі Парк) вимог Закону України «Про природно-заповідний фонд України» та Положення про Нижньодністровський національний природний парк, затвердженого наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 19.06.2009 № 321.

Як нам стало відомо з цих звернень, а також з матеріалів громадських перевірок та повідомлень засобів масової інформації у межах Парку останнім часом відбувається масове незаконне вилучення природних ресурсів, знищення природних комплексів і

незаконне будівництво у прибережній смузі річки Дністер, що суперечить цілям і завданням Парку у питаннях збереження біологічного різноманіття. Неодноразові звернення громадськості до Міністерства екології та природних ресурсів про кричущі порушення чинного законодавства адміністрацією Парку, за свідченням заявників, ігноруються.

У кінці жовтня 2012 року Одеською міжрайонною прокуратурою з нагляду за додержанням законів у природоохоронній сфері було здійснено комплексну перевірку, яка підтвердила численні факти порушень природоохоронного законодавства. У поданні на ім'я директора Парку Парайла О. П. від 07.11.2012 № (16-87) 67 вих.–2012 Одеський міжрайонний прокурор В. Завадський вимагає провести службове розслідування, встановити причини таких порушень та притягнути до дисциплінарної відповідальності рядових посадовців Парку. При цьому, як випливає з Подання, відповідальності уник сам директор Парку, який згідно чинного законодавства першочергово має нести відповідальність за допущення порушень правил охорони та використання території і об'єктів природно-заповідного фонду.

Зокрема, відповідно до про Нижньодністровський національний природний парк затвердженого Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України 19.06.2009 № 321 (у редакції наказу Мінприроди від 05.06.2012 № 291), директор несе персональну відповідальність за виконання покладених на Парк завдань, в тому числі за організацію та проведення природоохоронних заходів, науково-дослідних, господарських та інших робіт, збереження закріпленого за Парком державного майна і забезпечення протипожежної безпеки його об'єктів, за створення належних соціально-побутових і виробничих умов для працівників Парку тощо. До Повноважень директора Парку віднесено, зокрема, здійснення керівництва роботою адміністрації Парку і саме директор, згідно положення, несе відповідальність за не виконання покладених на адміністрацію завдань. Саме директор, відповідно до положення, має забезпечувати виконання визначених Парку завдань і, перш за все: збереження та відтворення цінних природних та історико-культурних комплексів та об'єктів пониззя річки Дністра, насамперед водно-болотних угідь, які мають статус Рамсарських, включаючи підтримання та забезпечення екологічної природної рівноваги в регіоні.

Враховуючи зазначене, вважаємо, що у діяльності директора Парку наявні ознаки правопорушення, яке кваліфікується як бездіяльність особи, пов'язаної з невиконанням нею дій, які вона повинна була і могла вчинити в силу покладених на неї посадових обов'язків і згідно з чинним законодавством України. При чому, в результаті такої бездіяльності об'єкту природно-заповідного фонду України, за висновками Одеської міжрайонної прокуратури, нанесено значних збитків.

Просимо Вас шановний Вікторе Павловичу, доручити здійснити перевірку діяльності директора Нижньодністровського національного природного парку Парайла О. П. на наявність ознак бездіяльності, що призвела до нанесення значних збитків об'єкту природно-заповідного фонду України, яким є Нижньодністровський національний природний парк.

(Витяг зі звернення Всеукраїнської екологічної ліги)

182. Станом на 01.01.2012 р. природно-заповідний фонд України мав у своєму складі 7830 територій та об'єктів загальною площею 3567,1 млн. га (5,9% від площі України) та один морський заказник площею 402,5 тис. га. Загальна площа природних, біосферних заповідників і національних природних парків (70 установ) на 01.01.2012 р. становила 1672,0 тис. га (48% від площі ПЗФ і 2,8% від площі України).

183. Межі територій та об'єктів ПЗФ загальнодержавного та місцевого значення станом на 20.12.2012 р. встановлені в натурі (на місцевості) відповідно до проектів землеустрою в середньому на 25,5% від їх загальної площі.

184. Розвиток мережі територій ПЗФ є одним із основних пріоритетів екологічної політики держави, однак у 2012 році відбулося незначне розширення території природно-заповідного фонду України.

Згідно з Указом Президента України від 31 серпня 2012 року № 527/2012 було створено Ботанічний заказник загальнодержавного значення «Мале філофорне поле» (площа 38,5 га).

185. Разом з тим, за даними Мінприроди³⁴, на розгляді Адміністрації Президента України знаходяться проекти Указів Президента України: «Про підпорядкування новостворених національних природних парків, природних заповідників та ботанічного саду Міністерству екології та природних ресурсів»; «Про внесення змін до деяких указів Президента України»; «Про підпорядкування природних заповідників Міністерству екології та природних ресурсів України» (природного заповідника «Розточчя» та Ялтинського гірсько-лісового природного заповідника).

Подано на розгляд уряду 3 проекти Указів Президента України про оголошення природних територій та об'єктів заказниками та пам'ятками природи загальнодержавного значення (всього 11 заказників і 5 пам'яток природи загальною площею 3,1 тис. га).

Розроблені та узгоджуються із заінтересованими центральними органами виконавчої влади проекти Указів Президента України: «Про створення Канівського біосферного заповідника»; «Про розширення території національного природного парку «Голосіївський»; «Про оголошення територій та об'єктів загальнодержавного значення»; «Про створення національного природного парку «Мале Полісся»».

186. У листопаді 2012 року активісти природоохоронних організацій направили Відкрите звернення до Президента України В. Януковича, в якому звинуватили його адміністрацію у бездіяльності у справі створення нових об'єктів ПЗФ. Природоохоронці наголосили, що лише Президент України має повноваження створювати своїми Указами нові природно-заповідні території загальнодержавного значення. Однак підготовлені за останні три роки проекти Указів Президента про створення 11 заказників та 5 пам'яток природи загальнодержавного значення не були прийняті. Серед не переданих на підпис проектів – проекти Указів про заповідання цінних територій в Луганській та Тернопільській областях, де пропонується оголосити заказники «Волощина» та пам'ятки природи «Балка Крейдяний яр», «Печера Опільська», розширити 3 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва та надати статусу заказників таким цінним землям, як «Урочище Терське», «Добрянські гори», «Ельба», «Балка Ковильна» та «Товтровий степ». Не були також прийняті рішення щодо створення пам'яток природи в Луганській та Івано-Франківській областях та

³⁴ Звіт про виконання Річного плану заходів з виконання покладених на Мінприроди завдань за 2012 рік.
- Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/content/article/12045>

оголошення заказників «Дельфінієвий схил», «Єлізаветівський степ», «Сафоново», «Калинове-Довге», «Церковний ліс»³⁵.

Вставка 12.

Проблеми створення та функціонування національних природних парків у Волинській області

Національний природний парк (НПП) «Західне Побужжя» у долинах річок Західний Буг та Липа повинен був бути створений за Указом Президента України від 1.02.2008 р. № 1129/2008 на площі 25 тис. га. На його території знаходяться об'єкти ПЗФ – заказники «Побужжя», «Заставненський», «Павловський», «Ішівський», «Устилузький», «Буг», «Бистряки». Є рідкісні види рослин (шейхцерія болотна, росичка англійська, зозулинець блощичний, підсніжник білосніжний) і тварин (лелека чорний, журавель сірий, підорлик малий, видра річкова, деркач). Але станом на 2012 рік НПП так і не було створено. Мінприроди не зробило жодних дій щодо погодження із землекористувачами та відведення меж парку.

Ще більш складною є ситуація навколо іншого об'єкту ПЗФ. НПП «Цуманська пуща» затверджений Указом президента України від 22.02.2010 р. № 201/2010 на площі 33475.34 га. На території парку переважають високобонітетні сосново-дубові насадження. Трапляються 19 червонокнижних видів рослин (астранція велика, береза низька, булатка червона, верба чорнична, вовчі ягоди пахучі, гніздівка звичайна, дрічок крилатий, зозулині черевички справжні, коручка темночервона) і 21 вид тварин (мідянка, лелека чорний, чернь білоока, скопа, беркут, пугач, рись звичайна, горностай, борсук, видра річкова). Функціонує популяція зубра, але вона з кожним роком зменшується. На сьогодні в парку відсутній затверджений штат працівників. Серйозну протидію чинять лісники щодо передачі лісових масивів національному парку. Загрозу цілісності парку становлять відсутність проектної документації та невизначеність меж НПП «Цуманська пуща» в натурі.

(Зі звернення до Мінприроди Волинської обласної організації Всеукраїнської екологічної ліги.)

187. З питань розвитку та забезпечення утримання природно-заповідного фонду у 2012 році були прийняті наступні законодавчі та нормативно-правові акти:

– постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2012 року № 621 «Про затвердження Угоди між Урядом України, Урядом Республіки Білорусь та Урядом Республіки Польща про створення транскордонного біосферного резервату «Західне Полісся»;

- постанова Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2012 № 283 «Про внесення змін до Положення про службу державної охорони природно-заповідного фонду України».

188. У 2012 році були розроблені наступні нормативно-правові акти:

- проект Закону України «Про внесення змін до статті 156 Земельного кодексу України (щодо звільнення установ природно-заповідного фонду від відшкодування збитків землекористувачам)» (грудень 2012);

³⁵ Відкрите звернення до Президента України В.Януковича «Про бездіяльність Адміністрації Президента України у справі створення нових об'єктів природно-заповідного фонду» - Режим доступу: http://necu.org.ua/wp-content/uploads/zvern_pzf_1211.pdf

- проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушеннями природоохоронного законодавства у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України» (листопад 2012);

- проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку встановлення лімітів на використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення та Порядку видачі, переоформлення, видачі дублікатів та анулювання дозволів на спеціальне використання природних ресурсів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення». Погодження заінтересованими центральними органами виконавчої влади призупинено, у зв'язку із прийняттям Закону України від 16.10.2012 № 5456-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні», внесенням змін у Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», а також необхідністю внесення змін у Закон України «Про природно-заповідний фонд України» в частині передачі повноважень від територіальних органів центрального органу виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища обласним, Київській, Севастопольській міським державним адміністраціям, органам виконавчої влади Автономної Республіки Крим.

189. 2012 рік виявився безрезультатним з питань впровадження програмно-цільового підходу у заповідній справі.

Проект Загальнодержавної цільової екологічної програми розвитку заповідної справи на період до 2020 року, концепція якої була схвалена Розпорядженням Кабінет Міністрів України від 8 лютого 2006 №70-р та розроблена у 2010 році, досі знаходиться на етапі погодження з центральними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Ще менш реальними є перспективи, оскільки планами роботи Мінприроди на 2013 рік³⁶ та на 2013–2015 роки³⁷ робіт з прийняття такої програми не передбачено взагалі.

190. Велике обурення громадськості у 2012 році викликав факт виключення видатків на фінансування заповідних територій Держлісагентства в Державному бюджеті на 2012 рік. Це сталося внаслідок «оптимізації кількості бюджетних програм», яку здійснило Міністерство фінансів України, за згодою з Урядом та Верховною Радою України.

Зокрема, три бюджетні програми КПКВК 1901060 «Ведення лісового і мисливського господарства, охорона і захист лісів в лісовому фонді», КПКВК 1901070 «Створення захисних лісових насаджень та полезахисних лісових смуг» та КПКВК 1901080 «Збереження природно-заповідного фонду» об'єднали в одну бюджетну програму КПКВК 1901060 «Ведення лісового і мисливського господарства, охорона і захист лісів в лісовому фонді».

Мінприроди відреагувало зверненням до Мінагрополітики з проханням невідкладно завершити передачу національних парків і заповідників,

³⁶ Річний план роботи Міністерства екології та природних ресурсів України на 2013 рік – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/content/article/11781>

³⁷ План діяльності Міністерства екології та природних ресурсів України на 2013-2015 роки – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/media/files/0015.doc>

підпорядкованих Держлісагенству (6 природних заповідників і 5 національних природних парків загальною площею 218,7 тис. га), у відання Мінприроди, яке готує забезпечити у 2012 та наступних роках фінансування та організацію роботи цих природних заповідників і національних природних парків.

191. Після публічних виступів громадськості Кабінет Міністрів України прийняв постанову від 19 березня 2012 р. № 212 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансування заходів з ведення лісового і мисливського господарства, охорони і захисту лісів у лісовому фонді».

Порядок визначає механізм використання коштів, передбачених у державному бюджеті Держлісагенству за бюджетною програмою «Ведення лісового і мисливського господарства, охорона і захист лісів в лісовому фонді». Бюджетні кошти спрямовуються на фінансування таких заходів:

- ведення лісового і мисливського господарства, охорона та захист лісів у лісовому фонді;
- створення захисних лісових насаджень та полезахисних лісових смуг;
- збереження природно-заповідного фонду.

Слід зазначити, що цей порядок не містить положень щодо детальної регламентації використання коштів з метою збереження ПЗФ, фактично залишаючи це питання на розсуд Держлісагенства та можливість повторення інциденту в майбутньому.

192. У 2012 році вперше в Україні був знищений заказник – «Пірнівський», що у Вишгородському районі на Київщині, створений для збереження колонії чапель.

Незважаючи на звернення екологічних організацій до Державної екологічної інспекції, Міністерства внутрішніх справ та Генпрокуратури, замість вирубаних дерев на місці колонії чапель були зведені котеджі.

193. Тривожні повідомлення лунають і з інших заказників Київщини. Так, через заказники «Дзвінківський», «Гощів» і «Кілов-Рудяків» проектується будівництво нової кільцевої дороги навколо Києва.

Аналогічна до справи заказника «Пірнівський» ситуація розгортається і на Дніпропетровщині, де відбулась підміна місця розташування заказника «Інгuleцький степ». На місці заказника, що є одним з місць найбільшої концентрації червонокнижних видів на Дніпропетровщині, розпочалися роботи з розроблення гранітного кар'єру³⁸.

Вставка 13.

Конфлікт навколо Біличанського лісу в Києві

Протягом останніх років головною природоохоронною темою в Києві є конфлікт навколо Біличанського лісу – великого лісового масиву на заході Києва. Селище Коцюбинське, що відноситься адміністративно до Київської області, самостійно затвердило не погоджений ні з ким генеральний план, згідно з яким у склад селища чомусь включається 4500 га територій Біличанського лісу, і почало видавати земельні

³⁸ Васильюк О. «Зелені» підсумки 2012, ч. 2. «Об'єдки» природно-заповідного фонду – Режим доступу: <http://pryroda.in.ua/necu/zeleni-pidsumky-2012-ch-2-obyedki-pryrodno-zapovdinoho-fondu/>

акти на цю територію. Попри неодноразові заяви керівництва столиці та численні судові позови активістів громадського комітету «За збереження Біличанського лісу» і навіть прокуратури, процес не змінив пагубного вектора.

Президент України публічно обіцяв позитивно вирішити це питання. На засіданні Кабінету Міністрів України 14 листопада 2012 року Мінприроди презентувало проект Указу Президента «Про зміну меж Національного природного парку «Голосіївський», де проект був схвалений. Варто також зазначити, що територія Біличанського лісу була погоджена за клопотанням Національного екологічного центру України до включення у склад НПП «Голосіївський» як Київською міською радою, так і Київською обласною радою³⁹.

Однак на початку жовтня 2012 року Вищий адміністративний суд скасував рішення Київського апеляційного адміністративного суду від 21 червня 2012 року про незаконність рішень Коцюбинської селищної ради Київської області та визначив законність виділення лісу під забудову.

Таким чином, неодноразові запевнення Президента України та інших посадовців виявилися декларативними та не підкріплені практичними діями.

194. Загальна площа об'єктів та територій ПЗФ в Україні у порівнянні з розвинутими країнами залишається низькою, а подальший розвиток ПЗФ значно ускладнився внаслідок приватизації земель. Нові механізми для створення ПЗФ у ринкових умовах фактично відсутні (викуп земель, податкові пільги тощо).

195. Вивчення стану ПЗФ в останні роки показало, що заповідні об'єкти загальнодержавного значення (там де є дирекція, штат охорони тощо), зокрема національні парки в окремих випадках починають перетворюватися в засоби організованої експлуатації, причому, як легальної, так і нелегальної.

З одного боку, Мінприроди вимагає від установ ПЗФ заробляти гроші. Це, певною мірою, мають робити національні природні та регіональні ландшафтні парки, але для цього треба ставитися дуже обережно, щоб не перетворити їх в суцільні рекреаційні зони. В ряді випадків є намагання на законних підставах, використовуючи недосконалість законодавства, організувати масштабну рубку лісу. Інколи, на територіях ПЗФ інтенсивність рубки лісу більша, ніж поза її межами.

З іншого боку, є випадки коли дирекція ПЗФ «кришує» або сама організовує браконьєрський видобуток креветки, риби, заробляє гроші незаконним видобутком деревини та її обробкою.

196. Території ПЗФ місцевого значення, зокрема заказники, заповідні урочища та пам'ятки природи, страждають ще більше. Для великої частини цих об'єктів навіть немає достовірної інформації щодо їх сучасного стану, а є тільки наукові обґрунтування, створені багато років тому. Нерідко, землекористувачі, на території яких знаходяться території ПЗФ, навіть або не знають про це, або знають, що вони є, але не знають точно, де вони знаходяться. Є чимало випадків, коли об'єкти ПЗФ цього рангу забудовуються. Аналіз показав, **що в Київській області в кожному сьомому об'єкті ПЗФ місцевого значення земля вже приватизована**. Лісові заказники та заповідні урочища, незважаючи на їх статус, вирубуються або частково, або навіть цілком. Загальною проблемою є те,

³⁹ Васильюк О. «Зелені» підсумки 2012, ч. 2. «Об'єдки» природно-заповідного фонду – Режим доступу: <http://pryroda.in.ua/necu/zeleni-pidsumky-2012-ch-2-obyedki-pryrodno-zapovdinoho-fondu/>

що межі об'єктів ПЗФ різного значення не винесені в натуру і що не оформлена відповідна земельна документація.

4.2. Збереження біорізноманіття та формування екомережі

197. З питань формування національної екологічної мережі у 2012 році були прийняті наступні законодавчі та нормативно-правові акти:

- постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2012 №755 «Про затвердження Координаційної ради з питань формування національної екологічної мережі»;

- постанова Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2012 р. № 1030 «Про розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання)».

Прийняття постанови обумовлено нагальною необхідністю посилення охорони рідкісних і зникаючих видів рослин і тварин шляхом суттєвого підвищення матеріальної відповідальності за їх незаконне добування або знищення. Метою акта є встановлення розмірів компенсації за незаконне добування тварин і рослин, види яких додатково занесені до третього видання Червоної книги у 2009 році. Діючі розміри компенсації були значно меншими, ніж ті, що встановлені, зокрема для мисливських тварин, і востаннє перераховані у 1993 році. Така ситуація робить об'єкти Червоної книги менш захищеними, ніж загальнопоширені представники флори і фауни. У прийнятому акті, відповідно до експертних висновків наукових установ та з урахуванням інфляційних процесів, розміри компенсації збільшені в середньому по видах тварин і рослин у 10 разів. Натомість для найбільш вразливих і комерційно значущих видів розміри компенсації збільшені в 40 та більше разів. Насамперед, це стосується дельфінів, зубра, хижих птахів і осетрових риб.

198. Окремої уваги заслуговує колізія з розглядом у 2012 році проекту Закону України «Про ландшафти» (реєстр № 5198 від 10.12.2009).

Мета розроблення зазначеного законопроекту полягала в узагальненні, уніфікації положень про ландшафти, що містяться в інших законах, їх подальша деталізація та розвиток. Така спрямованість розвитку законодавства України з цих питань узгоджується з Європейською ландшафтною конвенцією, ратифікованою Законом України від 7 вересня 2005 року № 2831-IV. Зокрема, Конвенція зобов'язує визнавати ландшафти у законі як суттєвий компонент оточення людей, як вираження їхньої культурної та природної спадщини та як основу їхньої ідентичності, визначати та впроваджувати ландшафтну політику, спрямовану на охорону, регулювання і планування ландшафту шляхом прийняття конкретних заходів, встановлювати порядок участі широкого загалу, місцевих і регіональних органів влади та інших сторін, заінтересованих у визначенні та впровадженні ландшафтної політики.

199. Після прийняття проекту Закону в цілому Верховною Радою України 23 лютого 2012 року Президент України наклав вето та запропонував відхилити Закон України «Про ландшафти» як такий, що «не відповідає Конституції України, базовим законодавчим актам у сфері охорони навколишнього природного середовища, не забезпечує комплексного врегулювання окреслених питань та не впроваджує принципово нових підходів до охорони ландшафтів».

На думку Президента України, проект Закону здебільшого складається з положень декларативного характеру, ним не визначено механізми, які б забезпечили реальну охорону ландшафтів та їх збереження.

У результаті повторного розгляду 17 травня 2012 року Верховна Рада не змогла подолати вето і проект Закону було відхилено.

Вставка 14.

Громадськість за збереження урочища «Мандрикіне» у Кіровському районі м. Донецька

З 2009 року громадська обласна організація «Асоціація захисту екологічних прав громадян» намагається врятувати дубовий ліс «Мандрикіне» і дрібних тварин, які там мешкають.

З самого початку планувалося частину лісу, що прилягає близько до житлового масиву «Текстильник», перетворити на парк відпочинку, а решту території зробити заказником і з'єднати «коридором» з урочищем «Червоне».

Створено концепцію парку, проведено соціопитування жителів мікрорайону «Текстильник», проведено багато бесід і зустрічей з чиновниками міста та Донецької області.

Держуправління охорони навколишнього природного середовища в Донецькій області, а також Управління екологічної безпеки м. Донецька переконали громадськість, що на території урочища можливе створення лісопарку.

25 вересня 2012 року міський голова затвердив склад робочої групи з організації рекреаційної зони на території урочища «Мандрикіне» в Кіровському районі м. Донецька.

Проте, склалася наступна ситуація. Землекористувачем урочища «Мандрикіне» є державне підприємство «Донецьке лісове господарство». Попередню згоду на створення лісопарку на їхній землі громадська організація отримала, але виникли складності. Якщо раніше планувалося отримати землі лісового господарства в безоплатну оренду в обмін на те, що громадська організація буде наводити порядок на території лісу і т. ін., то тепер, у зв'язку зі зміною законодавства, оренда повинна оплачуватися. Нажаль, у громадській організації немає таких грошей (приблизно 5000 грн./га на рік; площа території – 23 га). Якщо громадська організація буде прибирати і розвивати територію лісопарку та ще й за це платити, то ситуація буде просто дивною.

Державне підприємство «Донецьке лісове господарство» не може запропонувати інший варіант. Донецька міськрада вважає, що і вона не повинна сплачувати оренду.

У представників громадськості з'явилися побоювання, що їхній проект може перейти в руки інших людей. Але важливо, щоб концепція парку була збережена.

Зрештою, представники громадської організації вважають, щоб право реалізації проекту має залишатися за громадською організацією і керувати проектом має саме вона.

200. Третє видання Червоної книги України (ЧКУ) в 2009 році показало, що по багатьох червонокнижних даних інформація є дуже недостатньою, стан видів та тренди змін невідомі, замість чисельних оцінок можливі лише експертні. Реальної охорони багатьох червонокнижних видів немає. Їх збереження майже завершується внесенням до ЧКУ. Якісь інші дієві заходи практично відсутні.

201. У 2012 році незбалансоване використання біотичних ресурсів залишалося однією з найактуальніших екологічних проблем країни. Найбільш криміналізованим є рибний промисел, який фактично перетворився у організовану злочинну діяльність. У той же час рибні ресурси продовжуються скорочуватися. Деякі цінні промислові види вже майже знищено, зокрема це осетрові. Дуже значних масштабів набув розвиток браконьєрського добування мисливських видів птахів і звірів. Завдяки чому, наприклад, більш ніж у 2 рази скоротилася чисельність лося. Від браконьєрства страждають навіть червонокнижні види – зубр, ведмідь, рись, ряд видів водно-болотних птахів тощо.

Вставка 15.

**Звернення громадської організації «Асоціація рибалок України» Голови
Державного агентства рибного господарства України Дроника В. С. щодо
дедалі більшого поширення в Україні підводного полювання**

У минулому десятиріччі невпинно погіршувалася ситуація зі становищем рибних ресурсів в Україні, насамперед у прісноводних водоймах. Унаслідок погіршення екологічного стану водойм, спричиненого техногенним впливом і браконьєрством, стрімко скорочуються рибні запаси водойм України.

В Україні підводне полювання вважається одним з дозволених видів любительського та спортивного рибальства.

У той же час, у країнах Європейського Співтовариства підводне полювання у внутрішніх прісноводних водоймах заборонене з огляду на жорстокість такого способу добування риби, його потенційну небезпечність для інших людей, які перебувають на водоймі. Однією з головних причин заборони даного способу добування риби є обмеженість природних ресурсів в умовах густонаселених територій та нерівність умов, в яких перебувають підводний мисливець і риба.

Першими жертвами підводного мисливця, як правило, стають найбільш крупні особини – маточне поголів'я, яке має найбільшу репродуктивну цінність. Одним з улюблених об'єктів підводного полювання в річках став сом, що негативно позначилося на чисельності популяції цієї великої річкової риби, яка стає дедалі рідкіснішою. Така ж невтішна ситуація і з іншими видами прісноводних риб (щука, судак, сазан, лящ тощо). Вкрай загрозлива ситуація склалася з осетровими породами, популяції яких в Україні знаходяться на межі повного зникнення.

З метою мінімізації шкідливих наслідків для рибних ресурсів прісноводних водойм та Азовського моря, Асоціація рибалок України вбачає за необхідне запровадити обмеження на здійснення підводного полювання.

(Витяг зі звернення)

202. Стосовно розвитку національної екологічної мережі, яка на початку 2000-х років виглядала дуже перспективним механізмом збереження та відновлення природи, слід вказати, що ця діяльність залишилися суто паперовою. На рівні областей та національних екокоридорів, зазначених у законі, розроблені різні схеми. На це витрачені чималі державні гроші, але методологія розробки була дуже різною, тому деякі схеми є просто абсурдними. Слід зауважити, що здебільше обласні схеми розроблялися без стиковки зі схемами суміжних областей, тому нерідко обласні коридори закінчуються на межі області. Кількість намальованих схем росте, відповідно до звітів Мінприроди, росте і відсоток території України «зайнятий» екомережею, але в реальності мало що змінюється.

Боротьба за створення скверу ім. В. Стуса в м. Києві

Тернистий шлях пройшла Святошинська районна організація УЕА «Зелений світ» у боротьбі за збереження зеленого клаптика землі у столиці України.

З 2006 по 2012 рік тривала боротьба між Київською владою і громадськими активістами. Багаторічна судова тяганина дозволила забудовникам знести прекрасні дерева. Вже почали підростати саджанці, які насадили екологи, студенти та місцеві мешканці, коли Київський апеляційний адміністративний суд своєю Постановою від 5 квітня 2012 р. у справі № 2а-4500/11/2670 визнав протиправною бездіяльність Київської міської державної адміністрації (КМДА) щодо невиконання рішення Київради від 26.02.2010 р. № 13/3451 «Про присвоєння скверу імені Василя Стуса» та зобов'язав виконавчий орган Київради КМДА виконати згадане рішення шляхом проведення організаційно-правових заходів.

20 червня 2012 року державним виконавцем була видана Постанова про відкриття виконавчого провадження щодо зобов'язання виконавчого органу Київської міської ради (КМДА) виконати рішення Київської міської ради від 26.02.2010 р. №13/3451 «Про присвоєння скверу імені Василя Стуса» на підставі Виконавчого листа № 2а-4500/11/2670, виданий 25.05.2012 р.

Протягом зазначених термінів КМДА не виконала вимог державного виконавця.

З червня до жовтня 2012 року Київська влада ігнорувала вимоги суду.

2 жовтня 2012 року державним виконавцем була видана Постанова про накладення штрафу на КМДА.

Постанову державного виконавця боржником (КМДА) не було виконано і штраф не було сплачено.

КМДА намагається ухилитися від виконання рішення суду шляхом надання Державній виконавчій службі України відписок від керівників структурних підрозділів КМДА, які не є учасниками виконавчого провадження, не фігурують відповідачами в адміністративній справі № 2а-4500/11/2670 і не є суб'єктом виконання рішення Київської міської ради від 26.02.2010 р. № 13/3451 «Про присвоєння скверу імені Василя Стуса». Тобто – не є Виконавчим органом Київської міської ради (КМДА).

Таку діяльність керівництва КМДА ми розцінюємо як зневагу до українських законів. Натомість, жодної відповіді про виконання відповідного рішення суду від перших осіб КМДА не надходило ані Державній виконавчій службі, ані стягувачу та позивачам. Годі чекати законослухняності від звичайних українських громадян, коли високопосадовець рангу голови КМДА нехтує українськими законами.

Порушити кримінальну справу за фактом невиконання виконавчого листа, виданого Окружним адміністративним судом м. Києва, яким зобов'язано КМДА виконати рішення Київради від 26.02.2010 р. № 13/3451 «Про присвоєння скверу імені Василя Стуса», пропонує відділ примусового виконання рішень Державної виконавчої служби.

28 листопада 2012 року п'ятеро громадських активістів звернулися до Генпрокуратури з проханням: витребувати матеріали виконавчого провадження № ВП 33185262 від Державної виконавчої служби України та порушити кримінальну справу до керівника КМДА Попова Олександра Павловича як злісного невиконувача рішення суду.

Наприкінці 2012 року Шевченківським РУГУ МВС України порушено кримінальне провадження № 12012110100002065 проти КМДА через умисне невиконання рішення Окружного адміністративного суду м. Києва від 25.05.2012 про присвоєння скверу імені Василя Стуса. Зараз слідство з'ясовує особу про підозру вчинення криміналу, яка відповідає за протизаконну діяльність КМДА у даній справі.

За інформацією Святошинської районної організації Української екологічної асоціації «Зелений світ».

4.3. Збереження лісів

203. Питання збалансованого управління лісами в Україні повинно мати загальнодержавне значення, оскільки ліси відіграють винятково важливу роль у збереженні природної рівноваги в межах території країни, мають велике екологічне значення для країн Європи та істотним чином впливають на гідрологічний і кліматичний режим у басейнах Балтійського та Чорного морів.

204. Ліси в цілому перебувають у державній власності та належать до сфери управління значної кількості органів державної влади, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб тощо, зокрема Держлісагентства (66%), органів місцевого самоврядування (13%), Мінагрополітики (5%), Міноборони (2%), МНС (2%), Мінприроди (2%), решти суб'єктів господарювання (3%). Крім того, майже 8% лісів знаходиться на землях запасу і не надані у користування. Для їх збереження органам місцевої влади необхідно невідкладно прийняти управлінські рішення.

205. Показники розподілу площі лісів України за категоріями свідчать про високий ступінь забезпечення, насамперед, екологічних функцій лісів: ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення – 1440 тис. га, або 14%; рекреаційно-оздоровчі ліси – 1586 тис. га, або 15%; захисні ліси – 3416 тис. га, або 33%; експлуатаційні ліси – 3937 тис. га, або 38%.

206. В останні роки складною залишається проблема захисту лісових насаджень від масштабних наслідків антропогенного (в тому числі техногенного) тиску, який спричиняє загальне погіршення екологічної ситуації в Україні, зокрема стану лісових насаджень. Наслідком цього є значне зниження їхньої природної стійкості, яке викликає необхідність щорічного проведення широкомасштабних лісозахисних заходів з метою збереження лісів, ліквідації наслідків та профілактики виникнення і поширення таких явищ в майбутніх періодах. Основними причинами загибелі лісових насаджень залишалися вплив несприятливих погодних умов, лісові пожежі, хвороби лісу, пошкодження ентомологічними шкідниками.

207. Лісові ресурси є основою економічної системи ведення лісового господарства, за рахунок яких галузь отримує власні кошти для фінансування заходів з підвищення продуктивності, поліпшення якісного складу лісів, їх охорони, захисту і відтворення. Обсяг продукції, робіт і послуг лісового господарства за період з 2000 року збільшився в 7,6 раза і досяг у 2011 році 5,7 млрд грн., однак в структурі економіки країни внесок лісової галузі дуже незначний, оскільки частка її становить лише 0,4% від сумарного внутрішнього валового продукту і цей показник є стабільним з 2000 року.

208. Обсяг заготівлі ліквідної деревини від усіх видів рубок у 2011 р. становив в Україні – 17,5 млн м³ (у Держлісагентстві – 13,8 млн м³), у т.ч. від рубок головного користування – 8,0 млн м³ (у Держлісагентстві – 6,8 млн м³). Рубки формування і оздоровлення лісів у 2011 році були проведені на площі 335,2 тис. га, при цьому заготовлено 9,5 млн м³ деревини.

209. Проблема охорони лісів від лісопорушень – одна з найважливіших у галузі лісового господарства, адже збитки внаслідок самовільних вирубок деревостанів у 2011 році (за даними Держкомстату України) становили 81,6 млн грн. (у 2005 році – 20,2 млн грн.), з яких відшкодовано лише 9% (у 2005 році – 11%).

Вставка 17.

**Вирубки лісових масивів
на території НПП «Кармелюкове Поділля» (Вінницька область)**

На території Національного природного парку «Кармелюкове Поділля» (Вінницька область) у 2012 році відбулися вирубки лісових масивів у обсязі, який загрожує існуванню парку.

Площа цієї заповідної зони понад 20 тис. га. Це ліси Чечельницького району та частково Тростянецького. Таких парків в Україні 45, у Вінницькій області він єдиний. За указом Президента України у межах цієї природоохоронної установи знаходиться територія Чечельницького лісового господарства. У 2012 році Чечельницький ліс у межах парку існує тільки на папері. Адміністрація та лісники ігнорують указ і не поспішають віддавати лісові насадження заповіднику. Натомість нещадно вирубують ліс.

Відомо, що залежно від якості один кубометр вінницького лісу коштує від 350 до 700 грн.

Ведуться рубки лісів:

- Бритавське лісництво – в кв.кв. 6, 22, 31, 32, 37 на загальній площі 83,1 га;
- Стратіївське лісництво – в кв.кв. 101, 109 на загальній площі 16,5 га;
- Дохнянське лісництво – в кв.кв. 9,26,36,44,53,62,63,65.77.80,88 на загальній площі 84,4 га;
- Червоно-Греблянське лісництво – в кв.кв. 5,42,44,71 на загальній площі 98,5 га.
- ДП «Чечельницьке лісове господарство» майже не охороняється.

Чечельницький лісгосп грубо порушує Указ Президента України № 1057 від 16.12.2009 року та інші акти природоохоронного законодавства щодо вирубки лісів на території національного природного парку «Кармелюкове Поділля» в Вінницькій області.

210. Основним програмним документом лісгосподарської сфери України є Державна цільова програма «Ліси України»: на 2002–2015 роки (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2002 року № 581) та на 2010–2015 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 року № 977. Головною метою програми (в редакції 2009 року) є визначення основних напрямів збалансованого розвитку лісового господарства, спрямованих на посилення екологічних, соціальних і економічних функцій лісів.

Завдання і заходи з виконання програми спрямовані на забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів, ведення лісового господарства на засадах збалансованого розвитку з урахуванням природних, економічних і лісорослинних умов, породного складу лісів та їх цільового призначення, збільшення площі лісів та підвищення рівня лісистості території до 16,1%.

211. Однак за окремими показниками, очікуваних результатів, передбачених Державною цільовою програмою «Ліси України» на 2010–2015 роки не досягнуто. Це сталося, як зазначено у рішенні Колегії Рахункової палати України від 26 вересня 2012 року за результатами перевірки використання у 2011 році та I півріччі 2012 року Держлісагентством України бюджетних коштів, внаслідок недостатнього залучення обсягів фінансових ресурсів з різних джерел. Крім того, Держлісагентство неповною мірою забезпечило ефективне управління бюджетними коштами, спрямованими на державне управління у сфері лісового та мисливського господарства.

212. Проведення інвентаризації й оцінки лісового фонду забезпечено лише на 56%. Роботи зі створення захисних лісових насаджень і полезахисних лісових смуг на землях, які не зайняті лісом, виконано на 65%. Не проведено частину лісозахисних заходів. Також слід зазначити, що заходи у сфері лісового та мисливського господарства (у т.ч. за Державною програмою «Ліси України») майже на 80% фінансуються за рахунок коштів, отриманих у результаті господарської діяльності лісогосподарських підприємств, що знаходяться у сфері управління Держлісагентства.

213. Запроваджена в Україні система планування, фінансування та використання коштів у сфері лісогосподарської діяльності є недостатньо ефективною, а отже, потребує вдосконалення. Зокрема, це стосується як законодавчого, так і нормативно-правового забезпечення галузі, адже окремі норми її функціонування потребують законодавчого врегулювання, що особливо актуально в період оптимізації системи центральних органів виконавчої влади (реорганізації, ліквідації та перерозподілу повноважень)⁴⁰.

214. Важливою проблемою лісогосподарської діяльності в Україні стали екологічні аспекти підвищення лісистості території України. Згідно Указу Президента України від 4 листопада 2008 року №995/2008 «Про деякі заходи щодо збереження та відтворення лісів і зелених насаджень» Кабінету Міністрів України було доручено забезпечити розробку і затвердження нових показників лісистості України (20%) і план заходів із створення нових лісів на землях запасу, деградованих та малопродуктивних землях. На виконання зазначеного указу Держкомлісгосп України своїм наказом від 29 грудня 2008 року № 371 затвердив регіональні показники оптимальної лісистості, зростання яких передбачалось, у тому числі, за рахунок масштабного заліснення територій степової та лісостепової зон. На практиці це перетворюється на знищення цінних степових ділянок і неефективне використання державних коштів.

215. Важливою подією 2012 року була ратифікація Законом України від 16 жовтня 2012 року № 5432-VI «Протоколу про стале управління лісами до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат», який став першою юридично обов'язковою міжнародною угодою в Україні щодо лісів⁴¹.

⁴⁰ Офіційні повідомлення Рахункової палати України. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16740443>

⁴¹ Про ратифікацію Протоколу про стале управління лісами до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат: Закон України від 16 жовтня 2012 року № 5432-VI. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5432-17> ; http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_532

Україна була в числі розробників Протоколу, який опрацьовувався протягом останніх трьох років з метою розвитку, гармонізації та посилення необхідних кроків щодо сталого лісоуправління в Карпатському регіоні. Протокол, як юридично зобов'язуючий документ про захист лісів на субрегіональному рівні, визначає принципи забезпечення сталого управління лісами на основі політики, розробленої Конференціями на рівні міністрів із захисту лісів в Європі, був підписаний з боку України в ході роботи III Конференції Сторін Карпатської конвенції, що проходила в Братиславі (Словаччина) 25–27 травня 2011 року. Протокол було подано на ратифікацію Верховною Радою України розпорядженням Кабінету Міністрів України № 597-р від 22 серпня 2012 року.

216. У 2012 році у сфері лісового законодавства було прийнято Закон України від 15 березня 2012 № 4539-VI «Про внесення змін до Земельного та Лісового кодексів України щодо збереження лісів».

Згідно з прийнятим законом повноваження щодо вилучення земельних лісових ділянок, що перебувають у державній власності, для несільськогосподарських потреб були надані Кабінету Міністрів України. Відповідні зміни внесено у статтю 149 Земельного кодексу України та статтю 27 Лісового кодексу.

217. Слід зазначити, що в редакції Закону, прийнятого Верховною Радою України 22 грудня 2011 року, передбачався перерозподіл повноважень між органами виконавчої влади різних рівнів у сфері розпорядження лісами, а також їх розширення за рахунок повноважень органів місцевого самоврядування. Необхідність розроблення та прийняття такого законопроекту обумовлювалась необхідністю удосконалення законодавства у сфері регулювання земельних і лісових відносин, та обмеження вилучення земельних ділянок, на яких знаходяться ліси, для нелісогосподарських потреб. При цьому зазначалось, що останнім часом рішеннями місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо вилучення земельних лісових ділянок, зміни їх цільового призначення і надання в першу чергу для індивідуальної та житлової забудови, ведення садівництва тощо.

218. Однак, підтримуючи необхідність вдосконалення механізму державного управління у сфері поводження з лісами, Президент України не підтримав положення закону щодо позбавлення сільських, селищних, міських рад повноважень розпоряджатися землями (лісами) в межах населених пунктів до розмежування земель державної та комунальної власності (зміни до пункту 12 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України) на користь Кабінету Міністрів і застосував 10 січня 2012 року право вето до зазначеного закону. Пропозиції Президента були враховані.

219. На виконання Національного плану дій Мінагрополітики видало наступні накази:

- від 21 березня 2012 року №136 «Про затвердження Санітарних правил в лісах України»⁴² (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 6 квітня 2012 р. за №505/20818). Наказ прийнято з метою удосконалення нормативного

⁴² <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0505-12>

регулювання сталого ведення лісового господарства, підвищення стійкості та продуктивності деревостанів, посилення захисних, санітарно-гігієнічних, оздоровчих та інших функцій лісів, він набере чинності одночасно з постановою Кабінету Міністрів України про визнання такою, що втратила чинність, постанови Кабінету Міністрів України від 27.07.95 р. № 555.

- 14 серпня 2012 року № 502 «Про затвердження Правил використання корисних властивостей лісів»⁴³ (zareestrovano в Міністерстві юстиції України 5 вересня 2012 р. за № 1536/21848), якими встановлюються норми і вимоги щодо використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей та проведення науково-дослідних робіт.

- Держлісагентством було створено Реєстр договорів довгострокового тимчасового користування лісовими ділянками, які перебувають в постійному користуванні державних підприємств, що належать до сфери управління Держлісагентства України, за період 2006-2011 рр. та перше півріччя 2012 року та Реєстр договорів довгострокового тимчасового користування лісовими ділянками, які перебувають в постійному користуванні інших державних підприємств, установ та організацій, у яких створено спеціалізовані лісгосподарські підрозділи, за період 2006-2011 рр. та перше півріччя. Зазначені реєстри розміщено на офіційному веб-сайті Держлісагентства в розділі «Дозвільна діяльність».

220. Стан виконання Держлісагентством завдань Національного плану дій неодноразово розглядала громадськість та висловлювала численні обґрунтовані зауваження щодо їх якості та пропозиції щодо їх покращення⁴⁴.

Вставка 18.

Знищення лісу на Черкащині

В листопаді 2012 року в селі Прохорівка Черкаської області знищили декілька гектарів лісу на березі озера, де любив гуляти Т.Г.Шевченко і навіть мріяв побудувати там собі будинок. Голова сільради не зміг пояснити, хто дав дозвіл на вирубку лісу. Дозвільних документів так і не було надано. На місце вирубки вже завезено бетонні блоки для будівництва.

Село Прохорівка відома тим, що тут жив ректор Київського університету Михайло Максимович і саме тут М.Гоголь написав повість «Страшная месть».

4.4. Збереження степових екосистем

221. Степові екосистеми збереглися лише на декількох відсотках території України, хоча в минулому вони займали близько 40%. В Дніпропетровській області, яка знаходиться в самому серці зони справжніх степів, степові екосистеми збереглися на площі лише 716 га або на 0,02% території у вигляді схилових і галофітних варіантів.

⁴³ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1536-12>

⁴⁴ Обсуждаем санитарные правила: Український лісовод – Режим доступу:

<http://www.lesovod.org.ua/node/13046>; Криза жанру, як діагноз : Український лісовод – Режим доступу: <http://www.lesovod.org.ua/node/15122>; Держлісагентством виконуються завдання Національного плану дій на 2012 рік: Український лісовод – Режим доступу: <http://www.lesovod.org.ua/node/15007>

222. У 2012 році продовжувалося знищення останніх ділянок степових екосистем, які є притулком багатьох рідкісних видів тварин і рослин, шляхом засадження їх лісом. Вирощування в степовій зоні насаджень з сосни або з акації замість збереження степів є екологічним злочином. Але цей підхід покладається в основу подальшого розвитку лісогосподарської галузі, яка намагається таким чином досягти «оптимальної» лісистості України.

223. Держкомлісгосп України своїм наказом від 29 грудня 2008 року №371 затвердив регіональні показники оптимальної лісистості, зростання яких передбачалось, у тому числі, за рахунок масштабного заліснення територій степової та лісостепової зон.

Внаслідок цього тема степового лісорозведення в Україні набула формату широкої суспільної дискусії та викликала критичні відгуки багатьох громадських організацій та науковців, які ініціювали створення Всеукраїнської громадської кампанії «Збережемо українські степи!»⁴⁵ та пропонують проводити лісорозведення в Україні згідно екологічного та природно-кліматичного зонування без порушення видового біорізноманіття локальних екосистем, забезпечити заповідання усіх степових ділянок, на яких поширені об'єкти Червоної та Зеленої книг України, сприяти відновленню степів тощо.

Вставка 19.

Проблеми степового лісорозведення в Україні

У представництві Світового банку в Україні у рамках програми ENPI-FLEG («Удосконалення систем правозастосування та управління в лісовому секторі країн східного напрямку Європейської політики добросусідства та Росії») проведено круглий стіл «Степове лісорозведення та агролісомеліорація в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення».

Організатори круглого столу – Світовий банк як один з виконавців програми ENPI-FLEG та громадська кампанія «Збережемо українські степи!» – запросили до обговорення актуальних проблем фахівців лісового господарства, аграріїв, вчених-біологів, природоохоронну громадськість.

Організатори заходу мали на меті знайти шляхи вирішення однієї з гострих проблем українського лісорозведення. Одна з граней цієї проблеми – перепони на шляху виконання державної програми «Ліси України» в частині збільшення лісистості території країни.

Адже землі, які можна використати під лісорозведення, – це переважно землі запасу. В степовій частині України – це нерідко залишки нерозораних степових ділянок, які зазвичай мають значну природоохоронну цінність. Екологи навели чимало прикладів того, як насадження лісу знищувало і червонокнижні рослини, і ділянки, на яких мешкають рідкісні тварини.

У відповідь лісоводи зазначили, що землі виділяють місцеві ради, а тому, насамперед, треба звернути увагу на рівень компетентності депутатів місцевих рад.

Лісоводи приділили багато уваги пропаганді лісосмуг як чинника збільшення урожайності та збереження ґрунтів (на жаль, розроблена й втілена в життя ще в середині минулого століття агролісомеліоративна система лісосмуг на сьогодні через безгосподарність практично вирубана й знищена). Представники кампанії «Збережемо українські степи!» цілком погодилися, що лісосмуги дуже корисні.

⁴⁵ <http://pryroda.in.ua/step/>

Учасники круглого столу висловили єдину думку щодо необхідності збереження, а точніше – відновлення системи лісосмуг у степовій частині України.

Але парадокс ситуації полягає у тому, що земля вже розпайована, і саджати на такій землі лісосмуги за державний рахунок – протизаконно. Ті ж лісосмуги, які вже існують, теж зазвичай розташовані за межами лісового фонду, тому на їх реконструкцію (відновлення) Держлісагенство не може витратити бюджетні кошти.

Таким чином, кампанія лісорозведення в степових регіонах сьогодні ведеться не шляхом створення або відновлення лісосмуг, а шляхом створення лісових масивів, переважно – на землях запасу. Саме вибір ділянок під ці масиви і є предметом вкрай гострої дискусії. Так само, як і питання щодо того, якими породами засаджувати ці масиви тощо.

Поки триває обмін думками виділення цінних з точки зору збереження біорізноманіття пасовищ, сінокосів і «невгідь» під лісорозведення продовжується. І природоохоронців надзвичайно хвилює те, що при виборі ділянок під заліснення, біологів для оцінки можливої шкоди природі при створенні лісових культур, як правило, не запрошують.

224. Зазначена позиція найшла підтримку і у науковців-лісівників, які вважають, що необхідно провести дослідження щодо уточнення регіональних нормативів лісистості й визначення структури лісів і захисних лісових смуг, зважаючи на вкрай велику розораність земель, зменшення родючості ґрунтів, зникнення багатьох малих річок та ефективний меліоративний вплив лісів. При цьому пропонується, заліснювати лише ті землі, які є лісопридатними і не включені до переліку об'єктів як цінні фауністичні та флористичні комплекси, що підлягають чи можуть підлягати охороні.

225. Усі цілині землі Степової зони розглядаються як потенціал формального збільшення лісистості є природними пасовищами. В своїх наукових статтях представники лісової галузі відверто це визнають. Так за інформацією Українського науково-дослідного інституту лісового господарства та агролісомеліорації ім. Г. Висоцького в 2010-2011 рр. основним джерелом земельних ресурсів для заліснення були пасовища, які складали 38% від усіх наданих під лісорозведення в Степовій зоні земель⁴⁶. Не зрозуміло, яким чином така діяльність лісових господарств узгоджується з останніми намірами уряду України та заявами Прем'єр-Міністра М.Я. Азарова щодо стимуляції розвитку тваринництва, в тому числі через здешевлення кормів, тим більше, що Держлісагенство є підрозділом Мінагрополітики України?

226. Оскільки степові ділянки займають приблизно 3% території від загальної площі Степової та Лісостепової зон, то виконання програми «Ліси України на 2010-2015 рр.» у частині степового заліснення означатиме тотальне знищення цих угідь, оскільки так звані «нормативні показники оптимальної лісистості» є вищими за наявні площі природних кормових угідь. Це значить, що практично всі природні кормові угіддя, що не потребують фінансування та відповідають потребам тваринництва, будуть безповоротно знищені, поглинувши чималі бюджетні кошти та завдавши збитки державі. Якщо це станеться, то галузь молочного тваринництва в 14 регіонах України чекає

⁴⁶ Распопина С.П., Лисняк А.А. Анализ stanu земельных ресурсов, принятных для залеснения (за системою Держлісагенства України). – Вісник ХНАУ. – №1. – 2011 р. «Лісівництво».

остаточний колапс. У свою чергу, це відіб'ється і на зайнятості селянства, і на соціальній сфері. Кінцевим результатом «успіхів степового лісорозведення» стане підрив продовольчої безпеки України.

227. Вже зараз росте незадоволення в сільській місцевості щодо такого стану речей, наприклад, у багатьох сільських громадах Миколаївщини люди вимагають від місцевої влади відкликати погодження на надання земель під заліснення. Тим більше, що заліснення на півдні та південному сході країни часто відбувається за допомогою заокеанських видів, наприклад, робінії псевдо акації (акації білої), яка тотально витискає степову рослинність. Через декілька років після насадження відбувається зімкнення рядів акації і пасовище повністю гине. Фактично, це штучне засмічення нашої автохтонної природи чужорідними дерев'янистими бур'янами. З таким же «успіхом» можна висівати карантинний бур'ян амброзію на полях.

228. Досвід перших років реалізації програми «Ліси України на 2010-2015 рр.» продемонстрував необхідність внесення змін у ряд її положень щодо регіонального розподілу лісонасаджень. Проте, звернення науковців і екологічних організацій до Уряду з проханням переорієнтувати лісорозведення з заліснення степів на відновлення мережі вітрозахисних лісосмуг та вирубок у Карпатах та Поліссі, не дали жодного результату. Ніхто з екологів не заперечує потреби в збільшенні лісових площ у державі, але ті підходи в лісорозведенні, які використовує Державне агентство лісових ресурсів не мають нічого спільного зі сталим розвитком та здійснюються в кращих традиціях сталінського проекту перетворення природи, коли останню просто ламають через коліно. Таким чином там, де має бути ліс замість дерев росте замиська забудова, а там де має бути степ — намагаються створювати ліси.

4.5. Збереження водних ресурсів

229. Зарегулювання стоку р. Дніпро та створення каскаду водосховищ перевели водні екосистеми, а через порушення поверхневого стоку і більшість екосистем басейну, в неприродний стан. Дослідження науковців свідчать про деградацію екосистем Дніпровського басейну, особливо, на територіях водосховищ.

Створення водосховищ спричинило загибель екосистем на величезній площі понад 700 тис. га і фактично перевело заплавні землі в розряд порушених. Це спричинило значні екологічні дисбаланси, особливо відчутні в прибережних регіонах.

Через затоплення відбулася втрата значних земельних ресурсів у вигляді ріллі, сіножатей і пасовищ, високопродуктивних лісів, у тому числі заплавних дібров. Разом з тим, були втрачені величезні біологічні ресурси, які постійно відтворювалися на заплавних територіях. Особливо гостро вплинуло створення дамб водосховищ на популяції проходних риб, які втратили можливість здійснювати нерестові міграції. Зниклими сьогодні стали легендарні види: осетр дніпровський (руський) (*Acipenser guldenstadti*), шип (*Acipenser nudiiventris*), білуга звичайна (*Huso huso*).

Затоплення унікальних ландшафтів Дніпровських порогів сьогодні треба розглядати як втрату світового природного надбання.

Все більшого поширення набувають синьо-зелені водорості, максимальна концентрація яких у Дніпровських водосховищах може сягати 100 кг/м³.

Переробка берегів каскаду водосховищ набула катастрофічних масштабів. При довжині берегової лінії 3529 км, тільки 611 км захищені інженерними спорудами, а на 1329 км переробка берегів відбувається постійно і масштабно.

230. Підтоплення в Україні стало проблемою, яка загрожує національній безпеці. За офіційними даними: «За останні 20 років загальна площа земель із сталими проявами підтоплення зросла удвічі і займає 12% території України, а його впливом охоплено понад 540 міст та селищ»⁴⁷.

231. Рівень забезпечення водними ресурсами України є значно нижчим за світовий та європейський. Показник забезпеченості водними ресурсами в розрахунку на одну особу в Україні майже в 7 разів менший за світовий, в 30 разів менший показника забезпеченості в Російській Федерації, однак їх незадовільний екологічний стан постійно є в центрі уваги громадськості.

232. Рівень забезпечення населення централізованим водовідведенням у всіх регіонах держави значно нижчий, ніж рівень забезпечення водопостачанням, зокрема 12 міст і 345 селищ міського типу, 95% сільських населених пунктів не оснащені централізованими системами каналізації, а в 187 міських населених пунктах очисні каналізаційні споруди працюють неефективно – у водойми щодоби скидається понад 12 тис. м³ неочищених і недостатньо очищених стічних вод.

233. Для переважної більшості підприємств промисловості та комунального господарства скид забруднюючих речовин істотно перевищує встановлений рівень гранично допустимого скиду. На якість поверхневих вод негативно впливає також скид шахтно-кар'єрних вод, які практично без очищення потрапляють у поверхневі водні об'єкти в об'ємі 652 млн м³.

234. За даними моніторингу поверхневих водних об'єктів у 2012 році, який здійснюється установами Держводагентства⁴⁸, якість води основних джерел централізованого водопостачання на 70% не можна визнати задовільною. Найбільший відсоток проб з перевищеннями нормативів за показниками, що характеризують вміст органічних забруднень, а саме ХСК, БСК, був встановлений у пунктах спостережень, розташованих у басейнах річок Дунаю (до 84%) та Сіверського Дінця (до 83%), найменший – у басейні Дністра (до 12%).

235. Дані Держсанепідслужби України⁴⁹, свідчить про те, що в країні має місце тенденція щодо незадовільного екологічного стану водойм I та II категорії як за санітарно-хімічними, так і за санітарно-мікробіологічними показниками.

⁴⁷ Державна програма запобігання і боротьби з підтопленням земель.

⁴⁸ Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2011 році. – К.: Міністерство екології та природних ресурсів України, LAT & K. – 2012. – 258 с.

⁴⁹ Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2011 році. – К.: Міністерство екології та природних ресурсів України, LAT & K. – 2012. – 258 с.

236. Таким чином, незважаючи на суттєве скорочення обсягів використання водних ресурсів внаслідок зменшення рівня промислового виробництва порівняно з початком 90-х років, антропогенне навантаження на водні об'єкти країни залишається надмірним, чинниками якого є:

- значні обсяги скидання неочищених та недостатньо очищених стічних вод у загальному водовідведенні та недостатність обсягів нормативно – очищених вод (при цьому якість яких не завжди відповідає встановленим нормативам ГДС), що призводить до виснаження потенціалу водних ресурсів;

- стала тенденція до значного забруднення водних об'єктів унаслідок невпорядкованого відведення стічних вод від населених пунктів, господарських об'єктів і сільськогосподарських угідь;

- застарілість, незадовільний технічний стан та зношеність основних фондів систем водовідведення, неритмічна та неефективна робота очисних споруд та каналізаційних мереж міст і промислових підприємств, недостатній рівень застосування сучасних технологій очищення стічних вод, підготовки та використання води, їх невідповідність вимогам ресурсозбереження та екологічної безпеки, низькі темпи оновлення основних фондів, які не компенсують процес вибуття з експлуатації амортизованих систем;

- інтенсивна, найчастіше нерегульована, з порушенням природоохоронного законодавства, забудова водоохоронних зон та прибережних смуг водних об'єктів;

- прогресуюча, внаслідок інтенсивної господарської діяльності, забруднення, засмічення, замулення тощо деградація малих річок та водотоків.

237. Таким чином, внаслідок надмірного техногенного навантаження на водні екосистеми не відбувається суттєвого покращення їх гідрохімічних, гідробіологічних і гідроморфологічних показників. Якість води та екологічний стан більшості водних об'єктів країни як джерел питного водопостачання характеризуються як незадовільні. Все це, поряд з недосконалими технологіями водопідготовки є головною причиною погіршення якості питної води, погіршення здоров'я населення і фактором поширення різних захворювань, та, врешті, загрозою сталому соціально-економічному розвитку держави.

238. Для здійснення державного управління і контролю в галузі використання та охорони водних ресурсів, а також цілеспрямованої і ефективної діяльності щодо задоволення потреб населення і економіки у воді протягом в країні затверджено та реалізується низка державних цільових та регіональних програм, спрямованих на екологічне оздоровлення водних об'єктів басейну, розвиток водного господарства, забезпечення раціонального використання водних ресурсів, забезпечення захисту населення і виробничих об'єктів від шкідливої дії вод, розвиток природоохоронної інфраструктури тощо.

239. У 2012 році було затверджено Законом України від 24 травня 2012 року № 4836-VI **«Загальнодержавну цільову програму розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну р. Дніпра на період до 2021 року»**⁵⁰. Програма була розроблена відповідно до Рішення Ради

⁵⁰ Про затвердження Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року: Закон України від 24 травня 2012 року № 4836-VI. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4836-17>

національної безпеки і оборони України від 27 лютого 2009 року «Про стан безпеки водних ресурсів держави та забезпечення населення якісною питною водою в населених пунктах України», введеного в дію Указом Президента України від 6 квітня 2009 року № 221/2009.

Метою програми, реалізація якої буде започаткована у 2013 році, є визначення основних напрямів державної політики у сфері водного господарства для задоволення потреби населення і галузей національної економіки у водних ресурсах, збереження та відтворення водних ресурсів, впровадження системи інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом, відновлення ролі меліорованих земель у продовольчому та ресурсному забезпеченні держави, оптимізація водоспоживання, запобігання та ліквідація наслідків шкідливої дії вод.

240. «Національна програма екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води», затверджена Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1997 року № 123/97-ВР, завершила свою роботу «орієнтовно» у 2010 році. Вона фактично не дала значних результатів і не досягла задекларованої мети. Без підведення підсумків була прийнята чергова «Загальнодержавна цільова програма розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року». Вона побудована на тих же хибних принципах, що і попередня.

241. Важливо підкреслити, що «Загальнодержавна цільова програма розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну р. Дніпра на період до 2021 року» була прийнята без розгляду аналізу та оцінки виконання як Національної, так і Загальнодержавної програми з моменту їх затвердження у 1997 та 2002 роках, як того вимагає Закон України від 18.03.2004 № 1621-IV «Про державні цільові програми».

Все наведене свідчить про типовий вузькогалузовий підхід до вирішення водно екологічних проблем, з одного боку, а з іншого – про поступову втрату в Мінприроди з початку 2000-х років інституційного, кадрового та інтелектуального потенціалу, який здатен ставити та вирішувати актуальні питання у сфері охорони, використання та відтворення водних ресурсів.

242. У 2012 році також здійснювалися заходи з оздоровлення басейнів інших річок у рамках природоохоронних і галузевих регіональних (місцевих) програм, що сприяло поліпшенню екологічного стану річок та інших водних об'єктів. При чому, вирішення екологічних і водогосподарських проблем окремих річок і регіонів винесено на міждержавний та державний рівень.

243. Усвідомлюючи необхідність поліпшення екологічного стану басейну р. Сіверський Донець, а також керуючись тим, що охорона і раціональне використання транскордонних водних об'єктів є важливим і невідкладним завданням, ефективно розв'язання якого може бути забезпечене шляхом тісного співробітництва України та Російської Федерації, у рамках виконання домовленостей, досягнутих під час другого Українсько-Російського міжрегіонального економічного форуму, який відбувся 18 жовтня 2011 року у м. Донецьк, Президент України доручив розробити проект спільної українсько-російської програми оздоровлення басейну річки Сіверський Донець.

З метою забезпечення виконання зазначеного доручення Мінприроди було утворено відповідну Міжвідомчу робочу групу та у 2012 році розроблено проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми оздоровлення басейну річки Сіверський Донець на 2013–2017 роки». Програма передбачає зниження рівня негативного антропогенного впливу на екосистеми р. Сіверський Донець, насамперед шляхом реалізації практичних заходів з будівництва, реконструкції та модернізації очисних та гідротехнічних споруд, гарантоване забезпечення потреб економіки і населення у водних ресурсах на основі їх раціонального використання, орієнтована на інтегроване управління водними ресурсами та враховує як інтереси різних галузей економіки, так і покращання стану екосистем басейну р. Сіверський Донець.

Вставка 20.

Басейнова рада р. Сіверський Донець

Басейнову раду річки Сіверський Донець створено ще у 2007 році. Це дорадчий орган з прийняття рішень, направлених на покращення якості води та екологічного оздоровлення басейну річки Сіверський Донець в межах України на основі широкого обговорення всіма учасниками водогосподарського комплексу та громадськості на території Харківської, Донецької і Луганської областей.

До складу Басейнової ради входять представники органів місцевого самоврядування, контролюючих органів, наукових закладів, водогосподарських і громадських організацій, підприємств-водокористувачів.

За результатами проведення засідань та прийнятих рішень до Програм соціального та економічного розвитку заходів Харківської, Донецької і Луганської областей було включено низку заходів, зокрема з розчищення річок Сухий Торець, Бахмутка, Лугань, Сіверський Донець, а також розроблено «Програму збереження малих річок Харківської області».

З метою привернення уваги широкої громадськості до проблем р. Сіверський Донець та залучення до обговорення і узгодження прийняття рішень Сіверсько-Донецьким БУВР в рамках діяльності Басейнової ради здійснюються публічні заходи, видаються проспекти, поширюється практика організації толок на берегах річок і водойм, відродження джерел та малих річок та ін.

Щорічно відзначається «День Сіверського Дінця», в рамках якого проводяться науково-практичні конференції, виставки, а також конкурси дитячої творчості «Сіверський Донець – очима молоді», акції з благоустрою річок та водойм, екскурсії та лекції для школярів і студентів навчальних закладів.

244. У 2012 році постановою Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2012 року № 944 була затверджена Державна програма «Вода Криму» на 2013–2020 роки, метою якої є надання споживачам питної води у достатньому обсязі, забезпечення сталого розвитку систем водопостачання та водовідведення, охорона навколишнього природного середовища, забезпечення виробників сільськогосподарської продукції та сільського населення водою для зрошення.

245. Цільові програми екологічного оздоровлення басейнів основних річок країни (за винятком програми щодо Дніпра), які були б затверджені на державному рівні, досі відсутні. Аналіз виконання заходів інших державних і регіональних (обласних) екологічних програм, свідчить про те, що пророблена робота сприяла досягненню певних позитивних результатів в частині стабілізації

екологічної ситуації та зниження антропогенних навантажень, однак, через недостатній рівень фінансування кардинального поліпшення екологічного стану водних об'єктів України та якості питної води, економічної ефективності та екологічної безпеки функціонування всього водогосподарського комплексу не досягнуто.

246. Досягненням 2012 року стало підписання Договору між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Молдова про співробітництво у сфері охорони і сталого розвитку басейну річки Дністер. До цих пір питання водокористування регулювались Угодою року між Урядом України та Урядом Республіки Молдова про спільне використання та охорону прикордонних вод від 24 листопада 1994 року. Понад 16 років громадськість виступала за модернізацію такої транскордонної співпраці на основі статті 9 Водної Конвенції ЄЕК ООН. Неурядові організації прийняли величезну кількість звернень, резолюцій та закликів до обох урядів. Особливо активною була Есо-TIRAS⁵¹ – унікальна в Євразії басейнова асоціація еко-НУО з Молдови та України. Була проведена величезна робота і завдяки наполегливості усіх залучених сторін Дністровська угода була підписана у Римі (Італія) 29 листопада 2012 року, під час Шостої Наради сторін Конвенції про охорону і використання транскордонних водотоків і міжнародних озер.

247. Підписана угода дозволяє розпочати сучасну басейнову транскордонну співпрацю, оскільки вона охоплює увесь басейн річки та створює річкову Комісію для забезпечення виконання угоди, до якої входять представники компетентних державних органів, регіональної влади, наукових установ та неурядових організацій. Угода забезпечує рівність інтересів з усіх видів водокористування, у тому числі екологічних, зокрема, поширюється і на питання біорізноманіття, включаючи рибальство.

248. Басейновий принцип державного управління водними ресурсами був задекларований у Водному кодексі України ще у 1995 році, завдання та заходи щодо впровадження принципу сталого та інтегрованого управління водними ресурсами та річковими басейнами встановлювались у багатьох законодавчих та нормативно-правових актах – наприклад, у Національній програмі екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води (1997), Концепції розвитку водного господарства України (2000), Загальнодержавній програмі розвитку водного господарства (2002), Рамковій конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат (2004), Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 року (2010), Загальнодержавній цільовій програмі розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року (2012)⁵².

⁵¹ <http://www.eco-tiras.org>

⁵² Про Національну програму екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води: Постанова Верховної Ради України від 27 лютого 1997 року №123/97-ВР – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/123/97-%D0%B2%D1%80>;

Про Концепцію розвитку водного господарства України: Постанова Верховної Ради України від 14 січня 2000 року №1390-XIV – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1390-14>;

Про Загальнодержавну програму розвитку водного господарства: Закон України від 17 січня 2002 року № 2988-III – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2988-14>;

Про ратифікацію Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат: Закон України від 7 квітня 2004 року №1672-IV – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1672-15>;

249. Кількість програм і проектів технічної допомоги від міжнародних фінансових організацій, Європейського Союзу та окремих країн (Франція, Канада, США, Німеччина, Нідерланди, Швеція), що реалізовувалися (та продовжують виконуватися) в Україні з 1993 року та були спрямовані на впровадження зазначеного підходу, обчислюється уже не одним десятком, але їх результати та рекомендації так і не були затребувані та використані Мінприроди та Держводагентством (за винятком численних закордонних відряджень для вивчення позитивного досвіду).

Кардинальних кроків у цьому напрямі досі не вжито.

250. Створення та діяльність у 2010–2012 роках у басейнах основних річок – Дніпра, Дністра, Дунаю, Десни, Південного Бугу, Західного Бугу, Сіверського Дінця, Росі, Басейнових Рад із залученням до їх роботи представників місцевих органів виконавчої влади, науковців, водокористувачів та громадськості, та започаткування розроблення Планів управління басейнами річок свідчить про позитивні зрушення у вирішенні водно-екологічних проблем. Але практичне впровадження басейнового принципу шляхом розроблення та виконання планів управління басейнами річок, застосування економічної моделі цільового фінансування заходів у басейнах річок тощо заплановане на період 2017–2021 років. Більш того, розроблення планів управління басейнами річок заходами Загальнодержавної програми розтягнуто на період 2013–2021 років (по одному на рік), тоді про яку реалізацію природоохоронних заходів у конкретно взятому басейні може йти мова⁵³.

Вставка 21.

Створення Басейнової ради р. Рось

Створення Басейнової ради р. Рось згідно з басейновим принципом управління – це об'єднання зусиль чотирьох областей (користувачів басейну річки – Житомирської, Вінницької, Київської і Черкаської) у вирішенні проблем Росі, а саме – значного погіршення стану води впродовж останніх 8 років, виснаження водних ресурсів, розорення прибережних смуг тощо – з визначеною метою отримати здорову питну воду та чисте довкілля.

Басейнова рада р. Рось створена з метою визначення стратегії та формування Схеми комплексного управління водними ресурсами басейну і Довгострокової цільової басейнової програми комплексного розвитку водних ресурсів, а також узгодження інтересів та координації дій суб'єктів управління та користування водними ресурсами басейну.

Головна мета Басейнової ради – створення ефективного організаційного механізму виконання заходів Довгострокової цільової басейнової програми з метою поліпшення якості води та екологічного оздоровлення басейну.

Басейнова Рада р. Рось створена в кількості 36 осіб. До складу Ради ввійшли

Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України 21 грудня 2010 №2818-VI – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>;

Про затвердження Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року: Закон України від 24 травня 2012 року № 4836-VI – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4836-17>

⁵³ Про затвердження Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року: Закон України від 24 травня 2012 року № 4836-VI – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4836-17>

представники Держводгоспу, державних органів влади, місцевого самоврядування, водогосподарських організацій, Мінприроди, наукових установ, комунальних підприємств, підприємців, громадських організацій.

У складі Басейнової ради р. Рось активно працює Майдаченко О.С. – голова Корсунь-Шевченківської районної організації Всеукраїнської екологічної ліги, який вважає за необхідне зобов'язати Богуславську суконну фабрику проводити попередню очистку скидних вод перед скиданням у міську каналізацію та створити єдиний механізм контролю якості води в р. Рось.

Вставка 22.

Басейнова рада р. Дніпро

Басейнова рада р. Дніпро визначає, що основними забруднювачами водних ресурсів басейну р. Дніпро є промислові підприємства та комунальні господарства Київської (разом з м. Київ), Дніпропетровської і Запорізької областей, які щорічно скидають у поверхневі води басейну приблизно 600 млн м³ забруднених стоків, що складає 80% від загального об'єму.

Басейнова рада р. Дніпро вважає, що пріоритетними завданнями центральних та місцевих органів влади, водогосподарських і природоохоронних органів, водокористувачів, громадських та наукових установ в напрямку покращення стану водних об'єктів на першому етапі (до 2015 року) мають стати:

- зменшення у 1,5 раза обсягів скидання у водні об'єкти басейну р. Дніпро забруднених стоків за рахунок будівництва (реконструкції) очисних споруд, впровадження прогресивних водозберігаючих технологій, відновлення та підтримання сприятливого гідрологічного режиму та санітарного стану річок;
- створення сучасної цифрової карти басейну Дніпра;
- визначення зон затоплення паводків різної забезпеченості та винос їх в натуру з установлення відповідних знаків;
- визначення меж водоохоронних зон та винесення в натуру меж прибережних захисних смуг згідно з проектами землеустрою;
- впровадження на основі принципів басейнового управління інтегрованого управління водними ресурсами в басейні Дніпра;
- залучення наукових установ до вивчення стану мілководних зон Дніпровських водосховищ та їх вплив на екосистему річки в цілому, розробка заходів щодо їх поліпшення;
- розробка «Плану Управління Річковим басейном р. Дніпро» із залученням громадськості.

В складі Басейнової ради працюють представники громадськості: Цветкова А.М., координатор програми «Вода та санітарія», ВЕГО «Мама-86» (м. Київ), Фоміна Н.М. – голова Черкаської обласної організації Всеукраїнської екологічної ліги (м. Черкаси), виконавчий директор Національного екологічного центру України – Мельничук В.П. (м. Київ), Стеценко М.П. – президент Всеукраїнської громадської організації «Асоціація природоохоронних територій України» (м. Київ).

251. Досі ні Держводагентство, ні Мінприроди не розробили та не затвердили деталізованих планів заходів із забезпечення реалізації Загальнодержавної програми на поточний рік та на короткостроковий період, особливо в частині розроблення та поетапної реалізації дієвого правового, фінансового та економічного механізму регулювання водних відносин за

басейновим принципом, тому очікувати на вирішення поставлених завдань в осяжній перспективі не доводиться.

Вставка 23.

Дніпровський форум громадськості

7 липня 2012 року за сприяння Програми ПРООН-ГЕФ екологічного оздоровлення басейну Дніпра відбувся Дніпровський Форум громадськості. У «Відкритому зверненні Дніпровського Форуму громадськості»⁵⁴ українські неурядові організації - учасники Форуму, висловили свою глибоку стурбованість щодо стану Дніпра, браку політичної волі та дієвої уваги держави питанням екологічного оздоровлення басейну Дніпра.

У Заяві зазначалося, що проблеми комплексного оздоровлення басейну Дніпра можуть бути вирішені за умови укладання Дніпровської конвенції, яка має забезпечити спільні дії трьох країн: Республіки Беларусь, Російської Федерації та України на засадах інтегрованого управління водними ресурсами всього басейну. Враховуючи, що наша країна розташована вниз за течією Дніпра, приймає води та проблеми країн-сусідів та несе відповідальність за стан Дніпра в басейні Чорного моря, Україна мала б бути найбільш зацікавленою у співпраці щодо управління басейном міжнародної ріки Дніпро. Українські НУО сподіваються, що Україна очолить цей процес і виступить ініціатором укладання Дніпровської конвенції та розробки Плану управління басейном ріки Дніпро.

252. Підтвердженням цього є стан виконання заходів НПД у водній сфері. Зокрема, у 2012 році були передбачені підготовка та подання на розгляд Кабінету Міністрів України проектів актів, спрямованих на запровадження принципу інтегрованого управління водними ресурсами. На розгляд громадськості зазначені проекти актів не були представлені, лише рішенням Громадської ради при Держводагентстві від 13 грудня 2012 року підтримана позиція та заходи Держводагентства з напрацювання нормативно-правової бази та взята до відома інформація щодо методичних підходів до визначення адміністративно-гідрографічних меж районів річкового басейну та про результати районування з їх застосуванням⁵⁵.

253. Таким чином, у 2012 році суттєвих змін із запровадження інтегрованого підходу до управління водними ресурсами, як цього вимагають положення Водної рамкової директиви ЄС, інші міжнародні та вітчизняні документи, не відбулося.

254. Важливою подією 2012 року стало розроблення законодавчих ініціатив з обмеження застосування синтетичних мийних засобів на основі фосфатів, які є одним з головних чинників забруднення поверхневих водних об'єктів, зокрема, тих що є джерелами питного водопостачання, а також до розвитку таких негативних процесів як евтрофікація (цвітіння) води.

⁵⁴ voice.dp.ua/ext/file/2012/zvernennya2012_Dnipro.doc

⁵⁵ Протокол засідання громадської ради при Державному агентстві водних ресурсів України від 13.12.2012 №7 – Режим доступу: http://www.scwm.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1707:2012-12-24-08-26-48&catid=52&Itemid=143

255. В Європейському Союзі прийнято цілий ряд законодавчих актів з питань зменшення негативного впливу мийних засобів на здоров'я людини та довкілля, зокрема, Регламентом Європейського Парламенту та Ради ЄС № 648/2004 від 31.03.2004 «Про мийні засоби» встановлено жорсткі вимоги щодо поступового припинення надходження на ринок пральних порошків, загальний вміст фосфору в яких дорівнює чи більше 0,5 г в рекомендованій кількості прального порошку (до 30 червня 2013 року) та мийних засобів для побутової пральної машини, загальний вміст фосфору в яких дорівнює чи більше 0,3 г у стандартному дозуванні (до 1 січня 2017 року).

256. За наявною інформацією, проект Технічного регламенту Митного союзу (Росія, Білорусь, Казахстан) «Про безпеку синтетичних мийних засобів і товарів побутової хімії» передбачає повне видалення фосфатів зі складу синтетичних мийних засобів у 2020 році. В цьому контексті особливо важливим є приведення національного законодавства у відповідність з вимогами Європейського Союзу щодо мийних засобів та поверхнево-активних речовин для мийних засобів, а стимулювання впровадження суб'єктами господарської діяльності екологічно безпечних мийних засобів.

257. У липні 2012 року Всеукраїнська екологічна ліга під час проведення круглого столу у Верховній Раді України презентувала проект Закону України «Про державне регулювання у сфері мийних засобів»⁵⁶, який був поданий народними депутатами для розгляду та зареєстрований за № 11334 від 15 жовтня 2012 року.

Законопроект запроваджує:

- обмеження щодо виробництва, використання, ввезення та розповсюдження на території України мийних засобів на основі фосфатів і поверхнево-активних речовин для мийних засобів, які не відповідають вимогам ЄС;
- стимулювання заходів спрямованих на розуміння суспільством необхідності обмеження обігу мийних засобів на основі фосфатів та поверхнево-активних речовин для мийних засобів;
- створення у подальшому належних правових підстав та умов для розвитку підприємництва у сфері виробництва екологічно безпечних мийних засобів.

Проектом забороняється в Україні виробництво, використання та розповсюдження мийних засобів з масовою часткою фосфатів понад 0,2% маси мийного засобу з 1 січня 2015 року.

258. Аналогічний законопроект розроблено Мінекономрозвитку (під назвою «Про державне регулювання синтетичних миючих засобів та товарів побутової хімії» розміщено на сайті міністерства 3 вересня 2012 року), яким пропонується поступове зменшення частки вмісту фосфатів у синтетичних миючих засобах до повної заборони їх використання з 2020 року⁵⁷.

⁵⁶ Про державне регулювання у сфері мийних засобів: проект Закону України – Режим доступу: <http://ecoleague.colocall.com/download.php?id=758>

⁵⁷ Про особливості державного регулювання синтетичних миючих засобів та товарів побутової хімії: проект Закону України – Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=198500&cat_id=32862

259. Дії Мінприроди та Мінекономрозвитку не сприяють обмеженню використання в Україні мийних засобів на основі фосфатів та поверхнево-активних речовин для мийних засобів.

4.6. Захист морів

260. Існуюча законодавча та нормативно-правова база є недостатньою і потребує системного удосконалення в наступних напрямках:

- гармонізації законодавства України із законодавством ЄС, зокрема, шляхом актуалізації стратегічних напрямків, цілей та завдань державної політики щодо охорони та відновлення довкілля Азовського та Чорного морів з урахуванням положень Морської стратегії ЄС та результативності виконання програмних документів у зазначеній сфері; розроблення та затвердження критеріїв оцінки якості морського довкілля у відповідності до європейських підходів і практик тощо;

- впровадження загальних принципів збалансованого природокористування та забезпечення інтегрованого управління прибережною смугою морів з метою її збереження та розвитку з врахуванням природних, естетичних ресурсів та економічного розвитку означеного комплексного об'єкта, як унікальної екосистеми;

- гарантування безпеки морських екосистем та людини під час геологорозвідувальних робіт та видобутку корисних копалин на шельфі морів.

261. Основними екологічними проблемами, що виникли в Чорному та Азовському морях наприкінці ХХ століття, є евтрофікація шельфових вод (забруднення біогенними речовинами) та забруднення морського середовища токсичними речовинами. Загалом незадовільний екологічний стан морів зумовлений значним перевищенням обсягу надходження забруднюючих речовин над асиміляційною здатністю морських екосистем, що призвело до значного забруднення морських вод, розвитку евтрофікаційних процесів, широкомасштабних явищ гіпоксії, появи сірководневих зон, замулення місць існування донних біоценозів, втрати біологічних видів, скорочення обсягу рибних ресурсів, зниження якості рекреаційних ресурсів, виникнення загрози здоров'ю населення.

262. Іншими загрозливими тенденціями є:

- зниження якості та екосистемної функційності прибережних природних комплексів та морського середовища, зокрема, інтенсивна забудова лінійного типу прибережних територій, яка супроводжується втратою природності та рекреаційної привабливості тощо. Як свідчать дані Держсанепідслужби за останні роки в країні має місце тенденція до погіршення стану морської води в районах відпочинку. Якщо у 2007 році частка досліджених проб морської води, які не відповідали санітарним нормам, становила 8,9% за санітарно-хімічними показниками та 3,9% за санітарно-бактеріологічними показниками, то у 2011 році зазначені показники становили, відповідно, 9,4% та 9,2%⁵⁸;

⁵⁸ Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2011 році. - К.: Міністерство екології та природних ресурсів України, LAT & K. – 2012. – 258 с.

- наростання загроз, пов'язаних із розвитком нафтогазового комплексу та обсягів транспортування небезпечних вантажів (різке зростання обсягів нафто- і газодобування та транспортування в регіоні, збільшення обсягів проведення геологорозвідувальних робіт, подальший розвиток судноплавства – з останнім чинником пов'язані також загрози щодо занесення з баластними водами видів-чужинців);

- зміна характеристик солоності Азовського моря у зв'язку зі зменшенням річкового стоку, що спричинило порушення екологічних зв'язків у ценозах, між кормовою базою донних організмів та риби. Саме тому Азовське море, яке ще недавно характеризувалося найвищою рибопродуктивністю у світі з одиниці площі (при площі в 10 разів меншої, ніж Каспійське, це море давало риби уп'ятеро більше, займаючи за запасами осетрових друге місце у світі), за останні 30–40 років втратило цю славу тощо.

263. Основними причинами руйнування екосистем Чорного та Азовського морів є ресурсо-виснажливе морекористування та надмірне забруднення внаслідок антропогенної діяльності.

264. В умовах відсутності затвердженої цільової програми у сфері охорони та відтворення довкілля Азовського і Чорного морів для виконання відповідних міжнародних зобов'язань, а також рішення Комітету з економічних реформ при Президенті України щодо заходів з реконструкції очисних та інших споруд з метою захисту акваторії Азово-Чорноморського узбережжя від забруднення, розташованих на території АР Крим та міста Севастополя, у 2010–2012 роках з державного бюджету було виділено майже 700 млн гривень. Проте фактично на зазначені заходи у цей період використано менше 30% від затвердженого обсягу витрат, у результаті профінансовано реконструкцію лише 13 об'єктів із 22 запланованих.

Неналежне виконання запланованих заходів на території Криму та Севастополя пов'язане насамперед з відсутністю системного підходу до планування, фінансування і контролю за використанням бюджетних коштів.

265. Як зазначено у рішенні Колегії Рахункової палати України від 24 грудня 2012 року, яка розглянула звіт про результати аудиту ефективності використання коштів, виділених з державного бюджету на реконструкцію очисних споруд та інших об'єктів з метою захисту акваторії Азово-Чорноморського узбережжя від забруднення, використання коштів державного бюджету на заходи з реконструкції очисних споруд, розташованих на території АР Крим та міста Севастополя, розпорядниками нижчого рівня у 2010–2012 роках здійснювалося без належного внутрішнього контролю за станом фінансової дисципліни, обліку та звітності. Як наслідок, у цей період ефективне управління бюджетними коштами забезпечено не було. У результаті обсяги скидання неочищених стічних вод зростають, стан акваторії Азово-Чорноморського узбережжя погіршується⁵⁹.

⁵⁹ Офіційні повідомлення Рахункової палати України. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16740736>

Деградація прибережних захисних смуг моря в м. Севастополь

У м. Севастополь відбувається подальша деградація прибережних смуг моря, суходолу, захисної прибережної смуги у зв'язку з їхнім протизаконним господарським освоєнням та забудовою багатими та владними громадянами. Як правило з метою їхнього подальшого перепродажу. При цьому часто порушується законодавство щодо 100 метрової захисної смуги моря.

Так було у 2003 році

Так стало зараз

Ця незаконна забудова на центральному пляжі міста, яка знищила його історичний вигляд та давню міську споруду була здійснена без дозволу та без землевідведення громадського обговорення.

Мешканці міста Севастополь протестують проти незаконної забудови 100-метрової прибережної захисної смуги в районі пляжу «Омега».

4.7. Збереження земельних ресурсів

266. Питання використання та охорони земель та заходи з екологізації сільського господарства знайшли своє місце серед пріоритетів аграрної політики та шляхів їх досягнення, однак практична реалізація задекларованих положень фактично не здійснюється. Складна ситуація, що склалася у цій сфері, спричинена насамперед:

- не визначеністю основних напрямів державної політики та механізмів її реалізації з питань розвитку земельних відносин, охорони земель та родючості ґрунтів, зокрема, складу та обсягів першочергових і перспективних заходів, обсягів і джерел їх ресурсного забезпечення, недостатністю врахування екологічних аспектів при формуванні та втіленні державної аграрної політики;
- недосконалістю чинного земельного законодавства та відсутністю низки спеціальних нормативно-правових актів у сфері регулювання земельних відносин, використання та охорони земель і ґрунтів, які передбачалося прийняти в розвиток Земельного кодексу України;
- недостатністю нормативно-правового та нормативно-методичного

забезпечення та відсутністю державної системи стандартів, норм і правил щодо використання та охорони земель та її гармонізації з європейським досвідом;

- відсутністю державних цільових програм використання та охорони земель та підвищення родючості ґрунтів, недостатнім обсягом фінансування відповідних заходів за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів;

- відсутністю ефективної системи фінансово-економічного механізму регулювання земельних відносин та землекористування, механізму економічного стимулювання використання і охорони земель;

- недосконалістю системи державного управління у сфері земельних відносин, використання і охорони земель;

- відсутністю належного фінансування фундаментальних та прикладних наукових досліджень з питань еколого безпечного використання земельних ресурсів, зокрема, з інвентаризації та бонітування земель, агрохімічної паспортизації ґрунтів, вивчення та подолання деградаційних процесів із застосуванням геоінформаційних та картографічних методів, дистанційного зондування та інших сучасних технологій, автоматизованого проектування, математичного і натурного моделювання, прогнозування тощо;

- недостатністю розвитку системи моніторингу земель, невідповідністю вітчизняного програмного, інструментального і картографічного забезпечення вимогам загальноєвропейської системи моніторингу ґрунтового покриву;

- недостатністю сучасного рівня агротехнологій та заходів з їх удосконалення, що не забезпечує екологобезпечні і економічно ефективні результати сільськогосподарської діяльності.

267. За даними Держземагентства України з 2000 року структура земельного фонду помітно змінилася за основними видами угідь. Зокрема, площа сільськогосподарських угідь зменшилася на 269,4 тис. га, яке відбувалося за рахунок вилучення земель для створення захисних лісових насаджень, відведення земель підприємствам, установам та організаціям для несільськогосподарських потреб, переведення в несільськогосподарські угіддя тощо. Однак, український показник площі сільськогосподарських угідь у розрахунку на душу населення є найвищим серед європейських країн – 0,9 га, в т.ч. 0,7 га ріллі (проти середньоєвропейських показників 0,44 і 0,25 га відповідно).

268. Територія України характеризується надзвичайно високим показником сільськогосподарської освоєності, що значно перевищує екологічно обґрунтовані межі. Навіть із зниженням за останні роки цей показник значно перевищує аналогічний показник європейських країн світу, орні землі яких займають 30–32% загальної площі суходолу, тоді як показник ріллі українських земель сягає 53,8%.

269. Позитивну динаміку мають ліси та лісовкриті території, площа яких протягом зазначеного періоду збільшилася на 197,7 тис. га, та зростання відкритих заболочених земель – на 32,9 тис. га.

270. Землі, що перебувають у природному стані – лісові угіддя, відкриті заболочені землі та поверхневі води суходолу, забезпечують екологічну стійкість та асиміляційний потенціал території. В Україні таких земель 14 млн.

га, або 23,2% території країни, що є, порівняно з європейськими країнами, надзвичайно низьким показником.

271. В останні десятиріччя спостерігається різке зростання темпів деградації ґрунтів, наступні види якої визначають інтегральну оцінку екологічного стану ґрунтів в Україні:

- втрата гумусу і поживних елементів;
- розвиток ерозійних процесів;
- зміна кислотно-лужних умов;
- фізична деградація ґрунтів, як наслідок їхнього інтенсивного механічного обробітку та зниження вмісту органічної речовини, практично охопила всю рілля України;
- засолення та осолонцювання ґрунтів;
- забруднення ґрунтів здебільшого пов'язане з атмосферними викидами промислових підприємств і автотранспортних засобів, із порушеннями правил видобування, транспортування й переробки корисних копалин, внесення і зберігання агрохімікатів та пестицидів, з утилізацією стічних вод та їхніх осадів, побутових і промислових відходів, з наслідками катастрофи на Чорнобильській АЕС тощо;
- аеротехногенне забруднення ґрунтів;
- вуглеводневе забруднення ґрунтів;
- забруднення ґрунтів залишками пестицидів;
- радіоактивне забруднення ґрунтів.

Таким чином, екологічний стан земель та ґрунтів України близький до критичного.

272. Найважливішим засобом державного регулювання відносин у сфері використання та охорони земель і розв'язання екологічних проблем є програмно-цільове планування, розроблення та реалізація екологічних державних та регіональних цільових програм. Однак до цих пір в Україні немає затвердженої на законодавчому рівні загальної стратегії розвитку земельних ресурсів і земельних відносин, використання та охорони земель, що свідчить про фактичну втрату функції стратегічного планування використання та охорони земель як основи в системі управління земельними ресурсами країни.

273. Не прийнята Загальнодержавна програма використання та охорони земель. Відмова від розгляду представленого законопроекту пов'язана з розробленням на виконання Плану дій з проведення земельної реформи та створення прозорого ринку земель сільськогосподарського призначення, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26.10.2011 № 1072-р, проекту «Концепції Загальнодержавної програми використання та охорони земель на період до 2022 року», який був представлений Держземагентством для громадського обговорення 18 листопада 2011 року та мав бути переданий на розгляд Верховної Ради України ще у грудні 2011 року⁶⁰.

⁶⁰ Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми використання та охорони земель на період до 2022 року: проект розпорядження Кабінету Міністрів України. – Режим доступу: http://dazru.gov.ua/terra/control/uk/publish/article?art_id=128425&cat_id=38306

274. Також не прийнята Державна цільова програма розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року, концепція якої затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 року № 743-р. Затвердження самої програми було заплановано на 2012 рік згідно вищезазначеного Плану дій з проведення земельної реформи та створення прозорого ринку земель сільськогосподарського призначення, однак цей пункт не виконано у встановлений термін.

275. Протягом 2012 року було прийнято наступні законодавчі та нормативно-правові акти з питань державного контролю за використанням та охороною земель та інвентаризації земель:

- Закон України «**Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань здійснення державного контролю за використанням та охороною земель**» від 23 лютого 2012 року № 4444-VI. Зазначений закон, зокрема, уточнює повноваження Державної інспекції сільського господарства України та її територіальних органів, на яких покладено функції здійснення державного контролю за використанням та охороною земель усіх категорій та форм власності та приводить норми чинних законодавчих актів у відповідність із прийнятим законом. Раніше ці завдання виконувала Державна інспекція з контролю за використанням та охороною земель, яку ліквідовано згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 22.11.2010 № 1068.

- Закон України від 2 жовтня 2012 року № 5395-VI «**Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури відведення земельних ділянок та зміни їх цільового призначення**». Цим Законом, серед іншого, внесено зміни до Земельного кодексу України (далі – ЗКУ) та Закону України «Про землеустрій», згідно з якими:

- не передбачена участь природоохоронних органів в погодженні матеріалів місць розташування об'єктів (стаття 151 ЗКУ);
- не передбачено функціонування комісій з розгляду питань, пов'язаних з погодженням документації із землеустрою (стаття 186-1 ЗКУ);
- природоохоронні органи наділені повноваженнями стосовно погодження проектів землеустрою щодо відведення земельних ділянок природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, земельних ділянок, розташованих на території чи в межах об'єкта природно-заповідного фонду або в межах прибережної захисної смуги (стаття 186-1 ЗКУ);
- визначено склад проектів землеустрою щодо відведення земельних ділянок (стаття 50 Закону України «Про землеустрій»);
- природоохоронні органи зобов'язані протягом десяти робочих днів з дня одержання проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки (копії завіреної розробником такого проекту) безоплатно надати свої висновки про його погодження або відмову в такому погодженні (ст. 186-1 ЗКУ);

- Закон України від 2 жовтня 2012 року № 5395-VI «**Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення процедури відведення земельних ділянок та зміни їх цільового призначення**»⁶¹. Прийняття зазначеного закону про спрощення землевідводу екологічні громадські організації сприймають як загрозу національній безпеці України. Так,

⁶¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення процедури відведення земельних ділянок та зміни їх цільового призначення: Закон України від 02.10.2012 № 5395-VI – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5395-17>

експерти-екологи вважають, що запропонований механізм вилучення та передачі земель природно-заповідного фонду без участі природоохоронних органів знищить рештки заповідних земель. Зокрема, у Відкритому листі Національного екологічного центру України від 11.10.2012 р. до Президента України⁶², зазначається, що прийняття закону призведе до:

- суттєвого зменшення площ природних та напівприродних територій, особливо цінних земель, в тому числі земель природоохоронного призначення, які є дефіцитом для України, шляхом спрощення процедури їх вилучення;
- запровадження можливості вилучення земельних ділянок під об'єктами природно-заповідного фонду та в межах водно-болотних угідь міжнародного значення для ведення господарської та іншої діяльності;
- запровадження можливості вилучення більшості торфовищ, що не відносяться до водно-болотних угідь міжнародного значення, для будь-яких цілей, у тому числі не пов'язаних з видобування торфу, а не лише у визначених частиною другою статті 150 Земельного кодексу України випадках.

Реалізація Закону може призвести до негативного впливу на стан довкілля, порушення Україною зобов'язань як Сторони Рамсарської Конвенції та не відповідатиме пріоритету вимог екологічної безпеки, як одному з основних принципів земельного законодавства.

Також звернуто увагу, що після набрання чинності Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» містобудівна документація (генплани населених пунктів, регіональні та місцеві схеми планування території та ін.), а також проекти будівництва конкретних об'єктів, включаючи екологічно небезпечні, наразі не підлягають державній екологічній експертизі. Таким чином, у разі подальшого усунення державних природоохоронних органів від розгляду документації із землеустрою, державою буде практично втрачено екологічну складову впливу на територіальний розвиток та важіль, необхідний для вирішення питань розбудови природно-заповідного фонду і формування екологічної мережі.

Однак прохання накласти вето на зазначений закон не було враховано.

276. На виконання пункту 84 Національного плану дій у 2011–2012 роках опрацьовувався проект Закону України «**Про внесення змін до Земельного кодексу України (щодо посилення вимог стосовно охорони довкілля під час вирішення питань вилучення (викупу), надання, зміни цільового призначення земельних ділянок)**», який з аналізом регуляторного впливу був оприлюднений на офіційному веб-сайті Міністерства 30 січня 2013 року⁶³.

Проектом акту передбачається внести зміни до статті 20 Земельного кодексу з метою заборони зміни цільового призначення земель природних заповідників, ботанічних садів, зоологічних та дендрологічних парків загальнодержавного значення, а також заповідних зон біосферних заповідників та національних природних парків. Запропонована норма дозволить посилити вимоги щодо збереження найбільш цінних об'єктів ПЗФ, які мають

⁶² Відкритий лист від Національного екологічного центру України до Президента України щодо ветоування закону про зміну процедури відведення землі та зміну їх цільового призначення: - Режим доступу: http://necu.org.ua/wp-content/plugins/wp-download_monitor/download.php?id=210

⁶³ <http://www.menr.gov.ua/content/article/11911>

загальнодержавне та національне значення, що відповідатиме визначеному статтею 5 Земельного кодексу України пріоритету вимог екологічної безпеки, як одному з основних принципів земельного законодавства.

Проектом також передбачається внести зміни до статті 150 Земельного кодексу України з метою усунення колізії, коли одні й ті ж самі ґрунти визначено особливо-цінними лише у складі категорії земель сільськогосподарського призначення. У той же час сільськогосподарські угіддя можуть бути у складі земель різних категорій: водного фонду, лісгосподарського призначення та ін.

Наприклад, лучно-чорноземні ґрунти, за умовами ґрунтоутворення, приурочені у тому числі до заплавл річок. Заплави річок згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 08.05.96 № 486 "Про затвердження Порядку визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режиму ведення господарської діяльності в них" обов'язково входять до складу водоохоронних зон, в межах яких виділяються прибережні захисні смуги. Отже, одні й ті ж самі лучно-чорноземні ґрунти у межах земель водного фонду (водоохоронних зон (прибережних захисних смуг)) вже не є особливо цінними.

277. У 2012 році була продовжена робота над проектом Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження родючості ґрунтів», прийнятого за основу Верховною Радою України 1 червня 2010 року (zareestrovaniy za № 0851 від 12.12.2012). Законопроектом пропонується розроблення та затвердження проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь і передбачають заходи з охорони земель, для національних товаровиробників здійснювати за рахунок Державного бюджету України у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

278. Аналіз чинної законодавчої та нормативно-правової бази охорони земель (ґрунтів) в Україні свідчить про відсутність єдиної цілісної системи. Вона не враховує фізико-географічних, екологічних та економічних реалій в країні, не забезпечує регулювання землекористування, не гарантує охорони ґрунтів, не повною мірою відповідає рівню міжнародного права в цій галузі та не забезпечує формування в Україні засад сталого землекористування.

Наявність значних прогалин, декларативний характер окремих норм, посилення на підзаконні нормативно-правові акти та досить велика питома вага останніх свідчать про необхідність подальшого удосконалення законодавства у сфері використання та охорони земель.

Вставка 25.

Екологічні проблеми несанкціонованого видобутку вугілля та руйнування ландшафтів на Донеччині

Ще з кінця 90-х років населення Донбасу самовільно розпочало розробку вугільних пластів найпримітивнішим методом. Часто такі розробки велися на власному подвір'ї. Це було можливим тому, що вугільні пласти на території Донбасу знаходяться на невеликій глибині. Знявши всього 2–3 метри верхнього шару землі, можна було видобувати вугілля з «копанки» для опалення своїх осель, а надлишок – продати.

Але з середини 2000 рр. цей бізнес підхопили приватні особи, які організували підпільні «вугільні шахти». Цей бізнес виявився настільки прибутковим, що набув

поширення та перетворився з маленьких «копанок» у справжнє стихійне лихо для природи та інфраструктури селищ і міст Донбасу. В юридичному плані незаконні добувачі вугілля є фантомами, які, тим не менш, за реальні гроші продають дешево вугілля з «копанок». Часто покупцями цього вугілля є шахти, що працюють на законних підставах. При цьому, як сказав перший заступник Голови Донецької облдержадміністрації Сергій Дергунов, «кожна «копанка» дає в місяць близько 120 тис. грн., з яких бюджет не отримує ні копійки». Шахти просто записують придбане у незаконний спосіб вугілля собі, як власний видобуток, а різницю між собівартістю і ціною реалізації, яку компенсує держава, кладуть собі в кишеню.

Ця афера набуває все більш масштабного характеру, про неї добре обізнані правоохоронні органи. Так, начальник головного управління УМВС України в Донецькій області В. Дубовик на прес-конференції ще в листопаді 2011 року повідомив, що надійшло 940 повідомлень про подібні порушення, за даними фактами порушено 172 справи. За 10 місяців 2012 року ліквідовано понад 400 «копанок». У суди направлено 92 кримінальні справи, судами розглянуто 61 справу.

А насправді відбувається таке: правоохоронці виявляють «копанки», збирають матеріали справи, описують спецтехніку, а суди обмежуються лише накладенням на винних штрафів і не конфіскують ні обладнання, ні вугілля.

Але становище з незаконним видобутком вугілля ще більш загострилося та набуло катастрофічного характеру для Донбасу, коли «чорні копачі» і ті, хто робить свій злочинний бізнес на грабунку Донецьких надр, розширили свої апетити і кинули в справу важку техніку.

Представники громадськості, на чолі з Володимиром Вигонним, який вже багато років веде непримиренну боротьбу з руйнівниками природи, провели обстеження території поруч з Ольховським водосховищем, що входить до складу регіонального ландшафтного парку «Зуївський».

На місці заповідного Донецького степу вже утворився величезний кар'єр, глибиною не менше 15 метрів. У цьому кар'єрі вдень і вночі працювали 3 екскаватори, вони розкривали заповідний курган і вивантажували вугілля в 40-тонні самоскиди і по викладеній каменем дорозі (теж величезний збиток природі!) вивозили вугілля (більше 30 машин).

Вигонний В. дізнався про кар'єрні розробки родовища вугілля на території РЛП від знайомого мисливця, який випадково виявив «копачів», і відразу ж забив на сполох. Працівники міліції та прокуратури відреагували досить оперативно: допитали водіїв та робітників і, навіть, забрали їх паспорти, але чомусь віддали їх вже на наступний день, і робота в кар'єрі продовжилася з колишнім розмахом.

Тоді громадськість здійснила свої заходи. На наступний день був організований цілий загін з представників різних громадських організацій і просто небайдужих людей, в тому числі і члени громадської організації «Ніхто крім нас». Але коли вони прийшли до кар'єру, там нікого не виявилося! Попереджені «бізнесмени» втекли і прибрали техніку.

Голова Зуївської селищної ради Пономаренко М.М. організував виїзд комісії до селища «Молодий шахтар» (близько 5 км від Зуївки). У групі були: депутати Зуївської селищної ради, працівники ландшафтного парку «Зуївський», представники громадськості. Картина, яку побачила комісія, непорівнянна ні з якими «копанками». Це була ціла система величезних кар'єрів, які переходять один в інший, що займають площу кілька гектарів.

Члени комісії констатували, що, виходячи з масштабів робіт, кількості вивезеного ґрунту та вугілля, в розробці кар'єрів бере участь важка будівельна техніка – екскаватори, бульдозери, скрепери, вантажні машини. Вражало, що в порушення всіх норм і правил охорони праці та техніки безпеки роботи велися поряд з опорами високовольтної лінії електропередачі та газопроводом високого тиску. Були направлені листи в Донецьку обласну раду і Донецьку облдержадміністрацію про свавілля на Зуївських землях. На депутатських сесіях в Харцизьку було прийнято постанови, що

вимагали заборонити незаконний видобуток вугілля. Але напередодні 1-го травня, організатор цих протестних дій Пономаренко М. М. був затриманий (нібито, за отримання хабара), перебував під слідством півроку, сидів у в'язниці і так не вийшов звідти живим.

Можна було б навести ще багато прикладів великомасштабного і злочинного грабування надр. Такі «розкопки» влітку минулого року велися і біля селища Троїцько-Харцизьк. Там люди влаштовували акції протесту, коли по мосту, який веде в селище, розрахованому на 5 тонн, курсували 40-тонні самоскиди з вугіллям. Взимку був розритий ще один кар'єр поруч з м. Харцизьк в селищі Липово.

Громадськість бачить безсилля, небажання і невміння влади застосувати необхідні заходи з припинення незаконного видобування вугілля, покарання розкрадачів, захисту природи та прав людей.

Рани, що нанесені землі, не залікують роки. На місці кар'єрів, навіть якщо їх засипати, десятки років не буде родити земля. Унікальні території степу, чорноземи, тваринний і рослинний світ назавжди зникнуть з карти Донбасу.

4.8. Інтенсифікація сільського господарства

279. В останні роки відбувається значна інтенсифікація сільського господарства. **Значно зросло використання пестицидів і мінеральних добрив.** Держава фактично не контролює використання хімікатів у цій галузі. Вже є чимало прикладів загибелі тварин, зокрема мігруючих гусеподібних птахів (червоноголова казарка, велика та мала білолоба гуски). Хімікати потрапляють в поверхневі води, забруднюють джерела води, створюючи загрозу для населення.

Намагаючись отримати максимальний прибуток сільгоспвиробники **не дотримуються сівозмін**, знищуючи природні ґрунти, які є національним багатством. Дуже високою залишається розораність країни (50%), яка в деяких регіонах сягає 80%. Це набагато більше ніж в розвинутих європейських країнах (зокрема Франція, Німеччина).

Подальша інтенсифікація сільського господарства може стати однією з найбільших національних загроз.

280. Мало хто заперечуватиме той факт, що у радянські часи корів виганяли на пасовище скоріше як на прогулянку, ніж задля вигодовування. Тоді вартість паливно-мастильних матеріалів вимірювалася копійками і колгоспи дозволяли собі вирощувати основну масу кормів на полях, які доставлялися на ферми. У нинішніх економічних умовах таке використання енергоресурсів робить м'ясо і молоко золотим. У той же час, в південних областях країни худоба може перебувати на пасовищах до 8-10 місяців на рік, включаючи зимові відлиги.

281. Пасовищне тваринництво дозволяє знизити витрати на виробництво кормів у кілька разів. Крім того, воно знижує витрати на прибирання і транспортування відходів життєдіяльності тварин. У Німеччині, Великобританії чи Франції, при більшій щільності населення, ніж у нас, відсоток пасовищ значно вищий, що істотно знижує собівартість виробництва. Звичайно, не можна не враховувати і високого технологічного рівня європейського сільського господарства, проте, підхід до земельного питання є ключовим. Для порівняння, рівень розораності в ЄС становить всього 25,6%. Там давно зрозуміли, що набагато дешевше випасати худобу більшу частину року на пасовищах, ніж

витрачати кошти на енергоресурси та амортизацію техніки для вирощування кормів на полях. Проте на європейські взірці в цьому питанні Україна не озирається. Маючи незначні площі безкоштовних пасовищ (які здебільше знаходяться в державній власності), наша держава в останні роки посиленими темпами працює над тим, щоб їх знищити остаточно.

282. Саме в південних і східних областях рівень розораності ґрунтів найвищий в країні і подекуди перевищує 80%. Оскільки тут основна площа земель розпайована і не є державною власністю, то лісові господарства заліснюють головним чином степові ділянки, які проходять по документах як малопродуктивні, деградовані та еродовані землі, оскільки більшість таких ділянок розміщені на схилах вздовж річки та у балках. Але саме вони використовуються в якості дешевих кормових угідь: пасовищ та сіножатей. На сьогоднішній день степи як правило знаходяться в землях запасу і тому їх не складно перевести до категорії земель лісового фонду, швидко прозвітувавши кількісними показниками прийнятих площ та освоєних коштів. Жодних інших земель, з якими б можна було повернути таку операцію, в степовій зоні нема. Екологи вже неодноразово вказували на те, що така діяльність знищує степову екосистему та її біологічне різноманіття, та має всі ознаки порушення чинного природоохоронного законодавства і міжнародних угод, ратифіковані нашою державою (Закон України «Про Червону Книгу України», Бернська Конвенція). Але окрім екологічних вад, степове лісорозведення має серйозні господарські прорахунки.

283. Перша ж реорганізація органів виконавчої влади в рамках адміністративної реформи, підпорядкувала лісову галузь Міністерству аграрної політики та продовольства України. Здавалося б тепер, опинившись під однією крівлею з лісниками, аграрії мали б взяти явно не вигідну для себе ситуацію під контроль. Та не взяли. Неодноразові звернення громадськості до Міністерства аграрної політики та продовольства України не принесли жодного результату окрім шанобливих відгуків про лісівників та демонстрації повного небажання розбиратись в ситуації. Лише горде нагадування про те, що заліснення є боротьбою з ерозією. Проте тут маємо повне перекичування фактів.

284. Рівень розораності ґрунтів дійсно набув катастрофічного розмаху в Україні. Звісно, це спричиняє неабиякі масштаби ерозії. На півдні країни звичною справою стали пилові бурі. Для боротьби з ерозією існує консервація деградованих орних земель, яка може проходити в формі залуження або заліснення. Екологи підтримують ідею консервації орних земель у відповідності до природно-кліматичних умов тієї чи іншої географічної зони України. Це означає, що на еродованих орних землях в Степовій зоні має бути відновленням природний степовий покрив через залуження, а в зоні Полісся має бути відновлений природний лісовий покрив через заліснення. В початковій версії Національної програми охорони земель було передбачено скорочення площі ріллі більш ніж на 9 млн га. При цьому на 6,7 млн га пропонувалося провести залуження, тоді як під заліснення пропонувалася значно менша площа – 2 млн га.

285. На сьогодні маємо ситуацію, коли Держагентство лісоресурсів, а тепер і Мінагрополітики, свідомо чи несвідомо перекичують факти. З одного боку, вони декларують необхідність вирішення проблеми надзвичайно великої

еродованості, а з іншого боку замість залужування ріллі та відновлення лісосмуг, переорюють пасовища під лісонасадження чим ще більше сприяють ерозії ґрунтів. Більше того, як може запобігти вітровій ерозії в полі посадка лісу на схилі балки, який розміщений значно нижче рівня самого поля?

286. За даними Державного агентства земельних ресурсів України, у 2011 р. площа орних земель в Україні збільшилася на 22 тис. га, а площа пасовищ та перелогів зменшилась відповідно на 7,4 тис. та 33 тис. га. От і маємо темпи відходження дешевих кормових угідь у небуття.

287. Залишений нам у спадок від колгоспного ладу менталітет свого часу не дозволив зайнятися пасовищним тваринництвом. Хоча ще в першій половині дев'яностих років в країні була прийнята програма масового залуження еродованих і схилових земель й переведення їх в багаторічні пасовища та сіножаті. Це повинно було, по-перше, поліпшити екологічний стан земель, по-друге, дати поштовх розвитку пасовищного тваринництва. Але тут грянула горезвісна земельна реформа. Держава при проведенні земельної реформи допустила одну істотну помилку — розпаювала всі колгоспні землі. В цій ситуації країна геть забула про екологічний аспект проблеми, тобто програму консервації, оскільки тепер складно буде змусити власника паю робити так, як того хотілося б державі. І деякі землевласники та агрокомпанії вже зараз намагаються вичавити із землі максимум за принципом: «Після мене хоч потоп». Чого варте хоча б багаторічне вирощування соняшника і ріпаку на одному місці. Поля експлуатуються на власний розсуд користувачів, а природні пасовища віддаються лісівникам для пришвидшеного освоєння бюджету.

288. Звичайно, шляхи виходу з такої ситуації існують. Якщо діяти радикально, то державі варто було б зробити реприватизацію земель сільськогосподарського призначення, тобто націоналізувати землю. Це дало б змогу врятувати від ерозії найбільш деградовані орні землі, насадити потрібні лісосмуги і т.п. Врешті-решт, держава надавала б в оренду агропідприємствам найбільш придатні для землеробства землі та в такій кількості, яка б не наносила суттєвої екологічної шкоди природі України.

289. Більш поміркованим та гнучким є інший підхід. Безумовно, в державі має право на існування приватна власність на сільськогосподарські землі, але не в такій кількості, як це має місце. Бо держава фактично втратила контроль над більшою частиною території України. Задля вирішення цієї ситуації держава має змогу законодавчо ввести монополію на купівлю земель та припинити її продаж. Тобто, створюється ситуація, коли володар паю може продати землю тільки державі і нікому більше, а держава, в свою чергу, забороняє собі продавати землю і лише накопичує площу державного земельного фонду. Цим земельним фондом держава вже могла б розпоряджатись з урахуванням реальних та нагальних потреб країни: оренда для агропідприємств, створення дешевих кормових угідь, збільшення площі природно-заповідного фонду і т.п.

290. Ще одним заходом вирішення ситуації є законодавчий дозвіл на зміну цільового призначення паю лише задля поліпшення екологічного стану ґрунту, тобто на його консервацію. В такому випадку власника паю варто звільнити від сплати податку на землю. Бо в нинішніх умовах держава фактично законодавчо

забезпечує велику розораність ґрунту та його ерозію, оскільки його залуження або залісення може розглядатись як нецільове використання землі за яке передбачається штраф.

291. Запропоновані вище рішення можуть комусь здатись утопічними, проте, той шлях, яким йде зараз Україна в земельному питанні є небезпечною ілюзією, що веде до тотального знищення біологічного різноманіття степу та широкомасштабної екологічної катастрофи Степової зони, ім'я якій — опустелювання. Тоді про економічну ефективність сільського господарства варто буде взагалі забути.

4.9. Екологічні проблеми видобування корисних копалин

Видобування сланцевого газу

292. Одним з найбільш резонансних питань 2012 року було намагання влади розпочати в Україні масштабний видобуток сланцевого газу, в той час як в ряді країн це заборонено, враховуючи потенційний негативний вплив цього на підземні водні ресурси та природні ландшафти. Незважаючи на реальну загрозу забруднити підземні горизонти питної води на великій площі, за любую ціну, влада намагається розпочати видобування сланцевого газу.

293. Екологічні аспекти видобутку сланцевого газу сколихнули громадський екологічний рух країни, який відреагував багатьма протестами та заявами⁶⁴.

Зокрема, у Відкритому листі інститутів громадянського суспільства України до Європарламенту (жовтень 2012 року) всеукраїнські та міжнародні громадські організації, діяльність яких спрямована на захист довкілля, висловили своє занепокоєння стосовно екологічних загроз для довкілля і здоров'я українців у зв'язку з розвідкою і можливим початком видобутку в Україні сланцевого газу та газу щільних порід шляхом гідророзриву та звернулися до Європейського парламенту з проханням виявити турботу про сусідню державу і не підтримувати заходи, які сприятимуть погіршенню ситуації в Україні⁶⁵.

294. Послідовна та активна позиція громадських екологічних організацій, підтримана провідними вченими і фахівцями з питань екологічної безпеки, представниками місцевих громад, народними депутатами, засобами масової інформації, була викладена у Рішенні Національного круглого столу «Міфи та реалії видобування сланцевого газу в контексті сучасних екологічних проблем в Україні», який відбувся від 12 грудня 2012 року⁶⁶.

⁶⁴ Екологічний вісник, 2012, № 4.

⁶⁵ Відкритий лист інститутів громадянського суспільства України до Європарламенту //Бюро екологічних розслідувань, ВЕГО «Мама-86», Всеукраїнська екологічна ліга, Міжнародна благодійна організація «Екологія – Право – Людина», Міжнародна організація "Зелене дос'є", Національний екологічний центр України, Екологічна група «Печеніги» – Режим доступу: <http://epl.org.ua/ekologija/slancevii-gaz/dokumenty-epl/vidkritii-list-institutiv-gromadjanskogo-suspilstva-ukrajini-do-jevroparlamentu/>

⁶⁶ Рішення Національного круглого столу від 12 грудня 2012 року «Міфи та реалії видобування сланцевого газу в контексті сучасних екологічних проблем в Україні» - Режим доступу: <http://www.ecoleague.net/5623003-169-2674.html>

295. Уряд України планує розпочати видобування сланцевого газу. При цьому, на відміну від європейських країн, урядовці намагаються йти шляхом силового продавлювання рішення, без врахування точки зору місцевих громад, їх представницьких органів, а також ігнорують застереження науковців-екологів та переважної більшості екологічних громадських організацій.

На думку експертів, екологічні ризики від видобування сланцевого газу з використанням технології гідророзриву (hydro-fracking) є значними у близькій і загрозовими у довгостроковій перспективі.

296. Основними екологічними загрозами та недоліками розвідки і видобування сланцевого газу є:

- значне порушення поверхні, втрата природних ландшафтів, вилучення великих земельних площ з ризиком незворотної втрати родючих ґрунтів;

- вилучення значних об'ємів води (від 5 до 20 тис. м³ на одну свердловину), якої в Україні і зараз не вистачає, навіть для питних потреб. На Олеській площі планованого видобутку зараз знаходяться основні водозабори для комунального водопостачання всіх міст північної частини Львівської області, в тому числі й міста Львова. Існує загроза втрати стратегічних запасів підземних вод Харківської та Донецької областей в межах Юзівської площі, а також можливого забруднення ріки Сіверський Донець;

- застосування технології гідророзриву з використанням хімічних речовин, небезпечних для довкілля, може призвести до забруднення водоносних горизонтів і втрати підземних питних джерел. Очевидними є технологічні проблеми зберігання і очистки сотень тисяч тон забруднених вод за відсутності підприємств, що можуть знешкоджувати такі відходи. В Україні відсутні екологічні нормативи для частини хімічних речовин, що застосовуються у процесі буріння, випробування та експлуатації свердловин та приховується інформація про те, які саме хімічні речовини будуть застосовуватися;

- існує велика ймовірність виникнення деформацій поверхні, підвищення сейсмострушуваності – так звані, техногенні землетруси. Як показують дослідження українських геологів, геологічне середовище планованих для видобування площ має значну кількість розломів, техногенну порушеність вугільними шахтами та нафтогазовими свердловинами. Тому застосування гідророзриву в таких умовах, може призвести до неконтрольованого поширення технологічних рідин та газів у геологічному середовищі.

- межі Олеської та Юзівської площі накладаються на існуючі об'єкти природно-заповідного фонду, де знаходяться рідкісні види флори і фауни не тільки «Червоної книги» України, але й Європейських списків. Цінні рекреаційні території мають потужний та оздоровчий потенціал, а також низку родовищ цілющих мінеральних вод.

297. Слід наголосити, що на територіях запланованих для розробки сланцевого газу, густина населених пунктів є надзвичайно великою. На Юзівській площі проживає майже 2,9 млн осіб, а безпосередньо на газодобувних територіях – понад 714 тис. осіб. Населеність Олеської площі – понад 2,3 млн осіб, а безпосередньо у зоні видобування проживає майже 750 тис. осіб.

298. Сумнівними є й економічні вигоди для держави Україна від видобування сланцевого газу. Українські урядовці аргументують необхідність

розробки родовищ прагненням позбавитися енергетичної залежності. Але свідомо замовчують, що значно більший потенціал для досягнення енергетичної незалежності України зосереджений в енергозбереженні та підвищенні енергоефективності економіки. На сьогодні в Україні на виробництво однієї одиниці ВВП витрачається енергоносіїв у 4-5 разів більше, ніж у європейських країнах. Скорочення витрат енергії лише у комунальній сфері та промисловості може призвести до зменшення споживання газу на 30-40%. Крім того, Україна може використовувати газ метан, прогнольні запаси якого складають 5–10 трлн м³ і, який зараз в значній кількості викидається в атмосферу і сприяє процесу глобального потепління. Україна також має значні не розроблені поклади природного газу, що залягає на великих глибинах. І, нарешті, державі необхідно стимулювати розвиток відновлювальної енергетики, зокрема, сонячної, вітрової та біоенергетики.

Вставка 26.

**Витяг з проекту «Угоди про розподіл продукції»
між компанією Шелл та Урядом України**

- Компанія-інвестор не підлягає оподаткуванню платою за землю, рентною платою за видобутий газ, митом, екологічним податком, збором за спеціальне використання води, зборами на обов'язкове державне пенсійне страхування, включно зі зборами з придбання нерухомого майна та відчуження автомобілів, зборами при купівлі або продажу іноземної валюти, з послуг мобільного зв'язку (ч. 28.2.2).

- Незалежно від потенційних змін до українського законодавства оператор-інвестор має привілей на 16% податок на прибуток з початку 2014 року (п. 28.5.17). А якщо, наприклад, він в строки не отримує відшкодування ПДВ, **на казначейство нараховується пеня у розмірі 120% облікової ставки НБУ за кожен день прострочення** (п. 28.6.13).

- Інвестор має право без митних платежів, квот, ліцензування, інших обмежень ввозити на територію України товари, необхідні для здійснення видобувної діяльності. (Найбільша екологічна загроза ймовірна з боку протермінованих хімічних речовин, речовин без українських екологічних стандартів або й взагалі відходів.)

- На інвестора не поширюється дія будь-яких нормативних актів Уряду або органів місцевого самоврядування, якщо вони обмежують права інвестора (п. 23.2.5). Перевірки діяльності інвестора мають здійснюватися одним державним органом не частіше, ніж раз на три роки, **а їх тривалість не має перевищувати 10 днів без права пролонгації** (ст. 9). Інформацію, яку контролюючі органи отримають під час перевірки, не матимуть права повідомляти суспільству, оскільки така інформація буде конфіденційною та повідомити її можна **лише через 5 років по закінченню діяльності Шелл на означеній площі**.

299. Стурбованість викликає недосконале українське законодавство в галузі видобування корисних копалин. Зокрема, процедури, технології видобування та спеціальні вимоги щодо сланцевого газу не регламентуються правовими нормами. Натомість, активно лобіюються новації в законодавстві, які спрощують процедуру відведення земельних ділянок для видобування корисних копалин, ліквідована процедура держаної екологічної експертизи, обмежена участь громадськості у прийнятті екологічно важливих рішень, скорочуються повноваження місцевих органів влади.

300. У 2012 році відбулися події, які демонструють силові підходи урядових структур щодо інформування громадян України про плановане видобування та залучення громадськості до прийняття екологічно важливих рішень.

У серпні 2012 р. Міністр екології та природних ресурсів України незаконно ліквідував Громадську раду всеукраїнських природоохоронних організацій, яка висловила негативні оцінки щодо видобування сланцевого газу в Україні. Дуже швидко за наказом Міністра була створена інша «конструктивна до Міністерства» громадська рада, яка слухняно вирішила підтримати дії Уряду та Мінприроди щодо збільшення видобутку нетрадиційного газу та укладення угод про розподіл продукції. Ці приклади підтверджують, що початок процесу видобування сланцевого газу Україні відбувається не демократично, з обмеженням у правах громадських організацій, без ґрунтовних наукових досліджень та інформування про екологічні ризики для довкілля.

301. 12 грудня 2012 року у Києві відбулося **засідання національного круглого столу «Міфи та реалії видобування сланцевого газу в контексті сучасних екологічних проблем в Україні»**, де була ухвалена відозва щодо негативних наслідків для довкілля та життєдіяльності населення від видобування сланцевого газу в Україні.

Учасники національного круглого столу – представники різних регіонів України, місцевих громад, провідні вчені, фахівці з питань екологічної безпеки, народні депутати України, члени громадських екологічних організацій, засобів масової інформації, усвідомлюючи свою відповідальність за стан довкілля в Україні сформуливали Національну платформу щодо оцінки негативних наслідків для довкілля та життєдіяльності населення від видобування сланцевого газу в Україні та запропонували:

1) Розпочати національну кампанію «Ні видобуванню сланцевого газу в Україні!».

2) Звернутися з вимогою до Уряду та Верховної Ради України оголосити мораторій і не дозволяти розвідку та видобування сланцевого газу в Україні на територіях, які вже є техногенно навантаженими або мають природну цінність.

3) Зобов'язати Уряд і Верховну Раду України:

– забезпечити проведення повного комплексу наукових досліджень щодо можливих ризиків та негативних наслідків видобутку сланцевого газу;

– ухвалити дієві нормативно-правові акти щодо стимулювання енергозбереження та підвищення енергоефективності усіх секторів економіки;

– стимулювати розвиток української енергетики в напрямі підтримки відновлювальної енергетики, зокрема, сонячної, вітрової, біоенергетики, використання шахтного метану.

4) Вимагати від Кабінету Міністрів України оприлюднення тексту угод з компаніями Chevron і Shell про розподіл продукції на видобуток вуглеводнів на Олеській і Юзівській площах.

5) Закликати всі громадські організації активізувати інформаційну роботу з місцевими громадами, органами місцевого самоврядування, ЗМІ з метою роз'яснення негативних наслідків видобутку сланцевого газу в Україні.

6) Звернутися з пропозицією координації зусиль до лідерів світових та європейських протестних кампаній, зокрема, всесвітньої акції «Global Frackdown».

Протести жителів Харківщини та Донеччини проти видобутку сланцевого газу

Мешканці Харківської та Донецької областей, на чий території розташовано Юзівське родовище сланцевого газу, 17 березня 2013 року, протестували проти його видобутку. Мітинги з радикальними гаслами та закликами відбулися в донецьких містах Слов'янськ, Краматорськ, Костянтинівка, Артемівськ, Маріуполь. На міських площах збиралися від 300 до тисячі осіб. Ще активніше протестували жителі Харківщини, де вже з'явилися перші бурові вишки. У місті Ізюм на центральній площі зібралося 2,5 тис. осіб.

Протестувальники висловлювали такі вимоги:

- оприлюднити текст угоди між урядом України та "Шелл";
- заборонити розробку родовищ нетрадиційного газу на території Харківської та Донецької областей;
- заборонити проводити сейсмічні дослідження фірмі "Шелл" та її субпідрядникам.

У Костянтинівці учасники мітингу заявляли, що в Донбас разом з "Шелл" прийде апокаліпсис.

В Артемівську було озвучено звернення до керівництва компанії "Шелл" англійською мовою: «Будь ласка, забирайте всі свої гроші і йдіть, поки ще не занадто пізно. Бо МИ, українці, - власники мінеральних ресурсів. Ні президент, ні олігархи не можуть продати вам наше майбутнє».

Мешканці Ізюма (Харківська область) вимагали відмінити рішення сесії, яким було схвалено проект видобутку газу і заборонити його розробку. Люди тримали плакати: «Україну-мати не дамо продати», «За мораторій на сланцевий газ», «Нам не потрібен ще один Чорнобиль».

Після мітингу на площі Ізюма люди вишикувалися на трасі національного значення Ростов-Харків від центральної міської Ізюмської лікарні уздовж дороги по всьому місту. А біля села Кам'янка протестуючі перетинали міжміську трасу по пішохідному переходу, даючи зрозуміти, що можуть її заблокувати. Люди ходили з плакатами. Водії зупинялися, але багато висловлювали солідарність.

Акції протесту відбулися так само в окремих селах Харківщини, де збираються вести видобуток газу, таких як Яремівка, Кам'янка та Студенок.

У Кам'янці бабусі написали плакат: «Ми не хочемо вимирати», «Геть Shell з України!»

Уповноважений громади села Яремівка Сергій Худина розповів Gazeta.ua: «У нас в районі вже є 2 вишки: одна – в селі Веселому, друга – у нас в Яремівці. Бурять і завозять якусь хімію. На колодязній воді з'явилася масляна плівка, колір води отримав рудий відтінок, люди в різних частинах села скаржаться на гул і струси землі. Вже при наближенні до бурової відчувається дуже різкий неприємний хімічний запах (схожий на аміак)».

17 сілрад Ізюмського району Харківської області на громадських слуханнях висловилися проти видобутку. Під впливом протестів місцеві депутати спочатку винесли рішення про призупинення видобутку сланцевого газу на території району. Однак, 14 березня 2013 року це рішення було скасовано.

302. Одним з практичних результатів діяльності екологічних громадських організацій щодо видобутку сланцевого газу стала підготовка народними депутатами А. Аваковим та М. Томенком проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу видобування нетрадиційних вуглеводнів на навколишнє природне середовище у зв'язку з

укладанням та під час виконання угод про розподіл продукції»⁶⁷, зареєстрований у Верховній Раді України 18 лютого 2013 року за № 2318.

Автори законопроекту зазначають, що основною причиною розробки даного законопроекту є недосконалість чинного законодавства та нерозвиненість правової бази в частині забезпечення екологічної безпеки, запобігання і ліквідації негативного впливу видобування нетрадиційних вуглеводнів на довкілля під час виконання угод про розподіл продукції.

Наразі в законодавстві України відсутній механізм контролю за додержанням вимог екологічної безпеки інвесторами під час використання надр, а Законом України «Про угоди про розподіл продукції» навіть не передбачено збір вихідних даних про навколишнє середовище та моніторинг стану довкілля для оцінки впливу діяльності інвестора на стан навколишнього природного середовища і якості природних ресурсів.

Прийняття проекту Закону України має на меті підвищити роль громадськості у розвитку екологічної політики, зокрема, передбачається обов'язкове обговорення проектів угод про розподіл продукції на громадських слуханнях та узгодження проектів органами місцевого самоврядування виключно з урахуванням висновків, отриманих за результатами проведення цих слухань.

Видобування нафти і газу на морському шельфі

303. Іншою великою екологічною загрозою може стати видобування нафти на морському шельфі України. Враховуючи низький рівень екологічної відповідальності, як на рівні держави, так і на рівні добуваючих кампаній, є великий шанс нафтового забруднення українського узбережжя Чорного моря, та підвищення загального рівня забруднення моря.

Видобування ільменіт-титанових руд на Житомирщині

304. Приватні структури під прикриттям Національної акціонерної компанії «Надра України» та її дочірнього підприємства «Житомирбуррозвідка» планують розпочати розробку нових родовищ по видобуванню ільменіт-титанових руд у шести районах Житомирської області: Коростенському, Малинському, Володарськ-Волинському, Черняхівському, Радомишльському та Коростишівському.

Про такі наміри громадськість Житомирщини дізналася наприкінці квітня, коли протягом кількох днів відбулися позачергові сесії сільських рад, землі яких знаходяться на територіях розвіданих родовищ для прийняття одного рішення: *«...погодити Дочірньому підприємству Національної акціонерної компанії «Надра України» «Житомирбуррозвідка» отримання спеціального дозволу на користування надрами з метою видобування титану...»*. Такі рішення приймалися під тиском районного та обласного керівництва. Ніяких громадських обговорень, слухань серед громадськості не проводилося. Депутати сільських рад лише на сесіях дізнавалися, про що йтиме мова, й, звичайно ж, не усвідомлювали, за що голосували.

Подібно пройшли голосування й на рівні районних рад. Варто зазначити, що голів сільських рад, депутатів сільських та районних рад керівництво району

⁶⁷ <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=45787&pf35401=250896>

та області дезінформували тим, що, мовляв, видобування титанових руд є справою державною. При цьому вони посилалися на «Загальнодержавну програму розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року» (затверджено Законом України від 21 квітня 2011 року N 3268-VI). Але в даному документі жодного слова немає про нові родовища на Житомирщині.

305. Державні структури на сьогодні спроможні лише частково ліквідовувати наслідки небезпечної техногенної діяльності, при цьому сприяють створенню всіх умови для ще більшого зростання техногенного навантаження на навколишнє середовище. Як би не абсурдно це звучало, але навіть побіжний аналіз «екологічної» діяльності всіх гілок влади дає право стверджувати, що в Україні цілеспрямовано йде процес жадібного грабування усього, що створила Природа протягом мільйонів років, створення нових рукотворних зон екологічних ризиків та екологічних катастроф.

306. На початку травня 2012 року був організований Громадський рух «Врятуємо Чоповичі!», який переріс у Громадський рух опору «Врятуємо Полісся!». Мета руху – призупинити процеси, розвиток яких неминуче призведе до знищення унікальної екосистеми Полісся, поставить під загрозу здоров'я та життя людей. Активістами руху зібрано майже 5 тис. підписів громадян з різних населених пунктів Житомирщини з вимогою скасувати рішення та не допустити розробку нових титанових родовищ.

307. Активістами руху були проведені незалежні екологічні експертизи, обстеження місць розробки ільменіт-титанових руд поблизу м. Іршанськ, які проводяться ще з початку 1960-х років, та умови проживання людей на даних територіях. Отримана інформація носить негативно-приголомшуючий характер:

- забруднені стоки Іршанського гірничо-збагачувального комбінату скидаються в річку Ірша, водою якої користуються жителі населених пунктів, розташованих вниз за течією, зокрема смт Чоповичі та м. Малин;
- прилеглі ліси навколо діючих об'єктів, уздовж доріг залиті несанкціонованими скидами мулу (пульпи);
- відстійники мулу (пульпи), хвостосховища є доступними для всіх, що несе за собою загрозу загибелі людей та тварин;
- суттєво знижується живлення річки Ірша підземними водами;
- катастрофічне зниження рівня підземних і ґрунтових вод прилеглих населених пунктів призводить до зникнення води в криницях;
- створюються зони «мертвої землі», непридатні для подальшого використання їх в народному господарстві;
- знищуються ґрунти, рослинний та тваринний світ;
- рекультивація земель навколо видобувних кар'єрів та заводів (фабрик) не проводиться, якщо ж рекультивацію проводять, то її ефективність надзвичайно мала;
- неконтрольований та нищівний для природи характер виробництва має тенденцію до розширення – руйнації природи в особливо великих розмірах.
- негативний вплив на природу має довгостроковий характер.
- незадовільна інфраструктура населених пунктів в плані забезпечення питною водою, станом дорожнього покриття, забезпечення шкіл, лікарень тощо.
- висока захворюваність населення на специфічні при даному виробництві хвороби.

308. Титанове протистояння народу і влади на Житомирщині є віддзеркаленням негативних процесів, що відбуваються у сфері природокористування.

Можна стверджувати, що в Україні на сьогодні склалася ситуація, що природоохоронну функцію на себе взяли лише громадські організації, екологічні рухи чи просто певні особи, які не байдужі до долі свого краю, держави, планети Земля загалом.

309. Під тиском громадськості були скасовані рішення частини сільських рада, Малинської районної ради. Не допущено прийняття подібних рішень Радомишльською та Коростишівською районними радами.

Про тривожну ситуацію було повідомлено керівників обласних управлінь з охорони навколишнього природного середовища та санітарно-епідеміологічної служби. Жодної реакції з їхньої сторони не було.

310. 7 червня 2012 року Житомирська обласна рада на десятій сесії VI скликання прийняла рішення № 609 «Про надання погодження дочірньому підприємству «Національна акціонерна компанія «Надра України» «Житомирбуррозвідка» щодо отримання спеціальних дозволів на користування надрами», яким погодила дочірньому підприємству «Національна акціонерна компанія «Надра України» «Житомирбуррозвідка» отримання спеціальних дозволів на користування надрами.

Фахівці Інституту правової політики підготували науково-експертний висновок щодо порушень діючих нормативно-правових актів при прийнятті даного рішення. Висновок правознавців однозначний: «Житомирська обласна рада при прийнятті рішення, не мала повної, достовірної, об'єктивної інформації щодо техногенної безпеки розробки родовищ ільменіту, у зв'язку з чим **порушила передбачені Конституцією та Законами України вищевказані права мешканців** вказаних районів на забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, на безпечне для життя і здоров'я довкілля».

Видобування піску на узбережжі Чорного моря

311. На Південному березі Криму у промислових масштабах добувають пісок, тим самим вбиваючи екосистему всього Криму і створюючи загрозу обвалу берегів.

Починаючи з лютого 2012 року в прибережній частині Чорного моря в районі смт. Масандра біля санаторію «Донбас», мису Фіолент, селища Кача, а також навпроти пляжів Учкучевка та Любимівка протизаконно, без необхідної дозвільної документації і організації належного обліку і контролю ведеться видобуток морського піску.

312. Через масове видобування піску відбувається винищення поля водоростей філофори і великої кількості бентосних організмів. Поля морських водоростей є місцем нересту риб, а також продуцентами кисню для морських біоценозів. Бентосні організми, що мешкають в піску донних шарів, слугують їжею для багатьох видів риб та інших морських тварин. Після виїмання великих обсягів піску утворюються глибокі ями, замулювання яких призводить до

створення сірководневого середовища, в умовах якого бентосні організми не можуть існувати.

313. Бухта Ласпі одна з найкращих для розмноження дельфінів. Однак тепер про це треба говорити у минулому часі. Бо мертво дно робить її непридатною для життя. Тут найближчі кількості років не виросте морський планктон, сюди не зайде на нерест риба. У підводних кар'єрах вже накопичується сірководень, від чого гине риба. Разом з піском вимивають і мідії та рапани. І це при тому, що чорноморська устриця під захистом Червоної книги, а на вилов мідій та рапанів закон встановлює обмеження.

314. Піщаний бізнес загрожує життю людей, адже у глибоченні підводні кар'єри зсуваються береги, прибережні смуги та цілі пляжі – разом з відпочиваючими.

315. Україна ратифікувала міжнародну конвенцію про охорону Чорного моря. В цих територіях дана діяльність категорично заборонена.

На цьому наголошували і російські екологи, коли задля будівництва олімпійського містечка в Сочі російська влада хотіла дати добро на видобуток піску в прибережній частині Анапи, що теж в акваторії Чорного моря.

Добувати будматеріали під власним берегом російські екологи заборонили. Можливо, саме після того скандалу добувати пісок перейшли до українських берегів.

316. Севастопольська міська організації Всеукраїнської екологічної ліги від самого початку розпочала активну кампанію щодо припинення таких протизаконних дій з боку ТОВ «Югекоресурс». Членами ВЕЛ Литвиненко М. С. та Подоляко М. І. була проведена широка кампанія щодо залучення населення до захисту прибережної смуги Чорного моря. Спільно з працівниками Інституту біології південних морів імені О. О. Ковалевського НАН України був підготований експертний висновок щодо «Оцінки впливу на навколишнє середовище (ОВНС) розробки Севастопольського-1 родовища будівельних пісків в прибережній частині акваторії Чорного моря».

Експерти Всеукраїнської екологічної ліги, враховуючи такі незворотні зміни природного середовища, неодноразово звертались до Севастопольської міської ради, Прокуратури м. Севастополя та Генеральної прокуратури України із пропозицією заборонити видобування піску, яке відбувається із порушення природоохоронного законодавства.

317. Нарешті, 12 вересня 2012 р., дослухавшись звернення членів ВЕЛ, Севастопольська міська рада на засіданні VIII сесії прийняла рішення «Про припинення порушень законодавства в галузі охорони навколишнього природного середовища при видобуванні піску в Севастопольській зоні акваторії Чорного моря», згідно якого діяльність господарюючих суб'єктів з видобутку піску в Севастопольській зоні акваторії Чорного моря визнана забороненою. Також Прокуратура м. Севастополя вже порушила кримінальну справу проти цих господарюючих суб'єктів згідно статті 239-1 Кримінального кодексу України.

318. Якщо пісок видобуватиметься з такою ж інтенсивністю, частина берега може зійти в море. Такі зсуви вже були. На цьому ж місці 2010 року ґрунтом завалило відпочивальників. Тоді троє людей загинули, а налякані місцеві жителі вийшли з протестами.

Видобування піску та гравію в національному природному парку «Дністровський каньйон»

319. Державна служба геології та надр України звернулася 19 січня 2013 року до Тернопільської обласної ради з клопотанням щодо розгляду на найближчій сесії питання про надання погодження щодо продажу на аукціоні спеціального дозволу на користування надрами з метою геологічного вивчення, у тому числі, дослідно-промислової розробки, піщано-галькового матеріалу ділянки Добрівлянська, яка розташована в Заліщицькому районі Тернопільської області.

320. Ділянка р. Дністер у межах Тернопільської області входить до складу національного природного парку «Дністровський каньйон», створеного відповідно до Указу Президента України від 3 лютого 2010 року № 96 «Про створення національного природного парку „Дністровський каньйон"». Відповідно до Положення про національний природний парк «Дністровський каньйон», затвердженого наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 12 грудня 2011 № 517, **на території заповідної зони та зони регульованої рекреації парку заборонено розробку корисних копалин.**

321. Відповідно до ст. 86 Водного кодексу України на земельних ділянках дна річок, озер, водосховищ, морів та інших водних об'єктів можуть проводитися роботи пов'язані з будівництвом гідротехнічних споруд, поглиблення дна для судноплавства, видобуванням корисних копалин (крім піску, гальки і гравію в руслах малих та гірських річок), прокладанням кабелів, трубопроводів, інших комунікацій, а також бурові та геологорозвідувальні роботи.

Місця і порядок проведення зазначених робіт визначаються відповідно до проектів, що погоджуються з державними органами навколишнього природного середовища, водного господарства та геології.

322. Ураховуючи, що р. Дністер має гірський характер можливим є лише проведення розчищення русла ріки з метою поглиблення дна для судноплавства відповідно до розробленої і узгодженої у встановленому порядку проектно-кошторисної документації, а не видобування піщано-галькового матеріалу, як корисної копалини.

Крім цього, слід урахувати, що р. Дністер є міжобласним водним об'єктом, тому будь-які питання використання природних ресурсів підлягають погодженню з радами суміжних областей.

Негативні наслідки розробки Хотиславського родовища (Білорусь) для України

323. Хотиславський кар'єр знаходиться за 300 м від державного кордону з Україною, у безпосередній близькості від заказника «Липин» у Ратнівському

районі Волинської області. Актуальність проблеми активізації видобутку крейди на Хотиславському кар'єрі в Білорусії надзвичайно висока, бо цей процес може стати причиною потужної екологічної катастрофи для порубіжного району України. Означений кар'єр розробляють з 1994 р. Але до цього часу діяла перша черга видобутку на площі 10 га і на глибину до 15 м, яка не мала значної виробничої потужності й не виявила катастрофічних наслідків для довкілля.

324. Зараз же білоруська сторона планує ввести в дію другу чергу розробок крейдових покладів у кар'єрі. Згідно проекту, площа видобутку збільшиться до 50 га, а глибина розробок становитиме 45 м. Тобто, потужність промислового видобутку крейди зросте в 15 разів (!).

325. Експлуатаційну діяльність у Хотиславському кар'єрі здійснює приватна фірма СЗАО «Кварцмеллпром» Білорусії. Вона же замовила проектну документацію другої черги розвитку видобутку крейди з означеного кар'єру, яку виконали білоруські РУП «ЦНІІКИВР» та ГНПО «НАН Беларуси по биоресурсам». Однак, білоруська сторона не вивчала ризик техногенних змін середовища на території України та не погодила з Україною проектну документацію видобутку крейди у Хотиславському кар'єрі.

326. Окрім порушень правових міждержавних угод між Україною і Білорусією, реалізація другої черги видобутку в Хотиславському кар'єрі може стати причиною потужної екологічної кризи в регіоні. Ймовірність ризику в регіоні посилюється багатьма обставинами:

- Порубіжний регіон, де знаходиться Хотиславський кар'єр, лежить у басейні р. Буг, до якого тяжіють всі ґрунтові стоки. Відтік ґрунтових вод у північно-західному напрямку неодмінно приведе до порушення водного режиму місцевих населених пунктів і до порушення живлення мережі природних карстових озер цієї частини басейну. За аналізом Інституту геохімії навколишнього середовища України, видобуток крейди з кар'єру пов'язаний з утворенням потужного водовідливу за рахунок відкачування підземних вод і самого виробничого процесу. Водовідлив обов'язково викличе активізацію карстово-суфузійних процесів, а також до посилення водних потоків у крейдових породах.
- Водоприток до кар'єру, за проектними показниками, повинен скласти близько 5 тис. м³/добу при витратах контурних свердловин водопониження – до 1.8 5 тис. м³/добу. Такий інтенсивний водопотік неодмінно активізує стоки ґрунтових вод і викличе активізацію карстових процесів у підстилаючих породах. Подібна активізація карстів може істотно порушити природний стан самих підстилаючих порід, а також мережу існуючих водопотоків у них. Окрім того, посилення водотоків і промисловий видобуток крейди стане причиною потужного забруднення ґрунтів і самої місцевості відходами.
- Система численних карстових озер регіону, яка знаходиться у верхній частині рельєфу, може бути порушена активізацією карстових явищ і водотоків. Серед цих озер такі важливі для України водойми як Світязь, Пулемецьке, Турське. Зникнення або обміління цих озер може стати національною катастрофою для держави. Як вторинний ефект від занепаду

карстових озер регіону, можливе порушення всього укладу життя місцевого населення і промислового потенціалу в регіоні.

- У зоні дії Хотиславського кар'єру знаходяться важливі природоохоронні території обох держав, серед яких слід відзначити Шацький національний природний парк, заказники «Липин», озера Турське і Оріхове, гідрологічна пам'ятка природи озеро Святе (українська сторона), заказники «Луково», «Хмелівка» і «Прибузьке Полісся», дві пам'ятки природи (білоруська сторона). Важливі природоохоронні об'єкти розміщені й на лівому березі Західного Бугу, на території Польщі. Вони теж можуть зазнати катастрофічних змін у результаті посилення видобутку крейди на білоруському боці річкового басейну. Окрім того, з обох боків від державного кордону розміщені локалітети рідкісних видів рослин (до 40 видів) і тварин (до десятка видів), які охороняються законом.
- Потужний видобуток крейди у Хотиславському кар'єрі викличе утворення лійкоподібного пониження рівня ґрунтових вод довкола нього, яке пошириться на відстань до 10 км від епіцентру. Пониження ізолій ґрунтових вод найбільше позначиться на українському боці річкового басейну, який знаходиться поруч з вододілом. Цей процес негативно вплине на всі місцеві екосистеми, у т.ч. й на агрокомплекси. Результатом таких змін стане різке погіршення стану лісових масивів до повної заміни в них корінних лісоутворюючих порід, занепаду природних ягідників та інших компонентів біологічних угруповань. Негативні зміни у складі природних і сільськогосподарських ландшафтів можуть викликати виснаження існуючих природних ресурсів і мати складні наслідки для всіх галузей господарства в регіоні.

4.10. Зміна клімату

327. Ключовою проблемою сьогодення у сфері зміни клімату є відсутність в Україні цілеспрямованої державної політики зі зниження викидів парникових газів.

328. Задекларована мета та офіційна позиція щодо стабілізації до 2020 року викидів парникових газів на рівні, нижчому на 20% за рівень 1990 року, в умовах досягнутого показника у 2010 році нижчого майже на 59 % означає їхнє фактичне зростання на перспективу і дискредитацію ідей та цілей міжнародних угод щодо зменшення антропогенного навантаження на кліматичну систему.

329. Основна увага в Україні у 2012 році приділялася реалізації гнучких механізмів Кіотського протоколу – проектів спільного впровадження та міжнародній торгівлі квотами на викиди парникових газів, про що свідчить перелік прийнятих законодавчих та нормативно-правових актів⁶⁸:

- Закон України від 5 червня 2012 року № 4881-VI «Про внесення зміни до статті 2 Закону України «Про здійснення державних закупівель» щодо закупівлі товарів, робіт і послуг, необхідних для реалізації проектів цільових екологічних (зелених) інвестицій»;

⁶⁸ Звіт про діяльність Державного агентства екологічних інвестицій України у 2012 році – Режим доступу: <http://www.seia.gov.ua/seia/control/main/uk/publish/article/634029>

- постанова Кабінету Міністрів України від 7 травня 2012 р. № 390 «Деякі питання здійснення попередньої оплати закупівлі обладнання і устаткування, необхідних для реалізації проектів цільових екологічних (зелених) інвестицій»;

- постанова Кабінету Міністрів України від 16 липня 2012 р. № 649 «Деякі питання здійснення попередньої оплати закупівлі обладнання і устаткування та автомобілів, необхідних для реалізації проектів цільових екологічних зелених інвестицій»;

- постанова Кабінету Міністрів України від 16 липня 2012 р. № 672 «Про затвердження Порядку проведення конкурсу із закупівлі товарів, робіт і послуг у рамках реалізації проектів цільових екологічних (зелених) інвестицій та заходів, пов'язаних з реалізацією таких проектів і виконанням зобов'язань сторін Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату за кошти, отримані від продажу частин встановленої кількості викидів парникових газів, та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України»;

- постанова Кабінету Міністрів України від 16 липня 2012 р. № 630 «Про внесення змін до Порядку функціонування національної системи оцінки антропогенних викидів та абсорбції парникових газів, які не регулюються Монреальським протоколом про речовини, що руйнують озоновий шар».

330. Діяльність щодо прийняття проекту розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національного плану адаптації до зміни клімату» у 2012 році завершилась невдачею. Проект не був погоджений Міністерством фінансів України і Міністерством економічного розвитку і торгівлі України за відсутності фінансових розрахунків щодо кожного заходу за Національним планом адаптації до зміни клімату, окрім тих заходів, що виконуватимуться за рахунок видатків, передбачених на утримання центральних та місцевих органів виконавчої влади. Переважна більшість центральних та місцевих органів виконавчої влади не надала конкретної інформації щодо можливих джерел фінансування запланованих заходів з адаптації. Аналіз отриманих даних засвідчив, що на рівні центральних і місцевих органів влади наразі не досягнуто достатнього рівня розуміння проблематики, пов'язаної із адаптацією до зміни клімату, включаючи її необхідність і невідкладність попереджувальних заходів.

331. З огляду на вищезазначене, Міжвідомча комісія із забезпечення виконання Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (МВК) на своєму засіданні, що відбулося 11 квітня 2012 р., вирішила доручити Держкоінвестагентству затвердити на відомчому рівні План першочергових заходів з адаптації до зміни клімату на 2012 рік (що зроблено відповідним наказом №139 від 12 липня 2012 р); разом із заінтересованими центральними органами виконавчої влади продовжити формування Національного плану адаптації до зміни клімату; створити при МВК Міжвідомчу робочу групу з питань адаптації до зміни клімату⁶⁹.

332. Продаж Україною вуглецевих одиниць у рамках механізму міжнародної торгівлі квотами на викиди парникових газів реалізується за так званою схемою цільових екологічних (зелених) інвестицій. Вона передбачає, що

⁶⁹ Звіт про діяльність Державного агентства екологічних інвестицій України у 2012 році – Режим доступу: <http://www.seia.gov.ua/seia/control/main/uk/publish/article/634029>

одержані кошти повинні бути інвестовані в реальні проекти, які дозволять скоротити викиди, або у суміжні сфери (розвиток інфраструктури для екологічних проектів, моніторинг, наукові дослідження у цій галузі тощо).

333. За період з 1 січня 2012 р. по 17 грудня 2012 р. надійшло, розглянуто та схвалено 1117 проектів цільових екологічних (зелених) інвестицій, які відповідають вимогам Порядку розгляду, схвалення та реалізації проектів цільових екологічних (зелених) інвестицій та пропозицій щодо здійснення заходів, пов'язаних з реалізацією таких проектів і виконанням зобов'язань сторін Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 лютого 2008 № 221.

334. Держекоінвестагентством розглянуто та схвалено 2104 проекти цільових екологічних (зелених) інвестицій майже в усіх регіонах України, проте значна їх частина була подана у 2010-2011 рр. та у зв'язку зі змінами у ціноутворенні відкликана заявниками на перерахунок.

335. За Договорами продажу ОУК з Японською стороною погоджено 551 проект цільових екологічних (зелених) інвестицій у 24 регіонах України загальною вартістю 3813,9 млн грн. та очікуваними щорічними скороченнями викидів парникових газів 119,5 тис. т CO₂-екв.

336. Зокрема погоджено 544 проекти з капітального ремонту (теплосанації) об'єктів соціальної сфери (утеплення фасадів та дахів, заміна вікон та дверей) на загальну суму 1921,3 млн грн. (за поточними цінами 2012 року), які здійснюються переважно у закладах освіти та охорони здоров'я у 24 регіонах України.

337. Сумнівною є ефективність результатів реалізації проектів за схемою зелених інвестицій в Україні за діючою процедурою непропорційно велика вартість з малим сукупним плановим рівнем скорочення викидів парникових газів. Так, деякі із запропонованих проектів для реалізації за схемою зелених інвестицій є невиправдано дорогими та з низькою ефективністю скорочення викидів. Відповідно, під сумнів ставиться принцип відбору проектів, а також прозорість процедури. Непрозорість та бюрократизація при впровадженні механізму міжнародної торгівлі квотами згідно Кіотського протоколу є проблемою в Україні.

338. Боротьба громадськості щодо прозорості реалізації проектів за схемою зелених інвестицій завершилась успіхом: 11 жовтня 2012 року Окружний адміністративний суд міста Києва виніс постанову, якою зобов'язав Держекоінвестагентство оприлюднити міжнародні угоди про торгівлю одиницями установленної кількості (квотами на викиди парникових газів), продаж яких здійснюється Україною відповідно до Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату.

Даний судовий процес ініційований за позовом ЕДЦ «Правова аналітика», поданим у липні 2012 року до Держекоінвестагентства та Міністерства юстиції України у зв'язку із незабезпеченням доступу громадськості до інформації про міжнародні договори про продаж одиниць установленної кількості (ОУК),

підписані Держекоінвестагентством із Японією та Іспанією на підставі розпорядження Кабінету Міністрів України у 2009 році. Угоди про продаж ОУК передбачають залучення іноземних інвестицій для реалізації проектів зі скорочення викидів парникових газів в Україні та інших екологічних проектів⁷⁰.

339. Найбільше проектів спільного впровадження реалізується у Донецькій та Луганській областях (відповідно, 41 та 19) і більшість з них стосувалося розбору породних відвалів вугільних шахт (26 із 123)⁷¹.

Громадськість критикує впровадження таких проектів у зв'язку з тим, що немає доступу до ряду інформації щодо проектів, за якими передано одиниці скорочення викидів (ОСВ), та щодо юридичних осіб – власників ОСВ.

4.11. Захист атмосфери

340. Проведений аналіз статистичних показників забруднення атмосферного повітря показав тенденцію посилення негативного тиску на атмосферу в останні роки, про що свідчить збільшення загальних обсягів та кількості випадків перевищення встановлених нормативів гранично допустимих викидів забруднюючих речовин стаціонарними джерелами, незважаючи на здійснювані заходи щодо захисту атмосферного повітря, які здійснюються в країні.

341. Головними причинами, що обумовлюють незадовільний, а найчастіше і небезпечний стан якості атмосферного повітря в населених пунктах України є:

- недотримання підприємствами технологічного режиму експлуатації пилогазоочисного обладнання;
- невиконання у встановлені терміни заходів із зниження обсягів викидів забруднюючих речовин до встановлених нормативів;
- низькі темпи впровадження новітніх технологій очищення викидів, зокрема відсутність ефективного очищення викидів підприємств від газоподібних домішок;
- використання у виробництві технологій, які не відповідають сучасним екологічним вимогам, наявність значної частини морально застарілого і фізично зношеного устаткування;
- недостатні темпи розвитку та впровадження високотехнологічних природооохоронних технологій та устаткування;
- недостатня економічна зацікавленість суб'єктів господарювання в ефективній природоохоронній діяльності; значне збільшення кількості транспортних засобів, зокрема тих, що вичерпали строк придатності тощо.

342. Фінансування заходів з охорони атмосферного повітря здійснюється, в основному, за рахунок власних коштів підприємств, а також фондів охорони навколишнього природного середовища всіх рівнів, інвестицій, коштів програм допомоги Європейського Союзу Україні та з інших джерел.

⁷⁰ <http://climategroup.org.ua/?p=1914#more-1914>

⁷¹ Звіт про діяльність Державного агентства екологічних інвестицій України у 2012 році – Режим доступу: <http://www.seia.gov.ua/seia/control/main/uk/publish/article/634029>

343. Державних цільових програм з охорони атмосферного повітря в країні досі не розроблено, хоча ще у 2001 році на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2000 року №1291 мав бути розроблений проект Державної програми зменшення обсягів викидів важких металів в атмосферне повітря⁷².

344. У 2012 році розроблено проект Концепції Державної цільової програми обмеження викидів деяких забруднюючих речовин в атмосферу з великих спалювальних установок електроенергетичного сектору (ТЕС, ТЕЦ) України.

345. На регіональному та місцевому рівні обласними державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування ряду великих промислових міст з початку 2000-х років розроблено та реалізується низка цільових екологічних програм покращення якості атмосферного повітря та комплексних програм з охорони довкілля, до складу яких входить розділ з охорони атмосферного повітря.

346. За період 2000–2011 років капітальні інвестиції та поточні витрати на охорону атмосферного повітря і проблеми зміни клімату зросли до 4010,8 млн грн., тобто, порівняно з даним показником у 2000 році, який складав 453,9 млн грн., зафіксовано зростання у 8,8 рази.

Однак недостатнє фінансування заходів зі скорочення викидів в атмосферне повітря на державному та місцевому рівні не сприяло вирішенню основних екологічних проблем та обумовлюють незадовільний стан атмосферного повітря ряду областей та населених пунктів та країни в цілому.

347. В останні роки в країні створено досить широку законодавчу та нормативну базу для розвитку правової охорони атмосферного повітря, однак, яку з наступних причин не можна вважати оптимальною:

- відсутність імплементації в національне законодавство норм міжнародних актів, стороною яких є Україна, наприклад, спрямованих на забезпечення зменшення викидів важких металів або стійких органічних забруднювачів. Невідповідність встановленого переліку європейським нормам, до якого не віднесені діоксини, фурани та низка інших небезпечних забруднювачів повітря;
- відсутній до підзаконних нормативно-правових актів характер більшості законодавчих актів з охорони атмосферного повітря, що призводить до фактичної бездіяльності норм закону і відкладає на невизначений час їхню реалізацію;
- зберігання відомчого підходу до формування нормативних актів, які регулюють лише окремі сторони діяльності з охорони атмосферного повітря, не забезпечуючи комплексного вирішення проблеми;
- відсутність механізмів контролю та економічної відповідальності суб'єктів господарювання та фізичних осіб за планування та виконання

⁷² Про затвердження Концепції зменшення обсягів викидів важких металів в атмосферне повітря: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2000 року №1291 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1291-2000-%D0%BF>

конкретних заходів щодо збереження, поліпшення та відновлення стану атмосферного повітря;

- законодавча неврегульованість питань використання атмосферного повітря⁷³.

348. З метою подальшого розвитку законодавства, відповідно до розпоряджень Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2011 р. №790-р та від 28.03.2012 №156-р, якими були затверджені плани заходів щодо виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу у 2011 та 2012 роках, і з метою адаптації законодавства України відповідно до Регламенту Європейського Парламенту та Ради ЄС від 29 червня 2000 року № 2037/2000/ЄС про речовини, які руйнують озоновий шар, передбачалось розроблення та затвердження у 2012 році проекту Закону України «Про захист озонового шару».

349. Однак розроблений у 2011 році Мінприроди законопроект був визнаний таким, що не відповідає основним принципам державної регуляторної політики, визначеним у статті 4 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» зокрема ефективності – забезпечення досягнення внаслідок дії регуляторного акта максимально можливих позитивних результатів за рахунок мінімально необхідних витрат ресурсів суб'єктів господарювання, громадян та держави. Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 10 лютого 2012 року №140 було відмовлено у погодженні проекту Закону України «Про захист озонового шару».

Доопрацювання законопроекту було продовжено протягом 2012 року, однак на розгляд до Верховної Ради України його не надано.

Таким чином, можна зазначити відсутність узгодженості при підготовці законопроекту із зацікавленими центральними органами виконавчої влади, що призвело до невиконання урядових рішень та затягування процесу адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

4.12 Висновки

350. У 2012 році не вдалося створити комплексну ефективно керовану та екологічно репрезентативну національну мережу територій та об'єктів ПЗФ, яка б суттєво вплинула на призупинення темпів втрат біологічного і ландшафтного різноманіття. На сьогодні загальна площа об'єктів та територій ПЗФ в Україні у порівнянні з розвинутими країнами залишається низькою, а подальший розвиток ПЗФ значно ускладнився внаслідок приватизації земель. Нові механізми для створення ПЗФ у ринкових умовах фактично відсутні (викуп земель, податкові пільги тощо).

351. Розвиток національної екологічної мережі, яка на початку 2000-х років виглядала дуже перспективним механізмом збереження та відновлення природи, не відбувся. На рівні областей схеми екомережі. На це витрачені чималі державні гроші, але методологія розробки була дуже різною. Кількість намальованих схем росте. Відповідно до звітів Мінприроди росте і відсоток

⁷³ Правова охорона атмосферного повітря: практичні аспекти. / За заг. ред. Жиравецького Т.М., Кравченко О.В. Львів: ЕПЛ, 2011. - 120 с.

території України «зайнятий» екомережею, але в реальності мало що змінюється.

352. У 2012 році, як і в попередні роки, спостерігалось неефективне та витратне споживання природних ресурсів. Найбільш криміналізованим є рибний промисел, який фактично перетворився на організовану злочинну діяльність.

353. Реальної охорони багатьох червонокнижних видів немає. Їх збереження завершується внесенням до Червону книгу України. Якісь інші дієві заходи практично відсутні.

354. Аналіз чинної законодавчої та нормативно-правової бази охорони земель (ґрунтів) в Україні свідчить про відсутність єдиної цілісної системи. Вона не враховує фізико-географічних, екологічних та економічних реалій в країні, не забезпечує регулювання землекористування, не гарантує охорони ґрунтів, не повною мірою відповідає рівню міжнародного права в цій галузі та не забезпечує формування в Україні засад сталого землекористування.

355. Значно зросло використання пестицидів і мінеральних добрив у сільському господарстві. Держава фактично не контролює використання хімікатів у цій галузі. Є чимало прикладів загибелі тварин, зокрема мігруючих гусеподібних птахів (червоноголова казарка, велика та мала білолоба гуски).

356. У 2012 році продовжувалося знищення останніх ділянок степових екосистем, які є притулком багатьох рідкісних видів тварин і рослин.

357. За даними моніторингу поверхневих водних об'єктів у 2012 році, який здійснюється установами Держводагентства, якість води основних джерел централізованого водопостачання на 70% не можна визнати задовільною.

358. Однією з найбільш резонансних справ Уряду у 2012 році є початок видобутку сланцевого газу в Україні. В ряді країн це заборонено, враховуючи потенційний негативний вплив видобутку сланцевого газу на підземні водні ресурси та природні ландшафти.

359. Великими екологічними загрозами є видобування нафти на морському шельфі України, ільменіт-титанових руд на Житомирщині, піску та гравію в національному природному парку «Дністровський каньйон», а також видобування піску у промислових масштабах на Південному березі Криму.

Розділ 5. Інтеграція екологічної політики в галузі економіки України

5.1 Проблеми інтеграції екологічної складової до галузевих політик

360. Передумовою збалансованості розвитку України є інтеграція екологічної політики, тобто узгодження на ранніх стадіях планування галузевих і природоохоронних цілей, завдань і заходів з метою пошуку можливостей їх взаємного підсилення та визначення природоохоронних пріоритетів там, де це необхідно. За таких підходів визначення та впровадження стратегічних загальнодержавних пріоритетів і заходів забезпечує більш високий рівень охорони довкілля. Природоохоронна політика не в змозі вирішити це завдання самотужки, у відриві від інших галузевих політик.

361. Питання інтеграції екологічної політики в галузеві політики є ключовим для природоохоронних структур.

Утім, для інших міністерств і відомств воно не є першочерговим, а часто розглядається як таке, що встановлює певні обмеження у галузевій діяльності та створює відповідні труднощі для розвитку галузі.

На інституційному рівні немає державного органу, який би координував інтеграцію екологічної складової в усі сектори економіки та суспільного життя.

362. В Україні стратегічне планування розвитку країни не орієнтоване на планування збалансованого розвитку. При цьому планування розвитку галузевих політик майже не враховує третю складову збалансованого розвитку – екологічну.

Навіть ті галузеві стратегії та програми, які мають розділ з екологічної проблематики, не пов'язані зі стратегічними завданнями державної екологічної політики і відображають лише окремі аспекти поводження з відходами, енергоефективності, ресурсозбереження.

Наслідком цього є те, що галузеві програми та стратегії не мають потужної екологічної складової, реалізація якої могла б забезпечити технічне переоснащення, запровадження енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій, маловідходних, безвідходних і екологічно безпечних технологічних процесів.

363. Аналіз вже перших кроків впродовж 2011 та 2012 років щодо врахування положень Закону України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року» в програмах розвитку галузей економіки та регіонів свідчить, що основні його завдання не виконуються, а запровадження його основ в галузеві політики ігнорується або здійснюється повільно та безсистемно.

Екологізація галузевих політик має обмежений характер. Інтеграція екологічної складової до програм розвитку галузей недостатня і гальмується, оскільки:

- в чинному законодавстві відсутні норми, що стосуються екологізації виробництва, а також має місце неузгодженість законодавчих актів, які регулюють відносини в цій сфері;
- сприяння та стимулювання виробників до впровадження екологічно чистих виробництв є недостатнім;

- цільові галузеві довгострокові стратегії та програми екологізації в масштабах країни поки що не розробляються (громадськість до них не залучена);
- державна підтримка реалізації екологічних заходів, навіть передбачених державними та галузевими програмами й планами, якщо і здійснюється, то далеко не в повному обсязі.

Не досягнувши інтеграції екологічної політики в галузеві політики, говорити про ефективну реалізацію екологічної політики держави в Україні поки що передчасно.

364. У 2012 році практичних заходів з удосконалення інституційного, законодавчого та нормативно-правового забезпечення стратегічного планування щодо обов'язкового включення екологічної складової не відбулося. Зокрема, не були виконані наступні завдання:

- п. 158 НПД, яким передбачалася підготовка та подання на розгляд Кабінету Міністрів України законопроекту щодо внесення змін до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» стосовно обов'язкового врахування засад екологічної політики в проектах державних, секторальних (галузевих), регіональних стратегій і програм, під час проведення стратегічної екологічної оцінки (термін виконання – грудень 2012 р.);

- п. 169 НПД, яким передбачалася підготовка та подання на розгляд Кабінету Міністрів України проекту акта щодо утворення міжвідомчого комітету з включення заходів з екологізації економіки до державних цільових і галузевих програм (термін виконання – грудень 2011 р.);

- п. 38 НПД, яким передбачалося розроблення та затвердження методичних рекомендацій щодо включення до секторальних і регіональних програм розвитку питань формування екологічної культури та освіти;

- п. 170 НПД, яким передбачався перегляд і визначення нових показників ефективності екологічного управління в галузях економіки.

365. У 2012 році не було виконано і розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 року № 577-р «Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки».

Зокрема, цим розпорядженням передбачалося міністерствам, іншим центральним і місцевим органам виконавчої влади за погодженням з Міністерством екології та природних ресурсів України привести до 30 червня 2012 року галузеві програми розвитку, програми з охорони навколишнього природного середовища та місцеві програми економічного і соціального розвитку у відповідність з «Основними засадами (стратегією) державної екологічної політики України на період до 2020 року».

366. Загалом в Україні спостерігається недостатня інтеграція екологічної політики. Фактично вирішення цього питання відбувається за рахунок власної ініціативи бізнесу. Зокрема, можна зазначити перехід окремих металургійних підприємств на використання електрики замість коксу та газу.

367. Серед позитивних кроків щодо впровадження інтеграції екологічної складової слід відзначити підготовку у 2011-2012 роках Мінприроди разом зі Шведською агенцією охорони довкілля «Методичних рекомендацій щодо включення положень Закону України «Про основні засади (стратегію) державної

екологічної політики на період до 2020 року» та Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки до програм розвитку галузей (секторів) економіки та регіонів»⁷⁴.

Мета документу – сприяти координації та ефективному впровадженню інтегрованої екологічної політики основними міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, секторами (галузями) економіки та місцевими органами виконавчої влади. Ним визначаються головні етапи впровадження Стратегії та Національного плану дій на регіональному та секторальному рівнях, механізми планування впровадження державної екологічної політики та головні інструменти, необхідні для її впровадження. Зокрема, викладено алгоритм впровадження державної екологічної політики на регіональному та місцевому рівнях, типову структуру програмних документів, головні інструменти впровадження екологічної політики в галузевий та регіональний розвиток, які необхідно задіяти на державному рівні.

Разом з тим, розроблені рекомендації не затверджені ні наказом Мінприроди, ні урядовим рішенням.

368. Позиція громадськості щодо системної екологізації національної економіки була викладена в Резолюції Міжнародного екологічного форуму «Довкілля для України», який відбувся 24–26 квітня 2012 року в м. Києві:

«У процесі розроблення стратегічних, програмних та планових документів різних галузей (промисловості, енергетики, сільського господарства, транспорту тощо) забезпечити врахування цілей та завдань, встановлених Законом України від 21 грудня 2010 року № 2818 «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», та передбачити:

- досягнення цільових (або нормативних) показників стану (якості) довкілля в місцях діяльності підприємств виробничої сфери;
- завдання та заходи зі зменшення техногенного забруднення довкілля;
- завдання та заходи з екологізації галузей шляхом технічного переоснащення, впровадження енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій, маловідходних, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів;
- запровадження показників (індикаторів) досягнення встановлених екологічних цілей розвитку відповідних сфер економіки.
- посилення ролі громадськості під час розроблення планів та програм на засадах Директиви Європейського Парламенту та Ради ЄС від 26 травня 2003 р. №2003/35/ЕС щодо участі громадськості в підготовці конкретних планів та програм, що стосуються довкілля»⁷⁵.

5.2 Паливно-енергетичний комплекс

369. Енергетика є одним з основних забруднювачів довкілля. З усіх впливів на природне середовище та населення України наймасштабнішими і небезпечними є газопилові викиди підприємств паливно-енергетичного комплексу (ПЕК) (з них 70% – викиди теплоенергетики), які становлять близько 40% викидів усіх секторів економіки та 58% від стаціонарних джерел забруднення, а також більше 51% загальної емісії діоксиду вуглецю.

⁷⁴ <http://www.menr.gov.ua/media/files/Methodological%20recom.doc>

⁷⁵ <http://www.menr.gov.ua/content/article/10729>

370. Вплив паливно-енергетичного комплексу України на стан довкілля є значним.

Загальний рівень викидів електростанцій в Україні в 5-30 разів перевищує стандарти ЄС⁷⁶. Концентрації викидів оксидів азоту сягають 600-1400 мг/м³ за норми 600-200 мг/м³; твердих часток – до 1000-1500мг/м³ за норми 50-100 мг/м³; діоксиду сірки – 3000-8000 мг/м³ за норми 200-400 мг/м³.

На території України розміщено понад 1200 породних відвалів вугільних шахт і збагачувальних фабрик, які займають площу понад 10 тис. га. Щорічний обсяг накопичення відходів вуглевидобутку та вуглезбагачення перевищує 42 млн т⁷⁷.

371. Стан врахування природоохоронних вимог при розробленні програмних документів і стратегічному плануванні розвитку енергетики взагалі є недостатнім, оскільки:

- не встановлені чіткі індикатори цілей екологічної складової, за якими можна відстежувати стан процесу успішності екологізації розвитку галузі;
- не встановлені завдання та заходи зі зменшення техногенного забруднення довкілля;
- не встановлені завдання та заходи з екологізації галузей шляхом технічного переоснащення, впровадження енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій, маловідходних, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів.

372. Оприлюднений у червні 2012 року для громадського обговорення **проект оновленої Енергетичної стратегії України на період до 2030 року** в галузі електроенергетики⁷⁸ викликав глибоке занепокоєння громадських організацій. Це пов'язано з тим, що проект оновленої Стратегії:

- не враховує сучасних викликів національній безпеці України та консервує негативні тенденції в розвитку паливно-енергетичного комплексу та економіки України;
- не враховує цілей та завдань «Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 року» та «Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки»;
- не відповідає євроінтеграційному курсу України, орієнтуючись на нарощування виробництва та споживання енергії, що суперечить стратегічному розвитку енергетичної політики Європейського Союзу, яка має на меті подальше скорочення споживання енергії та розширення частки відновлювальної енергетики⁷⁹.

⁷⁶ Зменшення шкідливих викидів у тепловій енергетиці України через виконання вимог Європейського енергетичного співтовариства // Зелена книга – документ для обговорення / Міжнародний центр перспективних досліджень, Київ. – 2011. – Режим доступу: www.db.niss.gov.ua/docs/energy/Teplozabezpechennya.pdf

⁷⁷ Програма розвитку вугільної промисловості України на період до 2030 року (проект, 2012) – Режим доступу: <http://mpe.kmu.gov.ua/fuel/doccatalog/document?id=229385>

⁷⁸ Оновлення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року в галузі електроенергетики (проект, червень 2012) – Режим доступу: <http://mpe.kmu.gov.ua/fuel/doccatalog/document?id=222032>

⁷⁹ Позиція Всеукраїнської екологічної ліги щодо проекту оновленої Енергетичної стратегії України до 2030 року // Екологічний вісник, 2012, липень-серпень, с.4.; Відкритий лист Національного екологічного центру України до РНБО України щодо оновлення Енергетичної стратегії від 11 листопада 2012 року – Режим доступу: http://necu.org.ua/wp-content/plugins/wp-download_monitor/download.php?id=213; Коментарі ВЕГО «Мама-86» щодо проекту оновленої Енергетичної Стратегії України до 2030 року –

373. Актуальні проблеми екологізації енергетики активно обговорювалися на Міжнародному екологічному форумі «Довкілля для України», який відбувся 24–26 квітня 2012 року в м. Києві. В Резолюції форуму було запропоновано⁸⁰ забезпечити включення до «Енергетичної стратегії України на період до 2030 року» цілей і завдань, спрямованих на охорону довкілля та екологізацію виробництва, зокрема:

- зменшення забруднення атмосферного повітря шкідливими викидами, зменшення викидів парникових газів, рівня забруднення водних ресурсів зворотними водами в обсягах, передбачених «Основними засадами (стратегією) державної екологічної політики України на період до 2020 року»

- [– зменшення обсягу викидів загальнопоширених забруднюючих речовин стаціонарними джерелами до 2015 року на 10% і до 2020 року на 25% базового рівня;

- оптимізація структури енергетичного сектору національної економіки шляхом збільшення обсягу використання енергетичних джерел з низьким рівнем викидів двоокису вуглецю до 2015 року на 10% і до 2020 року на 20%, а також забезпечення скорочення обсягу викидів парникових газів відповідно до задекларованих Україною міжнародних зобов'язань в рамках Кіотського протоколу до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату;

- підвищення енергоефективності виробництва на 25% до 2015 року та до 50% до 2020 року порівняно з базовим роком шляхом впровадження ресурсозбереження в енергетиці та галузях, що споживають енергію і енергоносії];

- оптимізація структури енергетичного сектору національної економіки шляхом збільшення обсягів використання енергетичних джерел з низьким рівнем викидів двоокису вуглецю та збільшення обсягів використання відновлюваних і альтернативних джерел енергії;

- зниження непродуктивних енергетичних втрат шляхом реконструкції (оновлення) систем енергопостачання (в т. ч. теплопостачання);

- забезпечення повного та беззастережного виконання екологічних вимог (екологічних попусків та дотримання необхідних режимів рівнів води водосховищ) під час експлуатації великих ГЕС;

- перегляд державних рішень стосовно будівництва малих та міні ГЕС в Карпатському регіоні із залученням представників громадських природоохоронних організацій.

Вставка 28.

Пропозиції громадських організацій до оновленої «Енергетичної стратегії України на період до 2030 року»

У 2012 році громадські організації взяли участь в обговоренні та доопрацюванні оновленої «Енергетичної стратегії України на період до 2030 року» і внесли такі пропозиції:

- перегляд стратегії атомної генерації в напрямі пошуку ресурсів на закриття АЕС та розв'язання проблеми накопичених галуззю атомної енергетики радіоактивних відходів та відпрацьованого ядерного палива;

- розв'язання екологічних проблем в секторі ядерної енергетики – забруднення водних ресурсів, екологічні наслідки видобування й переробки уранових руд, ліквідація аварії на Чорнобильській АЕС;

Режим доступу: <http://www.mama-86.org.ua/index.php/en/ecologization/ecointegration-news/374-komentari-do-energetychnoi-startegii.html>

⁸⁰ <http://www.menr.gov.ua/content/article/10729>

- перегляд стратегії в напрямі досягнення в Україні виробітку 30% енергії від відновлювальних джерел енергії вже в 2030 році;
 - перегляд стратегії розвитку вугільної промисловості в напрямі згортання субсидіювання видобутку вугілля і спрямування частки фінансів на подолання соціальних та екологічних наслідків закриття шахт;
 - розроблення механізмів виконання Директиви 2001/80/ЄС про впровадження очисних механізмів на ТЕС у найближчі 5–6 років.
- Ці пропозиції громадських організацій не були враховані Мінпаливенерго України.

374. У 2012 році Міністерство енергетики та вугільної промисловості України оприлюднило для громадського обговорення декілька стратегічних документів (концепцій програм і програм) з розвитку окремих галузей ПЕК:

- Концепція Державної цільової економічної програми розвитку видобутку та використання бурого вугілля на період до 2017 року⁸¹;
- Програма розвитку вугільної промисловості України на період до 2030 року⁸²;
- Концепція Державної цільової програми обмеження викидів деяких забруднюючих речовин в атмосферу з великих спалювальних установок електроенергетичного сектору (ТЕС, ТЕЦ) України⁸³.

Найбільш екологічно спрямованим з наведених проектів є останній, розроблення якого пов'язано з приєднанням України до Договору про заснування Енергетичного співтовариства та забезпечення виконання прийнятих зобов'язань щодо радикального скорочення викидів шкідливих речовин (золи, оксидів сірки та азоту) від теплосилових установок. Це зумовлено тим, що повноправне членство в Енергетичному Співтоваристві передбачає однакові умови генерації електроенергії і тепла, у тому числі виконання вимог Директиви Європейського Парламенту та Ради 2001/80/ЄС стосовно обмеження цих шкідливих викидів, зокрема їх гранично допустимих значень.

Екологічні проблеми розвитку атомної енергетики

375. 6 вересня 2012 року Верховна Рада України санкціонувала на найвищому державному рівні будівництво енергоблоків № 3, 4 Хмельницької атомної електростанції, прийнявши відповідний закон⁸⁴.

Ухваленню цього закону передувала низка рішень та подій. 12 січня 2011 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про ратифікацію Угоди між Кабінетом міністрів України та Урядом Російської Федерації про співробітництво в будівництві енергоблоків № 3 та 4 Хмельницької АЕС». Згідно з цією Угодою, сторони здійснюють співробітництво в проектуванні, будівництві та введенні в експлуатацію енергоблоків № 3 та 4 Хмельницької АЕС з урахуванням застосування існуючих конструкцій з реакторними установками типу ВВЕР-1000 проекту В-392. Уряд Російської Федерації надасть кредит на проектування, будівництво та введення в експлуатацію енергоблоків № 3 та 4 Хмельницької АЕС, сума, умови та порядок виділення якого будуть визначені в окремій Кредитній Угоді.

⁸¹ <http://mpe.kmu.gov.ua/fuel/doccatalog/document?id=217997>

⁸² <http://mpe.kmu.gov.ua/fuel/doccatalog/document?id=229385>

⁸³ <http://mpe.kmu.gov.ua/fuel/doccatalog/document?id=219401>.

⁸⁴ Про розміщення, проектування та будівництво енергоблоків № 3 і 4 Хмельницької атомної електричної станції: Закон України від 6 вересня 2012 року № 5217-VI – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5217-17>

4 липня 2012 року Кабінет Міністрів України схвалив техніко-економічне обґрунтування будівництва енергоблоків № 3, 4 Хмельницької атомної електростанції.

376. Прийнятий Закон України **«Про розміщення, проектування та будівництво енергоблоків № 3 і 4 Хмельницької атомної електричної станції»**, обговорення якого тривало лише 6 хвилин, викликав обурення громадськості. Екологічні організації України закликали Президента України не підписувати закон про будівництво нових енергоблоків Хмельницької атомної електростанції і застерегли щодо значних ризиків технічного, економічного та екологічного характеру, пов'язаних з цим проектом⁸⁵.

377. Найуразливішим місцем атомної енергетики є її вплив на довкілля. Унаслідок катастрофи на Чорнобильській АЕС Україні було завдано збитку, який у тисячі разів перевищує всі уявні переваги від АЕС. Навіть при безаварійній роботі атомні блоки завдають шкоди довкіллю, зокрема спричиняють подальшу деградацію р. Горинь у Рівненській області та зникнення підземних водоносних горизонтів.

Для охолодження блоків ХАЕС 1, 2 було споруджено водосховище біля м. Нетішин. Для його наповнення повністю використана притока Горині р. Гнилий Ріг. Крім того, вода з Горині відбирається під час повеней. У разі спорудження ХАЕС 3, 4 відбір води з Горині зросте, що призведе до подальшого знищення біоти у річці та її заплаві. Крім того, імовірно подальше виснаження водоносних горизонтів у Гощанському районі Рівненської області, яке розпочалось після введення у експлуатацію енергоблоку №1 ХАЕС.

378. У проекті ХАЕС 3, 4 питання впливу на довкілля були повністю проігноровані. Не були розроблені ні плани поводження з ВЯП та РАВ від цих блоків, ні проект зняття блоків з експлуатації. Таким чином, відповідальність за ці рішення покладається на майбутні покоління, що повністю суперечить принципам збалансованого розвитку.

379. Наприкінці 2012 року експертами Ресурсно-аналітичного центру «Суспільство і довкілля», Експертно-дорадчого центру «Правова аналітика», Національного екологічного центру України, Міської молодіжної громадської організації «Екоклуб» був представлений аналітичний документ щодо проблемного будівництва ХАЕС-3,4⁸⁶. Експерти доводять, що ухвалений поспіхом закон несе загрози як щодо його реалізації, так і щодо національної енергетичної безпеки.

Експерти відзначили порушення низки процедур, визначених національним законодавством і міжнародними угодами щодо прийняття такого рішення, зокрема:

– не було проведено державної екологічної експертизи відповідно до вимог чинного законодавства. Розміщення енергоблоків № 3 і 4 ХАЕС погоджене не у всіх адміністративно-територіальних одиницях регіону, що порушує права територіальних громад, які виступили проти такого будівництва;

⁸⁵ http://necu.org.ua/wp-content/plugins/wp-download_monitor/download.php?id=202

⁸⁶ Спорудження енергоблоків № 3-4 Хмельницької АЕС: Роль Верховної Ради України: Аналітичний документ – Режим доступу: http://www.rac.org.ua/fileadmin/user_upload/documents/ppapers/KhNPP_3_4.pdf

– Україна не дотрималася вимог Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті (Конвенція Еспо, 1991), чим створила передумови для оскарження зацікавленими сторонами відповідних порушень на міжнародному рівні.

380. Конвенція Еспо вимагає проведення консультацій із зачепленими державами, а також з громадськістю, яка може зазнати впливу від добудови Хмельницької АЕС. У 2011 році Україна повідомила низку держав про свій намір прийняти рішення щодо ХАЕС 3,4. У відповідь, усі держави виявили бажання взяти участь у відповідних консультаціях.

Рішення Верховної Ради України щодо будівництва 3-го та 4-го блоків ХАЕС викликало обурення у низці країн.

381. Найбільш активно виявилась білоруська громадськість. Білоруські екологи подали скаргу у Комітет з питань імплементації Конвенції Еспо, сподіваючись примусити Україну провести консультації щодо добудови двох ядерних реакторів на Хмельницькій АЕС. Комітет з питань імплементації має почати розслідування, яке може перетворитись на важливий фактор відносин України з ЄС, Росією, МАГАТЕ та ЄБРР.

Білоруські громадські організації зверталися до Мінприроди Білорусі та Мінприроди України і отримали запевнення, що обговорення проекту добудови з ними проведуть. Отримавши доступ до матеріалів оцінки впливу на довкілля, влітку 2012 року білоруська громадськість готувала свої зауваження. Проте, ще у серпні 2012 року у Верховній Раді України було зареєстровано відповідний законопроект, а рішення (закон) було прийняте на початку вересня.

382. Зважаючи, що низка наших сусідів також незадоволена таким ставленням, звернення білоруської громадської організації може отримати широку міжнародну підтримку. Результат такої міжнародної підтримки неважко передбачити, особливо зважаючи на відмову останнім часом низки країн від ядерної енергетики: Україна опиниться під тиском міжнародної спільноти скасувати рішення щодо добудови ХАЕС 3,4⁸⁷.

383. Окрім того, Комітет з питань імплементації Конвенції Еспо наразі розглядає потенційно нову справу щодо продовження строків експлуатації блоків Рівненської АЕС (за скаргою громадської організації «Екоклуб»). Комітет дійшов висновку, що Україна не застосовувала положень Конвенції Еспо, приймаючи рішення щодо 1 та 2 реакторів Рівненської АЕС, а також висновку про те, що таке рішення цілком підпадає під сферу дії Конвенції⁸⁸.

⁸⁷ Екологічна політика та право: Інформаційно-аналітичний огляд тижня 5 - 11 листопада 2012 р (Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля») – Режим доступу:

http://www.rac.org.ua/fileadmin/user_upload/documents/weekly_reviews/2012/2012_Nov_05_11.pdf

⁸⁸ Підсумки року 2012: Екологічна політика та право / Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля» - Режим доступу:

http://www.rac.org.ua/fileadmin/user_upload/documents/ppapers/Resume_2012.pdf

Протести білоруських екологів проти добудови Хмельницької АЕС

Білоруське громадське об'єднання «Екодом» закликала Президента України Віктора Януковича відмовитися від планів реалізації проекту, що передбачає завершення будівництва Хмельницької АЕС.

«Ми поділяємо стурбованість українських екологічних організацій з приводу реалізації цього проекту і звертаємося до Віктора Януковича з проханням не підписувати цей закон. Ми просимо також Міністерство природних ресурсів та охорони навколишнього середовища Білорусі зробити зусилля для відновлення консультацій з Україною з приводу добудови Хмельницької АЕС за участю білоруської громадськості, а також повідомити Комітет з дотримання Конвенції Еспоо про порушення, що спостерігалися при прийнятті рішень про добудову станції», - йдеться у зверненні, поширеному ГО «Екодом».

Білоруські екологи зазначають, що для 3-го і 4-го енергоблоків Хмельницької АЕС планують використати застарілу, проте раніше не реалізовану технологію, що підвищує небезпеку проекту. «Особливо ми наголошуємо на тому факті, що проект є трансграничним і передбачає використання в циклі охолодження реакторів цієї АЕС трансграничної річки Горинь, що впадає в Прип'ять. Таким чином, жителі районів Білорусі, що вже постраждали від Чорнобильської АЕС, зазнають додаткового неприпустимого ризику радіаційного впливу», - сказано в документі.

Білоруські екологи нагадують, що, згідно з Конвенцією Еспоо, «участь громадськості є невіддільним елементом трансграничної оцінки впливу на навколишнє середовище».

«Закон прийнято без проведення громадських слухань і належних консультацій з громадськістю Білорусі, про які ми просили в листі Міністерству екології і природних ресурсів України. Ми сподіваємося на те, що Україна не піде шляхом подальших порушень міжнародних екологічних конвенцій і не допустить реалізації цього високонебезпечного, зокрема для жителів Білорусі, трансграничного проекту», - йдеться у зверненні до В. Януковича.

Екологічні проблеми розвитку малої гідроенергетики

384. У 2012 році стало відомо про плани побудови кількох сотень малих ГЕС у Карпатському регіоні. Так, 330 ГЕС мають з'явитися на Закарпатті, близько двох десятків – на Львівщині, 50-150 – на Івано-Франківщині та у Чернівецькій області. Проектовані ГЕС здебільшого належать до дериваційного типу, тобто складаються з греблі та труби, що тягнеться від греблі кілька кілометрів вниз за течією. На деяких річках, наприклад, на Черемоші, планується збудувати понад 30 таких гребель.

385. У 2012 році рух проти будівництва малих ГЕС у Карпатах став одним з найбільш популярних і масових. 14 березня, в день, коли весь світ відзначає Всесвітній день боротьби проти гребель на річках, у багатьох містах України відбулись акції проти малих ГЕС. До кампанії приєдналося чимало природоохоронних організацій, тур-клубів і сільських громад Карпатського регіону⁸⁹.

⁸⁹ <http://pryroda.in.ua/miniges>

Екологи та туристи – категорично проти будівництва малих ГЕС у Карпатах

14 березня 2012 року у Києві активісти екологічних і туристичних організацій виступили проти масового будівництва малих гідроелектростанцій на гірських річках Карпат. Вони провели акцію протесту під Міністерством енергетики та вугільної промисловості України та роз'яснили, як малі ГЕС шкодять природі гір, мешканцям прилеглих сіл і скорочують надходження до бюджетів від туризму. Учасники акції закликали чиновників накласти мораторій на варварське спорудження малих ГЕС на карпатських річках та передали це звернення у Мінпаливенерго.

У Карпатах планують збудувати 550 гідроелектростанцій. Зазвичай їх будують так: вода з річки забирається в трубу, транспортується вниз на кілька кілометрів, а потім скидається на турбіну для виробництва енергії. Це призведе до пересихання русел річок у неповноводні періоди, до знищення риб та інших водних організмів. Жодна риба не зможе мігрувати до місця розмноження через турбіни. Така енергетика дискредитує «зелену» ідею.

Інша проблема, яка виникне при будівництві такої кількості ГЕС, – знищення Карпатського регіону як туристичного центру. Петро Тестов з туристичного клубу «Гряда» запевнив: «Туристична привабливість Карпатських гір залежить від збереження їхньої природи, ландшафтів, мальовничих краєвидів та можливості спортивного туризму. Рафтинг та інші види туризму посідають одну з ключових позицій. Знищивши можливість водного спорту в Карпатах, Україна назавжди підірве туристичну привабливість регіону».

Водночас, кількість виробленої енергії буде доволі незначною, тому варто системно подумати, як витратити кошти, скільки і які ГЕС будуть виправдані. Важливо подумати як можна доповнити енергію малих ГЕС енергією біомаси, вітру, сонця. Мова йде про цивілізований, докільно-грамотний підхід до енергозабезпечення.

Акції протесту проти будівництва малих ГЕС у Карпатах у цей день пройшли у інших містах України: Львові, Ужгороді, Тернополі, Харкові, Верховині.

386. Громадські активісти домоглися:

- невизнання з боку Мінприроди та Держводагентства України чинності регіональних ініціатив, програм і планів будівництва міні- та малих ГЕС в Карпатському регіоні (Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька області);
- розгляду питання на засіданні Громадської ради при Держводагентстві України навесні 2012 року⁹⁰;
- судової заборони впровадження відповідної програми в Закарпатській обл.;
- оголошення мораторію на побудову малих та мініГЕС в Івано-Франківській області.

Протидія місцевих НУО та екологічних активістів побудові малим та міні ГЕС тривала там, де будівництво відбувалося несанкціоновано та протизаконно. Велася низка судових справ проти незаконної забудови та порушення участі громадськості у прийнятті рішень.

⁹⁰ Протокол засідання громадської ради при Державному агентстві водних ресурсів України від 29.05.2012 №5: - Режим доступу: http://www.scwm.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1370:2012-06-06-14-03-19&catid=52&Itemid=143

387. 21 травня 2012 року у Комітеті з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи Верховної Ради України відбулося засідання круглого столу на тему: «Проблеми будівництва малих ГЕС у гірській місцевості»⁹¹.

Вставка 31.

Рекомендації круглого столу «Проблеми будівництва малих ГЕС у гірській місцевості» (21 травня 2012 року, Верховна Рада України)

Кабінету Міністрів України:

- розглянути питання про запровадження стратегічної екологічної оцінки;
- вжити заходів щодо удосконалення законодавства про відновлення та порядок здійснення відповідних видів державних експертиз, пов'язаних зі спорудженням об'єктів енергетики, зокрема об'єктів малої гідроенергетики;
- прийняти рішення про проведення екологічної експертизи ситуації, що склалася у Карпатському регіоні, включаючи оцінку впливу на довкілля, у зв'язку з реконструкцією та спорудженням об'єктів малої гідроенергетики;
- подати пропозиції щодо внесення змін до законодавства в частині екологізації «зеленого» тарифу, а також посилення державного регулювання проведення робіт в руслах річок, зокрема гірських та малих;
- вжити заходи щодо оновлення даних наукових досліджень гідрологічного режиму річок, карти гідроенергетичного потенціалу та рівня небезпеки виникнення повеней і паводків у регіонах України.

Генеральній прокуратурі України:

- здійснити перевірку додержання екологічного законодавства України під час спорудження малих ГЕС у Карпатському регіоні, зокрема щодо погодження відповідних проектів державними органами охорони навколишнього природного середовища, водного господарства та геології.

Центральним та місцевим органам виконавчої влади, інвесторам і територіальним громадам

- призупинити розгортання проектів будівництва малих ГЕС у гірській місцевості до здійснення їх оцінки з точки зору можливого негативного впливу на навколишнє природне середовище, ландшафти та соціально економічні наслідки.

Органам місцевого самоврядування та місцевим органам виконавчої влади:

- під час планування будівництва малих ГЕС у гірській місцевості приймати рішення з урахуванням комплексного підходу до оцінки вигод і негативних наслідків від їх спорудження, зокрема враховувати вимоги програм протипаводкових заходів у Карпатському регіоні, дотримуватися вимог чинного законодавства України під час прийняття рішень щодо видачі дозволів на проектування та будівництво малих ГЕС.

Мінприроди:

- вжити вичерпних заходів щодо забезпечення виконання Конвенції Еспо та Орхуської конвенції стосовно об'єктів і програм розвитку відновлюваної енергетики у гірській місцевості, зокрема будівництва малих ГЕС у Карпатах;
- провести із залученням громадськості слухання щодо впровадження Карпатської конвенції та вжити заходів до забезпечення реалізації її положень;
- разом з Мінкультури, Мінсоцполітики, Міннагрополітики визначити та закартографувати непридатні для нових гідроелектростанцій райони басейнів річок з

⁹¹ Матеріали до засідання круглого столу на тему: «Проблеми будівництва малих ГЕС у гірській місцевості» 21 травня 2012 року: Комітет з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи Верховної Ради України – Режим доступу: <http://necu.org.ua/wp-content/uploads/VR.pdf>

урахуванням узгоджених та науково обґрунтованих екологічних, культурних і соціальних критеріїв.

Міненерговугілля:

- визначити під час доопрацювання Енергетичної стратегії роль і місце малих ГЕС в енергобалансі України;
- розробити регіональні сценарії збалансованого розвитку енергетики з визначенням ролі гідроенергетики та врахуванням негативних наслідків її розвитку;
- подати пропозиції щодо оптимізації, оновлення, відновлення та розширення існуючої інфраструктури ГЕС, використання їх наявного потенціалу з одночасним зменшенням загального впливу на навколишнє природне середовище.

388. До основних завдань **«Державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2015 роки»**, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 1 березня 2010 року № 243⁹² (в редакції від 2 листопада 2012 року), віднесено оптимізацію структури енергетичного балансу держави, зокрема заміщення традиційних видів енергоресурсів іншими видами, у тому числі отриманими з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива, а також вторинними енергетичними ресурсами, в тому числі шляхом проведення досліджень поточного стану малих гідроелектростанцій.

Заходом 7 завдання 3 зазначеної Програми передбачається відновлення малої гідроенергетики та будівництво нових потужностей, у тому числі реалізація пілотних проектів з будівництва нових малих гідроелектростанцій, відновлення роботи та будівництво малих гідроелектростанцій. На цю мету запланований обсяг фінансування у 2012 році становив 331 млн грн., а в подальшому протягом 2013-2014 років планувалося витратити ще 1020 млн грн.

389. При всій екологічній чистоті гідроенергії курс на стимулювання будівництва МГЕС без відповідних фінансово-економічних обґрунтувань і без урахування впливу будівництва на довкілля та ландшафти на сьогодні призвів до неоднозначного ставлення в суспільстві до будівництва МГЕС, виникнення соціальної напруги, зокрема у гірській місцевості західних областей України.

390. Громадськість називає програми масованого будівництва сотень МГЕС у Карпатах екологічною катастрофою № 1 в Україні. Річ у тім, що у Карпатах більшість МГЕС проектується у верхів'ях річок. Тут ухил річок найбільший, отже, падаюча вода дає найбільшу енергетичну віддачу. У верхів'ях річки мають невисоку водність, тому для того, щоб виробити якомога більше електроенергії, з річок забирають великі об'єми води, часто майже всю або всю воду, залишаючи замість живого потоку сухе русло, вкрите камінням. Замість кількох кілометрів річки отримуємо кілька кілометрів труб. І проблема не лише у спотворенні природних краєвидів.

Забір основної частини води з гірської річки внаслідок будівництва МГЕС може призвести до ряду несприятливих наслідків для довкілля, серед яких за інформацією Мінприроди:

- зміна середовища існування видів тварин і рослин;
- втрата рідкісних і зникаючих видів тварин і рослин, рослинних угруповань;

⁹² <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/243-2010-%D0%BF>

- розвиток несприятливих геологічних процесів (зсуви, ерозія берегів тощо), що є однією з нагальних проблем гірських Карпат;
- зміна природного ландшафту та втрата рекреаційної привабливості;
- вплив на розвиток природних гідробіологічних процесів, а саме можливість, зміни гідрологічного режиму гірських річок, а в окремих випадках – змін русла річки.

391. Занепокоєння громадськості викликають і такі обставини, що проекти такого масштабу потребують глибоких екологічних і гідрологічних досліджень, адже дериваційні та гребельні МГЕС можуть чинити значний вплив на природний комплекс Карпат.

Зокрема, на Закарпатті, як і в інших областях Карпатського регіону України, для будівництва МГЕС віднайдено місця з найбільшим перепадом висот для максимальної продуктивності турбін без детального вивчення впливу цих об'єктів на довкілля. Десятки об'єктів заплановано побудувати навіть на територіях природно-заповідного фонду, у тому числі з абсолютним режимом заповідання.

Вставка 32.

Екологічні проблеми малих річок Подільського Придністер'я (каскади ГЕС на Смотричі)

Мала ГЕС в Кам'янці-Подільському знаходиться відразу під Турецьким мостом. Сама ж річка є невід'ємною частиною історичної частини міста, який повністю огинається каньйоном Смотрича та приваблює чимало туристів. Також каньйон Смотрича є об'єктом природно-заповідного фонду – геологічною пам'яткою природи загальнодержавного значення.

Разом з тим, в межах Кам'янця-Подільського (район с. Цибулівка) найближчим часом планується розпочати роботу ще однієї малої ГЕС.

Електростанція повинна відбирати лише частину води з річки, але в період межені, коли водність річки знижується, забирається на роботу ГЕС майже все. У посушливому 2012 році річка Смотрич зазнала значного обміління. Дане екологічне лихо набуло катастрофічних масштабів.

Робота існуючої ГЕС є причиною порушення міжнародних зобов'язань України. Річка Смотрич нижче Кам'янця-Подільського і до гирла є водно-болотним угіддям міжнародного значення, що охороняється згідно з Рамсарською конвенцією, яка ратифікована в Україні⁹³.

5.3 Промисловий комплекс

392. Промисловість в Україні є однією з провідних галузей економіки. Утім, технологічний стан промисловості не відповідає вимогам часу. Неефективною залишається галузева структура. Більше 2/3 загального обсягу промислової продукції припадає на галузі, що виробляють сировину, матеріали та енергетичні ресурси. Частка продукції соціальної орієнтації знаходиться на рівні 1/5 загального обсягу промислового виробництва і має спадаючу динаміку. Статистичні дані свідчать, що у структурі промислового виробництва зростає

⁹³ <http://forumspaskiev.org.ua/databox/2012/09/20326.php>

частка сировинно- та енергоємних (а також найбільш забруднюючих довкілля) галузей промисловості: гірничо-металургійної, паливно-енергетичної, хімічної та нафтохімічної паралельно зі скороченням галузей, які виробляють продукцію кінцевого споживання. Частка машинобудування у структурі промислового виробництва майже у 2–3 рази нижче цього показника у розвинених країнах.

393. Сировинний ухил виробничої структури, розрахований переважно на потреби експорту, робить промисловість і економіку в цілому надзвичайно залежними від кон'юнктури зовнішнього ринку, звужує національні можливості щодо розвитку економіки. Така модель промислового розвитку виснажує і вичерпує національні природні ресурси, призводить до зростання забруднення довкілля, деградації екосистем і довкілля в цілому⁹⁴.

394. Оцінка, масштабність і гострота проблем у гірничо-металургійному комплексі України спонукала Кабінет Міністрів України розробити Державну програму розвитку та реформування гірничо-металургійного комплексу України на період до 2011 року. Вона передбачала процес впровадження у металургійне виробництво найновітніших екологічно безпечних технологій⁹⁵.

Досліджуючи найнагальніші питання щодо екологічної безпечності гірничо-металургійного комплексу України слід зазначити, що стан галузі в означеному аспекті залишився без уваги. Про це свідчить Звіт про виконання «Державної програми розвитку та реформування гірничо-металургійного комплексу на період до 2011 року»⁹⁶.

395. Програмні документи довго- та середньострокового розвитку промисловості до останнього часу були відсутні, прийнята **«Концепція проекту Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2017 року»** (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 липня 2008 р. №947-р⁹⁷), яка мала б визначити ключовим пріоритетом екологізацію усіх галузей промислового виробництва, не встановлює чітких індикаторів цілей екологічної складової, за якими можна відстежувати стан процесу успішності розвитку галузі. Натомість, у Концепції є лише поодинокі згадування про реалізацію енергозберігаючої моделі розвитку, запровадження екологічно безпечних технологічних процесів, маловідходних і безвідходних технологій, які не підкріплені розробкою конкретних заходів. Кілька дійсно важливих завдань, які стосуються запровадження екологічного аудиту та сертифікації виробництва, створення до 2009 р. на кожному промисловому підприємстві систем екологічного контролю та відповідно оснащеного структурного підрозділу не підкріплено в тексті Концепції практичними заходами. Важливим блоком є напрям підвищення життєвих стандартів за рахунок істотного оздоровлення промислових підприємств і міст. Утім, в цілому

⁹⁴ Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2010 році. – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2011. – 254 с.; Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2011 році. – К.: Міністерство екології та природних ресурсів України, LAT & K. – 2012. – 258 с.

⁹⁵ Державна програма розвитку та реформування гірничо-металургійного комплексу на період до 2011 року затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 28 липня 2004 р. № 967. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://uazakon.com/document/ fpart66/ idx66602.htm>.

⁹⁶ http://ppa.gov.ua/regulatory_assets/agency_documents/32682/

⁹⁷ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/947-2008-%D1%80>

Концепція не спрямована на кардинальні зміни промислового розвитку, які призвели б до суттєвого покращення стану довкілля.

396. Позитивним кроком у напрямі екологізації промисловості стало затвердження у 2011 році **«Державної програми розвитку внутрішнього виробництва»⁹⁸**.

В розділі програми «Екологізація та підвищення енергоефективності економіки» зазначено, що для визначення на середньо- та довгострокову перспективу стратегічних завдань з розвитку внутрішнього виробництва і розроблення в сучасних умовах промислової, енергетичної, екологічної та економічної політики в цілому необхідно визначити напрями екологізації та підвищення енергоефективності виробництв, що відповідають цілям Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. Екологізація виробництва передбачає впровадження ресурсозберігаючих та екологічно безпечних техніко-екологічних процесів, методів раціонального управління природно-ресурсним потенціалом, у результаті використання якого буде забезпечено охорону навколишнього природного середовища і створення сегментів «зеленої» економіки.

397. Планом заходів щодо створення умов для реалізації «Державної програми розвитку внутрішнього виробництва» у розділі: «Реалізація ресурсозберігаючої, енергоефективної моделі розвитку» встановлені наступні завдання:

- стимулювання підприємств до запровадження технологій, використання техніки і обладнання, що розроблені із застосуванням вітчизняного науково-технічного потенціалу та відповідають найкращим світовим аналогам;
- впровадження нових технологій та устаткування для використання нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії, водневої енергетики, комбінованого виробництва електричної та теплової енергії, вітрових та сонячних електростанцій;
- сприяння запровадженню у виробництво сучасного енергоменеджменту та енергоаудиту;
- сприяння раціональному та економному використанню матеріальних і енергетичних ресурсів;
- впровадження сучасної системи обліку та моніторингу результативності впровадження ресурсозберігаючих і енергоефективних технологій та технічних засобів у виробництві.

398. Попри актуальність і важливість запропонованого, всі завдання розраховані на період 2012-2015 років без розбивки за роками, наведення обсягів і джерел фінансування, розрахунку очікуваних результатів виконання програми та її ефективності тощо, як це передбачено Законом України 18 березня 2004 року №1621-IV «Про державні цільові програми»⁹⁹, тобто зразу закладено недостатність контролю та можливість низької результативності реалізації заходів за цими розділами.

⁹⁸ Про затвердження Державної програми розвитку внутрішнього виробництва: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 вересня 2011 р. №1130 – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1130-2011-%D0%BF>

⁹⁹ <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1621-15>

399. Важливою подією 2012 року стала заява Уряду України про підтримку Платформи зеленої промисловості та участі у складі Консультативної ради¹⁰⁰.

Платформа зеленої промисловості – це глобальне багатостороннє партнерство, засноване Організацією ООН з промислового розвитку, Програмою ООН з навколишнього середовища та партнерськими організаціями ООН, яке об'єднує високопосадових представників урядів, бізнесу та громадянського суспільства і сприяє здійсненню, успішному виконанню та впровадженню заходів із зеленої промисловості у всьому світі.

Вставка 33.

Національний екологічний форум «Екологія промислового регіону»

23–24 травня 2012 року в м. Донецьку відбувся Національний екологічний форум «Екологія промислового регіону». Організаторами заходу були Донецька обласна державна адміністрація, Донецька обласна рада та Державне управління охорони навколишнього природного середовища в Донецькій області.

Мета форуму – зміцнення партнерства органів місцевого самоврядування, науки, освіти, бізнесу, громадських організацій для поліпшення стану навколишнього середовища, створення еколого-економічних умов для збалансованого (сталого) розвитку регіону, раціонального використання природних ресурсів, розширення співробітництва у сфері енерго- та ресурсозбереження, сприяння збереженню біологічного і ландшафтного різноманіття, поширення території природно-заповідного фонду, екологічне виховання, сприяння діяльності громадсько-екологічних рухів.

В рамках програми форуму відбулася науково-практична конференція «Інвестиції в екологію – гарантія безпеки території» та роботу секцій: «Промислова екологія», «Управління в сфері поводження з відходами», «Питання збереження водних ресурсів», «Збереження біорізноманіття, заповідної справи, екологічне виховання та наука», «Екологічна освіта та екологічний туризм», круглий стіл громадськості «Проблеми Донецької області у сфері поводження з ТПВ».

Однією з важливих складових Екологічного форуму стала виставка «Екологія – 2012», де були представлені науково-технічні дослідження і розробки з питань вирішення екологічних проблем техногенно напруженого регіону. На виставці були представлені стенди громадських екологічних організацій.

400. Стан виконання заходів «Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки» з питань екологізації промисловості у 2012 році є незадовільним:

– п.135 НПД передбачав підготовку проекту акта щодо запровадження екологічних паспортів підприємств, виробнича діяльність яких негативно впливає чи може вплинути на стан довкілля (термін виконання 2011-2012 роки) Такого проект не був розроблений. Натомість Наказом Мінприроди № 680 від 29 грудня 2012 року «Про затвердження Плану дій щодо введення екологічної паспортизації об'єктів, що шкідливо впливають або можуть впливати на стан

¹⁰⁰ Про підписання листа Уряду України до Організації Об'єднаних Націй з промислового розвитку щодо підтримки Платформи зеленої промисловості та участі у складі Консультативної ради Платформи зеленої промисловості і заяви про підтримку Платформи зеленої промисловості: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 червня 2012 року № 396-р – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/396-2012-%D1%80>

навколишнього природного середовища»¹⁰¹ підготовку змін до законодавства України щодо запровадження екологічної паспортизації об'єктів Мінприроди відтермінувало на кінець 2014 року

– пп.184-185 НПД передбачали підготовку проекту Концепції та проекту Стратегії впровадження в Україні більш чистого виробництва (термін виконання - 2012 рік).

401. Проект «**Національної концепції впровадження та розвитку більш чистих виробництв і екологічних технологій на період до 2020 року**» був розроблений Інститутом проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України та іншими організаціями та установами ще у 2005-2006 роках та схвалений Президією НАН України. Зазначений проект обговорювався у 2009 році у Комітеті Верховної Ради України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи.

На виконання доручення Кабінету Міністрів України проект національної Концепції впровадження та розвитку більш чистих виробництв і екологічних технологій у 2010 році було направлено на погодження до заінтересованих міністерств та відомств.

402. Лише у 2012 році, за інформацією Мінприроди¹⁰², розроблено проект Концепції впровадження в Україні більш чистого виробництва, який опрацьовано із заінтересованими центральними органами виконавчої влади, узгоджено з положеннями та завданнями Державної програми розвитку внутрішнього виробництва і ведеться робота з підготовки відповідного проекту нормативно-правового акту Кабінету Міністрів України, яка стримується через незавершеність реалізації адміністративної реформи.

Як свідчить наведене, у 2012 році це завдання не виконане.

5.4 Агропромисловий комплекс

403. Аграрний сектор економіки за рівнем негативного впливу на довкілля нині можна порівняти з екологічно небезпечними промисловими галузями (внесок агропромислового комплексу у забруднення і деградацію довкілля становить у середньому 35–40%, у тому числі, земельних ресурсів – понад 50%, поверхневих водойм – 40–45%, ґрунтових вод – до 30%). Практика незбалансованого ведення сільського господарства є несприятливою для довкілля. Рівень сільськогосподарської освоєності територій становить 72%. Одним з найбільших у світі є рівень розораності ґрунтів (61%). В окремих областях України він коливається від 75% до 90%. Розораність крутосхилів (2,7%) спричиняє посилення ерозійних процесів. Забруднення ґрунтів важкими металами, радіоактивними елементами, хімічним речовинами, які використовують для захисту рослин загрожує біорізноманіттю, знижує якість харчових продуктів, негативно впливає на здоров'я людей. Розв'язання всіх цих проблем потребує інтеграції екологічної складової в усі галузі сільського господарства.

¹⁰¹ <http://www.menr.gov.ua/media/files/Nakaz67029122012.docx>

¹⁰² Звіт про виконання Річного плану заходів з виконання покладених на Мінприроди завдань за 2012 рік – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/media/files/ZvitZavdannia2012.docx>

404. Однак, і діючі, і перспективні стратегічні документи розвитку агропромислового комплексу не належним чином враховують природоохоронні вимоги при формуванні державної аграрної політики та стратегічному плануванні розвитку сільського господарства.

405. В чинних державних програмах розвитку аграрної сфери екологічні аспекти мають переважно декларативний характер без наведення необхідної конкретики, зокрема, не визначені терміни реалізації завдань, їх пріоритетність та етапність реалізації, не встановлені чіткі індикатори цілей екологічної складової, за якими можна відстежувати стан процесу успішності їх досягнення.

В умовах, коли програми не забезпечуються достатніми фінансовими ресурсами, це фактично унеможливлює вирішення поставлених завдань з охорони довкілля.

406. Чинні та перспективні стратегічні та програмні документи не повною мірою охоплюють сучасні тенденції щодо впровадження еколого-інвестиційної політики та переходу до «зеленої» економіки в галузі, в тому числі, з питань впровадження ресурсозберігаючих, енергоефективних, безпечних та екологічно чистих технологій виробництва та ведення сільського господарства, в тому числі органічних технологій, не враховують проблеми зміни клімату, вклад сільського господарства у викидах парникових газів та впровадження заходів щодо їх скорочення тощо.

407. Так, Закон України **«Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року»** від 18 жовтня 2005 року № 2982-IV¹⁰³, передбачав, що основними шляхами розвитку земельних відносин є:

- запровадження ефективної системи охорони родючості ґрунтів та системи моніторингу ґрунтів, проведення суцільної агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення.
- сприяння впровадженню ресурсозберігаючих, безпечних та екологічно чистих технологій виробництва сільськогосподарської продукції та продовольства;
- посилення державної підтримки боротьби із шкідниками і хворобами рослин та тварин, впровадження надійних систем їх попередження.

408. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 лютого 2010 року № 121-р **«Про схвалення Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року»**¹⁰⁴ передбачалось забезпечення охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки в результаті:

- виведення з інтенсивного обробітку деградованих, малопродуктивних та техногенно забруднених сільськогосподарських угідь;
- розвитку органічного сільськогосподарського виробництва;
- організації, розроблення та забезпечення виконання планів використання земельних, лісових та водних ресурсів;

¹⁰³ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2982-15>

¹⁰⁴ <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/121-2010-%D1%80>

- оптимізації землекористування в результаті удосконалення системи реєстрації прав власності на землю та інше нерухоме майно, формування ринкових земельних відносин».

409. У проекті «**Концепції комплексної державної програми реформи та розвитку сільського господарства України**»¹⁰⁵ (2010) питання екологізації галузі практично відсутні, не визначені ризики для довкілля від існуючої системи ведення сільського господарства, загрози для біорізноманіття. Відсутній аналіз негативного впливу на якість ґрунтів і водні ресурси. Не враховано зростання ризиків для сільського господарства у зв'язку зі зміною клімату, не розроблено заходів з адаптації до зміни клімату та зменшення викидів парникових газів за рахунок вдосконалення управління тваринництвом, запровадження нових методів обробки ґрунтів та відновлення деградованих земель, ініціювання агролісових технологій.

410. Таким чином, не зважаючи на те, що питання охорони довкілля та заходи з екологізації сільськогосподарського виробництва знайшли своє місце серед пріоритетів аграрної політики та шляхів їх досягнення, практична реалізація задекларованих положень фактично не здійснюється:

- не розроблені та не прийняті відповідні державні цільові програми;
- відсутнє необхідне законодавче та нормативно-правове забезпечення;
- екологічні аспекти не включені до критеріїв оцінки втілення державної аграрної політики.

411. У 2012 році учасники Міжнародного екологічного форуму «Довкілля для України» рекомендували¹⁰⁶ під час розроблення стратегії та програм розвитку сільського господарства забезпечити врахування природоохоронних цілей і завдань, у тому числі:

– зменшення в середньому на 5–10% площ орних земель в областях шляхом виведення зі складу орних земель схилів крутизною понад 3 градуси, земель водоохоронних зон, консервації деградованих, малопродуктивних і техногенно забруднених сільськогосподарських угідь з подальшим їх залісненням у лісовій та лісостеповій зонах і залуженням у степовій зоні;

– двократне збільшення до 2020 року частки земель, які використовують в органічному сільському господарстві;

– доведення до 2015 року частки консервації деградованих, малопродуктивних та техногенно забруднених земель до 80% та рекультивації порушених земель – до 100%;

– розроблення стратегії та плану дій з адаптації землеробства до зміни клімату;

– забезпечення дотримання вимог біологічної і генетичної безпеки щодо сільськогосподарських рослин і тварин на підприємствах, в установах та організаціях агропромислового комплексу незалежно від їх підпорядкування і форми власності;

– запровадження екологічно безпечних методів зрошення, зменшення рівня вторинного засолення ґрунтів.

¹⁰⁵ http://uga-port.org.ua/files/Proekt_concepcii_agroreform.doc

¹⁰⁶ <http://www.menr.gov.ua/content/article/10729>

5.5 Транспортний комплекс

412. В Україні існує розвинута інфраструктура залізничного, автомобільного, водного, авіаційного транспорту. Але на сьогодні рівень безпеки, показники якості та ефективності перевезень пасажирів та вантажів, енергоефективності, динаміка техногенного навантаження на довкілля не відповідають сучасним вимогам. Зростає рівень забруднення атмосферного повітря, ґрунтів, водних об'єктів внаслідок використання застарілого обладнання, рухомого складу, незадовільного стану транспортної мережі (залізничних колій, автодоріг, технічних характеристик аеропортів, причалів), екологічно шкідливих паливних матеріалів.

413. Концептуальні засади формування та реалізації державної політики щодо забезпечення стабільного та ефективного функціонування галузі транспорту, створення умов для соціально-економічного розвитку країни, підвищення конкурентоспроможності національної економіки і рівня життя населення передбачені **«Транспортною стратегією України на період до 2020 року»**, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2010 року № 2174-р¹⁰⁷.

414. Транспортна стратегія лише частково враховує екологічну складову. Зокрема, в ній відсутні напрями екологізації авіаційного, залізничного, морського, річкового транспорту, які мають надзвичайно негативний вплив на стан атмосферного повітря, річкових басейнів, морських екосистем. Крім того, природоохоронців турбують процеси трансформації природних ландшафтів, фрагментації місць оселення видів фауни та флори, руйнації екосистем, що відбуваються під час розбудови транспортної мережі України.

Не враховані проблеми впливу транспорту на зміну клімату, викиди від авіатранспорту та їх вплив на довкілля та зміну клімату.

Не забезпечено прозорість виконання та участь громадськості в обговоренні ключових питань формування та реалізації транспортної політики країни.

415. Після затвердження Транспортної стратегії спостерігається зволікання із розробленням цільових програм розвитку окремих видів транспорту і дорожнього господарства на період до 2015 року.

416. У 2012 році розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2012 року №719-р була схвалена **«Концепція Державної цільової економічної програми розвитку автомобільних доріг загального користування на 2013-2018 роки»**¹⁰⁸, в якій вказується на необхідність переходу на інноваційний шлях розвитку, запровадження нових технологій будівництва та реконструкції автомобільних доріг, зменшення енергоємності робіт, недопущення шкідливого впливу дорожнього будівництва на навколишнє природне середовище (встановлення протишумових споруд, збереження шляхів

¹⁰⁷ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2174-2010-%D1%80>

¹⁰⁸ Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку автомобільних доріг загального користування на 2013-2018 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2012 р. № 719-р – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/719-2012-%D1%80#n9>

міграції тварин, режиму охорони територій і об'єктів природно-заповідного фонду та іншого природоохоронного призначення).

Однак у 2012 році Програма затверджена урядовим рішенням не була.

417. У 2012 році продовжувалося виконання завдань НПД з екологізації транспортної сфери.

Зокрема, п. 51 НПД було передбачено підготовку та подання до Кабінету Міністрів України актів щодо запровадження екологічної класифікації і маркування колісних транспортних засобів, забезпечення контролю за рівнем акустичного шуму під час періодичної перевірки транспортних засобів протягом 2011-2012 років.

На виконання НПД було прийнято:

– постанову Кабінету Міністрів України від 30 січня 2012 р. № 137 «Про затвердження Порядку проведення обов'язкового технічного контролю та обсягів перевірки технічного стану транспортних засобів, технічного опису та зразка протоколу перевірки технічного стану транспортного засобу»¹⁰⁹, яким, зокрема, передбачається здійснення контролю відповідності вимогам законодавства за наступними чинниками і характеристиками негативного впливу на навколишнє природне середовище: вміст у спалинах монооксиду вуглецю, вуглеводнів та димність спалин; рівень зовнішнього звуку; витік експлуатаційних рідин;

– наказ Мінінфраструктури від 17 серпня 2012 року № 521 (zareestrovano в Міністерстві юстиції України 14 вересня 2012 р. за № 1586/21898), яким було затверджено Порядок затвердження конструкції транспортних засобів, їх частин та обладнання та Порядок ведення реєстру сертифікатів типу транспортних засобів та обладнання і виданих виробниками сертифікатів відповідності транспортних засобів або обладнання¹¹⁰.

5.6 Житлово-комунальне господарство

Водопостачання та водовідведення

418. Громадськість стурбована якістю питної води і можливістю доступу до неї. За даними Мінрегіонбуду України, близько 4,6 млн осіб у 261 міському поселенні (161 місті та 100 селищах міського типу) 25-ти регіонів держави отримує питну воду з місцевих джерел з відхиленням від нормативних вимог за фізико-хімічними показниками: загальна жорсткість, хлориди, сухий залишок, сульфати, фтор, загальне залізо, нітрати, аміак, марганець.

419. Особливу занепокоєність викликає стан водопостачання сільського населення. Майже половина централізованих систем водопостачання у сільській місцевості через недосконалу експлуатацію та тривалий термін служби працює з перебоями і не може забезпечити постачання населення водою нормативної якості.

Жителі більше 1200 сільських населених пунктів країни через природні або техногенні причини не мають гарантованих джерел водопостачання, тому вимушені частково або повністю користуватися привізною водою.

¹⁰⁹ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/137-2012-%D0%BF>

¹¹⁰ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1586-12>

420. З метою реалізації міжнародних зобов'язань, взятих Україною у сфері забезпечення населення якісною питною водою, та державної політики у цій сфері, Законом України від 3 березня 2005 року № 2455-IV була затверджена **Загальнодержавна програма «Питна вода України» на 2006-2020 роки.**

Однак стан виконання програми залишається незадовільним. Як констатувала Колегія Рахункової Палати України за результатами аудиту ефективності використання коштів Державного бюджету, передбачених на Загальнодержавну програму «Питна вода України» на 2006-2020 роки, її мета не досягається.

421. Так, встановлено, що у 2011 році планувалося виділити з держбюджету на її фінансування 400 млн грн., але фактичне фінансування здійснювалось значно в менших обсягах – перераховано 264,7 млн грн., з яких використано лише 154,2 млн грн. В умовах вкрай недостатнього бюджетного фінансування частина коштів (майже 113 млн грн.), що виділялися Мінфіном і Держказначейством в останні дні 2011 року, були повернуті до бюджету. Як наслідок, в окремих регіонах роботи за програмою не розпочиналися взагалі, а деякий обсяг їх виконання був незначним¹¹¹.

422. Державним бюджетом України 2012 рік на потреби програми передбачалось виділити уже лише 200 млн грн., а у Державному бюджеті України на 2013 рік Загальнодержавна цільова програма «Питна вода України» на 2011-2020 роки не згадується взагалі, але передбачена субвенція з Державного бюджету місцевим бюджетам на капітальний ремонт систем централізованого водопостачання та водовідведення у розмірі 440 млн грн.

423. Рівень забезпечення населення *централізованим водовідведенням* в усіх регіонах України значно нижчий, від забезпечення водопостачанням, особливо в селищах міського типу та сільських населених пунктах. Централізовані системи водовідведення функціонують в 1846 населених пунктах України, що складає 6,2% загальної їх кількості.

424. На сьогодні строк служби основної частини наявних систем водовідведення становить від 20 до 55 років.

Промислові підприємства внаслідок відсутності ефективних технологій очищення виробничих стічних вод та утилізації їх осадів скидають у системи централізованої каналізації висококонцентровані стічні води, шкідливі речовини яких руйнують каналізаційні мережі, порушують технологічні регламенти очищення стічних вод і не видаляються у процесі біологічного очищення, що унеможливорює використання очищених стічних вод та їх осадів у сільському господарстві¹¹².

¹¹¹ Про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, передбачених на Загальнодержавну програму «Питна вода України» на 2006-2020 роки – К, Рахункова палата України, 2012 – Режим доступу: www.ac-rada.gov.ua/img/files/Bulet_P_V.pdf

¹¹² Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку та реконструкції централізованих систем водовідведення населених пунктів України на 2012-2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2011 р. № 1004-р – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1004-2011-%D1%80>

Екологічні проблеми міста Севастополь

Екологічна політика України тісно пов'язана з її економічною та соціальною політикою.

Громадськість м. Севастополь вважає єдиним позитивним результатом за роки незалежності в сфері охорони довкілля в м. Севастополь те, що внаслідок зупинки промислових підприємств міста, які були основними забруднювачами довкілля, зокрема Судноремонтний завод, Маяк, радіозавод, Парус, Суднообробне підприємство та інші, суттєвого зменшення флоту, який базувався у бухтах, зменшилася кількість викидів, скидів і відходів їх виробничої та господарської діяльності. Одночасно суттєво погіршився соціальний та економічний стан міста.

За останні роки в місті не були кардинально реконструйовані або побудовані очисні споруди або сміттєпереробні підприємства. Як скидало місто Балаклава при радянській владі в Чорне море 10 000 м³ на добу неочищених каналізаційних стоків, так і скидає сьогодні, незважаючи на те, що узбережжя навколо цього міста викуплено та забудовується десятками приватних підприємств із значними капіталами та владними повноваженнями. Більше того, побудований у радянські часи каналізаційний колектор в м. Балаклава майже зруйнувався і каналізаційні стоки виходять на поверхню прибережної смуги.

Значна кількість планів щодо реконструкції та будівництва очисних споруд, каналізаційного колектора та сміттєпереробних підприємств залишилися нереалізованими, незважаючи на будівельний бум в м. Севастополь та значні інвестиції в цю галузь. Усі новобудови «сідають» на старі системи життєзабезпечення, заощаджуючи гроші забудовнику. Це, на думку громадськості міста, свідчить про наявність корупційної складової у діяльності керівництва міста, яке дозволяє забудовнику міста не виділяти гроші на розвиток інфраструктури міста або розкрадати ці гроші.

425. Важливою подією 2012 року стало прийняття нових цільових програм з питань розвитку сфери водопостачання та водовідведення.

Законом України від 24 травня 2012 року № 4836-VI було затверджено Загальнодержавну цільову програму розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну р. Дніпра на період до 2020 року¹¹³. Зокрема, програмою, введеною в дію з 2013 року, передбачено:

– у напрямі першочергового забезпечення централізованим водопостачанням сільських населених пунктів, що користуються привізною водою:

- спорудження сучасних систем питного водопостачання;
- забезпечення розвитку системи водовідведення;
- удосконалення нормативно-правової бази та організаційної структури водогосподарського комплексу для забезпечення водопостачання і водовідведення у маловодних і забруднених регіонах;

– у напрямі екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро та поліпшення якості питної води:

- упорядкування споруд водовідведення на об'єктах житлово-комунального господарства, господарських об'єктах і урбанізованих територіях.

¹¹³ Про затвердження Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року: Закон України від 24 травня 2012 року № 4836-VI. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4836-17>

426. Постановою Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2012 р. № 944 була затверджена Державна програма «Вода Криму» на 2013-2020 роки¹¹⁴.

Метою програми є надання споживачам питної води у достатньому обсязі, забезпечення сталого розвитку систем водопостачання та водовідведення, охорона навколишнього природного середовища, забезпечення виробників сільськогосподарської продукції та сільського населення водою для зрошення.

427. Негативним явищем є те, що у 2012 році згідно поправок до ст. 23 Закону України «Про питну воду та питне водопостачання» відбулося фактично узаконення постачання підприємствами неякісної питної води.

428. Зокрема, підприємства питного водопостачання мають право «допускати тимчасове відхилення якості питної води від вимог державного стандарту на питну воду лише за умови наявності дозволу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері технічного регулювання, виданого на підставі висновку центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення»¹¹⁵.

Поводження з побутовими відходами

429. Громадськість відзначає основні проблеми у цій галузі:

- недосконалість механізму збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, видалення, знешкодження та захоронення відходів, що призводить до збільшення обсягів їх накопичення;
- відсутність екологічно безпечних методів та засобів поводження з відходами, що призводить до підвищення техногенних та екологічних ризиків;
- низькі темпи впровадження маловідходних технологій, створення інфраструктури у сфері поводження з відходами, зокрема небезпечними;
- недосконалість законодавства та системи державного регулювання у сфері поводження з відходами;
- відсутність єдиного органу, на який покладено функції у сфері поводження з відходами.

430. У 2012 році здійснювались заходи з удосконалення законодавчого та нормативно-правового забезпечення сфери поводження з побутовими відходами, зокрема:

- Верховна Рада України ухвалила Закон України від 2 жовтня 2012 року № 5402-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення механізму правового регулювання та посилення відповідальності у сфері поводження з відходами», який: заборонив захоронення неперероблених (необроблених) побутових відходів та встановив адміністративну

¹¹⁴ Про затвердження Державної програми «Вода Криму» на 2013-2020 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2012 р. № 944 – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/944-2012-%D0%BF>

¹¹⁵ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства надзвичайних ситуацій України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується через відповідних міністрів: Закон України від 16 жовтня 2012 року № 5459-VI – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5459-17>

відповідальність з 1 січня 2018 року за захоронення неперероблених (необроблених) побутових відходів¹¹⁶;

– прийнято Наказ Мінрегіонбуду від 4 травня 2012 року №196 «Про затвердження Правил експлуатації об'єктів поводження з побутовими відходами» (зареєстрований в Міністерстві юстиції України 24.05.2012 за №821/21133). Передбачається, що реалізації положень наказу на практиці створить правові підстави та умови експлуатації об'єктів перевантаження, сортування побутових відходів та перероблення органічної складової, що є у складі побутових відходів із урахуванням сучасних вимог поводження з відходами, сприятиме підвищенню рівня екологічної та санітарної, пожежної безпеки, створенню належних умов праці персоналу цих об'єктів, привабливості ринку у сфері поводження з відходами для суб'єктів господарювання;

– під тиском громадськості підготовлено у 2012 році та прийнято Наказ Мінрегіонбуду від 22 січня 2013 року № 15, яким затверджено «Методичні рекомендації щодо збирання відходів електричного та електронного обладнання, що є у складі побутових відходів».

431. Методичні рекомендації розроблено для місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, які розробляють та затверджують схеми санітарного очищення населених пунктів, місцеві програми поводження з побутовими відходами, організовують збирання і видалення побутових та інших відходів, у тому числі відходів дрібних виробників, а також здійснюють роздільне збирання корисних компонентів цих відходів, сприяють роз'ясненню законодавства про відходи серед населення, створюють необхідні умови для стимулювання залучення населення до збирання і заготівлі окремих видів відходів як вторинної сировини.

Вставка 35.

Населення Донецька проти сміттєспалювання та за переробку сміття

Проблему поводження з твердими побутовими відходами для міста Донецька намагається вирішити Донецька міська адміністрація. Вона запропонувала збудувати в місті сміттєспалювальний завод, який потім, після хвилі протестів жителів Донецька, назвали сміттєпереробним. Згідно з офіційною відповіддю Донецької міської ради № 02/141 від 06.04.2010, КП «Дирекція з будівництва сміттєпереробного заводу» та шведська компанія-інвестор проекту «Екоенерджі Скандинавія» розпочали розробку проектно-кошторисної документації, до складу якої увійдуть і розробка ТЕО (техніко-економічного обґрунтування) і ОВНС (оцінка впливу проекту на навколишнє середовище).

Лобіювання адміністрацією міста сміттєспалювального заводу призвело до найсильнішого протесту населення. Виникла обласна громадська організація «Ні сміттєспалювального заводу в Донецьку!», яка за активної підтримки жителів міста, самих різних громадських екологічних організацій зуміла відстояти територію в мікрорайоні «Текстильник». Після цього влада вирішила перенести майданчик під будівництво в селище «Чулківка» Пролетарського району м. Донецька. Жителі цього селища за підтримки громадських екологічних організацій, таких як обласна організація Всеукраїнської екологічної ліги, Всеукраїнська дитяча спілка «Екологічна варта», «Роза вітрів», «Екодія», Донецький екологічний рух, влаштовували мітинги, видавали листівки, виступали в ЗМІ. Навіть був організований запис передачі щодо

¹¹⁶ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5402-17>

будівництва сміттєспалювальних заводів в Україні на ТБ «Шустер-Лайф».

Приклад того, коли населення не хоче миритися з конкретною ситуацією, що склалася у сфері поводження з твердими побутовими відходами, та активно виступає на захист своїх прав і свобод, свідчить про те, що у жителів Донецька зроста екологічна культура. Незгода з рішенням влади сприяла активності населення, внаслідок чого виникли нові громадські організації, ці питання розглядалися на засіданнях громадської ради при Держуправлінні охорони навколишнього природного середовища, відбулися протестні акції.

432. Всеукраїнська екологічна ліга спільно з Всеукраїнською дитячою спілкою «Екологічна варта», Національним молодіжним центром «Екологічні ініціативи» розпочала **Національну кампанію «Батарейкам – утилізація!»** для поліпшення ситуації в Україні щодо поводження з малими відпрацьованими хімічними джерелами струму¹¹⁷.

В рамках цієї кампанії активісти співпрацюють з органами державної влади та іншими екологічними організаціями задля забезпечення підтримки кампанії у всіх регіонах України. В освітніх закладах у рамках кампанії оголошують та проводять конкурси на збирання відпрацьованих батарейок (наприклад, переможцем може стати клас чи група, що збере найбільшу кількість батарейок); інші освітні заходи.

433. Протягом 2012 року Всеукраїнська екологічна ліга ініціювала та розробила законопроект **«Про обмеження виробництва, використання, ввезення та розповсюдження в Україні полімерних пакувальних пакетів довготривалого розкладу»** із залученням науковців, провідних юристів, фахівців різних галузей економіки. Презентація та обговорення документу було проведено під час круглого столу за участю народних депутатів, представників Міністерств, відомств та громадських організацій 3 липня 2012 року¹¹⁸.

У жовтні 2012 року у Верховній Раді України було зареєстровано законопроект ВЕЛ **«Про обмеження виробництва, використання, ввезення та розповсюдження в Україні полімерних пакувальних пакетів довготривалого розкладу»** (№ 11379 від 24 жовтня 2012 року). Законопроект передбачав поетапне введення заборон щодо виробництва, використання, ввезення, розповсюдження полімерних пакувальних пакетів довготривалого розкладу (з 1 січня 2014 року) та їх застосування суб'єктами господарювання, що здійснюють торгівлю продовольчими товарами, та підприємствами громадського харчування (з 1 січня 2015 року)¹¹⁹.

5.7 Екологічно небезпечні відходи, об'єкти, території та явища

434. У 2012 році продовжувалася робота над підготовкою та внесенням в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України **«Загальнодержавної програми поводження з відходами в Україні»**.

Лише на початку 2013 року розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 січня 2013 р. № 22-р було схвалено **«Концепцію Загальнодержавної програми поводження з відходами на 2013-2020 роки»** та визначено завдання

¹¹⁷ <http://www.ecoleague.net/5623003-169-2683.html>

¹¹⁸ <http://ecoleague.net/5623003-169-2627.html>; Екологічний вісник, 2012, липень-серпень, с. 2

¹¹⁹ <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=44748&pf35401=236981>

у шестимісячний строк розробити та подати на розгляд Уряду проект Загальнодержавної програми¹²⁰.

435. Були розроблені та оприлюднені декілька проектів постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України, з яких лише один був прийнятий у 2012 році:

- Деякі питання заготівлі та утилізації відходів, що утворюються внаслідок втрати транспортними засобами своїх споживчих властивостей (прийнято Постановою Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2012 р. № 843);

436. Мінприроди та Мінрегіонбуд не подали на розгляд та затвердження Кабінету Міністрів України інші важливі проекти документів, які суттєво можуть покращити стан довкілля:

- Деякі питання збирання, заготівлі та утилізації відпрацьованого електричного і електронного обладнання;
- Деякі питання збирання, видалення, знешкодження та утилізації відходів, що містять ртуть та її сполуки;
- Про затвердження плану заходів щодо поводження з медичними відходами;
- Про затвердження Технічного регламенту поводження з відходами електронного та електричного обладнання;
- Про впровадження системи поводження з небезпечною використаною тарою і пакувальними матеріалами.

437. Законом України № 4909-VI від 7 червня 2012 року була затверджена «Загальнодержавна цільова програма захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру на 2013-2017 роки»¹²¹.

438. Для розв'язання проблем захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій передбачається виконання основних завдань програми, що включають проведення комплексу робіт щодо:

- протизсувного захисту територій;
- протикарстового захисту територій;
- ліквідації наслідків небезпечних екзогенних процесів внаслідок впливу гірничих робіт на території державного підприємства «Солотвинський солерудник» (смт Солотвино Тячівського району Закарпатської області);
- удосконалення системи контролю за греблями гідропоруд;
- вилучення вибухонебезпечних залишків технологічних продуктів виробництва тротилу на території державного підприємства «Горлівський хімічний завод» (м. Горлівка Донецької області);
- поводження з небезпечними берилійвмісними відходами на території державного науково-виробничого підприємства "Захід" (м. Київ);
- санації території та об'єктів ВАТ «Радикал» (м. Київ);

¹²⁰ Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми поводження з відходами на 2013-2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 січня 2013 р. № 22-р – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/22-2013-%D1%80>

¹²¹ Про затвердження Загальнодержавної цільової програми захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру на 2013 - 2017 роки: Закон України від 7 червня 2012 року № 4909-VI – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4909-17>

– ліквідації негативних екологічних наслідків діяльності державного підприємства «Калійний завод «ВАТ «Оріана» (м. Калуш Івано-Франківської області);

– створення автоматизованої системи раннього виявлення загрози виникнення надзвичайних ситуацій та оповіщення населення у разі їх виникнення на 1276 хімічно небезпечних об'єктах;

– ліквідації колишніх шахтних пускових установок та приведення в екологічно безпечний стан забрудненої території об'єктів військової інфраструктури;

439. У зв'язку з закінчення терміну дії програми, розрахованої на період 2003-2012 років, у 2011 році було розроблено «Державну цільову програму радіаційного і соціального захисту населення м. Жовті Води на 2013-2022 роки», яку було затверджено постановою Кабінету Міністру України від 25 червня 2012 року № 579¹²².

В ході реалізації програми, зокрема, передбачається:

– створити та забезпечити функціонування системи постійного екологічного та радіаційного моніторингу території міста (до кінця 2015 року планується збудувати, обладнати і ввести в експлуатацію спеціальну лабораторію);

– привести радіаційний фон у житлових, адміністративних будівлях та спорудах до рівня, визначеного Нормами радіаційної безпеки України (в першу чергу, передбачено обстежити на вміст радону 160 будинків і споруд);

– провести комплекс робіт з реабілітації забрудненої території міста для зниження дозових навантажень на населення (до 2017 року буде рекультивовано майже 23 га порушених і забруднених земель, до 2022 року будуть проведені протирадонові заходи в будівлях міста на площі 13,4 тис. кв. м, впродовж 2015-2017 років – висаджено 30 га захисних лісосмуг. Крім того, до 2022 року планується розчистити русло річки Жовта).

440. Всеукраїнська екологічна ліга звернулася до Київської міської державної адміністрації з вимогою реалізувати системні заходи щодо поводження із ртутьвмісними відходами на заводі «Радикал». На вимогу громадськості було створено Міжвідомчу комісію¹²³.

Вставка 36.

Екологічні проблеми Київського заводу хімікатів «Радикал»

Київський завод хімікатів «Радикал» почав працювати у 1951 році і спеціалізувався на виробництві каустичної соди, хлору, бертолетової солі, каучуку, сірчаної та соляної кислот.

В електролізному виробництві використовували ртуть, 2 тис. тонн якої щороку осідало на території заводу, проникало у землю та стіни будівель, внаслідок чого за багато років на цій території накопичилося більше десятка тисяч тонн ртуті та інших небезпечних речовин. На заводі було дозволено працювати не більше 8 років, тому що це загрожувало здоров'ю працівників.

¹²² Про затвердження Державної цільової програми радіаційного і соціального захисту населення м. Жовті Води на 2013-2022 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 червня 2012 р. № 579 – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/579-2012-%D0%BF>

¹²³ <http://ecoleague.net/5623003-169-2686.html>

Це шкідливе підприємство спочатку знаходилося в так званій промисловій зоні (промзона), поряд з заводом «Хімволокно», Дарницьким шовковим комбінатом, Інститутом органічної хімії НАН України, іншими дослідними установами, які мали замкнутий цикл виробництва. Створення промзони в ті часи вважали раціональним з огляду на економічні переваги та питання безпеки для людей та природного середовища. Навколо промзони була захисна зона у 1000 м. Але вже у 70-х роках минулого століття місто розширилось і наблизилось до її меж, а незабаром і вся промзона увійшла до території міста.

На початку 90-х років завод збанкрутував і був закритий, розпочався продаж його території як звичайного підприємства, без урахування того, що «Радикал» був виробництвом з підвищеною хімічною небезпекою.

Сьогодні на значній території колишнього заводу «Радикал» розміщено торговельні центри, склади з різними товарами, офісні приміщення, тобто місця, де постійно перебувають люди. З 2001 по 2005 роки була здійснена спроба очистити територію заводу. Було вивезено понад 120 тонн металу, що просяк ртуттю, ємкості, заповнені некондиційними кислотами, які поступово руйнувалися і створювали реальну загрозу для довкілля та здоров'я людей.

Нині завод «Радикал» продовжує залишатись екологічно небезпечним об'єктом і джерелом реальної загрози, зокрема:

- на території заводу накопичено тисячі тонн токсичних речовин, які спричиняють негативний вплив на природне середовище, забруднюють поверхневі та ґрунтові води, загрожують підземним водам, виділяють в атмосферу пари ртуті;

- існує реальна загроза для здоров'я та життя людей, які тривалий час перебувають та працюють на недостатньо очищеній або зовсім неочищеній території колишнього заводу «Радикал». Особлива небезпека загрожує тим, хто перебуває у закритих приміщеннях, в тому числі житловій забудові, яка знаходиться менше ніж за 300 м від небезпечного об'єкта.

5.8 Висновки

441. Питання інтеграції екологічної політики в галузеві політики є ключовим питанням для реалізації ефективної природоохоронної політики в Україні. Інтеграція екологічної складової до галузевих програм та стратегій розвитку галузей недостатня. В основному такі програми і стратегії не мають потужної екологічної складової, реалізація якої могла б забезпечити технічне переоснащення, запровадження енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій, маловідходних, безвідходних і екологічно безпечних технологічних процесів.

442. На інституційному рівні немає державного органу, який би координував інтеграцію екологічної складової в усі сектори економіки та суспільного життя.

443. Стан врахування природоохоронних вимог при розробленні програмних документів і стратегічному плануванні розвитку енергетики є незадовільним. Найбільш екологічно спрямованою є Концепція Державної цільової програми обмеження викидів деяких забруднюючих речовин в атмосферу з великих спалювальних установок електроенергетичного сектору (ТЕС, ТЕЦ) України, розроблення якої пов'язано з приєднанням України до Договору про заснування Енергетичного співтовариства та забезпечення

виконання прийнятих зобов'язань щодо радикального скорочення викидів шкідливих речовин (золи, оксидів сірки та азоту) від теплосилових установок.

444. Прийняття Закону України «Про розміщення, проектування та будівництво енергоблоків № 3 і 4 Хмельницької атомної електричної станції», викликав обурення громадськості. Експерти громадських екологічних організацій доводять, що ухвалений поспіхом закон несе загрози як щодо його реалізації, так і щодо національної енергетичної безпеки.

445. У 2012 році рух проти будівництва малих ГЕС у Карпатах став одним з найбільш резонансних і масових. До Громадської кампанії проти будівництва ГЕС у Карпатах, ініційованої громадськими екологічними організаціями, приєдналося чимало природоохоронних організацій, тур-клубів і сільських громад Карпатського регіону.

446. Важливою подією 2012 року стала заява Уряду України про підтримку Платформи зеленої промисловості та участі у складі Консультативної ради.

447. Не зважаючи на те, що питання охорони довкілля та заходи з екологізації сільськогосподарського виробництва знайшли своє місце серед пріоритетів аграрної політики та шляхів їх досягнення, практична реалізація задекларованих положень фактично не здійснюється.

448. Після схвалення розпорядженням Кабінету Міністрів України у 2010 році «Транспортної стратегії України на період до 2020 року» спостерігається зволікання із розробленням цільових програм розвитку окремих видів транспорту і дорожнього господарства на період до 2015 року, реалізація яких має сприяти зменшенню негативного впливу транспорту на стан атмосферного повітря, річкових басейнів, морських екосистем.

449. Згідно поправок до Закону України «Про питну воду та питне водопостачання» у 2012 році відбулося фактично узаконення постачання підприємствами неякісної питної води. Зокрема, підприємства питного водопостачання мають право «допускати тимчасове відхилення якості питної води від вимог державного стандарту на питну воду лише за умови наявності дозволу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері технічного регулювання, виданого на підставі висновку центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення».

Розділ 6. Виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері охорони довкілля

6.1. Стан впровадження засад збалансованого (сталого) розвитку в Україні

450. Україна задекларувала своє бажання перейти на шлях збалансованого розвитку ще на Конференції ООН з довкілля та розвитку в Ріо-де-Жанейро у 1992 р., підписавши Декларацію Ріо та Програму дій «Порядок денний на XXI століття».

У 2002 році в Йоганнесбурзі на Всесвітньому саміту зі збалансованого розвитку та у червні 2012 року в Ріо-де-Жанейро на Конференції ООН зі збалансованого розвитку «Ріо+20» Україна на міжнародному рівні підтвердила свою прихильність принципам збалансованого розвитку.

451. Разом з тим, через 20 років після конференції в Ріо-де-Жанейро Україна так і не спромоглася підготувати національну стратегію збалансованого розвитку, хоча певні кроки у цьому напрямі були зроблені. Невирішеність і вимушена першочерговість чинників економічного зростання відсунули на задній план урахування принципів збалансованого розвитку в галузевій та регіональній політиці та законодавстві України. Національну стратегію збалансованого розвитку України не було прийнято, хоча завершення її розроблення, а також ухвалення Закону України «Про стратегію сталого розвитку» та вжиття заходів щодо забезпечення його виконання було передбачено Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 117-р від 22 квітня 2005 р. «Про затвердження заходів щодо виконання у 2005 р. Плану дій Україна – ЄС» ще на травень 2005 р.

Сьогодні Україна є однією з небагатьох країн Європи, де відсутні такі важливі стратегічні документи, як Національна стратегія збалансованого розвитку та Національний план дій зі збалансованого розвитку.

452. Суттєвим кроком у напрямі імплементації в національну нормативно-правову базу рішень всесвітніх самітів зі сталого розвитку та положень «Порядку денного на XXI століття» стало прийняття **«Комплексної програми реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003–2015 роки»**, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 року № 634.

Ця програма передбачала виконання домовленостей у рамках підсумкових документів, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002). Водночас програма не одержувала цільового фінансування, а виконання запланованих заходів здійснювалося не в повному обсязі та у межах діючих державних цільових програм. Більше того, дію програми було припинено на підставі Постанови Кабінету Міністрів України «Про скорочення кількості та укрупнення державних цільових програм» від 22 червня 2011 року № 704.

Передбачалося, що заходи зупиненої програми знайдуть адекватне відображення у Національному плані дій на 2011 рік та подальші роки щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», затвердженого Указом Президента України від 27 квітня 2011 року № 504. Проте, ані заходи, які залишилися невиконаними, ані загальні положення

програми не знайшли адекватного відображення у Програмі економічних реформ та відповідному національному плані дій, як і в інших галузевих програмах.

453. Виконання Програми економічних реформ України на 2010–2014 роки **«Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава»** передбачає, зокрема, розширення співпраці з міжнародними організаціями, розробку національної дорожньої карти з активізації співпраці з Організацією економічного співробітництва й розвитку (ОЕСР) і набуття членства в ОЕСР у середньостроковій перспективі. Це дасть змогу Україні наблизитися до виконання стандартів у галузі збалансованого розвитку, прийнятих у країнах ОЕСР.

Крім того, Програма економічних реформ ставить за мету досягнення прогресу за низкою загальноєвропейських показників, у числі яких визначено збалансованість розвитку. Крім того, серед них є такі показники, як «підвищення питомої енергоефективності економіки не менш ніж на 20 % до кінця 2014 року» та «гармонізація системи стандартизації сільгосппродукції з нормами, що застосовуються в ЄС». Водночас ця програма у розділі «Міжнародна інтеграція та співпраця» не ставить жодного завдання щодо гармонізації законодавства з питань збалансованого розвитку.

454. Найактуальнішим питанням для України залишається виконання вимог, викладених у главі 37 «Порядку денного на XXI століття»: «кожній країні слід завершити в якомога більш короткі терміни, за можливості до 1994 року, огляд своїх потреб у галузі створення потенціалу і можливостей з метою розробки національної стратегії збалансованого розвитку, в тому числі в інтересах розробки і впровадження своєї власної програми дій у рамках «Порядку денного на XXI століття».

Станом на 2012 рік в Україні не лише не існує стратегії збалансованого розвитку, а й навіть не розпочатий процес формування консенсусу з цього питання. Неодноразові спроби громадськості та академічної спільноти України привернути увагу до цього питання залишилися поза увагою органів законодавчої та виконавчої влади. Підготовлені з ініціативи громадськості проекти концепцій, стратегій і відповідних рішень були заблоковані силами індустріального лобі. За таких умов цілком природним є той факт, що й інша вимога «Порядку денного на XXI століття», а саме: «кожному місцевому органу управління слід почати діалог з громадянами, місцевими організаціями та приватними підприємствами й затвердити «місцевий» «Порядок денний на XXI століття», залишилася невиконаною.

455. При розробленні, затвердженні та реалізації Національної стратегії збалансованого розвитку Україна повинна взяти до уваги вже існуючі найкращі зразки інших країн, зокрема стратегію ЄС «Збалансована Європа за кращий світ: Стратегія збалансованого розвитку Європейського Союзу», затверджену 15.05.2001 (COM(2001)264) у Гетеборзі.

456. Безперечно позитивним явищем стало прийняття у 2010 році Закону України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики до 2020 року», що пропонує певне системне бачення і сприятиме виконанню низки

завдань, поставлених Всесвітніми самітами у Ріо та в Йоганнесбурзі. Проте, цей закон не є національним документом зі збалансованого розвитку.

Окремо у законі зроблено акцент на питаннях міжнародного співробітництва у сфері охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки (ст. 4.12), зокрема вимагає для здійснення на належному рівні міжнародного співробітництва у цій сфері «послідовного врахування рекомендацій всесвітніх самітів ООН зі сталого розвитку в містах Ріо-де-Жанейро та Йоганнесбурзі».

457. Незважаючи на особливу гостроту екологічних, економічних і соціальних проблем, концепція збалансованого розвитку не набула достатнього поширення в Україні, а ухвалені на найвищому міжнародному рівні документи не знайшли належного відображення в інституційному розвитку.

Ще у 1997 році було створено Національну комісію зі сталого розвитку при Кабінеті Міністрів України під головуванням першого віце-прем'єр-міністра, але у 2003 році її діяльність було припинено. У 2009 році з метою сприяння органам виконавчої влади в діяльності, пов'язаній із забезпеченням збалансованого розвитку, постановою Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 року № 997 було створено Національну раду зі сталого розвитку України, яку очолює прем'єр-міністр. Проте цей орган так і не став центром розроблення та впровадження національної політики збалансованого розвитку. Тому інституційні рамки збалансованого розвитку потребують зміцнення.

458. В умовах недостатньої активності державних структур у напрямі збалансованого розвитку рушійними силами впровадження принципів збалансованого розвитку залишаються науковці та екологічна громадськість.

459. У лютому 2012 року за ініціативи представників трьох інститутів НАН України – Інституту географії (Київ), Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень (Одеса) та Інституту проблем природокористування та екології (Дніпропетровськ) – та за участі представників інших академічних наукових установ, вузівської науки, громадських природоохоронних організацій було підготовлено нову редакцію **«Концепції переходу України до сталого розвитку»**. Цей проект документу увібрав у себе усі напрацювання, здійснені у попередніх варіантах концепцій, та був адаптований до потреб сьогодення. Проект концепції пройшов обговорення і був схвалений на Міжнародному екологічному форумі «Довкілля для України» (24–26.04.2012). При його доопрацюванні були враховані побажання та зауваження, що надійшли від окремих заінтересованих органів центральної виконавчої влади та експертів.

Доопрацьована концепція із супроводжуючим листом Президента НАН України Б.Є. Патона від 2 квітня 2012 року (№ 9п/619-1) була направлена до Кабінету Міністрів України. Концепція була погоджена у Комітеті ВР з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, в Мінприроди, Мінекономрозвитку, МОНмолодьспорту, Мінсоцполітики, МЗС, Держгеонадрах, Держводагентстві.

Напередодні Конференції «Ріо+20» схвалення цієї Концепції могло б стати реальним політико-законодавчим кроком Уряду України у напрямі виконання міжнародних зобов'язань щодо збалансованого розвитку. Утім, вкотре цей крок не був зроблений.

460. Українські екологічні громадські організації разом із науковцями НАН України ініціювали процес підготовки до Конференції ООН зі збалансованого розвитку «Ріо+20». Так, 16 лютого 2012 року в Києві за підтримки ПРООН відбувся семінар «Україна на шляху до Конференції зі збалансованого розвитку Ріо+20», на якому обговорювалися перспективи переходу України до збалансованого розвитку та пропозиції до проекту підсумкового документу Конференції ООН зі збалансованого розвитку Ріо+20.

461. Підсумком обговорень стала підготовка **«Проекту доповіді України до Конференції ООН зі сталого (збалансованого) розвитку Ріо+20»**, який було підготовлено для офіційної делегації України, що брала участь у роботі конференції. Розробили та оприлюднили проект доповіді за підтримки Програми розвитку ООН в Україні науковці НАН України разом з представниками українських екологічних громадських організацій, зокрема експертами Всеукраїнської екологічної ліги.

У доповіді розкриті інституційні, організаційні, нормативно-правові, економічні, соціальні, екологічні та інші аспекти оптимізації взаємодії суспільно- та природно-територіальних комплексів у межах території України, які були здійснені за 20 років у контексті виконання нашої країною рішень міжнародних форумів з питань збалансованого розвитку. Проаналізовано стан справ з упровадження в Україні основних принципів збалансованого розвитку та висловлені принципові положення, які визначають позицію України щодо заключних документів саміту «Ріо+20». Доповідь відображає позицію України до підсумкового документу Ріо+20 та містить критику політики Уряду України в сфері впровадження в нашій країні концепції збалансованого розвитку та вказує на цілковиту відсутність діалогу влади з громадянським суспільством у питанні збалансованого розвитку¹²⁴.

462. У червні 2012 року відбулася **Конференція ООН зі збалансованого розвитку «Ріо+20»**, в якій взяли участь понад 100 глав держав і урядів, близько 40 тис. делегатів з різних країн, серед яких – члени урядів, парламентарі, представники науки, громадянського суспільства, бізнесу, місцевих громад. Українська офіційна делегація не була представлена найвищими посадовими особами держави і не змогла продемонструвати прогрес України до збалансованого розвитку.

463. У виступі міністра екології та природних ресурсів України Е. Ставицького, який представляв Україну на конференції ООН, зазначалося, що «Україна підтримує внесені до проекту Підсумкового документа “Ріо+20” пропозиції щодо реформування системи глобального екологічного управління шляхом збільшення ролі Програми ЮНЕП, перетворення її на спеціалізоване агентство ООН або створення на її базі Світової екологічної організації». Вважаємо, що пропозиції України та деяких інших держав щодо створення Ради екологічної безпеки (або делегування мандату з питань екологічної безпеки чинній Раді безпеки ООН), заснування Міжнародного екологічного суду та

¹²⁴ Доповідь України до Конференції ООН зі сталого (збалансованого) розвитку Ріо+20 (проект) /За ред. Л.Г.Руденка – К.: Інститут географії НАН України, 2012. – 70 с. – Режим доступу: <http://www.ecoleague.net/34903999-643.html>.

Міжнародного екологічного банку, а також інших інституцій глобального екологічного управління заслуговують на увагу і підтримку. Важливо наголосити, що Президент України підтримує вирішення проблеми формування системи інституційного забезпечення глобального екологічного врядування, яка є невід'ємною складовою частиною концепції створення Екологічної конституції Землі – нового універсального документа.

Для досягнення цілей сталого розвитку Україна вважає за доцільне: започаткування процесу підготовки проекту концепції Екологічної конституції Землі та його публічного обговорення; заснування на базі ЮНЕП Світової екологічної організації; запровадження процесу екологізації освіти у всіх навчальних закладах з метою підготовки фахівців для сталого розвитку, підвищення рівня екологічної освіти населення; ухвалення 10-річних рамок політики сталого споживання та виробництва».

464. Головним результатом конференції став підсумковий документ **«Майбутнє, якого ми хочемо»**. Об'ємний, амбітний документ, головний зміст якого зводиться до підтвердження політичних зобов'язань минулого щодо досягнення сталого розвитку. Документ зазнав критики з боку громадськості та низки експертів через слабкі формулювання. А втім підсумковим документом Ріо+20 закріплені нові тенденції. Зокрема, закріплено поняття «зелена економіка» як один з важливих інструментів забезпечення збалансованого розвитку та ліквідації бідності. Серед інших важливих досягнень Ріо+20 експерти називають ініціативу «Збалансована енергетика для всіх», яка охоплює три цілі до 2030 року: загальний доступ до сучасних енергетичних послуг, подвоєння частки відновлюваної енергії в загальному енергетичному споживанні, подвоєння індексу енергоефективності. Варто також згадати рішення щодо початку розроблення Цілей збалансованого розвитку, які повинні замінити Цілі розвитку тисячоліття, термін яких завершується у 2015 році¹²⁵.

465. Підсумки Конференції ООН зі збалансованого розвитку «Ріо+20» стали однією з тем **виступу Президента України Віктора Януковича на пленарному засіданні 67-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН 26 вересня 2012 року**. Президент України зазначив, що цьогорічна Конференція «залишила відкритими досить багато питань, в яких міцно пов'язані екологічні та соціально-економічні аспекти сучасного життя. Отже, Конференція «Ріо+20» є важливим етапом у розвитку міжнародного співробітництва під егідою ООН у зазначеній сфері. Підсумковий документ Конференції довів здатність країн з різною політичною та економічною вагою досягати компромісів навіть у сьогоднішній непростий період.

Позитивом є започаткування комплексного підходу до питань сталої енергетики для всіх, сталого споживання та виробництва, викорінення голоду, забезпечення розвитку міст.

Україна вітає рішення Конференції стосовно посилення Програми ООН з навколишнього середовища, що має забезпечити більш системний і комплексний менеджмент усього спектру природоохоронних проблем.

¹²⁵ Підсумки року 2012: Екологічна політика та право / Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля». – Режим доступу: http://www.rac.org.ua/fileadmin/user_upload/documents/ppapers/Resume_2012.pdf

Надзвичайно важливими для нас моментами є заснування політичного форуму високого рівня зі сталого розвитку та створення міждержавної робочої групи, яка розроблятиме цілі сталого розвитку на період після 2015 року.

Ця тематика становить особливий інтерес для України, підтвердженням чого стало проведення у липні цього року Національної добровільної презентації досягнень України у сфері Цілей розвитку тисячоліття в Економічній та Соціальній Раді ООН.

Користуюсь нагодою, щоб запевнити: участь у зусиллях ООН у галузі сталого розвитку залишатиметься незмінним пріоритетом України. Зважаючи на це, в рамках майбутнього головування в ОБСЄ Україна також сприятиме обговоренню проблем впливу на навколишнє середовище людської діяльності в енергетичній сфері, енергоефективності та використання відновлюваних джерел енергії»¹²⁶.

466. Однак системне забезпечення виконання рішень підсумкових документів Конференції ООН зі збалансованого розвитку «Ріо+20», пропозицій України на ній і положень виступу Президента на пленарному засіданні 67-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН з питань сталого розвитку не стали предметом уваги Кабінету Міністрів у 2012 році, який мав би прийняти відповідний нормативний акт.

467. Мінприроди обмежилося рішенням засідання колегії від 12 жовтня 2012 року № 3/6 з питання «Про результати проведення Конференції ООН зі сталого розвитку «Ріо+20», яка відбулася 20–26 червня 2012 року у м. Ріо-де-Жанейро в Федеративній Республіці Бразилія», введеного в дію наказом Мінприроди від 17 жовтня 2012 року № 493, яким було передбачено:

- забезпечити опрацювання проекту концепції Екологічної конституції Землі та його публічне обговорення (термін виконання – березень 2013 року);

- продовжити реалізацію передбачених у рамках Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011–2015 роки заходів, спрямованих на екологізацію освіти у навчальних закладах з метою підготовки фахівців для сталого розвитку, підвищення рівня екологічної освіти населення (термін – постійно);

- створити на виконання п. 16 Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011–2015 роки Національний координаційний центр з екологічної освіти для сталого розвитку на базі Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління (термін виконання – грудень 2012 року);

- у разі необхідності взяти участь в опрацюванні проекту Концепції і стратегії переходу України до збалансованого (сталого) розвитку¹²⁷.

468. Крім того, підготовку та подання на розгляд Кабінетові Міністрів України «Стратегії впровадження десятирічних рамок політики сталого споживання та виробництва і плану заходів з її реалізації на період до 2015 року» з терміном виконання у грудні 2012 року було передбачено п. 149 Національного плану дій.

¹²⁶ Виступ Президента України Віктора Януковича на пленарному засіданні 67-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/25545.html>

¹²⁷ Про введення в дію рішення засідання колегії міністерства від 12.10.2012 №3: Наказ Мінприроди від 17 жовтня 2012 року № 493 – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/content/article/11503>

469. Стан виконання запланованих заходів у 2012 році можна оцінити як незадовільний:

- Національного координаційного центру з екологічної освіти для сталого розвитку не створено;

- Стратегії впровадження десятирічних рамок політики сталого споживання та виробництва не розроблено, більш того, зазначена робота навіть не була включена Мінприроди до Плану науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт для фінансування з Держбюджету у 2012 році¹²⁸.

470. Лише 15 лютого 2013 року Мінприроди на своєму веб-сайті оприлюднило проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів стосовно участі України у виконанні рішень та рекомендацій Конференції Організації Об'єднаних Націй з питань сталого розвитку «Ріо+20»¹²⁹.

Цей проект є несистематизованим набором пропозицій різних центральних органів виконавчої влади, при чому жоден з них не пропонує стати відповідальним за розроблення та прийняття Концепції, Стратегії та Плану дій з впровадження сталого (збалансованого) розвитку України з урахуванням рішень та рекомендацій Конференції «Ріо+20».

471. Усе зазначене свідчить про те, що керівництву країни необхідно привести у відповідність свої неодноразові заяви на міжнародному рівні щодо збалансованого (сталого) розвитку як незмінного пріоритету України з реалізацією практичних заходів, спрямованих на впровадження положень цих заяв в Україні.

6.2. Виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері охорони довкілля

472. Україна є стороною понад 40 глобальних і регіональних природоохоронних конвенцій та угод.

473. У 2012 році **Україна приєдналася до низки міжнародно-правових угод**, зокрема:

- ратифікувала Протокол про стале управління лісами до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат;
- ратифікувала Поправки до Угоди про збереження китоподібних Чорного моря, Середземного моря та прилеглої акваторії Атлантичного океану;
- уклала Нагойський протокол про доступ до генетичних ресурсів до Конвенції про біологічне різноманіття та Нагойсько-Куала-Лумпурський додатковий протокол про відповідальність і відшкодування до Картахенського протоколу про біобезпеку;
- уклала Угоду між Міністерством екології та природних ресурсів України і Міністерством охорони навколишнього природного середовища

¹²⁸ http://www.menr.gov.ua/media/files/Plan_15_03.doc

¹²⁹ Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів стосовно участі України у виконанні рішень та рекомендацій Конференції Організації Об'єднаних Націй з питань сталого розвитку «Ріо+20» - Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/content/article/12035>

Республіки Казахстан про співробітництво у сфері охорони навколишнього середовища;

- уклала Меморандум про взаєморозуміння між Державним агентством водних ресурсів України та Міністерством водних ресурсів Китайської Народної Республіки.

474. **Серйозною проблемою залишається дотримання низки міжнародних угод.** У 2012 році особливо актуальними були Оргуська конвенція, Конвенція Еспо, Рамкова конвенція ООН про зміну клімату та Кіотський протокол.

Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості у процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Оргуська конвенція)

475. Оргуська конвенція була схвалена у 1998 році на конференції міністрів охорони навколишнього середовища «Довкілля для Європи».

У 1999 році Україна ратифікувала Конвенцію відповідним Законом.

476. За період 1999–2007 рр. в Україні були реалізовані певні заходи, зокрема:

- прийнято Закон України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку з ратифікацією Україною Конвенції «Про доступ до інформації, участь громадськості у процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля»;
- підготовлено два накази Мінприроди України щодо участі громадськості у прийнятті рішень та доступу до екологічної інформації (2003 рік);
- започатковано діяльність Оргуського інформаційно-тренінгового центру (2004 рік).
- ухвалено Постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» (2004 рік), яка значно розширила поле для впровадження Оргуської конвенції.

477. На жаль, питання екологічної політики, участі громадськості у прийнятті екологічно важливих рішень не були пріоритетом державної політики для всіх міністерств і відомств, гілок влади.

У зв'язку з цим, Комітет з дотримання Конвенції ЄЕК ООН «Про доступ до інформації, участь громадськості у процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля» неодноразово розглядав питання реалізації Оргуської конвенції в Україні та висловлював критичні зауваження.

478. У червні 2008 року Третьою нарадою Сторін було прийнято рішення III/6f щодо дотримання Україною своїх зобов'язань по Конвенції, яким повторно констатовано, що Україна порушує вимоги Конвенції.

Рішенням II/5b Україну було зобов'язано:

1) Привести своє законодавство та практику у відповідність до положень Конвенції;

2) Розробити і подати Комітету з дотримання Конвенції стратегію, включаючи відповідний графік інтеграції положень Конвенції в національне законодавство та розробки практичних механізмів, а також імплементуючого законодавства, що встановлює чіткі процедури їхнього введення в дію.

479. Станом на грудень 2012 року Україна не виконала майже жодного із запланованих заходів на виконання рішення Сторін Організації Конвенції III/6f, передбачених у Плані дій. Заходи, які Україна передбачила у Плані дій, є недостатніми та неналежними, а відтак такими, що не виконують рекомендацій Комітету з дотримання Конвенції та відповідно рішення Сторін Конвенції III/6f.

480. У 2011 році Мінприроди на виконання Плану дій щодо виконання рішення Сторін Організації Конвенції та вимог Організації Конвенції, затвердженого Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.12.2008 р. № 1628-р, розробило проект Закону України «Про ратифікацію поправки до Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля»¹³⁰.

Мета зазначеного проекту Закону – створення процедури участі громадськості у процесі надання дозволу на вивільнення у навколишнє природне середовище генетично модифікованих організмів. Ратифікація зазначеної поправки дасть змогу наповнити діючими механізмами положення ст. 2 Картахенського протоколу про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття у частині забезпечення біологічної безпеки людини.

Прийняття закону має сприяти удосконаленню законодавчого регулювання у сфері участі громадськості у прийнятті рішення щодо навмисного вивільнення в навколишнє середовище та реалізації на ринку генетично модифікованих організмів, що дозволить виконати вимоги, передбачені п. 1 згаданого Плану дій щодо виконання рішення Сторін Організації Конвенції, підтриманню іміджу країни на міжнародному рівні, прийняттю виважених рішень суб'єктами господарювання в зазначеній сфері, забезпеченню біологічної безпеки людини та уникнення соціальної напруги, пов'язаної з використанням генетично модифікованих організмів.

Проект Закону було схвалено Кабінетом Міністрів України на засіданні 15 серпня 2012 року¹³¹, але станом на початок 2013 року проект не було зареєстровано у Верховній Раді України.

481. У згаданому рішенні 2011 року Нарада Сторін Конвенції винесла попередження Україні, але також ухвалила, що попередження буде скасовано 1 червня 2012 року, якщо Україна повною мірою реалізує заходи, передбачені рішенням Наради Сторін, повідомить секретаріат про цей факт і представить відповідні підтвердження до 1 квітня 2011 року. Крім цього, Нарада Сторін застерегла Україну, що у разі незабезпечення повного виконання рішення, винесеного у 2005 році, і, відповідно, рекомендацій Комітету із дотримання, у 2014 році Нарада Сторін розгляне питання про призупинення для України спеціальних прав і привілеїв, наданих відповідно до Конвенції. Слід зауважити, що Україна є серед трьох країн – постійних порушниць Конвенції (разом з

¹³⁰ <http://www.menr.gov.ua/content/article/8777>

¹³¹ http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245494551&cat_id=244274160

Казахстаном і Туркменістаном), але лише щодо України розглядається застосування таких жорстких санкцій.

482. У 2012 році Україна мала шанс, але не змогла зняти попередження Наради Сторін Оргуської конвенції, яке було винесене Україні у 2011 році.

Україна до встановленого терміну не надала Комітету з дотримання Оргуської конвенції достатніх доказів реалізації рішень Сторін Конвенції, в тому числі щодо прийняття Закону України «Про оцінку впливу на навколишнє середовище».

25–29 червня 2012 року в Женеві (Швейцарія) відбулося засідання Комітету з дотримання Оргуської конвенції. Головним питанням для України був розгляд ситуації щодо виконання Україною зобов'язань за Оргуською конвенцією та можливості зняття попередження. Було прийнято рішення Комітету з питань дотримання щодо залишення для України попередження в силі та повідомлення Президента України листом від Виконавчого секретаря ЄЕК ООН. У результаті 14 серпня 2012 року Свен Алкалай, Виконавчий секретар ЄЕК ООН, заступник Генерального секретаря ООН надіслав листа В. Януковичу щодо попередження, яке оголошене Україні у зв'язку із порушенням Оргуської конвенції.

У зв'язку з цим листом Президент України дав доручення Кабінету Міністрів України терміново розробити та погодити проекти необхідних нормативно-правових актів, проте такі проекти не оприлюднювались. Через необхідність доопрацювання проект Закону України «Про оцінку впливу на навколишнє середовище» був відкликаний Мінприроди з парламенту в грудні 2012 року.

483. Також Україна під час 15-ї зустрічі Робочої групи Оргуської конвенції (3–5 вересня 2012 р., м. Женева) відмовилася підтверджувати свою заявку на проведення наступної Наради сторін Оргуської конвенції в Україні. Зрештою, така позиція є виправданою. З огляду на відсутність в Україні політичної волі, небажання виконувати міжнародні зобов'язання за Оргуською Конвенцією, Україні скоріш за все було б відмовлено у такому привілеї.

Водночас, Глоб Європа¹³² та Європейський ЕКОФорум зробили заяву щодо переслідування екологічних активістів у Білорусі та Україні, зокрема щодо необхідності проведення об'єктивного розслідування обставин загибелі В. Гончаренка. Українська офіційна делегація у відповідь зробила заяву, що міністром екології та природних ресурсів створена комісія з розслідування фактів, оголошених В. Гончаренком незадовго до загибелі, а також офіційно пообіцяла завершити розслідування до 10 вересня 2012 року та оприлюднити його результати.

Громадські організації звернулися до Бюро Оргуської конвенції зі скаргою на бездіяльність Мінприроди у розслідуванні фактів, оприлюднення яких, на їх думку, й стало причиною загибелі екологічного активіста В. Гончаренка та проханням взяти на контроль хід розслідування справи та виконання зобов'язань, які прозвучали з боку української офіційної делегації на останньому засіданні робочої групи Оргуської конвенції.

⁹ Глобальна організація законодавців (GLOBE) підтримує національних парламентарів у розробленні та узгодженні спільних законодавчих відповідей на основні проблеми, пов'язані зі збалансованим розвитком (<http://www.globeinternational.org/index.php/about-globe>)

484. У січні 2012 року була створена Координаційна Рада з питань розвитку громадянського суспільства при Президенті України¹³³, до складу якої входять представники законодавчої та виконавчої влади, наукових, підприємницьких і громадських організацій.

Питання проведення оцінки стану імплементації вимог Оргуської конвенції увійшло до Плану першочергових заходів щодо реалізації Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні¹³⁴. Зокрема, робоча група Координаційної ради з питань інформаційної політики, відкритості органів державної влади та залучення громадськості до формування політики виносила на розгляд це питання (із заслуховуванням звіту представника Мінприроди, відповідального за Оргуську конвенцію). Оскільки за 2012 рік вагомих результатів досягти не вдалося, питання залишається на контролі і надалі¹³⁵.

485. Моніторингова група проекту «Оцінка екологічної складової двостороннього співробітництва між Україною та ЄС», до складу якої входять представники багатьох громадських екологічних організацій (Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля», ВЕГО «Мама-86», МБО «Інформаційний центр «Зелене досьє», МБО «Екологія-Право-Людина», Експертно-дорадчий центр «Правова аналітика», КРА «Екологія і мир», МГО «Еко клуб» та інші) вважає, що з моменту ратифікації Оргуської конвенції Україна станом на кінець грудня 2012 року так і не привела своє законодавство і практику його застосування у відповідність до вимог конвенції. Тому передбачені Оргуською конвенцією права в Україні в більшій мірі мають декларативний характер.

486. Активне поширення екологічної інформації органами влади надалі залишається проблематичним.

Починаючи з червня 2011 року в Україні відсутня процедура оцінки впливу запланованих промислових проектів на довкілля, відповідно відсутня і будь-яка участь громадськості у цьому процесі.

Що стосується третьої складової (доступу до правосуддя), то Мінприроди хоча і призначене відповідальним за впровадження Оргуської конвенції, не наділене необхідними повноваженнями і не має спеціалістів для забезпечення належного впровадження цієї складової конвенції, яка виходить далеко за межі виключно екологічного законодавства. Забезпечення виконання зобов'язань за цією складовою конвенції не покладено на жоден інший центральний орган виконавчої влади, і відповідно не здійснюється.

Мінприроди спромоглося розробити окремі проекти нормативно-правових актів, спрямовані на реалізацію Оргуської конвенції, лише за технічної підтримки експертів ЄС.

¹³³ Питання сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Указ Президента України від 25 січня 2012 року № 32/2012 – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/32/2012>

¹³⁴ Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації: Указ Президента від 24.03.2012 № 212/2012 – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/212/2012>

¹³⁵ <http://civil-rada.in.ua>; Оцінка екологічної складової двостороннього співробітництва між Україною та ЄС: Моніторинг зобов'язань в рамках Порядку денного асоціації та виконання Дорожніх карт Східного партнерства за 2012 рік (Проект від 28.02.2013) – Режим доступу: http://www.rac.org.ua/fileadmin/user_upload/documents/enp/PDA_Roadmap_monitoringdraft.doc

Слабке з політичної точки зору Мінприроди не здатне просувати необхідні для впровадження Оргуської конвенції законодавчі ініціативи¹³⁶.

Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті (Конвенція Еспо)

487. Порушення Україною вимог Конвенції Еспо стали, вочевидь, головним екологічним провалом уряду у 2011–2012 роках.

Із прийняттям Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» було скасовано державну екологічну експертизу. На папері екологічна експертиза існує, навіть відповідний закон далі залишається чинним, але на практиці вона скасована. Екологічна експертиза, що включає оцінку впливу на довкілля, є головним інструментом попередження завдання шкоди довкіллю та здоров'ю людей, оскільки вона має проводитися до надання дозволу на спорудження об'єкта. Жодна цивілізована країна світу ще не відмовилася від оцінки впливу на довкілля небезпечної (промислової) діяльності, яка у розвинених країнах запроваджена ще у 1960–70-х роках.

Пояснити такі зміни у національному законодавстві на фоні систематичного невиконання міжнародних процедур було неможливо. Тому відповідні органи Конвенції Еспо прийняли доволі жорсткі рішення щодо України, яку визнали порушником Конвенції.

488. виправити складну ситуацію з імплементацією Конвенції Еспо можна було тільки вжиттям конкретних і практичних заходів, а саме розробленням і прийняттям відповідних законопроектів у сфері оцінки впливу на довкілля. Відомо, що законодавство з оцінки впливу на довкілля є одним з базових інститутів екологічного права ЄС. Саме у цьому контексті в Україні було розроблено кілька законопроектів у сфері оцінки впливу на довкілля, зокрема і за технічної підтримки ЄС. Разом з тим, комплексний закон про оцінку впливу на навколишнє середовище так і не був прийнятий.

489. У 2012 році було розроблено:

- проект Закону України «Про оцінку впливу на навколишнє середовище»¹³⁷ (оприлюднений Мінприроди 12 квітня 2012 року проект Закону було розроблено в ініціативному порядку з метою створення законодавчої бази щодо забезпечення дотримання Конвенції Еспо, Оргуської Конвенції та Протоколу про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства (Протокол ратифіковано Законом України від 15 грудня 2010 р. № 2787-VI), в якому визначено, що для відповідності розділу II Договору про заснування Енергетичного Співтовариства й пов'язаним з ним додаткам, Директиву 85/337/ЕЕС про оцінку впливу на навколишнє середовище Україні слід імплементувати до 1 січня 2013 р.);

- проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо реалізації положень Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті» (внесений народним депутатом А.

¹³⁶ Оцінка екологічної складової двостороннього співробітництва між Україною та ЄС: Моніторинг зобов'язань в рамках Порядку денного асоціації та виконання Дорожніх карт Східного партнерства за 2012 рік (Проект від 28.02.2013) - Режим доступу:

http://www.rac.org.ua/fileadmin/user_upload/documents/enp/PDA_Roadmap_monitoringdraft.doc

¹³⁷ www.menr.gov.ua/media/files/Zakon_POV.doc

Семиногою та зареєстрований у Верховній Раді України за № 10651 від 21.06.2012 р., проект відкликано 12 грудня 2012 року)¹³⁸.

490. У листопаді 2012 року Президент України листом від 15.11.2012 р. доручив Кабінету Міністрів України забезпечити виконання міжнародних зобов'язань України у частині створення процедури оцінки впливу на навколишнє середовище та визначив невідкладні завдання, зокрема розробку проекту Закону України¹³⁹.

20 листопада 2012 року були внесені зміни до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності»¹⁴⁰, які заклали законодавчі основи нової системи оцінки впливу на довкілля в Україні. Вперше законом України впроваджено вимогу щодо оцінки впливу на довкілля у транскордонному контексті. Це значно покращує стан імплементації вимог Конвенції Еспо. Водночас процедура оцінки залишається нерегульованою.¹⁴¹

491. У 2012 році Україною здійснювались окремі заходи з питань ратифікації **Протоколу про стратегічну екологічну оцінку** до Конвенції Еспо:

- розроблені проекти Законів України «Про ратифікацію Протоколу про стратегічну екологічну оцінку до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку із ратифікацією Протоколу про стратегічну екологічну оцінку до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті», розроблення та супровід у Кабінеті Міністрів України та Верховній Раді України яких передбачався «Планом заходів щодо виконання у 2012 році Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», затвердженим Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 березня 2012 року № 156-р¹⁴² та Річний план заходів з виконання покладених на Мінприроди завдань на 2012 рік¹⁴³.

492. Зокрема другим законопроектом пропонується введення в чинне законодавство стратегічної екологічної оцінки щодо проектів планів та програм розвитку галузей і територій, державних цільових програм, реалізація яких пов'язана з використанням природних ресурсів та потенційно може вплинути на стан навколишнього середовища.

¹³⁸ http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=43793

¹³⁹ Звіт Української Сторони щодо питань, порушених у пункті 24 рішення V/4, прийнятого на П'ятій Нараді Сторін Конвенції Еспо, 20–23 червня 2011 року в м. Женева, Швейцарія – Режим доступу: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/eia/documents/ImplementationCommittee/eia.ic.s/eia.ic.s.1/Report_by_Ukraine_31.12.2012_UKR.pdf

¹⁴⁰ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 20.11.2012 № 5496-VI – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5496-17>

¹⁴¹ Андрусевич А. Оцінка впливу на довкілля: крига скресла // Екологічна політика та право: Інформаційно-аналітичний огляд тижня 1 - 13 січня 2013 р. (Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля») – Режим доступу:

http://www.rac.org.ua/fileadmin/user_upload/documents/weekly_reviews/2013/2013_Jan_1_13.pdf

¹⁴² Про затвердження Плану заходів щодо виконання у 2012 році Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 березня 2012 року № 156-р – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/156-2012-%D1%80>

¹⁴³ <http://www.menr.gov.ua/content/article/10029>

Зазначені законопроекти знаходяться на розгляді зацікавлених центральних органів виконавчої влади.

493. Стан виконання Україною рішень Наради Сторін (про що Україна показала проміжний звіт) та справа щодо продовження строків експлуатації блоків Рівненської АЕС розглядалися під час Першої зустріч Робочої групи сторін конвенції Еспо та Протоколу із стратегічної екологічної оцінки (24–26 квітня 2012 року, м. Женева, Швейцарія).

Комітет дійшов висновку, що Україна не застосовувала положень Конвенції Еспо, приймаючи рішення щодо 1-го та 2-го реакторів Рівненської АЕС, а також висновку про те, що таке рішення цілком може підпадати під сферу дії Конвенції.

Крім того, рішення Верховної Ради України щодо будівництва 3-го та 4-го блоків ХАЕС викликало обурення багатьох країн. Білоруська громадськість подала скаргу в Комітет з питань імплементації Конвенції Еспо, сподіваючись примусити Україну провести консультації щодо цього питання. Нагадаємо, що у 2011 році Україна повідомила низку держав про свої наміри прийняти рішення щодо ХАЕС-3,4. У відповідь усі держави виявили бажання взяти участь у відповідних консультаціях.

494. Актуальною у 2012 році була субрегіональна та двостороння співпраця, що відбувалася в рамках Конвенції Еспо. Зокрема, Україна та Білорусь домовилися проводити спільний моніторинг наслідків видобування на Хотиславському крейдовому родовищі (Білорусь), який був об'єктом гострої критики з боку України (є побоювання, що видобуток крейди може мати руйнівний вплив на гідрорежим Шацьких озер).

495. Отже, незважаючи на те, що Україна багато років є стороною Конвенції Еспо, вона так і не імплементувала її положень. Сучасний стан законодавства та практики застосування не відповідають цілям та положенням Конвенції. Найгострішим є питання відсутності дієвого механізму оцінки впливу на довкілля в Україні.

496. В останні роки спостерігається помітний регрес у стані імплементації Конвенції Еспо в Україні. Це пов'язано, передусім, зі зростанням ролі будівельно-промислового лобі, якому вдалося затвердити новий дозвільний порядок на будівництво небезпечних об'єктів і практично скасувати інститут екологічної експертизи.

Низка центральних органів виконавчої влади відверто ігнорують необхідність дотримання міжнародно-правових зобов'язань України за Конвенцією Еспо, погоджують проекти без проведення відповідних процедур, створюють перешкоди у розробці та прийнятті нормативно-правових актів.

497. Наразі є усі підстави вважати, що законодавство України та практика застосування положень Конвенції Еспо свідчать про їх недотримання з боку України. Щодо України було розпочато найбільшу кількість проваджень та розслідувань з боку Комітету з питань імплементації Конвенції Еспо: двічі за зверненням Румунії (рішення прийнято, недотримання визнано), тричі – за

скаргами НУО. Два розслідування ще тривають: щодо будівництва ХАСЕ-3,4 та щодо продовження строків експлуатації РАЕС-1¹⁴⁴.

498. Аналогічна ситуація може скластися з видобутком сланцевого газу на Олеській площі, який може мати транскордонний вплив, а тому вимагати проведення міжнародних консультацій, наприклад з Німеччиною та Польщею.

Необхідно також враховувати, що Міжнародний союз охорони природи (IUCN) закликав держави повністю заборонити гідравлічні розриви під час видобування нетрадиційного (сланцевого) газу поруч з водозаборами, в районах з браком питної води, природоохоронними територіями, сейсмонезбезпечними районами (рішення було прийнято на конгресі МСОП 6-15 вересня 2012 року).

Київський протокол

499. За результатами розгляду Національного кадастру за 1990–2008 роки, поданого у 2010 році, що здійснювалась міжнародною експертною групою, Секретаріат РКЗК ООН у своєму звіті висловив низку принципових зауважень до України щодо підготовки зазначеного документу. Зокрема, це стосувалося відсутності енергетичного балансу країни та даних про викиди цілої низки секторів промисловості, проблем з обліком викидів парникових газів у сільському та лісовому господарствах. Загальні зауваження стосувалися прозорості, точності та повноти даних, їх взаємної відповідності. На основі зазначеного був зроблений загальний висновок про недостатню здатність національної системи оцінки викидів парникових газів забезпечити якісну підготовку Національного кадастру за 1990–2008 роки. Як результат, **з 12 жовтня 2011 року участь України в міжнародній торгівлі викидами була тимчасово призупинена через порушення правил звітності відповідно до Київського протоколу.**

500. Виправлення недоліків і підготовка на більш якісному рівні Національного кадастру за 1990–2009 роки, якому в жовтні 2011 року міжнародні експерти дали позитивну оцінку і який пройшов розгляд без зауважень, дозволило Україні вже в січні 2012 року після оприлюднення звіту Секретаріату РКЗК ООН подати заявку на відновлення статусу відповідності вимогам Київського протоколу.

Таким чином Україна відновила статус відповідності Київському протоколу. 9 березня 2012 року у м. Бонн на 19-ому засіданні Спеціального Підрозділу Секретаріату ООН із забезпечення дотримання Київського протоколу Україна **отримала позитивне рішення у питанні відновлення повноправної участі у механізмах Київського протоколу** та відновлення статусу відповідності України вимогам Київського протоколу.

501. Для поліпшення організації збору, опрацювання статистичної інформації щодо належного функціонування національної системи обліку антропогенних викидів і поглинання парникових газів, була підготовлена нова

¹⁴⁴ Оцінка екологічної складової двостороннього співробітництва між Україною та ЄС: Моніторинг зобов'язань в рамках Порядку денного асоціації та виконання Дорожніх карт Східного партнерства за 2012 рік (Проект від 28.02.2013) - Режим доступу: http://www.rac.org.ua/fileadmin/user_upload/documents/enp/PDA_Roadmap_monitoringdraft.doc

Угода про обмін інформацією між Держекоінвестагентством та Державною службою статистики, яка набула чинності 29 жовтня 2012 року.¹⁴⁵

502. У 2012 році не було ухвалено Національний та регіональні плани заходів адаптації до зміни клімату на державному рівні. Проект Національного плану заходів адаптації, розроблений та оприлюднений для громадського обговорення у 2011 році, не був погоджений деякими центральними органами виконавчої влади.

З огляду на зазначене, Міжвідомча комісія (далі – МВК) із забезпечення виконання Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (далі – РКЗК) на своєму засіданні, що відбулося 11 квітня 2012 року, вирішила доручити Держекоінвестагентству:

- затвердити на відомчому рівні План першочергових заходів з адаптації до зміни клімату на 2012 рік (що зроблено відповідним наказом № 139 від 12 липня 2012 р.);
- разом із заінтересованими центральними органами виконавчої влади продовжити формування Національного плану адаптації до зміни клімату;
- створити при МВК Міжвідомчу робочу групу з питань адаптації до зміни клімату¹⁴⁶.

Україна має активізувати роботу в сфері адаптації, пом'якшення, встановлення дозвільної процедури на викиди парникових газів, лімітів викидів парникових газів у відповідних секторах економіки та для конкретних джерел, а також прийняття нормативно-правової бази з цих питань.

503. Нормативна база України у сфері зміни клімату та реалізації вимог Рамкової конвенції є недостатньою та представлена лише підзаконними нормативно-правовими актами, які в основному регулюють вузьке коло питань – реалізація проектів спільного впровадження, розгляд, схвалення та реалізація проектів цільових екологічних (зелених) інвестицій, підготовка національного кадастру. Крім того, реальними були факти зловживання стосовно нецільового витрачання коштів, отриманих у рамках схеми продажу квот.

504. У 2012 році не відбулося значного покращення у дотриманні вимог РКЗК. Недостатня кліматоохоронна політика, в тому числі, неналагоджена співпраця державних органів з питань обмеження, зниження, припинення антропогенних викидів парникових газів у всіх необхідних секторах (енергетика, транспорт, промисловість, сільське господарство, поводження з відходами тощо), які формують найбільше викидів. Діяльність відповідних державних органів також повинна враховувати вимоги Рамкової конвенції щодо раціонального використання поглиначів і накопичувачів парникових газів, включаючи біомасу, ліси та інші наземні, прибережні та морські екосистеми.

Діяльність спеціально уповноважених органів у співпраці з громадськістю потребує кращого та має бути більше відкритою через оприлюднення відповідної інформації на веб-сайтах, ефективного залучення до коментування

¹⁴⁵ Звіт про діяльність Державного агентства екологічних інвестицій України у 2012 році – Режим доступу: <http://www.seia.gov.ua/seia/control/main/uk/publish/article/634029>.

¹⁴⁶ Звіт про діяльність Державного агентства екологічних інвестицій України у 2012 році – Режим доступу: <http://www.seia.gov.ua/seia/control/main/uk/publish/article/634029>

законодавства та максимального врахування наданих пропозицій, зауважень; проведення освітніх та просвітніх заходів¹⁴⁷.

505. Центральною подією 2012 року стала участь офіційної делегації України у 18-й Конференції Сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та 8-й Зустрічі Сторін Кіотського Протоколу у м. Доха, Держава Катар, 26 листопада – 7 грудня 2012 року.

Під час Конференції країни-учасники Кіотського протоколу домовилися про другий період його дії до 2020 року. Україна знаходиться в переліку країн, які взяли на себе зобов'язання зі скорочення викидів та отримали можливість використовувати гнучкі механізми Кіотського протоколу. Щоб поправка вступила в дію, Україна має її ратифікувати.

Позицію української делегації щодо переносу зобов'язань (невикористаної квоти) на наступний період зобов'язань (2013–2020) було проігноровано. ЄС, Японія та інші покупці квот відмовилися купувати гаряче повітря з попереднього періоду. Тому Україна зможе торгувати лише квотами, утвореними в результаті здійснення проєктів, що дійсно скоротять викиди парникових газів.

506. Цільовим показником України з кількісного обмеження та скорочення викидів парникових газів до 2020 року було проголошено 76 %, а кількісною метою зі скорочення викидів залишається 20 % (від рівня базового року). Запропонована ціль України передбачає можливість зростання викидів удвічі від поточного рівня.

507. Поточних зобов'язань Кіотського протоколу зі скорочення викидів недостатньо, щоб запобігти незворотному потеплінню на 2 градуси. Викиди країн, що братимуть участь у другому періоді, не перевищують навіть 15 % глобальних викидів. Уже у 2014 році країни, в тому числі Україна, змушені будуть збільшити амбітність своїх зобов'язань, аби досягти глобального зменшення викидів на 40 % від 1990 року, що необхідно для уникнення незворотних наслідків, про які йдеться у висновках Міжнародної групи експертів з питань зміни клімату¹⁴⁸.

508. Громадські організації, зокрема Робоча Група неурядових екологічних організацій України року з питань зміни клімату (РГ НУО ПЗК), неодноразово заявляли про незадовільну міжнародну політику України з питань зміни клімату. Вони закликали затвердити та формально подати до Секретаріату Конвенції амбіційні, кількісно визначені цілі з обмеження та скорочення викидів парникових газів з урахуванням позиції РГ НУО ПЗК – стабілізації викидів на рівні 2008 року, що відповідає 420,6 млн т CO₂-екв. та аналізу групи Малих острівних країн (у середньому на рівні 427,6 млн т викидів CO₂-екв. щороку в період дії зобов'язань).

¹⁴⁷ Оцінка екологічної складової двостороннього співробітництва між Україною та ЄС: Моніторинг зобов'язань в рамках Порядку денного асоціації та виконання Дорожніх карт Східного партнерства за 2012 рік (Проект від 28.02.2013) – Режим доступу:

http://www.rac.org.ua/fileadmin/user_upload/documents/enp/PDA_Roadmap_monitoringdraft.doc

¹⁴⁸ Результати 18-ої Конференції Сторін Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату та аналіз наслідків для України: - Режим доступу: http://climategroup.org.ua/wp-content/uploads/2012/11/NECU.ResultsCOP18.ukr_.pdf

Запропоновані пропозиції можуть, на думку РГ НУО ПЗК, мати позитивний вплив на економіку та статус України на міжнародній арені, тому що сприятимуть розвитку державних заходів, спрямованих на зменшення використання палива у середньостроковій та довгостроковій перспективі через економічно рентабельні заходи з енергозбереження та використання відновлювальних джерел енергії. Крім того вони зупинять негативний вплив українського надлишку квот на викиди обсягом 2,3 млрд одиниць на тенденції вуглецевого ринку¹⁴⁹.

Стокгольмська конвенція про стійкі органічні забруднювачі (СОЗ)

509. Стокгольмська конвенція була ратифікована Україною 18 квітня 2007 року. На відміну від інших міжнародних угод, Стокгольмська конвенція є документом прямої дії, тобто вона не повинна регламентуватися національним законодавством.

510. Лише 25 липня 2012 року Кабінет Міністрів України розпорядженням № 589 затвердив «План заходів з виконання Стокгольмської конвенції про стійкі органічні забруднювачі», яким передбачені заходи на період з 2012 по 2028 років. План є головним інструментом реалізації цієї конвенції на усіх рівнях, має чітке визначення відповідальних виконавців як на загальнонаціональному, так і на місцевому рівні.

Цей план передбачає прогнозне фінансування заходів з державного бюджету, Державного та місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища, за рахунок міжнародної допомоги та інших джерел (у період 2012–2016 рр. кошти визначаються щорічно, а у період 2017–2028 рр. – загалом)¹⁵⁰.

Прийняття Плану надасть Україні доступу до значних фінансових ресурсів Глобального екологічного фонду та інших міжнародних інституцій для вирішення проблеми стійких органічних забруднювачів, які можна отримати для здійснення заходів з реалізації Стокгольмської конвенції. Підставою для такої фінансової допомоги має стати план заходів. Україна підготувала перший варіант Плану ще у 2006 р., але його прийняття відбулося лише через 6 років. Через це Україна 3 роки поспіль втрачає можливості використання фінансової та технічної допомоги від міжнародних інституцій для вирішення проблеми СОЗ в країні.

Рамкова конвенція про охорону довкілля та сталий розвиток Карпат (Карпатська конвенція)

511. Впровадження Карпатської конвенції відбувається двома шляхами: через розробку та ухвалення протоколів до статей або через спільні проекти. Україна бере активну участь у роботі з впровадження Конвенції, є ініціатором розробки першого з протоколів – про збереження та стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття.

¹⁴⁹ Щодо незадовільної міжнародної політики України з питань зміни клімату: Звернення від Робочої Групи неурядових екологічних організацій України року з питань зміни клімату 1 жовтня 2012 – Режим доступу: <http://climategroup.org.ua/wp-content/plugins/download-monitor/download.php?id=51>

¹⁵⁰ Про затвердження плану заходів з виконання Стокгольмської конвенції про стійкі органічні забруднювачі: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 липня 2012 року № 589 – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/589-2012-%D1%80>

512. **Протокол про стале управління лісами** підписано у травні 2011 року головою Держлісагентства України під час Третьої наради Конференції Сторін Карпатської конвенції (м. Братислава, Словацька Республіка). Ратифікація Протоколу здійснена Законом України від 16 жовтня 2012 року № 5432-VI.¹⁵¹

513. Що стосується **Протоколу про туризм** до Карпатської конвенції, який Сторони підписували під час наради у Братиславі у 2011 році, то через непринципові неузгодженості між державними відомствами офіційні представники України його не підписали в травні 2011 року. Вони не змогли впоратися з формальностями і в 2012 році. Таким чином, не підписавши вчасно протокол, Україна має розпочати нову процедуру – приєднання до протоколу.

Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів (Рамсарська конвенція)

514. Вагомим внеском України у 2012 році до розвитку мережі водно-болотних угідь міжнародного значення, що створюється на виконання вимог Рамсарської конвенції, стало включення до Списку водно-болотних угідь міжнародного значення 6-и водно-болотних угідь, а саме: «Черемське болото» у Волинській області, «Верхів'я річки Уж» та «Водосховище Форнош» у Закарпатській області, «Біле озеро та болото Коза-Березина», «Болотний масив Сира Погоня» та «Болотний масив Сомине» у Рівненській області загальною площею 33054,2 га¹⁵².

515. До 11-го засідання Конференції Договірних сторін (м. Бухарест, Румунія, 6-13 липня 2012 року) Мінприроди у співпраці з Чорноморською програмою Ветландс Інтернешнл підготувало Національну доповідь України про виконання Рамсарської Конвенції¹⁵³, яка була подана до Секретаріату Конвенції.

За результатами роботи Конференції було дано позитивну оцінку діяльності України щодо виконання вимог Рамсарської конвенції, закрито всі справи щодо порушень на територіях водно-болотних угідь міжнародного значення «Дельта річки Дніпро», «Північної частини Дністровського лиману», «Тендрівської затоки», «Ягорлицької затоки», «Озера Сасик», що були відкриті Секретаріатом Рамсарської Конвенції стосовно цих об'єктів на вимогу громадських організацій, а також справи щодо «Кілійського гирла», яка була відкрита з 2004 року з ініціативи Румунської сторони у зв'язку з відновленням Україною судноплавства в українській частині дельти Дунаю.

¹⁵¹ Про ратифікацію Протоколу про стале управління лісами до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат: Закон України від 16 жовтня 2012 року № 5432-VI. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5432-17> ; http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_532

¹⁵² Про погодження надання водно-болотним угіддям статусу водно-болотних угідь міжнародного значення: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2012 року № 818-р – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/818-2012-%D1%80>

¹⁵³ http://www.menr.gov.ua/media/files/Articles/NacDop_pro_vikonannya_Ramsarskoi_konvencii_2011_01122012.doc

Конвенція зі збереження міграційних видів диких тварин (Боннська конвенція)

516. З питань реалізації положень Боннської конвенції в Україні були прийняті такі нормативно-правові акти:

- Закон України від 16 жовтня 2012 року № 5433-VI «Про прийняття Поправок до Угоди про збереження китоподібних Чорного моря, Середземного моря та прилеглої акваторії Атлантичного океану»¹⁵⁴;

- Постанова Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2012 року № 1030 «Про розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання)»¹⁵⁵.

517. Дотримання вимог Боннської конвенції забезпечено практично лише на заповідних територіях (перш за все, в природних заповідниках, біосферних заповідниках, національних природних парках). На інших територіях види, що повинні охоронитися згідно з вимогами Боннської конвенції, відчувають постійний антропогенний тиск. Прикладами є:

- загибель десятків дельфінів-азовки в зябрових сітках весною 2011 та 2012 років вздовж узбережжя Криму;
- вилов хижих птахів для комерційних цілей;
- рибне браконьєрство: популяції осетрових в Азовському морі критично підірвані, така ж тенденція сьогодні в Чорному морі;
- турбування кажанів в печерах туристами.

518. Головним недоліком у виконанні вимог Боннської конвенції є відсутність програм або планів дій, які є основними інструментами імплементації вимог та які повинні формувати систему взаємопов'язаних практичних заходів та бути основою об'єднання зусиль різних організацій та відомств. Відсутність програмних документів створює «провал» між прийнятими нормативно-правовими документами та їх практичним застосуванням – безпосередньо збереженням і охороною мігруючих видів. Наслідками є низький рівень фінансування (для чого потрібні узгоджені та затвердженні програмні документи) та обмежені практичні дії. Сьогодні відсутні якісь системні плани практичних заходів щодо зменшення браконьєрства та відновлення популяцій осетрових риб, щодо регулювання рибальства с ціллю зменшення загибелі дельфінів у риболовних сітках¹⁵⁶.

¹⁵⁴ Про прийняття Поправок до Угоди про збереження китоподібних Чорного моря, Середземного моря та прилеглої акваторії Атлантичного океану: Закон України від 16 жовтня 2012 року № 5433-VI - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5433-17>

¹⁵⁵ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1030-2012-%D0%BF>

¹⁵⁶ Оцінка екологічної складової двостороннього співробітництва між Україною та ЄС: Моніторинг зобов'язань в рамках Порядку денного асоціації та виконання Дорожніх карт Східного партнерства за 2012 рік (Проект від 28.02.2013) – Режим доступу: http://www.rac.org.ua/fileadmin/user_upload/documents/enp/PDA_Roadmap_monitoringdraft.doc

Конвенція щодо співробітництва з охорони та сталого використання ріки Дунай

519. У 2011 році Україна головує у Міжнародній комісії із захисту ріки Дунай (МКЗД) (головування в МКЗД здійснюється Договірними сторонами по черзі протягом одного року; головує делегація призначає одного із своїх членів Головою МКЗД).

Одним з пріоритетів діяльності МКЗД є впровадження Водної Рамкової Директиви ЄС, оскільки МКЗД визначено координаційним органом у цьому процесі. Місія МКЗД полягає у виробленні рекомендацій щодо покращення якості води, розробки механізмів контролю аварійних забруднень та попередження паводків, погодження стандартів скидів забруднюючих речовин відповідно до законодавства ЄС. Головним видом діяльності МКЗД є підготовка Плану управління річковим басейном Дунаю, який був формально схвалений 10 грудня 2009 року. Політичне схвалення Плану відбулося на зустрічі Міністрів довкілля країн МКЗД 16 лютого 2010 року.

520. 11 квітня 2011 року в Ужгороді під час конференції міністрів охорони навколишнього середовища п'яти країн Тисайського басейну (Румунії, Сербії, Словаччини, Угорщини та України) був схвалений «План інтегрованого управління басейном річки Тиса». Цей план, який готувався протягом шести років експертами країн басейну під егідою МКЗД, має на меті сприяти реалізації принципів Водної Рамкової Директиви ЄС у басейні річки Тиса.

521. Головними проблемами, з якими зіткнулася Україна в процесі імплементації положень Конвенції, є такі:

- відсутність необхідних даних та досвіду реалізації деяких положень Водної Рамкової Директиви у частині технічного та методологічного забезпечення;
- відсутність єдиного органу державної влади, компетентного саме в питаннях впровадження Водної Рамкової Директиви;
- слабка координація дій між різними зацікавленими державними органами, що відповідають за проведення водної політики;
- недостатній рівень узгодження підходів та дій із сусідніми державами, низький рівень залучення громадських організацій.

Картахенський протокол про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття

522. Україна є стороною Картахенського протоколу (Закон України № 152-IV від 12.09.2002). Попри активну участь української громадськості та офіційних представників України на етапі створення та прийняття Картахенського протоколу (наприклад, УЕА «Зелений світ» проводить кампанію з біобезпеки, починаючи з 1998 року), зараз дотримання угоди носить суто формальний характер, а в деяких моментах суперечить нормам протоколу.

523. Національне законодавство у сфері біобезпеки не завжди відповідає засадам протоколу і в цілому створено таким чином, щоб підтримувати плутанину з генетично модифікованими організмами в Україні.

Так, Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження Порядку державної реєстрації генетично модифікованих організмів джерел харчових продуктів, а також харчових продуктів, косметичних та лікарських засобів, які містять такі організми або отримані з їх використанням» (№ 114 від 18.02.09) є дуже слабким регуляторним документом.

Ця Постанова суперечить статті 50 Конституції України, згідно з якою «кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена». Зокрема, запропонована державна реєстрація не вимагає від заявника надання інформації, без якої широке використання ГМО ніяким чином не може вважатися безпечним, а саме:

- про оцінку впливу і ризиків для здоров'я людей і/або довкілля, викликаних внесенням в навколишнє середовище генетично модифікованих організмів або комбінацій таких організмів;
- про методи та планування моніторингу ГМО;
- про заходи по ліквідації надзвичайних ситуацій пов'язаних з виникненням можливих загроз, спровокованих ГМО.

Процедура, запропонована у постанові, не передбачає участі громадськості у прийнятті рішення відносно реєстрації ГМО і навіть інформування її про надходження заяви. Натомість стаття 7 постанови стверджує: «Інформація, яка міститься в документах, що подаються для державної реєстрації продукції, є конфіденційною і не може бути розголошена чи використана в інтересах третьої сторони без згоди заявника».

Відсутність консультацій з громадськістю означає відсутність бажання з боку держави забезпечити громадський контроль за біобезпекою. Це також є порушенням Оргуської Конвенції.

524. Міністерство охорони здоров'я України створило «Реєстр генетично модифікованих організмів джерел харчових продуктів, а також харчових продуктів, косметичних та лікарських засобів, які містять такі організми або отримані з їх використанням» (наказ МОЗ від 02.07.2009 р. № 475). Утім, інформація про наповнення цього реєстру відсутня на офіційному сайті МОЗ (<http://www.moz.gov.ua/ua/portal/gmo.html>).

525. За даними контролюючих органів, деяка харчова продукція, присутня на українському ринку, містить ГМО або їх похідні.

Зокрема, Дніпропетровський регіональний державний науково-технічний центр стандартизації, метрології та сертифікації надав інформацію за результатами досліджень лабораторії контролю генетично модифікованих організмів за період з 09.10.2009 р. по 31.03.2010 р. **Було перевірено 773 зразка, з яких 26 зразків містили ГМО. У 14 зразках вміст ГМО був менше або дорівнював 0,9%, а у двох зразках вміст ГМО перевищував 0,9%.**

Таким чином, ГМО фактично є на ринку України. Але державні органи не намагаються їх ідентифікувати та притягти винних до відповідальності, що створює небезпеку для громадян як України, так і інших країн.

526. Одними з найбільш проблемних конвенцій для виконання Україною є Бернська Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі та Конвенція про біологічне різноманіття. Це

пов'язано не лише зі складністю контролю за їх виконанням, а й з рішеннями, які прямо суперечать положенням конвенцій.

Найяскравішим прикладом цього є державна програма «Ліси України» на 2010–2015 роки, основою якої є Наказ Державного комітету лісового господарства України від 29.12.08 р. № 371 «Про затвердження показників регіональних нормативів оптимальної лісистості території України». Варто зазначити, що показники регіональних нормативів оптимальної лісистості розроблялись ще в 60-ті роки минулого століття і не відповідають ані зазначеним конвенціям, ані здоровому екологічному глузду. В результаті цих рішень відсоток лісів у степових регіонах має стати вищим за відсоток наявних природних степових екосистем. Отже, степові природні екосистеми знищуються лісовими господарствами, на яких всупереч природним екологічним законам та природно-кліматичному зонуванню створюються протиприродні штучні лісові насадження, в тому числі із використанням інтродукованих видів дерев, які не відповідають рослинному покриву місцевої екосистеми та знищують її біорізноманіття.

Однією з причин цього явища є застарілий світогляд та нерозуміння сучасних принципів природоохоронної діяльності. Це явище має місце не лише серед державних управлінців, а й, що найжахливіше, серед деяких науковців, які до сих пір сповідують антиекологічну ідеологію підкорення природи замість сучасної тенденції «невтручання та неприпустимість домінування над природою».

6.3. Регіональне та транскордонне співробітництво

527. Міжнародна регіональна екологічна політика охоплює інтереси країн одного континенту, які об'єднані природно-географічним середовищем, іноді одним морем (Чорне, Середземне, Балтійське) або річкою (Дніпро, Дунай, Рейн). Найтісніші контакти мають країни, у яких є спільні кордони. Вони обумовлюють характер транскордонного перенесення забруднюючих речовин повітрям, водою, встановлюють квоти на видобування природних ресурсів тощо. Слід зазначити, що регіональна екологічна політика, на жаль, ще не вийшла за рамки загальних декларацій про загрози, що виникають. Країни, в тому числі Україна, діють в основному відособлено, на своєму державному рівні. Як правило, немає чіткої координації дій між найближчими сусідами.

528. При використанні міжнародних ресурсів особливо важливими є наявність і дотримання міжнародних домовленостей. Їх спільне використання має супроводжуватися співробітництвом, а не протиборством. Розвідка, раціональний видобуток і використання невідновлюваних ресурсів, охорона та відтворення відновлюваних ресурсів, у міру їх вичерпання та забруднення, все більше будуть перетворюватися з внутрішньої справи кожної країни на загальнолюдську проблему забезпечення виживання.

529. Серйозні проблеми постають при сумісному використанні запасів риби та мігруючих тварин і пташок, адже для біогеоценозів не існує державних кордонів. Унаслідок цього виникає багато проблем, коли тварини, які знаходяться під охороною на території однієї країни, стають об'єктом промислу на території іншої.

Це проблема не лише екологічна, а й економічна, оскільки виходить, що країна-споживач отримує додатковий прибуток за рахунок того, що країна-охоронець витрачає кошти на охорону та відмовляється від здобичі заради збереження зникаючого виду. Внаслідок цього може зростати політична напруженість у стосунках між країнами. Вирішити конфлікт можна прийняттям відповідної двосторонньої угоди.

530. Україна має двосторонні угоди в сфері охорони навколишнього природного середовища з усіма країнами, з якими вона має спільні кордони. Однак, на національному рівні зазначене співробітництво слабо розвинене. Інформація про стан і перспективи двостороннього співробітництва з країнами, з якими Україна має спільні кордони, на сайті Мінприроди відсутня.

531. У 2012 році найбільшим досягненням у сфері двостороннього співробітництва можна вважати підписання Міністром екології та природних ресурсів України Е. Ставицьким та Міністром навколишнього середовища Республіки Молдова паном Георге Шалару **Угоди про співробітництво у сфері охорони і сталого розвитку басейну річки Дністер** (29 листопада 2012 року, Рим, Італія) під час 6-ї Наради сторін Водної конвенції ЄЕК ООН. Понад 16 років громадськість виступала за модернізацію транскордонної співпраці на основі ст. 9 Водної Конвенції ЄЕК ООН. НУО прийняли величезну кількість звернень, резолюцій та закликів до урядів обох країн. Укладена угода дає змогу розпочати сучасну басейнову транскордонну співпрацю і може використовуватись як модель подібних угод у регіоні ЄЕК ООН.

532. Наприкінці 2010 року була прийнята **Європейська стратегія розвитку Дунайського регіону**. Ця стратегія відкривала значні можливості для України в плані забезпечення збалансованого розвитку регіону та перспектив євроінтеграції, які Україна фактично не використовує. Це конкретний міжнародний механізм забезпечення підвищення конкурентоздатності всього регіону та України зокрема, який передбачає певні, не завжди достатні, заходи щодо захисту та попередження заподіяння шкоди довкіллю.

533. Негативний вплив на розвиток транскордонного співробітництва, окрім інституційної слабкості Мінприроди, має інерція місцевих органів влади, відсутність у них реальних повноважень для здійснення спільних регіональних інвестиційних проєктів, а також відсутність фінансування з боку держави та власних ресурсів на такі цілі.

Крім того, в Україні місцеві органи влади наділені набагато меншими повноваженнями, ніж аналогічні органи сусідніх держав. Стримуючим чинником є також розбіжності в митному та податковому законодавствах країн-учасниць, відсутність фінансових органів, що спеціалізуються на веденні розрахунків між партнерами в національних валютах, видачі кредитів і позик для здійснення прикордонних проєктів.

534. Розвиток транскордонного співробітництва гальмується відсутністю комплексного підходу до вирішення проблем організації взаємодії, побудованого на балансі національних, регіональних і підприємницьких інтересів. Особливо позначається правова невизначеність повноважень місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування у транскордонному

співробітництві, внаслідок чого недостатньо використовуються можливості участі в європейських програмах прикордонного економічного і соціального розвитку, екологічних програмах тощо.

535. Існує необхідність перерозподілу обсягу повноважень між центральною і регіональною владою та передачі останній прав вирішувати питання транскордонного співробітництва самостійно. Складність питання полягає в тому, що єдиним суб'єктом міжнародного права є держава. Саме тому вихід з цієї ситуації один – передати частину повноважень регіональній владі. В Європі така практика вже існує. Як приклад можна навести досвід Німеччини, Швейцарії і Франції, де регіони мають право підписувати угоди в галузі туризму, екології, культури. Однак Україна, яка ще не пройшла процес стабілізації, наразі не може рівнятися на ці країни.

536. Досягненням останнього десятиліття можна вважати розширення співробітництва між різного роду фондами і неурядовими природоохоронними організаціями.

6.4 Екологічна складова євроінтеграційних процесів

537. З точки зору розвитку європейських інтеграційних процесів, у тому числі у сфері охорони довкілля, 2012 рік можна охарактеризувати як динамічний. Мали місце постійні обговорення питання підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, прийняття нових документів у сфері Східного партнерства, робота з адаптації до законодавства ЄС у сфері довкілля. Разом з тим, зважаючи на політичну ситуацію в країні, місце питань довкілля на порядку денному уряду та інші зовнішньополітичні й внутрішньополітичні чинники, прогрес у європейській інтеграції в сфері охорони довкілля не може бути оцінений надто високо¹⁵⁷.

Порядок денний асоціації Україна – ЄС

538. У травні 2012 року Рада з питань співробітництва між Україною та ЄС затвердила та оприлюднила оновлений Порядок денний асоціації Україна – ЄС (ПДА)¹⁵⁸. ПДА є практичним інструментом підготовки до реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС до моменту набуття нею чинності, своєрідною дорожньою картою заходів, які Україні необхідно здійснити у напрямі до асоціації з Європейським Союзом. ПДА був прийнятий 8 червня 2009 року.

539. При порівнянні екологічної складової, що міститься у ПДА 2009 та 2012 року, відмінностей знайдено зовсім небагато. Перелік збільшився на один пункт, що стосується популяризації сталого розвитку та «зеленої економіки». Інші завдання не змінилися – всеохоплюваність їхніх формулювань (посилення

¹⁵⁷ Андрусевич Н. Україна – Європейський Союз // Підсумки року 2012: Екологічна політика та право / Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля» - Режим доступу:

http://www.rac.org.ua/fileadmin/user_upload/documents/ppapers/Resume_2012.pdf

¹⁵⁸ [http://www.kmu.gov.ua/document/245206732/EU-](http://www.kmu.gov.ua/document/245206732/EU-Ukraine%20Association%20Agenda%20AM%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D1%83%20(UKR).doc)

[Ukraine%20Association%20Agenda%20AM%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D1%83%20\(UKR\).doc](http://www.kmu.gov.ua/document/245206732/EU-Ukraine%20Association%20Agenda%20AM%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D1%83%20(UKR).doc)

адміністративної спроможності, розвиток національних імплементаційних інструментів, розробка та імплементація українського законодавства та ін.) дає можливість використовувати їх ще багато років.

540. Прогрес у реалізації ПДА з часу його прийняття щодо питань охорони довкілля не надто відчутний. Моніторинги стану реалізації ПДА у його екологічній частині, що проводяться громадськими організаціями та незалежними експертами, дають невтішні результати.

541. Ще одним джерелом для оцінки прогресу є спільні звіти Спільного комітету про імплементацію ПДА. Так, 15 травня 2012 року був оприлюднений Другий спільний звіт Спільного Комітету на рівні старших посадових осіб про імплементацію Порядку денного асоціації у 2011 році.

Звіт, на жаль, не дає загальної оцінки щодо реалізації екологічної частини ПДА, а лише подає перелік окремих подій, що відбулись у 2011 році у сфері охорони довкілля та зміни клімату. Можна також говорити про його тенденційний та необ'єктивний характер. Описані події дають лише позитивну оцінку тих чи інших фактів. Разом з тим, звіт не називає проблем і труднощів у реалізації екологічної складової ПДА, не відображає негативних тенденцій у певних сферах. Зовсім не розглядаються проблеми, що виникли у зв'язку з прийняттям Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» та відміною державної екологічної експертизи, про непослідовність і хаотичність адміністративної реформи у сфері охорони довкілля, про рішення комітетів з дотримань щодо порушень Україною Організації Конвенції та Конвенції Еспо, низький рівень імплементації існуючого законодавства та міжнародно-правових зобов'язань у сфері охорони довкілля тощо¹⁵⁹.

Проект Угоди про асоціацію між ЄС і його державами-членами та Україною

542. 5 грудня 2012 року був оприлюднений проект Угоди про асоціацію між ЄС і його державами-членами та Україною. Проект Угоди передбачає широке коло питань у сфері довкілля, щодо яких має здійснюватися співпраця Сторін (зміна клімату, екологічне врядування, якість повітря і води, охорона природи, відходи, промислове забруднення, ГМО, цивільний захист населення, екологічні збори тощо). Така співпраця має здійснюватися для розроблення всеохоплюючої Стратегії щодо довкілля, розроблення секторальних Стратегій, розроблення та імплементації політики зі зміни клімату. Важливим елементом співпраці у сфері довкілля є поступове наближення законодавства України до політик і законодавства ЄС. Окремим додатком до Угоди визначаються конкретні директиви, що їх треба адаптувати, а також конкретні часові рамки.

Однак, виникає питання про фактичну можливість державних структур виконувати такі зобов'язання, беручи до уваги сумнівний прогрес у реалізації існуючих зобов'язань у межах двосторонньої співпраці між Україною та ЄС у сфері довкілля. Важливо зрозуміти, наскільки Україна з політичного, економічного, фінансового, інституційного й технічного погляду зможе

¹⁵⁹ Екологічна політика та право: Інформаційно-аналітичний огляд тижня 4 – 8 червня 2012 р. (Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля») – Режим доступу: http://www.rac.org.ua/fileadmin/user_upload/documents/weekly_reviews/2012/2012_June_4_8.pdf

виконувати нові зобов'язання у випадку підписання та набрання чинності Угоди про асоціацію¹⁶⁰. Є надія, що з прийняттям розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2012 року № 767-р, яким було затверджено Концепцію інституційної реформи у сфері виконання майбутньої Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і План проведення інституційної реформи, якісно підсилить (створить) умови для виконання узятих на себе зобов'язань¹⁶¹.

Європейська політика сусідства у країнах-партнерах

543. 15 травня 2012 року ЄК оприлюднила низку важливих документів, серед яких оцінка прогресу реалізації Європейської політики сусідства в 2011 у країнах-партнерах. Крім того, було оприлюднено Дорожню карту Східного партнерства (двосторонній та багатосторонній вимір), яка є програмним документом, стосується цілей, підтримки ЄС та очікуваних результатів у різних сферах суспільного життя Східного партнерства на 2012–2013 роки. До розроблення Дорожньої карти залучалася громадськість через Національні платформи Форуму громадянського суспільства Східного партнерства. Тепер завдання Східного партнерства у сфері охорони довкілля мають свої часові рамки та індикатори, за допомогою яких можна перевірити прогрес з того чи іншого питання.

544. За оцінкою громадськості, діяльність з боку України у рамках імплементації багатостороннього виміру Дорожньої карти Східного партнерства, за винятком адаптації законодавства України до права ЄС та, певною мірою, співробітництва з питань зміни клімату, не має системного характеру, і є здебільшого проектно орієнтованою. В Україні не закладено правових, організаційних та інституційних рамок для реалізації багатостороннього виміру Дорожньої карти Східного партнерства та фактично відсутня звітність центральних органів виконавчої влади з цього напрямку роботи. Попри обмеженість інформації щодо ініціатив Східного партнерства українською мовою, громадськість бере активну участь у їх реалізації¹⁶².

545. У 2012 році в рамках розділу ПДА «Навколишнє природне середовище та зміна клімату» продовжилось опрацювання правових і фінансових засад створення та функціонування Регіонального екологічного центру як незалежної, міжнародної, неприбуткової організації в Україні та повноправного підрозділу Регіонального екологічного центру Центральної та Східної Європи (РЕЦ ЦСЕ) (м. Сентендре, Угорщина).

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2012 року № 895-р було утворено делегацію України для участі у переговорах з РЕЦ ЦСЕ. 9 листопада 2012 року в рамках Генеральної Асамблеї РЕЦ ЦСЕ відбулась

¹⁶⁰ Екологічна політика та право: Інформаційно-аналітичний огляд тижня 26 листопада – 9 грудня 2012 р. (Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля») – Режим доступу:

http://www.rac.org.ua/fileadmin/user_upload/documents/weekly_reviews/2012/2012_Nov_26_Dec_09.pdf

¹⁶¹ Деякі питання проведення інституційної реформи у сфері виконання майбутньої Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2012 року № 767-р – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/767-2012-%D1%80>

¹⁶² Оцінка екологічної складової двостороннього співробітництва між Україною та ЄС: Моніторинг зобов'язань в рамках Порядку денного асоціації та виконання Дорожніх карт Східного партнерства за 2012 рік (Проект від 28.02.2013) – Режим доступу:

http://www.rac.org.ua/fileadmin/user_upload/documents/enp/PDA_Roadmap_monitoringdraft.doc

офіційна церемонія підписання Міністром екології та природних ресурсів України від імені Уряду України Статуту РЕЦ та Угоди про правовий статус РЕЦ.

Таблиця 4. Попередні результати моніторингу досягнутого прогресу у виконанні пріоритетів Порядку денного асоціації Україна – ЄС та Дорожньої карти Східного партнерства (станом на початок 2013 року)¹⁶³

№	Пріоритети	Виконання, %
Порядок денний асоціації Україна-ЄС		
1	Виконання Стратегії державної екологічної політики України та Національного плану дій	36
2	Розробка та імплементація законодавства, стратегій та планів у сфері навколишнього природного середовища (оцінка впливу на довкілля, стратегічна екологічна оцінка, доступ до інформації, участь громадськості)	44
3	Конвенція про стійкі органічні забруднювачі (Стокгольмська конвенція)	55
4	Оргуська конвенція	45
5	Конвенція щодо співробітництва з охорони та сталого використання ріки Дунай	70
6	Рамкова конвенція ООН про зміну клімату	42
7	Кіотський протокол до Конвенції ООН про зміну клімату	38
8	Конвенція про охорону біологічного різноманіття	42
9	Конвенція про захист та використання транскордонних річок та міжнародних озер	51
10	Конвенція Еспо (Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті)	43
11	Віденська конвенція про охорону озонowego шару	77
12	Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані	71
13	Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція)	35
14	Боннська конвенція (Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин)	59
15	Впровадження Кіотського протоколу через діалог в рамках спільної робочої групи Україна – ЄС	21
16	Конвенція про захист Чорного моря від забруднення	68
Дорожня карта Східного партнерства		
1	Адаптація екологічного законодавства України до законодавства Європейського Союзу	84
2	Багатосторонній вимір Дорожньої карти Східного партнерства (довкілля)	74

¹⁶³ Екологічна політика та право: Інформаційно-аналітичний огляд тижня 25 лютого—3 березня 2013 р. (Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля») – Режим доступу: http://www.rac.org.ua/fileadmin/user_upload/documents/weekly_reviews/2013/2013_Feb_25_Mar_3.pdf

546. Моніторингова група проекту «Оцінка екологічної складової двостороннього співробітництва між Україною та ЄС» підготувала проект моніторингового звіту, що включає оцінку щодо кожного оцінюваного питання (16 пріоритетів Порядку денного асоціації та два питання Дорожньої карти Східного партнерства)¹⁶⁴.

Адаптація законодавства України до законодавства ЄС

547. Зважаючи на євроінтеграційні прагнення України, в останнє десятиріччя проводилася робота щодо адаптації українського законодавства до законодавства ЄС. Ключовим у цьому процесі є наближення до вимог *acquis communautaire* Європейського Союзу (так званого «правового доробку Європейської Спільноти» як сукупності спільних прав і зобов'язань, обов'язкових до виконання в усіх країнах-членах ЄС) та активна участь у відповідних економічних, соціальних і екологічних процесах.

548. Важливим кроком у цьому напрямі стало затвердження «Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» Законом України (№ 1629-IV від 18.03.2004 р.). На першому етапі виконання Програми (2004–2007) передбачалося:

- забезпечити розробку глосарію термінів *acquis communautaire*;
- провести порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України *acquis* Європейського Союзу у пріоритетних сферах;
- здійснити переклад на українську мову актів *acquis communautaire* у цих сферах;
- на підставі вивчення та узагальнення відповідного досвіду держав Центральної та Східної Європи створити ефективний загальнодержавний механізм адаптації законодавства, у тому числі щодо перевірки проектів законів України та інших нормативно-правових актів на предмет їх відповідності *acquis* Європейського Союзу;
- створити систему навчання та підвищення кваліфікації державних службовців з питань європейського права тощо.

549. В Україні щорічно приймаються плани заходів у сфері адаптації українського законодавства до законодавства ЄС. Зокрема, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 березня 2012 року № 156-р було затверджено План заходів щодо виконання у 2012 році Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС.¹⁶⁵ Зазначений документ передбачав низку заходів з адаптації у сфері охорони довкілля, зокрема до:

– директиви Ради ЄС від 27 червня 1985 р. № 85/337/ЄЕС про оцінку наслідків впливу деяких громадських і приватних проектів на навколишнє середовище з поправками, внесеними Директивою № 97/11/ЄС та Директивою № 2003/35/ЄС (13 грудня 2011 року ухвалено Директиву Європейського парламенту і Ради ЄС № 2011/92/ЄС про оцінку наслідків впливу деяких

¹⁶⁴ Оцінка екологічної складової двостороннього співробітництва між Україною та ЄС: Моніторинг зобов'язань в рамках Порядку денного асоціації та виконання Дорожніх карт Східного партнерства за 2012 рік (Проект від 28.02.2013) - Режим доступу:

http://www.rac.org.ua/fileadmin/user_upload/documents/enp/PDA_Roadmap_monitoringdraft.doc

¹⁶⁵ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/156-2012-%D1%80>.

громадських і приватних проектів на навколишнє середовище, що кодифікувала попередню й інші директиви, які вносили зміни і доповнення до неї);

- директиви Європейського Парламенту та Ради ЄС від 27 червня 2001 р. № 2001/42/ЄС щодо оцінки впливу деяких планів та програм на довкілля.

Усі заходи обмежилися лише підготовкою проектів нормативно-правових актів, зокрема:

- щодо Директиви 85/337/ЄЕС (Директиви 2011/92/ЄС) планувалося підготувати проект постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 р. № 554» та проектів нормативно-правових актів щодо оцінки наслідків впливу деяких державних і приватних проектів на навколишнє середовище;

- щодо директиви 2001/42/ЄС планувалося підготувати проекти нормативно-правових актів щодо оцінки впливу деяких планів і програм на довкілля та участі громадськості під час їх розроблення.

550. Найсуттєвішим недоліком нормотворчої діяльності з адаптації українського законодавства до законодавства ЄС у сфері охорони довкілля в Україні є невиконання передбачених заходів і те, що за її результатами не ухвалено конкретних нормативно-правових актів.

551. 26 грудня 2011 року Міністр екології та природних ресурсів видав Наказ № 571 «Щодо підготовки Базового плану адаптації екологічного законодавства України до законодавства ЄС (юридичний аспект)». До Наказу додавалися пропозиції до Базового плану адаптації (БПА). За основу формування пропозицій до БПА бралися законодавчі акти ЄС, згідно з переліком Додатку № 1 проекту Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. До Наказу надавалася «Інформація щодо стану відповідності законодавства України вимогам права ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища», де подавався детальний аналіз відповідності законодавства України законодавству ЄС. Пропозиції до Базового плану були підготовлені групою експертів з України та ЄС за підтримки Шведського агентства з охорони навколишнього природного середовища.

552. Лише через рік, а саме 17 грудня 2012 року Мінприроди затвердило «Базовий план адаптації екологічного законодавства до законодавства ЄС (Базовий план апроксимації)» (Наказ № 659). БПА містить перелік директив ЄС у сфері довкілля, до яких повинно бути адаптоване українське законодавство.

Для кожної директиви визначено не лише мінімальний перелік конкретних нормативно-правових актів, які будуть адаптовані, а й окреслені базові вимоги, у напрямі і з урахуванням яких змінюватиметься законодавство. Також визначені центральні органи виконавчої влади та їхні структурні підрозділи, відповідальні за впровадження у життя відповідних заходів, та строки адаптації законодавства.

553. Затвердження БПА, на перший погляд, є позитивним кроком у напрямі європейської інтеграції України, особливо, враховуючи дискусії з приводу переваг вступу України до Митного союзу порівняно з довгостроковими перспективами членства України в ЄС. Проте, детально проаналізувавши запропонований план, важко зрозуміти його справжнє

призначення та мету. Деякі його елементи викликають відверте здивування, зокрема:

- правова термінологія. Чи зможе середньостатистичний чиновник чи навіть експерт розібратись з таким напливом нетипових для українського законодавства термінів? Чи це поштовх до нових наукових дискусій в українській правовій думці? У перших шести рядках плану зустрічаємо і «адаптацію», і «апроксимацію», і «відповідність», і «транспозицію», і «конвергенцію»;

- дивним є зазначення у нормативно-правовому акті України, що він розроблений «за підтримки Шведського агентства з охорони природного середовища». Не слід забувати, що плани адаптації повинні прийматися відповідно до усталених норм законодавства України;

- план фактично дублює додаток проекту Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Виникає логічне запитання, якщо план, головним чином у термінах адаптації директив ЄС, апелює до періоду «після набрання чинності Угоди про асоціацію», то власне після того, як Угода буде чинною, для чого буде потрібен план, що дублює її положення? Зрозуміло, що план пропонує деякі кроки щодо адаптації тих чи інших директив, тим не менше, складно говорити про можливість внесення змін до існуючого законодавства чи прийняття нового у такій далекій перспективі, як, наприклад, через 5 років після набрання чинності Угоди;

- план переносить терміни впровадження деяких уже існуючих міжнародно-правових зобов'язань України, зокрема, у зв'язку із вступом України до Енергетичного Співтовариства. Наприклад, Директива 85/337/ЄЕС (щодо оцінки впливу державних і приватних проектів) має бути впроваджена до 1 січня 2013 року, Директива 79/409/ЄС (щодо птахів) – до 1 січня 2015 року.

Практика показує, що часто ґрунтовні та хороші за змістом напрацювання різноманітних міжнародних проектів, включаючи ті, які здійснювалися за фінансової підтримки ЄС, так і залишилися на папері та не були прийняті на законодавчому рівні.

554. Базовий план передбачає перелік директив ЄС у сфері охорони довкілля, до яких повинно адаптуватися українське законодавство.

555. План дає далекосяжну перспективу адаптації, його виконання у часі тісно пов'язане із набранням чинності Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Тим не менше, план міг би виконувати функцію підготовки екологічного законодавства України до адаптації на етапі, коли доля з Угодою про асоціацію ще не визначена, а наше законодавство в багатьох сферах потребує нагального наближення до норм та стандартів ЄС¹⁶⁶.

556. 1 вересня 2012 року Секретаріат Енергетичного Співтовариства оприлюднив Річний звіт щодо імплементації *aquis* відповідно до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства, членом якого Україна стала з 1 лютого 2011 року. У звіті проаналізовано дотримання вимог за Договором та досягнутий прогрес держав-учасниць в імплементації відповідних норм ЄС за

¹⁶⁶ Екологічна політика та право: Інформаційно-аналітичний огляд тижня 10-23 грудня 2012 р. (Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля») – Режим доступу: http://www.rac.org.ua/fileadmin/user_upload/documents/weekly_reviews/2012/2012_Dec_10_23.pdf

період середина 2011 – середина 2012 року. Загальний висновок звіту – звітний період не характеризується фундаментальними реформами в законодавстві.

557. План заходів щодо виконання зобов'язань у рамках Договору про заснування Енергетичного Співтовариства затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 серпня 2011 року № 733-р¹⁶⁷. Що стосується екологічних зобов'язань, то йдеться про імплементацію Директиви 85/337/ЄЕС стосовно оцінки впливу деяких державних та приватних проектів на навколишнє середовище із відповідними змінами, Директиви 20-01/80/ЄС стосовно обмеження викидів у повітря деяких забруднювачів з великих спалювальних установок, Директиви 79/409/ЄЕС про збереження диких птахів, Директиви 1999/32/ЄС щодо зменшення вмісту сірки у деяких видах рідкого палива.

558. У Звіті детально описується ситуація, що склалася із оцінкою впливу на довкілля в Україні, зокрема у транскордонному контексті, у зв'язку із прийняттям Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності». Джерелом такої інформації є, головним чином, звіт проекту ЄС «Допомога Україні у впровадженні Конвенції Еспо та Оргуської конвенції».

559. Оцінюючи рівень імплементації екологічних директив Україною, Секретаріат бере до уваги той факт, що більшість строків, передбачених для імплементації норм ЄС у сфері довкілля, ще не завершилися. З цим твердженням можна погодитись стосовно збереження птахів і обмеження викидів. Проте термін для імплементації Директиви стосовно оцінки впливу деяких державних та приватних проектів на навколишнє середовище завершується 1 січня 2013 року. Незважаючи на велику кількість проектів нових законів, пропонованих змін до існуючого законодавства, роботи в рамках спеціальних проектів ЄС, жодних прогресивних змін щодо наближення системи оцінки впливу на навколишнє середовище до стандартів ЄС наразі не спостерігаємо. Найімовірніше нас чекають рішення щодо порушень у рамках ще однієї міжнародної угоди (відповідно до ст. 90-93 Договору про заснування Енергетичного Співтовариства)¹⁶⁸.

6.5 Міжнародна технічна допомога (МТД) в екологічній сфері

560. Такі країни, як США, Канада, ФРН, Японія, Нідерланди, Канада, Швеція, Польща, надають Україні міжнародну технічну допомогу (МТД) на реалізацію проектів, спрямованих на охорону навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів.

561. Україна активно співпрацює з багатьма міжнародними організаціями, які також надають МТД на реалізацію проектів, спрямованих на охорону довкілля та раціональне використання природних ресурсів. Це зокрема Програма розвитку ООН (ПРООН), Глобальний екологічний фонд (ГЕФ), Європейська Комісія (ЄК), Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ),

¹⁶⁷ <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/733-2011-%D1%80>

¹⁶⁸ Екологічна політика та право: Інформаційно-аналітичний огляд тижня 15-21 жовтня 2012 р. (Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля») – Режим доступу: http://www.rac.org.ua/fileadmin/user_upload/documents/weekly_reviews/2012/2012_Oct_15_21.pdf

Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), Програма ООН з промислового розвитку (ЮНІДО), НАТО та інші міжнародні організації.

562. Міжнародна технічна допомога – це ресурси та послуги, які відповідно до міжнародних договорів України надаються донорами на безоплатній та безповоротній основі з метою підтримки місцевого та державного розвитку. МТД може залучатись у вигляді:

- будь-якого майна, необхідного для забезпечення виконання завдань проектів (програм), що ввозиться або набувається в Україні;
- робіт і послуг;
- прав інтелектуальної власності;
- фінансових ресурсів (грантів) у національній чи іноземній валюті;
- інших ресурсів, не заборонених законодавством, у тому числі стипендій.

Механізми співпраці з донорами:

- щорічні перегляди портфелів проектів МТД;
- засідання Урядово-донорської групи та тематичних підгруп;
- двосторонні зустрічі щодо програмування та моніторингу МТД;
- проведення переговорів та укладання міжнародних договорів у сфері МТД;
- організаційно-аналітичне забезпечення діяльності Координаційного центру та Національного контактного пункту з реалізації Стратегії ЄС для Дунайського регіону.

563. Щоб зрозуміти масштаб міжнародної технічної допомоги, слід зазначити, що на кожні 2 долари прямих іноземних інвестицій в Україну припадає 1 долар зовнішньої допомоги. Основними донорами України є Європейський Союз та США. Іншими донорами є Канада, ФРН, Нідерланди, Швеція, Швейцарія, Японія, Данія, Корея, Туреччина, а також організації системи ООН, Світовий банк, ЄБРР, ОЕСР. На кошти донорів реалізуються численні проекти реформування комунальної власності, впровадження енергозберігаючих технологій, закупасться унікальне обладнання для лікарень і шкіл, а також фінансуються різноманітні проекти в гуманітарній сфері.

564. За всі роки співробітництва донорами виділено Україні **понад 8 млрд доларів США**. З 1996 року здійснено державну реєстрацію **2771 проекту** МТД. Міністерство економічного розвитку та торгівлі є координатором роботи з залучення та моніторингу використання МТД та має право офіційного звернення до країн та міжнародних організацій-донорів.

565. У 2010 році донорами було фактично виділено Україні безоплатної технічної допомоги на суму 432,2 млн доларів США. У 2011 році виділено 403 млн доларів США, що на 7 % менше від обсягів МТД, наданої у 2010 році. Прогнозні показники на 2012 рік становили близько 500 млн доларів США. Відповідно до Державного реєстру проектів (програм) міжнародної технічної допомоги, що ведеться Міністерством економічного розвитку та торгівлі, у 2011 році в рамках МТД впроваджувалося 238 проектів загальною контрактною вартістю близько 3 млрд доларів США. Крім того, на стадії реалізації було 6 програм секторальної бюджетної підтримки у сферах енергетики, охорони навколишнього середовища, енергоефективності, транспорту, управління

кордонами, торгівлі (стандартизації) на загальну суму 368 млн євро, з яких отримано 85 млн євро.

Таблиця 5. Структура портфелю проектів міжнародної технічної допомоги у 2011 році¹⁶⁹

№	Галузь	Кількість проектів	Вартість
1	Ядерна безпека	48	1689,5 млн дол. США
2	Безпека держави та громадян	14	419,4 млн дол. США
3	Енергетика/енергозбереження, нафтогазовий сектор, шахтна	18	40,6 млн дол. США
4	Транспорт	7	29,1 млн дол. США
5	Навколишнє середовище	78	42,8 млн дол. США
6	Розвиток муніципального управління, житлово-комунального господарства та місцеве самоврядування	12	59,8 млн дол. США
7	Демократія, верховенство права, громадянське суспільство, боротьба з корупцією та ЗМІ	23	112,1 млн дол. США
8	Підтримка підприємництва/ регуляторна реформа	8	183,9 млн дол. США
9	Програми у сфері освіти, науки, культури	41	66,7 млн дол. США
10	Охорона здоров'я, соціальний захист населення	14	69,7 млн дол. США
11	Сільськогосподарський сектор, харчова та переробна галузь, метрологія та стандартизація	8	58,4 млн. дол. США
12	Банківський та фінансовий сектор	4	18,1 млн дол. США
13	Боротьба з торгівлею людьми, міграція, гендерні питання	10	39,9 млн дол. США
14	Державне управління/адміністративна реформа	14	32,6 млн дол. США

566. Станом на 1 березня 2013 року впроваджувалося 238 проектів загальною контрактною вартістю понад 3 млрд доларів США (з них фонд Укриття – понад 1,8 млрд дол. США). У 2012 році було розпочато 145 нових проектів. За даними посольств і представництв донорів, за підсумками 2012 року фактично було виділено 485,21 млн дол. США.

¹⁶⁹ Довідка про міжнародну технічну допомогу : Міністерство економічного розвитку та торгівлі України від 15.02.2012 р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.me.gov.ua](http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=198831)
http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=198831

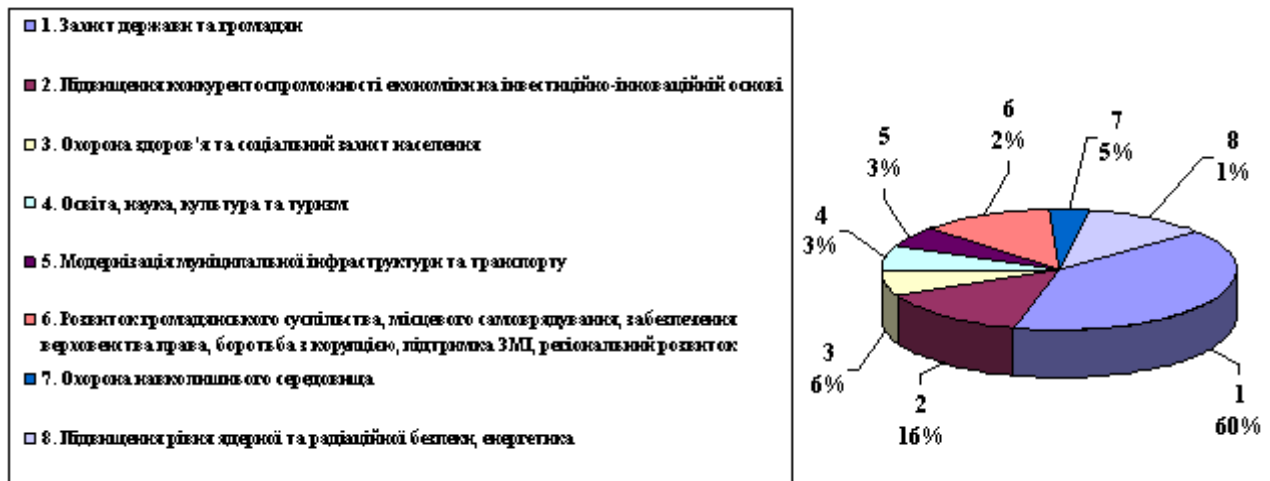

Рисунок 1. Структура портфелю проектів МТД на 01.03.2013 р.

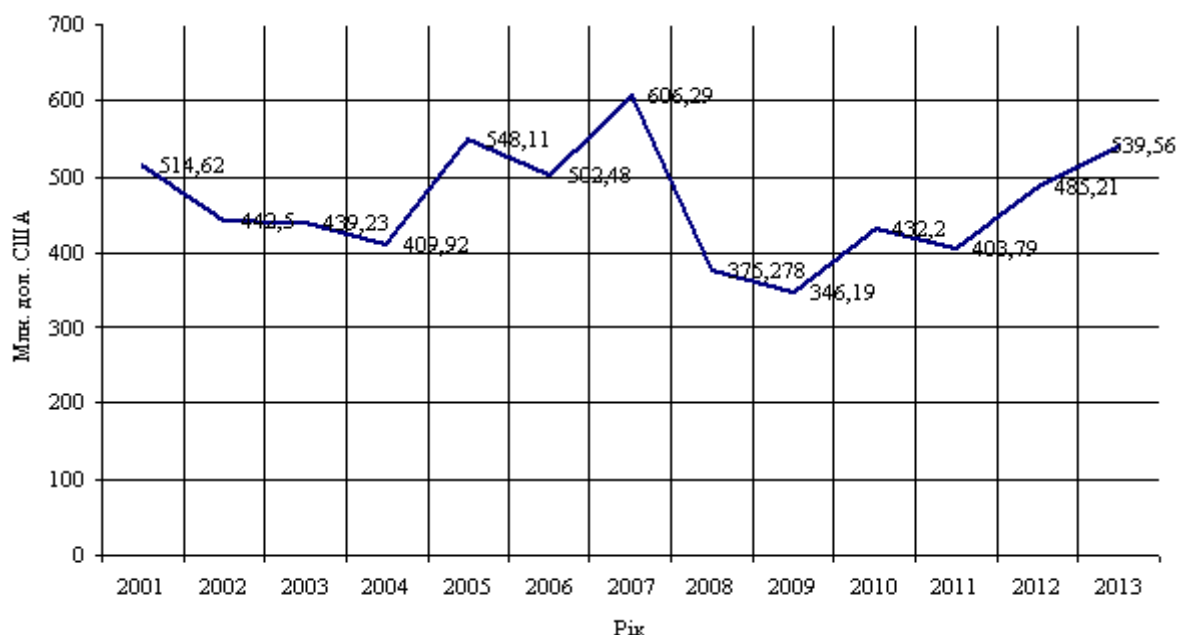

Рисунок 2. Обсяги міжнародної технічної допомоги у 2001–2013 роках

567. Після того як Україна згідно з Указом Президента України від 19 квітня 2007 року № 325¹⁷⁰ приєдналася до Паризької декларації щодо підвищення ефективності зовнішньої допомоги¹⁷¹, актуальність потреби вдосконалення системи управління МТД на засадах міжнародних зобов'язань України суттєво зростає. Паризька декларація містить такі принципи управління МТД:

- відповідальність країни-отримувача (Україна повинна мати національний документ розвитку з чіткими стратегічними пріоритетами);
- належне управління державними фінансами (необхідність приведення системи державних закупівель та управління державними фінансами у відповідність до широко визнаних міжнародних норм);

¹⁷⁰ Про приєднання України до Паризької декларації щодо підвищення ефективності зовнішньої допомоги: Указ Президента України від 19 квітня 2007 року № 325/2007 – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/325/2007>

¹⁷¹ Паризька декларація щодо підвищення ефективності зовнішньої допомоги - Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_271

- узгодженість пріоритетів допомоги з пріоритетами національного розвитку України;
- управління, орієнтоване на результат (потреба у розробці системи аналізу результатів впровадження проектів та їхньої відповідності до запланованих стратегічних напрямів).

З урахуванням зазначених засад Кабінет Міністрів України у 2009 році схвалив Стратегічні напрями та завдання щодо залучення міжнародної технічної допомоги і співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями на 2009–2012 роки¹⁷².

568. Однак до ключових пріоритетів економічного і соціального розвитку України на 2013–2016 роки, реалізація яких потребуватиме залучення міжнародної технічної допомоги і фінансових ресурсів МФО, передбачених Концепцією планування, залучення, ефективного використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги і співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями, затвердженій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2011 р. № 1075-р, сфера охорони довкілля як окремий напрям не включена взагалі¹⁷³.

569. Таким чином, якщо Концепція враховує принцип узгодженості пріоритетів допомоги з пріоритетами національного розвитку України, то фактично це означає про відсутність серед них екологічної діяльності. Лише вказується на необхідність удосконалення механізмів і інструментів надання МТД та фінансових ресурсів МФО, а також підвищити якість планування проектів вітчизняними бенефіціарами та реципієнтами.

570. З цією метою в Концепції акцентується увага на необхідності вирішення таких проблемних питань:

- недостатній рівень застосування бенефіціарами та реципієнтами сучасних методик проектного аналізу та управління проектами, що знижує якість їх планування та реалізації;
- недостатній рівень досвіду та знань вітчизняних компаній для конкурентної участі в міжнародних конкурсних торгах у межах реалізації проектів економічного і соціального розвитку України, що підтримуються МФО;
- низький рівень зацікавленості окремих бенефіціарів та реципієнтів міжнародної технічної допомоги у ретельному і високоякісному плануванні та моніторингу проектів (програм) зазначеної допомоги, що призводить до застосування її малоефективних видів і форм;
- неналежний нагляд з боку деяких бенефіціарів за реалізацією проектів (програм) міжнародної технічної допомоги, що призводить до

¹⁷² Про схвалення Стратегічних напрямів та завдань щодо залучення міжнародної технічної допомоги і співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями на 2009-2012 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2009 р. №1156-р – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1156-2009-%D1%80/>

¹⁷³ Про схвалення Концепції планування, залучення, ефективного використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги і співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2011 р. №1075-р - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1075-2011-%D1%80>

неефективного використання ресурсів, зокрема проведення численних місій експертів.

571. Передбачено, що Концепція є основою для підготовки у 2012 році Стратегії залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги і співробітництва з МФО, яка відповідно до програмних документів Президента України та Кабінету Міністрів України визначатиме основні напрями і завдання залучення міжнародної технічної допомоги і співробітництва з МФО на 2013–2016 роки, однак зазначена Стратегія у запланований термін не затверджена.

572. В Україні в 2012 році реалізувалися або були започатковані кілька проектів у сфері охорони довкілля, бенефіціаром яких виступає Мінприроди¹⁷⁴.

У 2012 році було започатковано 9 проектів, спрямованих на охорону довкілля, контрактною вартістю 5 540 715,98 євро та 3 850 641 дол. США.

573. Форми надання МТД є дуже різними – від звичайних консультацій або технічної підтримки до фінансування цільових програм розвитку. Отже, проекти МТД сприяють вирішенню екологічних проблем, які Україна не в змозі вирішити самостійно, або які мають транскордонний або глобальний вплив. Опосередкований ефект від виконання проектів МТД проявляється у зменшенні навантаження на державний бюджет, створенні додаткових робочих місць. Крім того, МТД є реальним ресурсом, спроможним сприяти підвищенню ефективності роботи органів виконавчої влади, розвитку відповідних територій. Підтвердженням цього є тісна кореляція між іноземними інвестиціями і програмами МТД, отриманими країнами Центральної і Східної Європи за останні роки і показниками їх економічного та соціального розвитку, стану навколишнього середовища.

574. Специфічною рисою МТД Україні є те, що 60–70 % всього бюджету МТД є видатки на роботу іноземних консультантів і консалтингових компаній, тому на сьогодні дуже складно визначити скільки коштів дійсно прийшло в Україну та як вони були розподілені, у тому числі за областями.

¹⁷⁴ Перелік діючих проектів міжнародної технічної допомоги, що реалізуються в Україні та пройшли державну реєстрацію (перереєстрацію) у Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/file/link/198829/file/01.03.2012.doc>
Список проектів міжнародної технічної допомоги, бенефіціаром яких є Мінприроди – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/media/files/MizMTD01082012.doc>

Таблиця 6. Перелік діючих проектів міжнародної технічної допомоги у сфері охорони довкілля, що реалізуються в Україні та пройшли державну реєстрацію (перереєстрацію) у Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України (станом на 01.02.2013)

№	Назва проекту (програми)	Загальна вартість	Термін виконання	Донор	Реципієнт	Бенефіціар
1	Управління відходами – ЄІСП Східний регіон: Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Грузія, Молдова, Росія, Україна	5845500 євро (на 7 країн)	10.12.2009 – 10.12.2013	ЄС	Міністерство охорони навколишнього природного середовища	Міністерство охорони навколишнього природного середовища
2	Реалізація стратегічної програми дій для басейну Дніпра з метою зменшення забруднення стічними забруднюючими речовинами (Фаза II)	2 035 000 євро на 2 країни	2009–2012	ГЕФ/ ПРООН, ЮНОПС	Міністерство охорони навколишнього природного середовища	Міністерство охорони навколишнього природного середовища
3	Державне управління якістю атмосферного повітря у країнах ЄІСП Схід-AIR-Q-GOV	6935 000 євро	21.12.2010 – 21.12.2014	ЄС	Міністерство екології та природних ресурсів України	Міністерство екології та природних ресурсів України
4	Twinning: Підтримка Міністерства охорони навколишнього природного середовища України у впровадженні Закону України «Про екологічний аудит»	1 050 000 євро	2010–2012	ЄС	Міністерство екології та природних ресурсів України, Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління	Міністерство екології та природних ресурсів України
5	Покращення навколишнього середовища в м. Івано-Франківську та прилеглих регіонах шляхом застосування екологічно безпечних технологій управління твердими побутовими відходами з використанням досвіду Бая Маре, Марамуреш (Румунія)	544023,27 євро	10.12.2010 – 09.02.2013	ЄС	Виконавчий комітет Івано-Франківської міської ради; Громадська організація «Центр муніципального та регіонального розвитку – ресурсний центр»	Івано-Франківська облдержадміністрація
6	Підвищення ефективності транскордонної системи реагування на екологічні ризики: Томашів Любельський – Жовква – Сокаль	344 877 євро	24.05.2011 – 24.05.2013	ЄС	Сокальська районна рада, Жовківська районна рада	Львівська обласна державна адміністрація
7	Розвиток транскордонної системи захисту від загроз природного характеру на польсько-українському кордоні	537 823 євро	01.07.2011 – 30.06.2013	ЄС	Управління МВС у Волинській області	Волинська обласна державна адміністрація
8	Додаткова підтримка Міністерства екології та природних ресурсів України в	3 277 600 євро	21.01.2012– 20.12.2014	ЄС	Міністерство екології та природних ресурсів України	Міністерство екології та природних ресурсів

	реалізації секторальної бюджетної підтримки					України
9	Удосконалення загальної стратегії поводження з радіоактивними відходами на діючих і зупинених атомних електростанціях України	1775176,45 євро	21.09.2011 – 20.09.2014	ЄС	Державне підприємство НАЕК “Енергоатом”; Відокремлений підрозділ “Хмельницька АЕС”; Державне спеціалізоване підприємство “Чорнобильська АЕС”	Міністерство енергетики та вугільної промисловості; Державне агентство України з управління зоною відчуження
10	Без кордонів: мережа природних маршрутів у Східних Карпатах	255 413, 98 євро	01.06.2012 – 31.01.2014	ЄС	Міська молодіжна громадська організація “Центр соціальних та ділових ініціатив”; Карпатський національний природний парк; Громадська організація “Туристична Асоціація Івано-Франківщини”	Івано-Франківська обласна державна адміністрація
11	Покращення транскордонного управління твердими комунально-побутовими відходами в Україні, Республіці Молдова та Румунії	80 332 євро	12.05.2012 – 11.05.2014	ЄС	Новоселицька міська рада	Чернівецька обласна державна адміністрація
12	Включення питань зміни клімату в управління вразливими екосистемами: водно-болотні та лісні заповідні території Полісся (Україна)	798 125 євро	30.10.2010– 29.04.2013	ЄС	Національний природний парк “Прип’ять-Стохід”	Міністерство екології та природних ресурсів України
13	Стале управління природними ресурсами в межах річки Тиса – Тур	868 338 євро	01.11.2012 – 31.10.2014	ЄС	Басейнове управління водних ресурсів річки Тиса; Виноградівське міжрайонне управління водного господарства; Виноградівська районна державна адміністрація; Регіональна молодіжна екологічна організація «Екосфера»; Державна установа Закарпатський центр Облдержзродючість	Закарпатська обласна державна адміністрація
14	Захист довкілля міжнародних річкових басейнів	7 562 600 євро (на 7 країн)	14.12.2011 – 14.12.2015	ЄС	Міністерство екології та природних ресурсів України	Міністерство екології та природних ресурсів України
15	LOC-CLIM-ACT: Місцеві дії щодо впливу кліматичних змін	83 698 євро	01.09.2012 – 31.08.2014	ЄС	Громадська організація “Агентство сприяння сталому розвитку Карпатського регіону “ФОРЗА”;	Закарпатська обласна державна адміністрація

					Рахівська районна державна адміністрація	
16	Підвищення безпеки життєдіяльності населення в долині річки Прут	1 005 334 євро	18.08.2012 – 17.08.2014	ЄС	Новоселицька районна державна адміністрація; Дністровсько-Прутське басейнове управління водних ресурсів; Новоселицька районна рада Чернівецької області; Державне управління охорони навколишнього природного середовища у Чернівецькій області	Чернівецька обласна державна адміністрація
17	Трансформація ринку в напрямку енергоефективного освітлення	6 500 000 дол. США	31.03.2011 – 31.12.2015	ГЕФ/ПРООН	Міністерство екології та природних ресурсів України	Міністерство екології та природних ресурсів України
18	Прискорення прогресу в досягненні Цілей розвитку тисячоліття в Україні	240 000 дол. США	01.01.2012 – 31.12.2016	ПРООН	Міністерство економічного розвитку і торгівлі України	Міністерство економічного розвитку і торгівлі України
19	Розбудова спроможності для низьковуглецевого розвитку України	3 410 641 дол. США	01.01.2012 – 30.11.2013	ПРООН	Державне агентство екологічних інвестицій України	Державне агентство екологічних інвестицій України
20	Інтеграція питань захисту довкілля в стратегії місцевого розвитку територій, що постраждали від Чорнобильської катастрофи	200 000 дол. США	01.01.2012 – 31.12.2013	ПРООН	Богуславська районна державна адміністрація; Рокитнівська районна державна адміністрація; Коростенська районна державна адміністрація; Виконавчий комітет Коростенської міської ради	Міністерство надзвичайних ситуацій в Україні

575. Виходячи з того факту, що співвідношення обсягів залучених коштів за вже виконаними проектами та їх кінцева результативність є відносно низькими, сьогодні важко говорити про ефективність проектів МТД. Можна назвати кілька причин такого стану:

- Підготовка проектних пропозицій МТД у більшості випадків здійснюється за ініціативи міжнародних організацій та країн-донорів. Хоча зазначені проектні пропозиції погоджуються з Мінприроди, часті реорганізації міністерства призвели до формального погодження проектних пропозицій МТД та втрати координації над їх реалізацією.
- Бюрократичність і довготривалість процедур надання міжнародними організаціями та країнами-донорами МТД призвели до того, що на підготовку проектної пропозиції МТД йде 2-4 роки. За цей час актуальність проектів МТД знижується, пріоритетність та зв'язок з дійсно нагальними проблемами втрачається.
- Оцінка ефективності виконання проектів МТД здійснюється на розсуд самих виконавців проектів, тому не завжди є об'єктивною.
- Використовувані механізми МТД не завжди забезпечували досягнення цільового (кінцевого) результату, а схеми їх надання формували умови недостатньої відповідальності як з боку донора, так і з боку Мінприроди.
- У більшості випадків проекти МТД не включають засоби реалізації та носять рекомендаційний характер. Донори не вимагають від Мінприроди чітких зобов'язань і відповідальності за результати.
- Негативно впливає на ефективність використання МТД незрілість національного ринку проектів МТД, відсутність визначеної та узгодженої стратегії із залучення та цільового використання МТД, узгодженого на всіх гілках влади.

576. Також існує низка причин, пов'язаних з інституційною неспроможністю Мінприроди виконувати функції бенефіціара та координатора проектів МТД, відсутністю системи, яка була б спроможна забезпечити на систематичній основі залучення проектів МТД та їх моніторинг, включно і подальший розвиток набутих результатів. Зокрема:

- відсутні кошти для початкового фінансування роботи з підготовки та презентації проектів МТД;
- співробітники Мінприроди у зв'язку з тим, що не мають необхідного досвіду, знань, а інколи і часу щоб займатися вирішенням питань, пов'язаних із залученням та використанням МТД, є практично відсторонені від цього процесу;
- громадські організації недостатньо залучаються до підготовки проектів МТД, обговорення стану виконання проектів МТД, подальшого планування використання набутих в процесі виконання проектів МТД результатів;
- інформаційна політика Мінприроди щодо проектів МТД незадовільна, відсутня база проектів МТД відкрита для використання як громадськими організаціями, так і науковцями та політиками МТД (із оприлюдненням проектної документації про цілі, завдання, бюджет та графік виконання; тематичних, проміжних та заключних звітів з наведенням отриманих результатів; протоколи розгляду ходу виконання проектів: інформація

залучення громадськості до виконання проекту та моніторингу ходу його виконання).

577. Крім того, існують причини низької ефективності менеджменту проектів МТД на регіональному рівні, а саме:

- чітко не визначені роль і місце проектів МТД як потенційного ресурсного джерела місцевих програм розвитку;
- практично відсутня взаємодія Мінприроди з обласними, районними державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування;
- відсутність досвіду та системи керування об'єднаними грошовими потоками (місцевий бюджет, кошти МТД, спонсорська допомога) на рівні області, району, міста.

6.6 Висновки

578. Ратифікація Україною окремих природоохоронних Конвенцій проходить без попереднього комплексного аналізу ситуації стосовно недоліків і переваг, які може отримати Україна після впровадження їх основних положень, а також без належної оцінки можливих зовнішньополітичних ризиків.

579. Приєднуючись до значної кількості природоохоронних конвенцій і беручи на себе зобов'язання щодо їх виконання через делегування певних повноважень міжнародним організаціям, Україна позбавляє себе можливості маневру, необхідного для проведення реформ у природоохоронній сфері.

580. Значною перешкодою на шляху практичної імплементації міжнародних природоохоронних Конвенцій є перманентні зміни їх координаторів на національному рівні. Реальною є ситуація, коли нового координатора призначають за декілька місяців до зустрічі Сторін, через що виникають проблеми підготовки до цих заходів.

581. При погодженні ключових положень Конвенцій із заінтересованими міністерствами та відомствами переважають корпоративні інтереси в частині запровадження вимог Конвенцій, що призводить до свідомого блокування процесу їх імплементації.

582. Україна не лише не використовує належним чином потенційні можливості ратифікованих нею природоохоронних Конвенцій, а й досить часто має проблеми через неспроможність виконати взяті зобов'язання.

583. Проблеми виконання Україною зобов'язань, що витікають з ратифікованих природоохоронних Конвенцій, перешкоджають процесам інтеграції України у міжнародні та регіональні структури.

584. Транскордонному співробітництву, яке передбачене укладеними двосторонніми угодами, на національному рівні приділяється незначна увага. Двостороннє співробітництво з країнами, з якими Україна має кордони, здійснюється в основному в рамках природоохоронних конвенцій та проектів МТД.

Розділ 7. Діяльність громадських природоохоронних організацій

7.1 Головні пріоритети, напрями та проблеми діяльності

585. Головними завданнями громадських екологічних організацій є здійснення громадського контролю за дотриманням природоохоронного законодавства, практична природоохоронна робота з розв'язання екологічних проблем, поширення екологічної інформації, здійснення освітньої і виховної роботи з метою формування екологічної свідомості населення.

586. В демократичних країнах неурядові організації (НУО) постають як одні з головних структурних елементів громадянського суспільства. НУО, незалежно від сфери їхньої діяльності, у тому числі й екологічній, покликані представляти інтереси різних груп громадськості і сприяти розвитку державної політики та удосконаленню системи державного управління, забезпечувати громадський моніторинг такого управління, служити гарантом демократії, ініціювати процеси участі громадськості у прийнятті рішень. НУО формуються активними членами суспільства і відіграють ключову роль у впровадженні принципів участі громадськості у прийнятті рішень. Робота екологічних НУО спрямована на розширення природоохоронної діяльності в суспільстві, на усвідомлення і активне вирішення громадськістю проблем довкілля.

587. Важливими завданнями природоохоронних НУО є:

- проведення громадського моніторингу стану довкілля;
- участь у формуванні місцевої, регіональної, державної та міждержавної екологічної політики;
- участь у контролі ефективності використання коштів бюджету на природоохоронні цілі;
- участь у практичній реалізації заходів з вирішення екологічних проблем та оцінці результативності цих заходів;
- інформування громадськості про екологічні проблеми та шляхи їх розв'язання;
- сприяння екологізації свідомості громадян України, поширення серед населення морально-етичних засад охорони довкілля і раціонального використання природних ресурсів.

588. Українські природоохоронні НУО для вирішення поставлених завдань напрацювали і використовують широку базу підходів і засобів. Деякі інструменти суттєво відрізняються від тих, що використовуються в урядовому і бізнесовому секторах. Це такі інструменти, як:

- незалежна розробка проектів нормативних документів щодо екологічної діяльності з подальшим їх оприлюдненням і поданням до владних структур;
- створення дорадчих органів при владних структурах;
- ініціювання проведення громадських слухань з різних питань захисту довкілля, організація «круглих столів» та дискусійних клубів;
- залучення засобів масової інформації до висвітлення природоохоронної діяльності та створення власних ЗМІ екологічного

спрямування, поширення через ЗМІ роз'яснень та коментарів до урядових документів і державних заходів;

- формування громадської думки з питань природоохоронної політики як на рівні держави, так і на рівні окремих регіонів;
- створення мережі незалежних експертів, створення експертно-інформаційних центрів з різних напрямів природоохоронної діяльності, формування центрів незалежного громадського моніторингу;
- створення баз даних екологічної інформації та інформації про екологічну діяльність;
- незалежна освітня і просвітницька робота з різними групами населення;
- організація кампаній проти необґрунтованих та екологічно небезпечних проєктів, а також на підтримку проєктів ренатуралізації довкілля;
- надання еколого-правової допомоги екоНУО та громадянам;
- залучення до природоохоронних проєктів коштів приватного та державного бізнесу, лобіювання природоохоронних інтересів у парламенті і на рівні областей.

589. Методи, які використовують громадські організації у природоохоронній роботі, є різноманітними, а саме:

Координаційний метод – організація дискусій, у тому числі листування між НУО та органами державної влади з питань прийняття екологічно важливих рішень.

Юридичний – подання судових позовів проти порушників законодавства, в тому числі проти органів державної влади.

Науково-практичний – розробка наукових обґрунтувань щодо необхідності порятунку унікальних природних комплексів і, як наслідок, створення нових об'єктів ПЗФ.

Практичні заходи з охорони довкілля – боротьба з браконьєрством в польових умовах, з незаконними рубками, розробками кар'єрів, забудовами тощо.

ІТ-метод (ІТ – інформаційні технології) – залучення через сучасні інформаційні ресурси значної кількості людей до природоохоронної діяльності, оперативне інформування про екологічні проблеми, боротьба з екологічною кіберзлочинністю в Інтернеті, наприклад, з рекламою засобів знищення тварин, заборонених законодавством.

590. Основою громадського екологічного руху в Україні є всеукраїнські громадські організації, місцеві екологічні групи, благодійні фонди, наукові товариства, тематичні об'єднання, асоціації, мережі, робочі групи, які створені для розв'язання національних і місцевих екологічних проблем.

591. На сьогодні більшість активістів природоохоронних НУО України складають науковці, викладачі вищих і професійно-технічних навчальних закладів, технічні працівники виробництв, учителі шкіл, студенти та школярі. Професійний склад природоохоронних НУО різноманітний. Його основою є фахівці з вищою освітою (екологи, біологи, хіміки, географи, ґрунтознавці, фахівці з лісового і сільського господарства, журналісти, медики тощо).

Останнім часом до діяльності природоохоронних НУО все частіше долучаються економісти, юристи, фахівці з інформаційних технологій та управління. Це свідчить про подальшу професіоналізацію громадських організацій.

592. В Україні налічується близько 500 громадських екологічних організацій.

Найбільшими мережевими всеукраїнськими організаціями, які мають мережу районних, міських і селищних осередків – Всеукраїнська екологічна ліга, Українське товариство охорони природи, Українська екологічна асоціація «Зелений світ», Українське товариство охорони птахів, Українське географічне товариство, Українське ботанічне товариство.

Частина громадських організацій здійснює свою діяльність через реалізацію міжнародних, національних і регіональних природоохоронних проектів в Україні. Зокрема, це Національний екологічний центр України, ВЕГО «Мама-86».

Певні громадські організації обрали у природоохоронній роботі окремі напрями (юридичний, освітній, енергетика та довкілля, довкілля та здоров'я). Зокрема, це «Екологія – Право – Людина», «Бюро екологічних розслідувань», «ЕкоПраво-Київ», Науково-технічна спілка енергетиків та електротехніків України, благодійний фонд «Паросток», Всеукраїнська дитяча спілка «Екологічна варта» тощо.

593. Завдяки ініціативам окремих організацій і виконанню ними спільних проектів, відчутною стала тенденція до об'єднання організацій в мережі, асоціації, коаліції, робочі групи – діють Українська річкова мережа, Робоча група з питань глобальної зміни клімату, Асоціація карпатських екологічних НУО.

594. Громадські екологічні організації є у всіх регіонах України, але їх розподіл нерівномірний. Найбільше громадських екологічних організацій зосереджено у столиці і в деяких обласних центрах (по 10-20 і більше зареєстровано у Донецьку, Харкові, Сімферополі, Дніпропетровську, Миколаєві, Одесі, Чернівцях, Львові). Понад 120 організацій існує у районних центрах і селищах, діяльність деяких з них відома і поширюється на інші регіони держави.

595. Громадськими організаціями накопичений великий досвід проведення громадських слухань, громадських експертиз, розробки проектів нормативних документів, законодавчих актів, створення та захисту об'єктів природо-заповідного фонду.

596. Силами громадських організацій було започатковано проведення щорічних Всеукраїнських конференцій екологічної громадськості.

Перша – «Екологічна політика: погляд громадськості» (2000 р.), яка розглянула питання: оцінка екологічної політики в Україні та формування дієвої моделі, механізмів участі громадськості у прийнятті рішень, які суттєво впливають на стан довкілля, узагальнення практичного досвіду українських НУО з питань контролю за дотриманням вимог природоохоронного законодавства, розробка програми спільних дій громадських екологічних організацій України.

Друга – «Екологічна політика і впровадження принципів сталого розвитку в Україні: участь громадськості» (2001 р.), яка ухвалила низку документів і звернень, в яких відображені успіхи та труднощі екологічної політики, оцінка перспектив сталого розвитку України; пропозиції щодо плану дій з підготовки громадських екологічних організацій до самміту «Ріо+10» (Йоганнесбург-2002).

У грудні 2002 року відбулася Третя Всеукраїнська конференція екологічної громадськості, метою якої було залучення громадськості до підготовки до 5-ї Всеєвропейської конференції міністрів охорони навколишнього середовища «Довкілля для Європи» та паралельного конференції форуму громадськості, розробка, обговорення та прийняття документу **«Громадська оцінка екологічної політики в Україні»**. Підготовка цього документу є важливим етапом в становленні громадського екологічного руху в Україні, прецедентом розробки і прийняття громадського політичного документу, єдиним на той час не тільки в Україні, але й в Європі системним оціночним документом громадськості.

В рамках Четвертої Всеукраїнської конференції екологічної громадськості «Україна в процесі «Довкілля для Європи»: участь громадськості» (2003 р.) були розглянуті механізми врахування громадської думки як фактора ефективності державної політики у сфері захисту довкілля, документ «Майбутнє процесу «Довкілля для Європи»», законодавчі, соціальні, економічні умови діяльності неурядових екологічних організацій та ін. Були проведені семінари з обговорення документів Міністерської конференції та спільне засідання українських громадських екологічних організацій з Європейським Екофорумом.

Учасники П'ятої Всеукраїнської конференції громадських природоохоронних організацій (2004 р.) розглянули питання участі громадськості України у розвитку екологічних партнерств з порубіжними країнами задля вирішення спільних транскордонних екологічних проблем, формування транскордонної екологічної мережі шляхом створення міжнародних природно-заповідних об'єктів.

У 2010 році відбулася Шоста Всеукраїнська конференція екологічної громадськості «Участь громадськості у формуванні та реалізації Стратегії національної екологічної політики та Національного плану дій з охорони довкілля». Представники НУО взяли участь у роботі секцій «Екологічна безпека – як пріоритет національної безпеки України», «Досвід розробки та реалізації регіональних та місцевих планів дій з охорони довкілля», «Участь громадськості у формуванні екологічної культури населення України», Досвід проведення громадських кампаній («За пріоритетність екологічної політики», «Припинити деградацію Мінприроди»), Круглому столі «Інтеграція екологічної політики як передумова переходу України до сталого розвитку». Під час роботи конференції діяла виставка «Громадський природоохоронний рух України» та відбулися презентації діяльності громадських організацій.

597. Варто зупинитися на проведенні у 2012 році конференції за участю неурядових організацій з питань державної екологічної політики. Цей захід відбувався регулярно з 2001 року із залученням широкого кола представників громадських екологічних організацій. Згідно рішення Громадської ради при Мінприроди у 2012 році передбачалося проведення VII Конференції громадських екологічних організацій.

Така конференція мала проводитися для узагальнення досвіду співпраці громадських організацій та Мінприроди, а також розроблення рекомендацій щодо залучення представників неурядових екологічних організацій до планування та реалізації державної екологічної політики та Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки.

Організацію конференції, що проходила 12 грудня 2012 року в м. Києві в приміщенні торгово-промислової палати України, здійснювала ВГО «Жива планета», яка проігнорувала всі кращі тенденції та багаторічний досвід екологічних НУО в підготовці подібних заходів і назвала її «Перша Всеукраїнська конференція за участю неурядових екологічних організацій з питань державної політики». Це свідчить, по-перше, про ставлення до представників екологічних НУО, не як основної рушійної сили, а як пасивних учасників, яким навіть не надавалась в повному обсязі можливість висловити свою позицію. А по-друге – про нехтування історією та традиціями громадського природоохоронного руху України.

Список учасників конференції та організацій, які вони представляли, не був оприлюднений.

Слід зазначити, що влітку 2012 року тендер на проведення конференції громадськості був скасований, оскільки претендентом на перемогу (по цінovій пропозиції) був Національний молодіжний центр «Екологічні ініціативи», а не ВГО «Жива планета», яка виграла повторний тендер уже після створення нової Громадської ради при Мінприроди.

598. Практичний досвід співпраці природоохоронних НУО з державними органами усіх рівнів показує, що громадські слухання, круглі столи, семінари і конференції є дієвими методами впливу на владу та залучення населення до прийняття рішень з екологічно важливих питань. Є багато прикладів проведення в окремих регіонах України місцевих референдумів, театралізованих маніфестацій, публічних вручень чиновникам і директорам деяких виробництв «зелених» чи «чорних» міток із внесенням їх до списку «убивць природи» тощо. У багатьох випадках влада уникає взаємодії з екоНУО у проведенні таких заходів.

599. Неурядові організації не мають права законодавчої ініціативи, тому важливу роль відіграє наявність можливостей НУО співпрацювати з структурами законодавчої влади різних рівнів. Ці можливості досить обмежені, оскільки екоНУО не мають достатнього впливу і ресурсів, щоб конкурувати в лобюванні рішень з важливих питань докiлля з комерційними структурами і політичними об'єднаннями, з окремими депутатами та високими посадовими особами. Лише деякі громадські природоохоронні ініціативи знаходять своє відображення у рішеннях органів законодавчої влади.

600. З самого початку існування екологічного громадського руху наукові установи тісно взаємодіють з НУО. Недостатнє фінансування наукових інститутів часто підштовхує їхнє керівництво до співпраці з НУО, залучення представників екоНУО до виконання ряду наукових робіт. І навпаки, НУО при виконанні проектів часто залучають експертів з наукових інститутів. Співпраця українських НУО з науковими установами на сьогодні здійснюється краще, ніж з будь якими іншими інституціями.

601. НУО активно співпрацюють зі ЗМІ. Вони регулярно інформують ЗМІ про свою діяльність. Журналісти, як правило, завжди запрошуються для висвітлення масових природоохоронних заходів, акцій, до участі у семінарах, круглих столах, конференціях, громадських слуханнях. Однак, більшість ЗМІ, особливо у маленьких містах, не дуже охоче публікують інформацію з екологічної тематики, зокрема інформацію про діяльність НУО. Державні і комерційні ЗМІ рідко надають екоНУО можливість публікувати власні матеріали. Місцеві ЗМІ (рівня районів, невеликих міст) працюють з НУО більш охоче, але визначальну роль у відношенні таких ЗМІ до НУО відіграє ставлення до їхньої діяльності місцевої влади.

602. ЕкоНУО активно співпрацюють з міжнародними організаціями і благодійними фондами. Утім, багато донорів орієнтують НУО на виконання проектів, які більше відповідають пріоритетам їхньої діяльності, ніж екологічним пріоритетам України. Багато НУО, бажаючи одержати фінансові ресурси для забезпечення власного існування, спрямовують свою діяльність під потреби донорів, не керуючись при цьому власною політикою та суспільними інтересами.

603. Головними пріоритетами діяльності громадських екологічних організацій у 2012 році були наступні:

- стратегічні ініціативи у сфері охорони довкілля (на відміну від Мінприроди, яке зазнає постійних кадрових змін, громадські екологічні організації є носіями «інституційної пам'яті»);
- збереження біорізноманіття та створення об'єктів ПЗФ;
- збереження водних екосистем. Сприяння запровадженню басейного управління водними ресурсами відповідно до Водної рамкової директиви ЄС. Участь у басейнових радах річок Дніпро, Дністер, Південний Буг, Дунай;
- боротьба з розробкою та реалізацією проектів, небезпечних для здоров'я людей та довкілля (боротьба проти видобування сланцевого газу та будівництва міні-ГЕС в Карпатах; критика «Енергетичної стратегії України до 2030 року»; боротьба проти лісорозведення у степовій зоні тощо) та участь у розробленні пропозицій щодо розвитку галузей економіки (зокрема, паливно-енергетичного комплексу, розвитку відновлювальних джерел енергії, енергоефективності та енергозбереженню тощо);
- громадський контроль щодо біобезпеки та поводження з генетично модифікованими організмами;
- впровадження екологічної освіти та освіти для збалансованого розвитку;
- сприяння зеленій економіці та реалізації концепції «зеленого зростання».

604. 2012 рік показав, що боротьба за свої конституційні права на безпечне довкілля може коштувати життя. 1 серпня 2012 року дніпропетровський еколог і громадський діяч, академік Володимир Гончаренко був жорстоко побитий, а ввечері 3 серпня помер у реанімації.

Головна версія слідства – людину, яка очолювала газету «Екобезпека», Всеукраїнський громадський рух «За право громадян на екологічну безпеку» та асоціацію «Втормет», засновника сертифікованої лабораторії екологічних

факторів, вбили саме через громадську природоохоронну діяльність. За його ініціативи та активної участі вирішувалось багато екологічних проблем Дніпропетровщини. За кілька днів до вбивства природоохоронець провів гостру прес-конференцію про розкопку і подальший продаж теплообмінників, забруднені гексахлорбензолом та радіоактивними речовинами. На сьогоднішній день вбивство не розкрито.

605. У 2012 році найбільш актуальними були наступні громадські ініціативи:

- **Національна кампанія «Ні – сланцевому газу в Україні!»** – громадська ініціатива 128 представників всеукраїнських та місцевих громадських організацій, науковців, місцевих громад, політичних партій, депутатів різних рівнів (від сільської до Верховної Ради України). 12 грудня 2012 року у Києві відбулося засідання національного круглого столу «Міфи та реальності видобування сланцевого газу в контексті сучасних екологічних проблем в Україні». В рамках національної кампанії проводиться інформування громадян України, організовуються громадські слухання, пікети, мітинги, збираються підписи проти видобування сланцевого газу.

- **Громадська кампанія «Збережемо українські степи!»** – колективна громадська ініціатива щодо протистояння залісненню або іншому знищенню цінних ділянок первісного степу в Україні. Серед найбільш значущих подій 2012 року¹⁷⁵ - проведення спільно з проектом ФЛЕГ круглого столу у приміщенні Світового банку, присвяченого проблемі степового лісорозведення; перевірка стану дотримання законодавства в степових заказниках Харківщини (ЕкГ «Печеніги»); створення в Луганській області за обґрунтуваннями учасників кампанії заказників «Косарський», «Вишневий», «Міусинський», «Міусинське узгір'я», «Нагольчанський», «Нижній Суходіл»; підтримання в рамках веб-сайту бібліотеки літератури по степи; ведення Степового кадастру; проведення польових досліджень тощо.

- **Громадська кампанія проти побудови міні та малих ГЕС в Карпатському регіоні «Врятуємо Карпати від малих ГЕС!»**. Основною метою діяльності кампанії є інформування громадськості та моніторинг дій влади щодо перспектив побудови в Карпатському регіоні, згідно з регіональними ініціативами, планами та програмами більш ніж 550 міні- та малих ГЕС в Карпатському регіоні (Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька області), надання безкоштовної юридичної допомоги місцевому населенню, ведення судових справ від імені місцевого населення та з власної ініціативи членів групи.

- **Кампанія громадського лобіювання державних рішень з питань біобезпеки в Україні**. Біологічна й генетична безпека є складовою національної безпеки цивілізованої держави. І тому переважна більшість країн, які досягли певного рівня розвитку, встановили правила поводження з генетично модифікованими організмами і приділяють цьому процесу серйозну увагу.

У ході кампанії проводяться заходи різних рівнів: засідання науковців; прес-конференції; засідання дискусійних клубів з представниками владних

¹⁷⁵ Звіт про роботу громадської кампанії «Збережемо українські степи!» в 2012 році – Режим доступу: <http://pryroda.in.ua/step/zvit-pro-robotu-hromadskoyi-kampaniyi-zberezhemo-ukrayinski-stepy-v-2012-rotsi/#more-3750>

структур різних рівнів, бізнесу, громадськості та ЗМІ; засідання круглого столу у Верховній Раді України «ГМО в Україні: законодавчі аспекти»; конференція представників неурядових організацій «Біобезпека для України: стан та перспективи», міжнародна конференція ««Генетично модифіковані організми: наукові та практичні аспекти, ризики та законодавче врегулювання», міжнародна конференція «Використання ГМО в Україні: ризики та загрози», інформаційно-просвітницька акція «Обери справжнє!» та ін. Створено та розповсюджено буклети про загрози, пов'язані з ГМО.

Також експерти громадської кампанії здійснюють законотворчу діяльність: підготовка проекту Постанови Кабінету Міністрів України «Питання обігу харчових продуктів, що містять генетично модифіковані організми», розроблення змін до проекту Закону України «Про біобезпеку».

У 2012 році рамках кампанії була започаткована акція «Громадський контроль вмісту ГМО в продуктах харчування». Метою акції є ознайомлення населення з ситуацією щодо використання генетично модифікованих організмів в продуктах харчування в Україні, визначення ефективності та відповідності дійсності запровадженого в Україні маркування продуктів харчування щодо вмісту ГМО. Також осередки громадських організацій проводять перевірки продуктів харчування на вміст ГМО.

606. У 2012 році група експертів з представників громадських природоохоронних організацій підготувала доповідь НУО «Громадська оцінка національної екологічної політики за 2011 рік (включаючи аналіз за період з 2003 року)»¹⁷⁶.

607. 4 листопада 2012 року у м. Маріуполі близько 10 тис. осіб зібралися на, вочевидь, найбільшому екологічному мітингу з часів проголошення незалежності України. Це означає, що люди готові вийти на вулицю, для того щоб захистити своє здоров'я та дітей від монстрів металургії.

Вставка 37.

Витяг з Резолюції представників територіальної громади м. Маріуполя – учасників екологічної акції-протесту «Стоп смог!» (4 листопада 2012 р.)

У зв'язку з безперервними безконтрольними викидами з боку металургійних заводів м. Маріуполя в атмосферу, річки і Азовське море представники територіальної громади м. Маріуполя, жителі районів і селищ, представники громадських організацій, представники ініціативних груп, висловлюють крайню незадоволеність тяжким екологічним станом і високим рівнем забруднення навколишнього середовища м. Маріуполя (в т.ч. акваторії Азовського моря) металургійними гігантами ЗАТ «ММК Азовсталь», ПАТ «ММК імені Ілліча», ЗАТ «АзовЕлектроСталь» та іншими промисловими і транспортними підприємствами міста.

Представники територіальної громади Маріуполя вимагають:

- від Президента України Януковича В.Ф.: взяти під особистий контроль ситуацію з екологічним свавіллям у м. Маріуполь;

¹⁷⁶ Щорічна доповідь НУО (ЩД НУО) «Громадська оцінка національної екологічної політики» за 2011 рік (включаючи аналіз за період з 2003 року) / під ред. В. Мельничука, О. Кравченко, Т. Малькової. – К.: 2012. – 339 с.

- від Верховної Ради України: внести зміни до закону України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» таким чином, щоб в категорію таких зон могли потрапляти населені пункти з небезпечною для здоров'я і життя людей екологічною обстановкою, що склалася не в результаті катастроф, а в результаті тривалого шкідливого впливу викидів підприємств-забруднювачів, з подальшим наданням місту Маріуполю статусу зони екологічного лиха;

- від мера Маріуполя: дотримуватися мораторію на будівництво нових промислових об'єктів у м. Маріуполі та прилеглих до нього територіях, в т.ч. на меткомбінатах (на збільшення потужностей, а також на реконструкцію з метою нарощування потужностей); перестати ігнорувати катастрофічну екологічну ситуацію в Маріуполі і негайно сформувати оперативну групу з представників СЕС, прокуратури, екологічної інспекції та громадськості для оперативного реагування на виникнення смогових явищ;

- від Мінприроди: перегляду і зменшення затверджених в поточних дозволах на викиди обсягів граничних викидів шкідливих речовин для всіх джерел МК «Азовсталь» і ММК «Ілліча»;

- від компанії «Метінвест»: негайно вжити заходів щодо зниження викидів Азовстальської аглофабрики, яка є одним з найбільших джерел смогу в житлових районах Маріуполя, шляхом зупинки однієї з двох агломашин, до моменту установки нового рукавного фільтра замість існуючого не ефективного, не пізніше піврічного терміну; провести повний перехід на використання існуючих потужностей аглофабрики ММК «Ілліча» або інших потужностей компанії; забезпечити належне обслуговування очисних споруд заводів, накласти мораторій на скорочення спеціалізованого персоналу і прояснення для жителів ситуації з присутністю на заводах очисних споруд; надати громадськості списки устаткування МК «Азовсталь» і ММК «Ілліча», оснащеного очисними фільтрами, із зазначенням поточного стану очисних споруд (працездатність, технічний знос і ефективність), для виключення чуток про те, що це обладнання вивезено в інші країни; оздоровити дітей м. Маріуполь за рахунок основного забруднювача;

- звільнити чиновників усіх рівнів, які допускають екологічне беззаконня в м. Маріуполь своєю бездіяльністю.

За відсутності оперативного реагування з боку менеджменту і власників підприємств, відповідних державних служб і відомств, законодавчої та виконавчої влади, маріупольці залишають за собою право збору підписів про недовіру всім гілкам влади¹⁷⁷.

608. Суттєву роль у веденні практичної роботи у боротьбі з поліпшення стану довкілля м. Маріуполь відіграє «Ініціативна екологічна група «Дайте кисню!», яка сформувалася зі звичайних мешканців міста у 2011 році. Уже 15 січня 2012 року був проведений перший численний екологічний протест у м. Маріуполь.

Група заявила, що її пріоритет – не закриття заводів, а вимога від них дотримання екологічних нормативів виробництва. Група готова до компромісних рішень, але тільки за умови систематичної, відкритої роботи з реального поліпшення стану довкілля в місті підприємствами-забруднювачами. При спробах перетворити реальні заходи на формальні група буде впливати на забруднювачів за допомогою звернень до державних органів контролю (виконком, прокуратура, екологічні інспекції, СЕС) і організації мітингів-

¹⁷⁷ Инициативная экологическая группа «Дайте кислорода!» (г. Мариуполь) – Режим доступа <http://kisloroda.net.ua/news/view/28>

протестів із залученням уваги ЗМІ та громадськості. Найголовніше, що потрібно, - участь кожного небайдужого до долі міста жителя Маріуполя.

609. Події після мітингу 4 листопада уже свідчать про виконання частини вимог жителів міста: аглофабрика МК «Азовсталь» законсервована (грудень 2012 року); в місто поставлена пересувна екологічна лабораторія від компанії «Хімлаборреактив», замовлена в 2012 році міськрадою, загальною вартістю понад 2 млн грн. У цей комплекс входить стійка з набором вимірювального обладнання та система зв'язку з сервером, яка дозволяє виводити он-лайн результати по WEB інтерфейсу і формувати звіти за періоди часу (лютий 2013 року) тощо.

7.2 Громадська рада при Мінприроди

610. Громадська рада Всеукраїнських організацій та об'єднань природоохоронного спрямування при Мінприроди України була створена у 1996 році і стала одним з перших в Україні такого роду інституцій громадянського суспільства. Вона виконувала функції консультативно-дорадчого органу, метою діяльності її є розширення участі громадськості у процесах прийняття екологічно важливих рішень, сприяння проведенню консультацій з громадськістю щодо формування та реалізації державної політики з питань, що стосуються довкілля (екологічної політики).

За 16 років діяльності Громадська рада стала оптимальною формою співпраці громадських організацій природоохоронного спрямування з Мінприроди. Механізми співпраці з Мінприроди, коли у засіданнях Громадської ради брали участь представники структурних підрозділів центрального апарату міністерства, а її рішення були обов'язковими для розгляду Мінприроди, давали змогу отримувати необхідну інформацію та обговорювати стратегічні й поточні питання.

611. Протягом 2012 року відбулося 7 засідань Громадської ради, на яких було розглянуто такі питання:

щодо реалізації державної екологічної політики:

- про стан та перспективи створення нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду;

- про розробку проекту Концепції переходу України до сталого розвитку;

- про проект Національної доповіді з дотримання прав людини в Україні, у тому числі, екологічних прав;

щодо проектів нормативно-правових рішень:

- про проекти регуляторних актів в сфері поводження з відходами;

- про законопроект «Про оцінку впливу на навколишнє середовище» розробленого в рамках проекту ЄС «Допомога Україні у впровадженні Конвенції Еспо та Оргуської Конвенції»;

щодо виконання Україною взятих зобов'язань з охорони довкілля:

- про рішення Комітету з дотримання Оргуської конвенції про виконання Україною зобов'язань щодо Оргуської конвенції;

щодо діяльності Мінприроди:

- про стан виконання попередніх рішень Громадської ради;

щодо вирішення екологічних проблем:

- про порушення природоохоронного законодавства у Херсонській та Хмельницькій областях України;
- про громадське обговорення проекту зменшення шкідливих викидів у тепловій електроенергетиці;
- про кампанію «Врятуємо Карпати від нових ГЕС»;
- про екологічні аспекти видобутку сланцевого газу в Україні;

щодо участі громадськості:

- про ініціативу Всеукраїнської екологічної ліги з підготовки проектів Закону України про заборону використання поліетиленових пакетів та проекту Закону України про заборону використання мийних засобів, що містять фосфати;
- про виконання Державної програми щодо запобігання і протидії корупції на 2011-2015 роки, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 28 листопада 2011 року № 1240, та роль інститутів громадянського суспільства у її виконанні;
- про проведення форуму дніпровських НУО;
- про громадську підтримку впровадження технології переоснащення водопровідних очисних станцій із застосуванням освітлювачів-рециркуляторів;
- про підготовку VII Конференції громадських екологічних організацій;
- про проведення Всеукраїнського конкурсу «До чистих джерел» у 2012 році;
- про підготовку пропозицій від громадських організацій щодо ОВНС будівництва ядерних реакторів в Словаччині.

612. Природоохоронні НУО брали участь у проведенні міжнародних та всеукраїнських публічних заходів із залученням громадськості:

- Міжнародний екологічний форум «Довкілля для України», 2012 р.;
- Круглий стіл «Громадська оцінка екологічної політики України»;
- Круглий стіл «Врятуємо Карпати від нових ГЕС».

613. Природоохоронні НУО ініціювали обговорення законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні)» (реєстр. від 16.03.2012 р. № 10218) та зустріч з Народним депутатом, представником Президента України у Верховній раді Юрієм Мірошніченком з метою доведення до народних депутатів позиції екологічної та наукової громадськості України.

Законопроект руйнує засади державного управління у сфері охорони навколишнього середовища, зокрема, передбачає ліквідацію територіальних органів Міністерства екології та природних ресурсів України в областях і переведення їх у підпорядкування обласних державних адміністрацій як структурних підрозділів. Попри намагання представників громадських організацій донести свою точку зору до народного депутата та попри його запевнення щодо врахування пропозицій громадськості, позитивних результатів зустрічі не дала.

614. Традиційно у центрі уваги громадськості були заходи з дотримання Оргуської конвенції та про виконання Україною зобов'язань Оргуської конвенції.

615. Враховуючи те, що у 2012 році у Міністерстві змінилося 3 міністри, співпраця громадськості з Мінприроди складалася неоднозначно. Це пояснюється тим, що зі зміною керівництва міністерства, за 6 місяців звільнено кілька десятків працівників, які мають високу кваліфікацію, працювали в системі від 5 до 15 років. Серед найвідчутніших втрат – директори Департаментів і ключові працівники підрозділів, керівники, заступники та провідні фахівці національних природних парків та заповідників. Нові працівники міністерства не завжди розуміли пріоритети екологічної політики держави, за які відповідає Мінприроди.

Тому Громадська рада констатувала порушення з боку Мінприроди вимог українського законодавства щодо проведення консультацій з громадськістю під час підготовки проекту Стратегії національної екологічної політики та Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» при призначенні посадових осіб в Міністерстві. Небажання посадових осіб співпрацювати з громадськістю, яка часто професійно краще підготовлена, ніж деякі керівники Мінприроди, призвели до того, що з сайту Мінприроди були вилучені протоколи засідань Громадської ради за 2006-2012 роки.

616. У серпні 2012 році безпідставно, до закінчення терміну повноважень існуючої ГР та в порушення Постанови Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 року № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики»¹⁷⁸, Міністр Е. Ставицький своїм наказом від 30 серпня 2012 року № 445 «Про утворення ініціативної групи з підготовки установчих зборів для формування складу громадської ради при Мінприроди» ліквідував існуючу Громадську раду¹⁷⁹.

617. Першопричина цих безпрецедентних дій стала зрозумілою внаслідок зустрічі представників громадських організацій з Міністром екології та природних ресурсів Е. Ставицьким 21 серпня 2012 року. На цю зустріч не було запрошено тих представників НУО, які не поділяли позиції Мінприроди щодо видобування сланцевого газу.

Зокрема, керівництво Мінприроди не сприйняло рішення Громадської ради від 19 липня 2012 року щодо екологічних аспектів видобування сланцевого газу в Україні, згідно з яким було вирішено:

– звернутись до Мінприроди України з запитом: про надання громадськості інформації щодо екологічної складової проекту договору на розробку газів щільних порід; про оприлюднення механізму захисту прав людини та захисту навколишнього середовища в процесі виконання угод на розробку газів щільних порід; про оприлюднення результатів оцінки впливу на

¹⁷⁸ Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 року №996 – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF>

¹⁷⁹ Про утворення ініціативної групи з підготовки установчих зборів для формування складу громадської ради при Мінприроди: Наказ Мінприроди від 30 серпня 2012 року № 445 – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/media/files/445%D0%B0.doc>

навколишнє середовище, проведеної Агенцією США з питань міжнародного розвитку;

– рекомендувати Мінприроди провести на засадах Оргуської конвенції громадські слухання на національному та місцевому рівнях з питань видобутку сланцевих та газів щільних порід.

618. Однак, як показав час, широкого інформування громадськості та обговорення в ході громадських слухань змісту угоди та екологічних наслідків видобутку сланцевих газів не відбулося.

Навіть під час погодження проекту угоди про розподіл вуглеводнів на ділянці Юзівська у січні 2013 року Донецькою та Харківською обласними радами, текст Угоди між компанією «Шелл» та Урядом України не надали не тільки громадськості, а й обласним депутатам, які за неї голосували.

619. Після ліквідації Громадської ради Всеукраїнських природоохоронних організацій, яка працювала 16 років (1996-2012), Міністр своїм наказом створив нову Громадську раду, до якої відмовились увійти відомі та впливові у громадському екологічному русі національні організації.

Порядок денний засідань та прийняті рішення новоствореної у 2012 році, засвідчили головну мету – створення фактично підконтрольної Мінприроди структури.

620. Зокрема, на своєму позачерговому засіданні 20 листопада 2012 року новостворена Громадська рада розглянула питання про екологічну складову видобутку нетрадиційних видів вуглеводнів і вирішила «схвалити підписання міністерством угод про розподіл продукції із переможцями конкурсу та підтримати дії Уряду та Міністерства екології та природних ресурсів України щодо збільшення видобутку нетрадиційно газу та укладення угод про розподіл продукції».

7.3 Оргуський інформаційно-тренінговий центр

621. Оргуський інформаційно-тренінговий центр (далі Центр) створено у 2004 році на виконання положень Конвенції ЄЕК ООН «Про доступ до інформації, участь громадськості у процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля» (Оргуська конвенція).

Діяльність центру розпочалася за сприяння Проекту ЄС «Допомога Україні у впровадженні Оргуської конвенції» та відповідно до наказу Мінприроди України від 13 серпня 2004 року № 314 «Про створення Оргуського інформаційно-тренінгового центру» як структурного підрозділу Державної екологічної академії.

622. Положення про Оргуський інформаційно-тренінговий центр було погоджено Мінприроди України та затверджено Державною екологічною академією післядипломної освіти та управління (ДЕА).

Метою створення Центру було сприяння доступу громадськості до екологічної інформації та її залучення до прийняття важливих екологічних рішень, підвищення рівня екологічної просвіти.

623. Оргуський інформаційний центр здійснював свою діяльність відповідно до Положення, зокрема:

- надавав відвідувачам інформацію про стан довкілля, реалізацію екологічної політики та стан виконання Оргуської конвенції, інших міжнародних угод, актуальних екологічних проблем та шляхів їх розв'язання;

- брав участь у формуванні планів та організації консультацій з громадськістю, громадських слухань, конференцій неурядових організацій, круглих столів, семінарів, тренінгів в екологічній сфері;

- залучав наукові, громадські та ділові кола, в т. ч. зарубіжних країн, до розроблення і реалізації спільних програм та проектів, спрямованих на поліпшення стану довкілля;

- сприяв розвитку громадського екологічного руху в Україні;

- проводив тренінги для державних службовців, представників місцевого самоврядування, громадськості та ЗМІ;

- готував та оприлюднював у ЗМІ інформацію про проведення заходів з екологічної тематики – зустрічей Сторін міжнародних конвенцій, міжнародних та вітчизняних конференцій, засідань робочих груп, семінарів, круглих столів, колегій, виконання міжнародних та вітчизняних проектів, консультацій з громадськістю, громадських слухань тощо;

- консультував з питань екологічних прав громадян;

- організовував громадські обговорення, забезпечував виконання Оцінки впливу на навколишнє середовище та громадських експертиз проектів будівництва небезпечних об'єктів, проводив консультації з громадськістю за екологічною тематикою;

- готував навчальні посібники, методичні рекомендації, довідники, бюлетені, інформаційні листівки в екологічній сфері, а також буклети, плакати, що сприяють залученню широких кіл населення до вирішення екологічних проблем;

- брав участь у виконанні науково-дослідних та експертних робіт, а також аналітичних досліджень з питань стану довкілля, раціонального природокористування, збалансованого розвитку;

- встановлював зв'язки з навчальними закладами, науковими установами, підприємствами, організаціями, відомствами, фондами і товариствами з метою поширення екологічної інформації.

624. Звіти про діяльність Центру за період його функціонування (2004–2012 роки), плани роботи та Положення оприлюднювались у відповідних підрозділах на сайті Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління та веб-порталі Міністерства екології та природних ресурсів України.

625. Оргуський інформаційно-тренінговий центр за роки своєї діяльності став майданчиком для обговорення складних екологічних проблем, які турбують суспільство, місцем, де в гострих дискусіях формувалося спільне бачення державної екологічної політики. Створення і робота Центру в приміщенні Мінприроди позитивно сприймалася міжнародними організаціями як прояв екологічної демократії та формувала позитивний імідж Мінприроди України в суспільстві.

626. 1 грудня 2012 року Оргуський інформаційно-тренінговий центр було ліквідовано в структурі ДЕА. 11 січня 2013 року приміщення центру було зайнято міністерськими структурами.

Інформацію про роботу Центру за 2004–2012 роки, як і архів протоколів Громадської ради при Мінприроди за 1996–2012 роки було знято з сайту Міністерства екології та природних ресурсів України.

627. Ліквідація Оргуського інформаційно-тренінгового центру викликала негативний резонанс у суспільстві, громадському русі та відповідних міжнародних структурах.

Це також може призвести до загострення ситуації в Комітеті з дотримання Конвенції під час розгляду питання впровадження Оргуської конвенції в Україні.

Вставка 38.

Волинський обласний Оргуський інформаційний центр

Оргуські центри були створені та працювали в деяких обласних центрах.

Волинський обласний Оргуський інформаційний центр діє при секторі інформаційно-координаційного забезпечення та транскордонних відносин Держуправління. Мета та діяльність Центру спрямовується на забезпечення поінформованості громадськості щодо процедур участі в процесі прийняття рішень з питань, що стосуються довкілля. До послуг громадян Інтернет, преса, бібліотека на природоохоронну тематику. Кожен, хто звертається до центру, може отримати офіційну інформацію щодо актуальних екологічних проблем Волині, стан довкілля та роботу Держуправління. Оргуський інформаційний центр розташований в приміщенні Держуправління охорони навколишнього природного середовища у Волинській області та працює з відвідувачами в робочі дні щоденно.

7.4 Створення Національної екологічної ради України

628. Громадські екологічні організації України, стурбовані негативними тенденціями у сфері охорони навколишнього природного середовища, ухвалили рішення про створення на основі Громадської ради всеукраїнських природоохоронних організацій Національної екологічної ради України.

18 грудня 2012 року відбулися установчі збори Національної екологічної ради України, де було сформовано керівні органи та визначено основні напрями діяльності. Головою Ради було обрано Т. Тимочко, голову Всеукраїнської екологічної ліги.

Метою створення Національної екологічної ради є збереження довкілля, інтеграція екологічної складової до галузевих та регіональних стратегій, програм і планів та впровадження засад збалансованого розвитку в Україні.

629. Засновниками Національної екологічної ради України стали організації, які активно працюють у сфері збереження довкілля:

Академія технологічних наук України,
Асоціація рибалок України,
Благодійний фонд «Громадянська енергія»,
Благодійний фонд «Паросток»,
Всеукраїнська громадська організація «Всеукраїнське об'єднання ветеранів»,
Всеукраїнська громадська організація «До чистих джерел»,
Всеукраїнська дитяча спілка «Екологічна варта»,
Всеукраїнська екологічна ліга,
Громадський рух опору «Врятуємо Полісся!»,
Громадський рух України «За право громадян на екологічну безпеку»,
Західний центр збереження біологічного різноманіття,
Міжнародна громадська організація «Всенародний контроль та захист»,
Молодіжна громадська організація «Екоспектр»,
Науково-технічна спілка енергетиків та електротехніків України,
Національний молодіжний центр «Екологічні ініціативи»,
Незалежний інтелектуальний центр,
Українська екологічна асоціація «Зелений світ»,
Українське товариство охорони природи.

630. Першими діями Національної екологічної ради України стали:

- ініціювання підготовки громадської оцінки екологічної політики у 2012 році;
- проведення національного круглого столу з питань видобування сланцевого газу та започаткування національної кампанії «Ні – сланцевому газу в Україні»;
- ухвалення звернення до Житомирської обласної ради щодо скасування рішення про видобування титано-ільменітових руд;
- підтримка ініціативи місцевих громадських організацій щодо створення незалежних громадських рад на регіональному рівні на базі громадських рад при обласних управліннях, що ліквідуються;
- робота зі створення Громадського міністерства охорони природи;
- формування національного процесу «Довкілля для України»..

Діяльність Національної екологічної ради України є відкритою для всіх екологічно свідомих громадян України, науковців, представників політичних партій та громадських організацій, місцевих громад, екологічно дружнього бізнесу¹⁸⁰.

Вставка 39.

**Звернення Національної екологічної ради України
18 грудня 2012 року¹⁸¹**

Громадські екологічні організації України вкрай стурбовані негативними тенденціями, які спостерігаються у сфері охорони навколишнього природного середовища. Однією з причин неефективності екологічної політики є слабкість

¹⁸⁰ Докладніше www.dovkillya.in.ua.

¹⁸¹ Режим доступу: <http://www.ecoleague.net/5623003-169-2677.html>

Міністерства екології та природних ресурсів України, яке не може забезпечити належний контроль за дотриманням вимог екологічного законодавства та зупинити нищення природного середовища.

Часті зміни міністрів, реорганізації органів державної влади у галузі охорони довкілля призвели до звільнення фахівців, які мають значний досвід роботи у сфері управління й фахові знання, та зниження якості роботи всієї системи управління. За таких обставин Громадська рада при Міністерстві екології та природних ресурсів України, створена ще у 1996 році, була носієм інституційної пам'яті, традицій охорони природи, основою формування екологічної політики.

За роки діяльності Громадська рада намагалася налагодити співпрацю громадських організацій природоохоронного спрямування на різних рівнях з Міністерством та його територіальними органами. Громадськість обговорювала стратегічні й поточні питання, брала участь у розв'язанні гострих екологічних проблем, розробленні програм та нормативно-правових актів, збереженні водних ресурсів та біорізноманіття. Громадські організації були залучені до розгляду та обговорення питань формування національної екомережі, створенні нових та захисті існуючих об'єктів ПЗФ. Громадська рада приділяла багато уваги питанням доступу до інформації, участі громадськості в процесі прийняття рішень та доступу до правосуддя з питань, що стосуються довкілля, здійснювала контроль за додержанням вимог Організації Конвенції.

Саме громадські організації протягом багатьох років наполягають на інтеграції екологічної політики як основної передумови переходу держави до збалансованого розвитку.

Значним успіхом спільної роботи Громадської ради та Міністерства стала підготовка та прийняття Стратегії державної екологічної політики до 2020 року та Національного плану дій з охорони Навколишнього природного середовища до 2015 року. Прикладом результативної співпраці є започаткування та проведення щорічного Міжнародного екологічного форуму «Довкілля для України».

Громадські організації, що входять до складу Громадської ради, беруть участь у європейських та світових самітах з питань захисту довкілля, є членами авторитетних міжнародних спілок та організацій, представляють Україну у керівних органах міжнародних конвенцій. Представництва міжнародних організацій в Україні позитивно сприймають та високо оцінюють діяльність Громадської ради всеукраїнських організацій природоохоронного спрямування.

Останнім часом в Україні посилилася тенденція до знищення системи охорони природи, згорання процесу реалізації екологічної політики. Розпочалася руйнація заповідної справи в Україні, що виявилось у спробах скасувати Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки та ліквідувати Державну службу заповідної справи. Хижацька експлуатація ресурсів руйнує екосистеми, призводить до забруднення та деградації усіх компонентів природного середовища.

Нині найбільш негативні процеси для довкілля ініціює керівництво Мінприроди, зокрема, саме воно є головним лобістом видобування сланцевих газів в Україні. При цьому, на відміну від європейських країн, українські урядовці намагаються йти шляхом силового продавлювання рішення, без урахування думки місцевих громад, їхніх представницьких органів, ігноруючи застереження науковців та переважної більшості природоохоронних громадських організацій.

Ліквідація Міністром екології та природних ресурсів України Громадської ради всеукраїнських природоохоронних організацій прямо пов'язана із застереженнями, які громадськість висловила щодо екологічних ризиків видобування сланцевого газу. Дуже швидко за наказом Міністра була створена інша – «конструктивна до Міністерства» – громадська рада, що слухняно прийняла «потрібні» рішення.

З огляду на зазначене, Громадська рада всеукраїнських природоохоронних організацій не бачить перспективи у співпраці з Міністерством екології та природних ресурсів України за нинішнього його керівництва, діяльність якого спрямована лише на використання природних ресурсів, а не на захист Природи.

Усвідомлюючи свою відповідальність перед майбутніми поколіннями українців за стан довкілля та віддаючи пріоритет інтеграції України до європейського співтовариства, всеукраїнські природоохоронні організації ухвалили:

- створити на основі Громадської ради всеукраїнських природоохоронних організацій Національну екологічну раду України, метою якої є інтеграція екологічної складової до галузевих та регіональних стратегій, програм та планів і впровадження засад збалансованого розвитку в Україні.

- підтримати ініціативу місцевих громадських організацій і сприяти створенню на регіональному рівні мережі незалежних громадських екологічних рад на основі Громадських рад при обласних управліннях Мінприроди, що ліквідуються.

Запрошуємо всіх екологічно свідомих та патріотично налаштованих громадян України, науковців, представників політичних партій та громадських організацій, місцевих громад, екологічно дружнього бізнесу долучитися до діяльності Національної екологічної ради України.

631. Загалом важко оцінити ефективність роботи громадського екологічного руху. Можна оцінювати результати діяльності лише певних організацій.

У 2012 році громадським організаціям доводилося в першу чергу чинити спротив погіршенню природоохоронного законодавства або в судовому порядку вимагати зупинення антиекологічних рішень і дій. Саме в цьому і полягали успіхи екологічних організацій – у недопущенні погіршення.

Так, наприклад, була зупинена спроба ліквідувати «Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки» та намагання «проштовхнути» законопроекти щодо можливості полювання на території об'єктів ПЗФ, в судовому порядку скасовано рішення Закарпатської обласної ради щодо будівництва малих ГЕС, врятовано заповідник «Розточчя».

Звичайно, мали місце і більш радісні події, наприклад, коли, завдячуючи діяльності громадських організацій, створювались нові об'єкти ПЗФ. Так, на Дніпропетровщині врешті-решт було прийнято рішення про створення РЛП «Самарський бір».

632. В останні роки ефективність чи неефективність діяльності громадських організацій багато в чому пов'язана із політичною ситуацією в країні та балансом політичних сил. Тому громадські організації часто змушені звертати увагу на політичні процеси та брати в них участь.

7.5 Висновки

633. Громадянське суспільство в Україні є активним у сфері охорони довкілля завдяки діяльності мережі спеціалізованих громадських екологічних організацій, які роблять значний внесок у розвиток екологічної політики та забезпечення контролю за дотриманням екологічного законодавства органами державного управління на центральному та місцевому рівнях, а також

дотримання урядом узятих Україною зобов'язань у рамках міжнародних конвенцій.

634. У 2012 році найбільш актуальними були наступні громадські ініціативи:

- національна кампанія «Ні – сланцевому газу в Україні!»;
- громадська кампанія «Збережемо українські степи!»;
- Громадська кампанія проти побудови міні та малих ГЕС в Карпатському регіоні «Врятуємо Карпати від малих ГЕС!»;
- Кампанія громадського лобіювання державних рішень з питань біобезпеки в Україні.

635. Діяльність Громадської ради Всеукраїнських природоохоронних організацій за роки існування (1996-2012 рр.) стала оптимальною формою співпраці громадських організацій природоохоронного спрямування з Мінприроди. Механізми співпраці з Мінприроди, коли у засіданнях Громадської ради Всеукраїнських природоохоронних організацій брали приймали участь представники структурних підрозділів центрального апарату міністерства, а її рішення були обов'язковими для розгляду Мінприроди, давали змогу отримувати необхідну інформацію, брати участь в опрацюванні стратегічних й поточних питань, підготовці кваліфікованих рішень.

636. У серпні 2012 році безпідставно, до закінчення терміну повноважень діючої Громадської ради Всеукраїнських природоохоронних організацій та в порушення Постанови Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 року № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики»¹⁸², яка не надає відповідних повноважень органу виконавчої влади, Міністр Мінприроди своїм наказом від 30 серпня 2012 року № 445 «Про утворення ініціативної групи з підготовки установчих зборів для формування складу громадської ради при Мінприроді» ліквідував діючу Громадську Раду Всеукраїнських природоохоронних організацій.

637. Після ліквідації Громадської ради Всеукраїнських природоохоронних організацій, яка працювала 16 років, Міністр своїм наказом створив нову Громадську раду, до якої відмовились увійти відомі та впливові у громадському екологічному русі національні організації.

638. Оргуський інформаційно-тренінговий центр за роки своєї діяльності став майданчиком для обговорення складних екологічних проблем, які турбують суспільство, місцем, де в гострих дискусіях народжуються конструктивні управлінські рішення Мінприроди, формується спільне бачення державної екологічної політики. Створення і робота Центру в приміщенні Мінприроди позитивно сприймалася міжнародними організаціями як прояв екологічної демократії та формувала позитивний імідж Мінприроди України в суспільстві.

¹⁸² Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 року № 996 – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF>

639. 1 грудня 2012 року Оргуський інформаційно-тренінговий центр було ліквідовано в структурі Державної академії післядипломної освіти та управління.

640. 18 грудня 2012 року відбулося установче засідання Національної екологічної ради України. Громадські екологічні організації України, стурбовані негативними тенденціями у сфері охорони навколишнього природного середовища, прийняли рішення створити на основі Громадської ради Всеукраїнських природоохоронних організацій Національну екологічну раду України. Діяльність Національної екологічної ради України є відкритою для всіх екологічно свідомих громадян України, науковців, представників політичних партій та громадських організацій, місцевих громад, екологічно дружнього бізнесу.

Розділ 8. Екологічна освіта та освіта для збалансованого розвитку

8.1. Пріоритетність екологічної освіти та освіти для збалансованого розвитку в законодавчих документах.

641. Екологічна освіта та виховання в Україні базуються на концептуальних документах і законах України, що визначають державну освітню політику. Це, зокрема: Державна національна програма «Освіта («Україна XXI століття»)), Національна доктрина розвитку освіти, Концепція післядипломної освіти, Закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про позашкільну освіту» та інші.

642. У 2012 році питання екологічної освіти не набули пріоритетності у законах, концепціях і програмах порівняно з минулими роками.

Вставка 40.

Визначення понять «екологічна освіта» та «освіта для збалансованого розвитку» у законодавчих документах

Екологічна освіта має бути самостійним елементом загальної системи освіти та виконувати в ній інтегративну роль. Ця мета досягається поетапно шляхом вирішення освітніх і виховних завдань та вдосконалення практичної діяльності.

Основною метою розвитку екологічної освіти в державі є формування екологічного світогляду особистості; формування екологічної культури окремих осіб та суспільства в цілому; формування навичок, фундаментальних екологічних знань, екологічного мислення та свідомості, що ґрунтуються на ставленні до природи як унікальної цінності.

Екологічна освіта є стрижнем, системоутворюючим чинником освіти для збалансованого розвитку.

Освіта для збалансованого розвитку – освіта, націлена на набуття знань і навичок, що сприяють формуванню нового екологічно свідомого суспільства, формування нового світогляду, нових позицій, цінностей, сприяють розвитку, який є соціально бажаним, економічно життєздатним і екологічно збалансованим.

Освіта для збалансованого розвитку формується на принципах всезагальності й безперервності освіти, міждисциплінарному підході, активній взаємодії викладача і учня, навчання на основі досвіду і творчості.

Основні компоненти освіти для збалансованого розвитку: освіта (навчання); підготовка і перепідготовка кадрів; вироблення навичок; формування системи цінностей і виховання; інформування і просвіта населення.

Найбільш важливими серед основоположних принципів освіти для збалансованого розвитку ОЗР є:

- єдність загальної, професійної, екологічної, економічної та соціальної освіти;
- наслідування програм різних рівнів, взаємозв'язок з іншими програмами і програмами одного рівня;
- адаптивність врахування місцевих особливостей;
- різноманіття форм і методів;
- зв'язок з практичною діяльністю.

Фундаментом освіти для збалансованого розвитку є екологічна освіта. Водночас освіта для збалансованого розвитку потребує відповідного розвитку соціальної та економічної компонент. Освіта для збалансованого розвитку є новим етапом розвитку компонентів комплексної системи освіти, коли її складові (екологія, соціологія, економіка) стають рівнозначними.

643. Концепція екологічної освіти України є важливим регламентуючим державним документом, у якому визначені стратегія і тактичні завдання розвитку екологічної освіти всіх верств населення, які охоплюють усі вікові, соціальні та професійні групи населення з метою формування знань фундаментальних екологічних законів, екологічної свідомості, екологічної поведінки та екологічної культури громадян та суспільства в цілому. Цей документ дає підставу розробляти і впроваджувати нові програми з екологічної освіти і виховання для дошкільників, школярів, студентів, державних службовців, керівників різних рівнів державних та приватних підприємств.

644. Система екологічної освіти та виховання впроваджується в Україні через дві ланки — формальну (дошкільна, шкільна, позашкільна, професійно-технічна, вища та післядипломна освіта) і неформальну (освіта у діяльності громадських організацій, вплив засобів масової інформації, діяльність релігійних громад).

645. Слід зазначити, що більшість положень Концепції та Плану заходів щодо реалізації Концепції екологічної освіти України не діють або впроваджуються номінально та декларативно.

Вставка 41.

Обласні координаційні ради з екологічної освіти та виховання

Координаторами навчальної та методичної роботи з екологічної освіти і виховання в регіонах мають бути спеціалізовані обласні ради (створені на базі обласних управлінь освіти та науки), які визначають пріоритети та завдання екологічної освіти і виховання в області.

У 2012 році їх діяльність була налагоджена лише у Херсонській, Запорізькій, Львівській, Житомирській, Волинській, Хмельницькій, Рівненській, Одеській, Дніпропетровській областях та Автономній Республіці Крим.

646. Необхідність екологізації всієї системи освіти визначається Законом України «Про Стратегію національної екологічної політики України на період до 2020 року» та Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», іншими законодавчими та нормативно-правовими актами держави.

647. Україна взяла на себе міжнародні зобов'язання щодо збалансованого розвитку, підписавши документи Конференції ООН з довкілля та розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992), Всесвітнього саміту зі збалансованого розвитку (Йоганнесбург, 2002), Конференції ООН зі збалансованого розвитку Ріо+20 (Ріо-де-Жанейро, 2012), а також зобов'язання щодо освіти для збалансованого розвитку, які відображені в «Стратегії ЄЕК ООН освіти для збалансованого розвитку» (Вільнюс, 2005) та заключному комюніке Міжурядової конференції (Тбілісі+35: Екологічна освіта для збалансованого розвитку. Тбілісі, 6–7 вересня 2012).

648. Проте ці зобов'язання не були реалізовані на рівні державної політики, у тому числі в сфері ОЗР. Практичних дій щодо реалізації Стратегії ЄЕК ООН освіти для збалансованого розвитку на національному рівні не було зроблено, не прийнято відповідних національних регламентів з імплементації

Стратегії ЄЕК ООН освіти для збалансованого розвитку. Громадські, місцеві ініціативи з впровадження Стратегії ЄЕК ООН не набули державної підтримки.

Вставка 42.

**Добровільні зобов'язання України
на Конференції ООН зі збалансованого розвитку Ріо+20**

Всеукраїнська екологічна ліга зробила внесок у розділ «Екологізація освіти» Добровільних зобов'язань Конференції ООН зі збалансованого розвитку Ріо+20.

Спільно з Міжнародним інститутом «Асоціації регіональних екологічних проблем» (International Institute-Association of Regional Ecological Problems IIAREP, Україна) та Інститутом екологічної економіки Гунда (Gund Institute for Ecological Economics, University of Vermont, США) БЕЛ взяла на себе відповідальність виконати частину зобов'язань щодо екологізації освіти в Україні.

Ця мета буде досягнута шляхом співпраці з Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України для поширення концепції екологізації освіти на національному рівні. Учасники прагнуть досягти впровадження програми екологізації освіти в Україні до 2014 року, коли завершується «Десятиріччя освіти для збалансованого розвитку». Реалізація цієї концепції має вирішальне значення для формування екологічного світогляду та побудови «зеленої економіки».

В рамках виконання цих зобов'язань планується впровадження навчальних планів «Освіти для збалансованого розвитку» у більш ніж 70 вищих навчальних закладах України до 2014 року¹⁸³.

649. У 2011 році було виконано науково-дослідну роботу з розробки Концепції національної системи освіти для збалансованого розвитку відповідно до прийнятих міжнародних зобов'язань. Було створено міжгалузеву робочу групу.

650. У 2012 році на замовлення Мінприроди відповідно до Національного плану дій до Стратегії національної екологічної політики України на період до 2020 року було розроблено Концепцію та Стратегію освіти для збалансованого розвитку, які Мінприроди планує подати на розгляд Кабінету Міністрів України.

651. Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України та Мінприроди України спільно мають забезпечувати реалізацію державної екологічної політики в галузі екологічної освіти і виховання, освіти для збалансованого розвитку на рівні дошкільної, шкільної, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти.

8.2 Дошкільна освіта

652. Екологічна освіта у дошкільних виховних закладах здійснюється згідно із Законом України «Про дошкільну освіту», «Базового компонента дошкільної освіти», зміст якого систематизований за сферами життєдіяльності («Природа», «Культура», «Люди», «Я сам», Сфера «Природа») формує елементарний природодоцільний світогляд, має ціннісно-змістову наповненість

¹⁸³<http://www.uncsd2012.org/rio20/index.php?page=view&type=1006&menu=153&nr=77>

за екологічним та природничим напрямками, сприяє усвідомленню дитиною себе як частки природи, формує відчуття відповідальності за те, що відбувається навколо неї і внаслідок її дій у довкіллі. Вітчизняними педагогами розроблено авторські програми, навчальні посібники, підручники, за якими здійснюється екологічна освіта дошкільників.

Вставка 43.

**Діяльність дошкільних навчальних закладів
Києво-Святошинського району (Київська обл.)
щодо забезпечення готовності дітей до навчання у школі**

У 2012 році педагоги-дошкільники та вчителі початкової ланки працювали за Базовою програмою розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» і програмою розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт», документами, які орієнтують педагогів на особистісний розвиток кожної дитини, формування життєздатної, компетентної, творчої людини.

Зміст програми «Впевнений старт» упорядковано за розділами. Серед інших є **розділ «Пізнавальний розвиток»**, у якому подано обсяг завдань, необхідних для розвитку пізнавальних інтересів, здібностей, психічних процесів та операцій мислення, розширення досвіду пізнання світу і себе у ньому, стимуляції самостійної пізнавальної активності як запоруки успішного подальшого навчання.

Пізнавальний розвиток дитини здійснюється у процесі пізнавальної діяльності за різними напрямками, зокрема за напрямом «У світі природи».

Завдання курсу «Природа рідного краю»: ознайомити з об'єктами природного довкілля, електричними та світовими явищами природи, сезонними змінами та явищами в природі, з сільськогосподарською працею; залучати дітей до посильних дій (догляд за кімнатними рослинами, домашніми тваринами, праця на городі тощо), участі у збереженні та відновленні природного оточення міста (села); формувати у дітей екологічно доцільну поведінку.

Завдання курсу «Природа України»: ознайомити з характерними особливостями окремих географічних регіонів України (Крим, Карпати, Полісся), типовими ландшафтами, їх значенням у природі та у житті людини, правилами безпечної поведінки й доцільного природокористування; дати знання про Червону книгу України; залучати дітей до посильної участі у природоохоронній діяльності.

З-поміж загальних освітніх завдань екологічна складова є незначною, серед основних завдань курсу визначено такі: збагачувати уявлення дитини про природу, рукотворний світ, людей, що оточують, та саму себе; вдосконалювати вміння використовувати здобуті уявлення для подальшого розширення особистого досвіду; створювати сприятливі умови для підвищення її самостійності, довільності поведінки; сприяти становленню системи елементарних цінностей, позитивного ставлення до природи, предметів, людей, самої себе; збагачувати, розширювати, систематизувати уявлення та знання дитини про довкілля та власне «Я».

Програма забезпечує екологічне навчання (формування знань про закономірності та взаємозв'язки природних явищ, єдність живої та неживої природи, суспільства і природи, елементів знань про поліпшення стану довкілля тощо).

Базова програма «Я у Світі» сформована за різними сферами життєдіяльності. Форми активності за сферою життєдіяльності «Природа» такі: фізична, соціально-моральна, емоційно-ціннісна, пізнавальна, мовленнєва, художньо-естетична, творча. Сфера «Природа» спрямована на формування в дошкільника цілісної природи світу – уявлення про навколишнє середовище та внутрішнє життя (власне та інших людей). Програма реалізує проблему формування елементарної форми світосприйняття.

653. Слід зазначити, що у педагогічній науково-методичній літературі майже відсутнє методологічне та теоретичне обґрунтування проблеми. Істотним упущенням є недостатнє врахування вікових, індивідуальних, статевих особливостей розвитку дітей дошкільного віку. Відбувається механічне перенесення змісту і методики роботи з ознайомлення з природою в екологічну освіту.

8.3 Загальна середня освіта

654. У 2012 році у системі загальної середньої освіти (згідно з діючим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти) інваріантною складовою Базового навчального плану не передбачено вивчення дисципліни «Основи екології». Основною метою освітньої галузі «Природознавство» є формування наукового світогляду учнів завдяки засвоєнню ними основних понять і законів природничих наук, вироблення умінь застосовувати набуті знання і приймати виважені рішення лише в природокористуванні, а не в поводженні з природою та в охороні довкілля.

655. У 2012 році дисципліні «Екологія» у Базовому компоненті відводилося усього 0,5 години на тиждень.

Наказом Міністерства освіти України № 834 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеню», прийнятим у 2010 році, передбачено можливість інтегрованого вивчення екології та біології в 11-х класах. У такому випадку на інтегрований курс відводиться 2 години на тиждень (1,5 – біологія та 0,5 – екологія), відтоді позитивних зрушень не відбулось.

656. За даними досліджень лабораторії екологічного виховання Інституту проблем виховання, у 2012 році питанням екологічної освіти та вихованню у шкільній програмі відводиться близько 8 % та 6 % навчального часу. Аналіз змісту діючих навчальних програм свідчить про те, що екологічна освіта базується лише на загальнонаукових знаннях глобальних і регіональних екологічних проблем.

Таблиця 7. Кількість екологічних питань і навчального часу на їхнє вивчення в шкільних предметах природничого циклу

Навчальні предмети	Загальна кількість питань, які розглядаються	Загальна кількість годин на їхнє вивчення	Наявність екологічної проблематики в навчальних предметах			
			Екологічні теми (питання)		Навчальні години на вивчення	
			Кількість екологічних питань	%	Кількість навчальних годин	%
Географія, біологія, фізика, хімія, ОБЖД	3005	1548	238	8	95,5	6

657. Реформа початкової й середньої школи, яка відбувалася в 2001 році, супроводжувалася впровадженням нових освітніх програм і стандартів у галузі навколишнього середовища й полягала у включенні екологічних питань до програми інших предметів.

У результаті питання, пов'язані з довкіллям, увійшли до курсу «Я і Україна», що викладається в 1–4-х класах, і низки предметів, що викладаються в 6–12 класах, зокрема біології, фізики, географії, літератури та ін. Природознавство викладається в 5 і 6 класах.

Крім того, екологічні питання включені в предмет «Основи здоров'я», що вивчається у всіх класах. Предмет «Основи екологічних знань» був упроваджений серед предметів на вибір в 10 і 11 класах.

658. Географія в 5–11-х класах містить 53 екологічних питання глобального характеру, 44 таких, що стосуються екологічних проблем України (за рахунок курсу «Географія України») і лише 8 питань, що стосуються краєзнавчих екологічних проблем. Курс ОБЖД, мета якого – навчити ухвалювати рішення в складних ситуаціях найближчого природно-техногенного оточення, містить лише 5 питань місцевого рангу, а в біології місцевим біоценозам присвячені лише екскурсії.

Навчальний предмет «Основи екології» присутній у варіативній частині загальноосвітніх навчальних закладів, як базовий компонент – у профільних закладах.

659. Важливим пріоритетним завданням на найближчий час у галузі екологічної освіти є впровадження викладання в усіх школах України обов'язкової дисципліни «Основи екологічних знань» та організація підготовки вчителів екології.

660. У 2012 році відбулася II Всеукраїнська олімпіада з екології, у якій взяли участь учні 10–11-х класів. Всеукраїнські учнівські олімпіади з різних навчальних предметів проводяться щороку серед учнів загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів. Такі олімпіади проводить МОНмолодьспорту України. Тільки з 2011 року Всеукраїнська олімпіада з екології для учнів існує як самостійна подія (окремо від олімпіади з біології) (наказ МОНмолодьспорту України № 1099 від 22.09.2011 р.).

661. Концептуальні документи з екологізації освіти ухвалюються також на регіональних рівнях, але це поодинокі приклади, ініційовані найбільш обізнаними і прогресивними керівниками місцевих влад і навчальних установ.

Вставка 44.

Приклади екологізації освіти на регіональному рівні

1. Концепція розвитку неперервної екологічної освіти у навчальних закладах Чернівецької області була створена у 2012 році Чернівецьким обласним управлінням освіти і науки спільно з науковцями Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Положення концепції реалізуються на практиці. Так, сільські школи на

Буковині, що займаються науковою роботою, підписали угоди з кафедрою екології та біомоніторингу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича щодо проведення науково-дослідницької роботи з екології. Науковці ознайомлюють учителів та учнів з останніми досягненнями екологічної науки, методами екологічних досліджень, новинками літератури, допомагають у проведенні екологічних спостережень та досліджень. Результатом такої співпраці є проведення спільних семінарів, конференцій, започаткована у 2001 році у межах обласної комплексної програми «Творча обдарованість», а також екологічної олімпіади для старшокласників.

2. Муніципальна програма збалансованого (сталого) розвитку (МПВСР) реалізувалася ПРООН в Україні у 2004–2012 рр. з метою розвитку демократичного, прозорого механізму локалізації принципів збалансованого розвитку, а також демонстрації ефективності громадсько-приватного партнерства для вирішення місцевих соціальних, економічних та екологічних проблем.

Основними суб'єктами програми виступили міські ради та їхні асоціації, місцеві громади, освітні установи, неурядові громадські та урядові організації. Основними партнерами проекту були муніципалітети міст Івано-Франківська, Рівного, Житомира, Миколаєва, Галича (Івано-Франківська обл.) та Новоград-Волинського (Житомирська обл.). Програма включала три основні компоненти:

- впровадження механізмів збалансованого розвитку та створення/оновлення екологічного законодавства, політики, регуляторних механізмів на місцевому рівні відповідно до змін у національній політиці у проведенні прозорих громадських слухань і встановлення/покращення стану систем екологічного моніторингу на місцях;
- встановлення/посилення місцевих державно-приватних механізмів для стабільної співпраці у керуванні процесами управління та залучення громадськості й вирішення соціальних, економічних і екологічних проблем на місцевому рівні;
- підвищення рівня поінформованості для впровадження засад збалансованого розвитку шляхом заохочення та проведення інформаційних і просвітніх заходів та створення відповідних інформаційних систем при муніципалітетах.

Проект реалізовувався на основі методу соціальної мобілізації, спільного планування знизу-вгору та вибірково-територіального підходу.

Під час проекту була створена мережа шкіл, що розповсюджували інформацію з питань збалансованого розвитку, розроблений «Практичний посібник для мереж шкіл».

3. У Дніпропетровській області на виконання Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» розроблена і впроваджується низка заходів з підвищення екологічної освіти і культури у дітей та молоді, проведення конкретних практичних дій зі збереження, охорони та відновлення довкілля.

У 2012 році впроваджено «Обласні комплексні заходи з екологічного виховання», покликані сприяти реалізації Державної національної програми «Освіта («Україна XXI століття»)), Концепції виховання дітей і молоді в національній системі освіти та Концепції неперервної екологічної освіти та виховання.

4. У Заліщицькому районі Тернопільської області діє Міжнародний проект «Освіта для стійкого розвитку». В проекті беруть участь учні 8–9-х класів ЗОШ І–ІІІ ст. с. Торське, с. Поділля (учителі Ронталюк В.В. та Стадник М.Б.).

5. Школярі Чортківського району Тернопільської області працюють за українсько-шведським проектом «Освіта для стійкого розвитку в дії» (Косівська ЗОШ І–ІІІ ст., Ягільницька ЗОШ І–ІІІ ст., Чортківська ЗОШ І–ІІІ ст. № 5).

8.4 Середня професійна освіта

662. Згідно з Концепцією екологічної освіти середня професійна екологічна освіта має базуватися на змісті, формах і методах загальної середньої екологічної освіти та враховувати особливості впливу на довкілля конкретних галузей народного господарства.

Зміст екологічної освіти для цієї ланки орієнтований на:

- формування цілісних уявлень про природу та місце людини в ній, а також про природно перетворювальну роль виробничої діяльності;
- набуття професійних знань щодо шляхів запобігання негативним впливам певних видів діяльності на природу й здоров'я;
- формування професійних природоохоронних умінь, а також навичок збереження власного здоров'я.

663. У природничо-математичний цикл навчального плану підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах (ПТНЗ) II-го атестаційного рівня введено вивчення предмету «Біологія та основи екології», а у ПТНЗ III-го атестаційного рівня – «Основи екології».

У курсах спецдисциплін ПТНЗ передбачено вивчення питань екології, передусім, під час підготовки фахівців з професій, пов'язаних з виробництвами, що забруднюють навколишнє середовище. У фаховому журналі «Професійно-технічна освіта» постійно висвітлюються питання екологічної освіти.

8.5 Вища освіта

664. У змісті вищої екологічної освіти поєднується природничий, економічний, технологічний, юридичний та соціокультурний підхід. Надзвичайно важливим є інтеграція еколого-економічних знань фахівців, оскільки вони покликані сформуванню науково обґрунтований економічний механізм раціонального природокористування для переходу на засади збалансованого (сталого) розвитку.

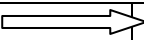
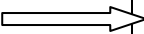
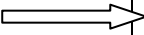
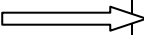
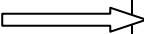
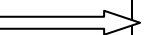
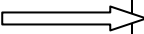
665. У 2012 році фахівців у галузі екології та охорони навколишнього середовища готують 103 вищі заклади освіти. Вони забезпечують здебільшого прикладні напрями екології, з урахуванням специфіки галузей виробництва (гідроекологія, метеорологія, агроєкологія, промислова екологія, лісоінженерія, моніторинг навколишнього середовища, радіоекологія тощо).

666. Вищі навчальні заклади України, реалізуючи настанови Концепції екологічної освіти, працюють над тим, щоб крім загального обов'язкового курсу «Основа екології» впровадити для всіх спеціальностей блок «Прикладна екологія» (залежно від профілю ВНЗ – «Агроєкологія», «Гідроекологія», «Економіка природокористування», «Екологічна економіка», «Урбоекологія», «Екологічне право» чи ін.), а також інтегруючи навчальну дисципліну «Пріоритети сталого розвитку України» (магістратура).

Серйозною проблемою є працевлаштування екологів: бакалаврів, спеціалістів і, особливо, магістрів, на яких практично немає державного замовлення.

667. Учителів-екологів відповідно до ліцензій в Україні готують всього два вищі заклади освіти (екологів-хіміків – Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка, екологів-біологів – Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького) з незначною кількістю набору абітурієнтів (всього близько 50 осіб), що ніяк не задовольняє потреби в цих спеціалістах. У провідних ВНЗ України розпочато підготовку магістрів з екології.

668. Існує проблема необхідності змін у базових основах сучасної освіти, трансформації існуючої парадигми у плані змін цілей політики та практики у галузі освіти. Така трансформація потребує необхідних змін багатьох змістовних і методичних принципів освіти, які повинні бути враховані при становленні освіти для збалансованого розвитку.

Вставка 45.		
Пропозиції щодо змін у навчальних планах, змісті та у процесі навчання		
ВІД		ДО
Навчальний план як схема, яка не змінюється		Навчальний план як досвід, ситуаційне навчання
Зафіксоване знання		Знання, що оновлюються впродовж життя
Абстрактне знання		Реальне знання
Єдина модель навчання		Багатоваріантні моделі навчання
Пасивна освіта		Активна освіта
Відсутність концепції збалансованого розвитку		Навчання ідеям збалансованого розвитку

8.6 Наукова освітня діяльність та дослідження

669. Наукова робота є основою для забезпечення освітнього процесу в вищих навчальних закладах і має безпосередній вплив на професійний рівень професорсько-викладацького складу.

670. Наукова робота дає змогу здійснювати попередню підготовку та відповідний відбір найбільш талановитої молоді до вступу в аспірантуру та кадрового поповнення вищої школи.

Однак це не відповідає сучасним вимогам щодо підготовки фахівців для економіки України. Будь-яка сфера професійної діяльності (машинобудування, медицина, сільське господарство тощо) сьогодні пов'язана із застосуванням новітніх технологій, що постійно оновлюються. Це обумовлює нагальну потребу в фахівцях нової генерації, які мають не лише досконало володіти технологіями такого класу, а й здатні до оперативного сприйняття та аналізу нової інформації,

ухвалення ефективних економічно-обґрунтованих технічних рішень, раціоналізаторської та новаторської діяльності. Розв'язання такої задачі можливе тільки шляхом комплексної інтеграції наукової та виробничої діяльності в навчальний процес ВНЗ, що відображено в Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті і відповідає вимогам щодо приєднання України до Болонського процесу та інтеграції в ЄС.

Вставка 46.

Залучення студентів до виконання фундаментальних досліджень і прикладних розробок у Національному університеті водного господарства та природокористування (м. Рівне)

У Національному університеті водного господарства та природокористування (м. Рівне) студенти активно долучаються до фундаментальних і прикладних досліджень з проблем обґрунтування та розробки стратегій збалансованого розвитку територіально-адміністративних одиниць.

За результатами фундаментальної науково-дослідницької роботи «Розробка теоретичних засад оцінки соціо-економіко-екологічного розвитку регіонів, територій України в контексті сталого розвитку», яка виконувалася 2009–2012 роках під керівництвом завідувача кафедри екології, доктора сільськогосподарських наук, професора Клименка М.О., випускниками-екологами захищено 25 магістерських і 20 дипломних робіт.

Роботи присвячені розробці стратегій збалансованого розвитку областей, адміністративних районів та місцевих планів дій з охорони навколишнього природного середовища міст, сільських населених пунктів.

Студенти 1–4 курсів залучені до прикладних наукових досліджень оцінювання екологічного стану ґрунто-екоосистем, водних об'єктів, ґрунтового покриву. Студенти – виконавці науково-дослідних робіт – впродовж 2011–2012 рр. посідають призові місця на всеукраїнських студентських конкурсах-захистах наукових робіт. Студенти презентують свої наукові доробки на наукових конференціях, висвітлюють у тезах доповідей та наукових виданнях.

671. В Україні щороку захищають кілька кандидатських і докторських дисертацій з галузевих екологічних проблем та з проблем екологічної освіти і виховання. Проте, досі не створено кваліфікаційної Вченої ради.

672. Наукові дослідження в галузі освіти для збалансованого розвитку та екологічної освіти у наукових установах та ВНЗ III–IV рівнів акредитації, що перебувають у сфері управління МОНМС України, здійснювалися та продовжують здійснюватися з ініціативи їх науково-педагогічних і наукових кадрів. Фінансова підтримка на такі дослідження за результатами конкурсу, проведеного МОНМС України, в окремих випадках надавалася науковим установам і ВНЗ із загального фонду Державного бюджету України.

673. Наукові дослідження з освіти для збалансованого розвитку актуальні для більшості ВНЗ III–IV рівнів акредитації. Однак через малодослідженість тематики у переважній своїй більшості вони здійснюються на емпіричному рівні.

Дослідження спрямовуються на розробку методичних рекомендацій, підходів, положень, моделей, визначення принципів попередження екологічних

катастроф, моніторинг екологічної та економічної ситуації в регіонах, вивчення потенціалу.

Визначена ВНЗ тематика в галузі освіти для збалансованого розвитку вивчається за різними фаховими напрямками: «охорона навколишнього середовища», «економіка», «енергозбереження», «філософія», «історія» тощо. Переважна більшість наукових досліджень у галузі ОСР здійснюється з екологічної тематики.

Вставка 47.

Наукові дослідження у вищих навчальних закладах з питань збалансованого розвитку

Одеський державний екологічний університет:

- здійснює оцінку стану кліматичної системи Західної Арктики, адаптацію мезомасштабної атмосферної моделі високого розділення до території України (для дослідження та прогнозування екстремальних гідрометеорологічних явищ);
- розробляє методiku для територіального довгострокового прогнозування максимальних витрат води і шарів стоку весняного водопілля на рівнинних річках України;
- вивчає вплив змін клімату на зерновий баланс України, управління якістю вод екосистем прибережних морських акваторій та внутрішніх водоймищ.

Фізико-хімічний інститут захисту навколишнього середовища і людини вивчає реанімацію екологічного стану природного лиманно-морського курортно-рекреаційного комплексу «Куяльник – Лузанівка», розробляє легкі газопильні, протипилові фільтруючі респіратори підвищеної пиломісткості.

У **Луцькому державному технічному університеті** досліджуються механізми реалізації політики збалансованого розвитку.

У **Дніпропетровському національному університеті** розробляють методiku використання екологічної супутникової інформації в реалізації концепції збалансованого розвитку, теоретичні засади побудови систем енергозабезпечення з використанням відновлювальних джерел енергії та енергоактивних обгороджувальних конструкцій, основи комплексного методу розрахунку і прогнозу розповсюдження техногенних забруднень на території великих міст.

Розробкою та застосуванням нових комплексних екологічно безпечних технологій очистки побутових стічних вод займаються в **Ужгородському національному університеті**.

Системні дослідження екосистеми о. Зміїний та прилеглої частини Чорного моря проводяться науковцями **Одеського національного університету ім. І.І. Мечнікова**. Їх метою визначено обґрунтування потреби створення ефективної інфраструктури та збалансованого екологічно безпечного розвитку господарської діяльності в сучасних гідролого-гідрохімічних і метеорологічних умовах. Значно доповнюють відомості про о. Зміїний еколого-мікробіологічні дослідження навколишнього середовища і птахів, що мігрують через острів.

В **Одеському національному політехнічному університеті** розробляють методи енергозбереження у системах з відновлювальними джерелами енергії, ресурсо- та енергозберігаючі електромеханічні та електромехатронні перетворювачі.

В **Одеській державній академії будівництва та архітектури** здійснюють теоретико-методичне обґрунтування механізму реалізації інвестиційно-інноваційної підтримки збалансованого розвитку регіонів України. В Одеському державному економічному університеті вивчають формування ефективних стратегій збалансованого розвитку комунального сектору міських господарств.

Механізми формування фінансово-інвестиційного потенціалу регіонів в умовах

збалансованого розвитку України вивчають у **Полтавському національному технічному університеті імені Юрія Кондратюка**.

Фундаментальні основи формування механізмів забезпечення стійкого розвитку соціально-економічних систем, науково-методичні засади формування та ефективного використання економічного потенціалу підприємства – в **Сумському державному педагогічному університеті ім. А.С.Макаренка**.

У **Харківському національному університеті ім. В.Н.Каразіна** досліджують інноваційну модель збалансованого розвитку науково-технічного та виробничого потенціалу України, системне комплексне картографування регіонів України в умовах їх збалансованого розвитку.

Проблеми збалансованого розвитку у контексті охорони навколишнього середовища вивчають в:

- Київському національному університеті будівництва і архітектури;
- Національному авіаційному університеті;
- Національному педагогічному університеті ім. М.П. Драгоманова;
- Львівському національному університеті імені Івана Франка;
- Національному лісотехнічному університеті України;
- Кіровоградському національному технічному університеті;
- Мелітопольському державному педагогічному університеті;
- Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника;
- Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля;
- Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини;
- Хмельницькому державному педагогічному університеті імені Григорія Сковороди;
- Херсонському державному університеті;
- Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича.

Економічну тематику в розрізі питань збалансованого розвитку розробляють науково-педагогічні колективи:

- Черкаського державного технологічного університету (розвиток інноваційно-інвестиційних процесів в економіці України, бюджетний потенціал економічного зростання в Україні);
- Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана (чинники формування середнього класу в Україні);
- Запорізької державної інженерної академії (формування концепції збалансованого розвитку як основи досягнення нової якості та стандартів життя в контексті євроінтеграції).

Проблему прав людини як ключову для збалансованого розвитку суспільства вивчають у Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого, Київському національному економічному університеті імені Вадима Гетьмана.

Суспільно-політичні трансформації в Україні наприкінці ХХ ст. досліджують у Запорізькому національному університеті, проблеми української державності – в Національному педагогічному університеті ім. М.П. Драгоманова.

674. Нині домінуючими у вищих навчальних закладах України є фундаментальні дослідження, розраховані на вивчення теоретичного підґрунтя охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, методологічних основ проведення наукових досліджень у цих напрямках.

Традиційно, результати таких досліджень активно впроваджуються у навчальний процес ВНЗ і, таким чином, мають впливати на зміст та методики

викладання як традиційних навчальних дисциплін, так і становлення нових, у т.ч. пов'язаних з питаннями збалансованого розвитку суспільства.

675. Незначна частка наукових досліджень є прикладними. Їх результатами будуть проекти організації екологічного моніторингу, геоінформаційні моделі інтегрованих природо-господарчих даних, інформаційне забезпечення системи екологічного моніторингу рівня води у відкритих водоймах.

676. У наукових дослідженнях, що проводяться науковими установами та ВНЗ, підвідомчими МОН України, широко враховуються місцеві, регіональні та національні особливості. Дослідження з екологічної, соціальної, економічної, правової проблематики дають змогу розширити коло питань збалансованого розвитку.

Слід відзначити, що більшість наукових досліджень у галузі саме науково-методологічних засад освіти для збалансованого розвитку, особливостей її впровадження в українській системі освіти не мають державної підтримки.

8.7 Післядипломна освіта

677. Післядипломна екологічна освіта призначена для підвищення кваліфікації та перепідготовки державних службовців, керівного складу підприємств, організацій, установ, підприємців за різними аспектами природоохоронної діяльності та раціонального природокористування. Така освітня діяльність здійснюється у спеціалізованих закладах післядипломної освіти, на факультетах підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів ВНЗ, що мають відповідні ліцензії на надання освітніх послуг за напрямом «Екологія та охорона навколишнього середовища».

678. Основною метою післядипломної освіти є оволодіння фахівцями і керівним складом різних галузей господарства і військової сфери України новітніми досягненнями сучасної екологічної науки і кращим вітчизняним та зарубіжним досвідом у сфері раціонального природокористування, ресурсозбереження, екологічного менеджменту, аудиту, екологічного маркетингу й екологічного підприємництва, регіональної, національної і міжнародної екологічної політики.

679. У системі Міністерства екології та природних ресурсів України здійснює перепідготовку за спеціальністю 7.070801 – «Екологія та охорона навколишнього середовища» організовує курси та навчання за різними екологічними напрямками Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління та інші установи.

680. У 2012 році перепідготовка та підвищення кваліфікації педагогів-позашкільників відбувалась через всеукраїнські курси підвищення кваліфікації, що вже багато років успішно працюють у Національному еколого-натуралістичному центрі учнівської молоді.

8.8 Позашкільна освіта

681. Позашкільна екологічна діяльність забезпечує оволодіння знаннями про довкілля, проблеми і загрози, пов'язані з погіршенням якості довкілля,

формування екологічного мислення та екологічної культури особистості, виховання екологічної відповідальності, набуття досвіду розв'язання екологічних проблем, залучення до практичної природоохоронної роботи, спрямованої на самореалізацію та життєствердження особистості кожного учня.

682. Таку діяльність реалізують у системі всеукраїнських центрів (Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді, Український державний центр позашкільної освіти, Український державний центр туризму та краєзнавства учнівської молоді, Мала академія наук учнівської молоді) та їх регіональних відділень.

683. Серед пріоритетних завдань Національної доктрини розвитку освіти в Україні в XXI столітті особливого значення набуває підвищення ефективності позашкільної екологічної освіти. Екологічна освіта учнівської молоді здійснюється у профільних позашкільних навчальних закладах, мережа яких у 2012 році складалася з 172 позашкільних еколого-натуралістичних навчальних закладів, трьох дитячих ботанічних садів, профільних відділень палаців і будинків дітей та юнацтва.

Педагогічні працівники обласних еколого-натуралістичних центрів забезпечують навчальні заклади областей інструктивно-методичними матеріалами, навчальними посібниками, сценаріями масових та тематичних навчально-виховних заходів, надають методичну допомогу педагогічним працівникам області з питань проведення науково-освітніх проєктів, міжнародних, всеукраїнських та обласних масових заходів.

Вставка 48.

Позитивні практики у позашкільній екологічній освіті

У червні 2012 року було проведено Перший Всеукраїнський семінар-практикум загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів з ботаніки, організований на основі досвіду співпраці еколого-натуралістичних центрів Дніпропетровської області і Криворізького ботанічного саду НАН України. Захід проведено спільно з Національним еколого-натуралістичним центром учнівської молоді, головним управлінням освіти і науки Дніпропетровської обласної державної адміністрації за участю Державного управління охорони навколишнього середовища Дніпропетровської області.

Новим поштовхом до розвитку позашкільної екологічної освіти на сучасному етапі стало втілення в життя комплексного регіонального проєкту «Новий Дніпропетровщині – новий стандарт освіти». Одним із завдань проєкту є «освіта протягом життя», що відповідає цілям освіти для збалансованого розвитку.

Для активізації роботи з екологічного виховання школярів з ініціативи Рівненського обласної станції юних натуралістів у кожному районі створені школи – центри екологічної роботи, серед яких науково-практичні екологічні товариства, клуби, пошукові загони, природничо-екологічні секції, що мають свій статут та план роботи. Роботою дитячих екологічних центрів керує рада, до якої входить президент (або голова), заступник, радники та керівники секторів.

684. Еколого-натуралістичні центри організовують та беруть участь у всеукраїнських масових заходах еколого-природоохоронного напрямку, що

сприяють формуванню творчої особистості школяра, громадянина України, здатного до самореалізації, відповідального за долю природи.

685. Важливе значення має творча співпраця позашкільних навчальних закладів еколого-натуралістичного спрямування з обласними управліннями освіти і науки, державними управліннями екології і природних ресурсів, обласними держадміністраціями, вищими навчальними закладами, науково-дослідними інститутами, природоохоронними установами, громадськими організаціями.

У 2012 році органами державної влади та місцевого самоврядування були підтримані такі Всеукраїнські масові заходи учнівської та студентської молоді:

- VI Всеукраїнський збір учасників екологічних експедицій, походів, польових практик на базі Національного природного парку «Святі гори» (Донецька обл.);

- XI Всеукраїнський конкурс колективів екологічної просвіти (агітбригад) загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів (м. Миргород, Полтавська обл.);

- Всеукраїнський юнацький фестиваль «В об'єктиві натураліста» (Закарпатська обл.).

Вставка 49.

Регіональні програми з екологічної освіти

У Львівській області діє **«Регіональна Програма екологічної освіти та виховання Львівщини на 2010–2014 рр.»**. Завдяки реалізації цієї програми у 2010 році створено еколого-просвітницькі центри на об'єктах ПЗФ області. Забезпечено проходження учнями та студентами Львівщини практики на базі установ ПЗФ та еколого-освітніх центрів, розширена мережа гуртків екологічного спрямування. За час реалізації Програми розширена мережа гуртків екологічного спрямування. Створені еколого-просвітницькі центри на об'єктах ПЗФ та в навчальних закладах області, зокрема: в НПП «Яворівський», РЛП «Знесіння», Львівському міському дитячому еколого-натуралістичному центрі. Працюють еколого-просвітницькі центри на базі Волицької ЗШ І–ІІІ ст., Великомоствіського НВК «ЗШ І–ІІІ ст.-ліцей» Сокальського району та на базі Підгородецького лісництва у Сколівському районі тощо.

Реалізується **«Регіональна програма екологічної освіти і виховання в Чернівецькій області на 2013–2017 рр.»**, відповідно до якої для досягнення мети позашкільної екологічної освіти передбачено:

- створення нових позашкільних навчальних закладів еколого-натуралістичного профілю та філій існуючих; розвиток мережі еколого-натуралістичних об'єднань, особливо в сільській місцевості;

- покращення фінансового забезпечення та матеріальної бази еколого-натуралістичних позашкільних навчальних закладів, створення лабораторій екомоніторингу, екологічних стежок, відеотек тощо;

- створення на базі закладів освіти інформаційно-екологічних центрів, музеїв природи, туристичних маршрутів;

- пропаганда екологічних знань через засоби масової інформації;

- проведення літніх екологічних таборів, експедицій, тематичних шкіл, екологічних навчальних практик;

- впровадження інноваційних проектів;

- використання навчального посібника «Зелений пакет – України»;
- впровадження дистанційного навчання, у тому числі для дітей з обмеженими можливостями та таких, що проживають у віддалених населених пунктах;
- активізація практичної природоохоронної діяльності.

У Кіровоградській області з 2011 року реалізується **«Регіональна програма екологічної освіти та виховання Кіровоградщини на 2011–2014 рр.»**. Відповідно до завдань Програми в навчальних закладах області облаштовуються «Зелені класи», проводиться щорічний конкурс екологічних педагогічних ідей «Школа майбутнього – це екошкола», проводиться постійно діючий семінар «Школа екологічного лідера».

Значну увагу Кіровоградський обласний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді приділяє збільшенню мережі природно-заповідних територій та об'єктів. Творчим учнівським об'єднанням «Podolia inferior» досліджено 7 ландшафтних територій Ульянівського району та готуються документи для надання їм статусу заповідної території. Учнями проведено 17 еколого-краєзнавчих походів та експедицій, вивчено природно-заповідний фонд Ульянівського району, досліджене флористичне біорізноманіття проєктованих заказників: Кам'яногірський, Гренівський, Гардовецький, Кошаро-Олександрівський, Середньосиницівський. Збереження унікальних природних комплексів здійснено під науковим керівництвом викладачів Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка та Дендрологічного парку НАН України «Софіївка».

У Сарненському районі Рівненської області налагоджена співпраця навчальних закладів з еколого-просвітницьким центром Рівненського природного заповідника. Члени експедиційного загону «Росинка» натуралістичного відділу Дубенського міського Будинку дітей та молоді Рівненської області беруть участь у проведенні досліджень за програмою «Залучення громадськості до досліджень і збереження дикої флори і фауни міст України».

Освітня робота зі студентами та учнями у НПП «Голосіївській» (м. Київ) проводиться шляхом організації дипломних, курсових робіт, наукових, польових практик, літніх експедицій і таборів екологічного спрямування; навчання юних натуралістів; організації екологічних гуртків, екскурсій, олімпіад, екологічних заходів. Найбільш поширеними організаційними формами освітньо-виховної діяльності є екотабори, де учасники мають можливість ознайомитися в природних умовах з біорізноманіттям парку, фауною, геологічними та географічними особливостями, історико-архітектурними, археологічними, культовими спорудами, а також засвоїти основи краєзнавчої діяльності. Крім того, діти отримують базові знання про виживання в природних умовах, ознайомлюють з основами туристичної діяльності.

Було проведено низку практичних занять з методики створення еколого-пізнавальних маршрутів та екскурсійних програм, розробки та проведення екологічних ігор в урочищах Теремки та Голосіївський ліс. Вперше на території Парку спільно із студентами-практикантами була проведена робота з оцінки естетичності ландшафтів на галявинах урочища Теремки. Метою подібного практичного завдання є виявлення чинників, що впливають на сприймання людиною ландшафту, самого механізму цього сприйняття, а також в одержанні оцінок привабливості та естетичності того чи іншого ландшафту. З цією метою на території парку розробляється мережа еколого-пізнавальних стежок.

686. Проблемними питаннями у системі позашкільної екологічної освіти залишаються такі:

- гуртки екологічного та природоохоронного спрямування на базі позашкільних навчальних закладів не є загальнодоступними, враховуючи, перш за все, територіальну (в межах міста, району) недоступність;
- недостатній рівень фінансування системи позашкільної освіти, передусім на модернізацію матеріально-технічної бази та комп'ютеризацію;
- відсутність підручників, посібників;
- відсутність обладнання та методичних рекомендацій для проведення практичних, лабораторних та дослідних робіт;
- приведення штатів позашкільних навчальних закладів до єдиних норм, без урахування статусу (обласні, міські, районні), що веде до їх скорочення.

8.9 Неформальна освіта

687. Закон України «Про освіту» відносить ланку неформальної освіти, яка включає всі форми виховання та навчання, що здійснюються НУО, засобами масової інформації тощо до самоосвіти.

Таке твердження щодо неформальної освіти у галузі екологічної освіти та освіти для збалансованого розвитку громадські природоохоронні організації оцінюють як неприйнятне і таке, що не відповідає практичному досвіду участі НУО у прийнятті державних рішень з питань реалізації основних засад екологічної освіти та освіти для збалансованого розвитку.

Громадські організації використовують системний підхід – поєднують екологічне виховання із практичною роботою, новими освітніми розвивальними заходами, науково-практичною роботою дітей, впровадженням системи самоврядування й розвитку лідерських якостей.

Вставка 50.

Приклади з досвіду роботи громадських природоохоронних організацій у сфері освіти

Одним із пріоритетних напрямів роботи **Всеукраїнської екологічної ліги** є екологічна освіта і виховання. Реалізовано програми, спрямовані на наукову діяльність та інформування населення з екологічно важливих питань, освіту і виховання молоді.

У 2012 році проведено традиційну Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Національна система освіти для збалансованого розвитку», під час якої учасники взяли участь у роботі секцій «Інтеграція екологічної складової в дошкільну та загальну середню освіту», «Вища освіта для збалансованого розвитку», відкритій дискусії «Громадські ініціативи у реалізації освіти для збалансованого розвитку», круглому столі «Культура збалансованого розвитку: роль освіти, науки, етики та релігії».

Організовано роботу щорічного Навчально-тренінгового центру «Екологічна варта» у м. Севастополі, де протягом 3-х місяців були проведені навчальні практики для студентської молоді, семінари для дітей та громадських екоактивістів з Вінницької, Донецької, Київської, Луганської, Одеської, Хмельницької, Черкаської, Чернівецької областей та міста Києва.

ВЕЛ ініціювала проведення низки семінарів для навчальних закладів та громадських організацій під загальною тематикою «Мій екологічний слід», метою яких є підвищення рівня екологічної культури нинішньої молоді, а також формування природоохоронного менталітету населення. Усі заходи відбуваються у

форматі живого спілкування та обговорення важливих для України та всього світу екологічних проблем.

Регіональне молодіжне екологічне об'єднання «Екосфера» (Закарпаття) впроваджує власно розроблену альтернативну еколого-освітню та виховну програму «Школа у природі», яка базується на принципах гуманістичної моделі освіти та збалансованого розвитку і являє собою широкий спектр прийомів та методів. Знання повинні бути набуті, «відкриті» самими дітьми, тоді вони для них будуть мати значення.

У 2012 році організація реалізувала програми у галузі природоохоронної освіти і працює за такими напрямками:

- реалізація навчально-методичної програми для педагогів;
- провадження тематичних циклів навчань для школярів;
- робота з обдарованими дітьми;
- розробка і видання навчально-методичних посібників, збірок дитячих творів і малюнків, публікація наукових статей з питань природоохоронної освіти;
- проведення просвітницьких акцій.

У **дитячій екологічній асоціації «Зелена Країна»** (м. Горлівка, Донецька обл.) реалізується екологічна освітня концепція та впровадження в виховний процес відповідного змісту, форм і методів, зокрема проведення освітніх тематичних семінарів-тренінгів для педагогів з інноваційних методів екологічного виховання, видання дитячої екологічної газети «Бджілка», використання мультимедійних навчальних програм, дитячих екологічних ігор, відеофільмів тощо, впровадження освітніх програм з ефективного та ощадливого використання енергетичних ресурсів та підвищення обізнаності громадян у питаннях енергоефективності, енергетичної безпеки та глобальних змін клімату.

Діяльність **громадської організації-клубу «ЕКОС»** (м. Житомир) спрямовано на активізацію природоохоронної роботи, пропаганду екологічних знань та формування екологічної культури серед учнівської молоді, забезпечення органічної інтеграції трьох тісно пов'язаних складових екологічної освіти: екологічних знань, екологічних переконань, екологічної діяльності.

У **дитячому екологічному центрі «Романтик»** (м. Суми) розроблено проект «Зелений ліцей», метою якого є сприяння формуванню й підвищенню екологічної свідомості серед учнівської молоді, в якому робиться спроба об'єднати традиційні й нові методи навчання й виховання. Зокрема, педагогами були відібрані методики з екологічної освіти й виховання дітей, створені в Україні, країнах СНД, Європи та США, а також розроблені авторські програми, методики й тематичні уроки для дітей різного віку.

Національний екологічний центр України сприяє створенню нових об'єктів природно-заповідного фонду та відстоює недоторканність існуючих. Систематично проводяться просвітницькі лекції та покази екологічних відеофільмів.

Українське товариство охорони природи організовує діяльність «Народних університетів «Природа», робота яких спрямована на формування особистості з новим типом мислення і свідомості, підвищення рівня екологічної культури слухачів.

Всеукраїнський благодійний фонд «Паросток» у 2012 році проводив різноманітні заходи з екологічної освіти і виховання, серед яких:

- Всеукраїнський семінар-практикум для координаторів програми GLOBE в Україні (25–27.06, Київ, НЕНЦ);
- Всеукраїнська природоохоронна акція «Нагодуй пташенятко» (разом з НПП «Голосіївський»);
- Робота в конкурсній комісії Міністерства екології та природних ресурсів України з підбиття підсумків Всеукраїнського конкурсу «До чистих джерел» за 2011 рік (січень) та за 2012 рік (листопад).

Розроблені «Пропозиції до Національної стратегії зміцнення фінансової стійкості природоохоронних територій України» та «Методичні рекомендації щодо допомоги тваринам взимку», які були подані до Міністерства екології та природних ресурсів України.

ВБФ «Паросток» був одним з ініціаторів проведення трудових екологічних акцій до Міжнародного дня Землі з членами шкільних лісництв, юними екологами та юними квітникарями з різних регіонів України, а також інтернет-олімпіади «Крок до знань» з розробки екологічних проектів.

Фонд «Паросток» координує роботу ДЕП (Дитячого екологічного парламенту) та дитячих громадських екологічних організацій при позашкільних навчальних закладах України.

За 2012 рік профінансував видання чотирьох номерів науково-художнього журналу для дітей і юнацтва «Паросток».

Всеукраїнська дитяча спілка «Екологічна варта» здійснює потужну просвітницьку роботу, готує та публікує інформаційні та методичні матеріали, організовує тренінги, семінари, конференції.

У 2012 році відбувся Другий Екологічний форум дітей та молоді України, метою якого є виховання дітей та молоді справжніми патріотами держави через формування досвіду громадянської поведінки, активної громадянської позиції та залучення їх до реальної участі у природоохоронній роботі; екологічне навчання дітей та молоді, залучення дітей та молоді до природоохоронного руху.

Під час Форуму було проведено Фестиваль кращих дитячих ініціатив «Виховання патріотизму через природоохоронну роботу», конкурс «Станьмо на варті власного майбутнього!», Всеукраїнський фестиваль екологічної творчості молоді «Свіжий вітер» на тему «Струмочок, річечка, ріка», екологічні навчально-виховні семінари «Виховання екологічної свідомості», «Виховання лідера-природоохоронця».

Практична природоохоронна робота вартівців, що є важливою частиною всієї діяльності, включає проведення традиційних всеукраїнських заходів, спрямованих на захист довкілля, розв'язання нагальних екологічних проблем природної території або міста та обов'язково має освітньо-виховний компонент.

Всеукраїнський конкурс «Мій голос я віддаю на захист природи» має номінації, в яких можуть проявити себе і діти, і дорослі: це – екологічний плакат «Зміни клімату: час діяти!», фотографія «Природно-заповідний фонд України», авторські програми «Збалансований розвиток» тощо.

Виховання дбайливого ставлення до природи рідного краю та освітні екологічні програми обласні організації здійснюються не лише під час позакласних виховних годин, екологічних ігор та природоохоронних акцій, а й безпосередньо в природі, започаткувавши літні екологічні табори, де відпочинок поєднується з науковими дослідженнями, практичними природоохоронними заходами, творчою роботою дітей.

8.10 Діяльність релігійних громад у сфері екологічної освіти

688. В Україні програми з екологічної освіти та вихованням мають різні релігійні об'єднання. Збереглися традиції визначального авторитету церкви, що служить могутнім виховним чинником екологічної свідомості як через проповіді духовенства, так і через реальні природоохоронні акції, які здійснюються під керівництвом духовної особи. Проповіді на екологічну тематику та опис природоохоронних заходів, які впроваджуються під патронатом церкви, можна

знайти на сайтах всіх християнських церков, які функціонують в Україні, а також громад буддистів, іудеїв, мусульман.

Вставка 51.

Діяльність з екологічної освіти Української греко-католицької церкви

У складі Української греко-католицької церкви функціонує Бюро УГКЦ з питань екології, метою діяльності якого є поширення в українському суспільстві вчення Церкви щодо питань екології та збереження створіння, звернення уваги Церкви, суспільства та влади на актуальні проблеми природного довкілля та сприяння у пошуку шляхів їх вирішення, консультування ієрархії УГКЦ щодо актуальних проблем навколишнього природного середовища та можливого внеску Церкви для їх вирішення. Працює інформаційний сайт «Відповідальність за створіння»¹⁸⁴.

Ініційовано святкування Дня Творця як християнського екологічного свята. У другу неділю Великого посту щорічно до українських церков оголошується екологічне послання.

Бюро Києво-Галицького Верховного Архиєпископства УГКЦ закликала серйозно замислитися над станом нашої планети, над християнським покликанням бережливого ставлення до створеного Богом світу, а також помолитися за збереження всього світу, зокрема лісів з різноманіттям їх екологічних систем та численних мешканців, і зробити свій особистий внесок для покращення стану природного довкілля.

5 квітня 2012 року бюро УГКЦ з питань екології та Львівська Архiepархія УГКЦ провели круглий стіл на тему «Від екології душі до екології довкілля».

689. Екологізація освіти можлива лише за умов гуманізації всієї системи. Поряд із запитанням «як?» сучасна освіта має давати відповідь і на запитання «для чого?», розглядати й прогнозувати результати і наслідки людської діяльності.

690. Недоліком сучасної екологічної освіти є недостатнє акцентування уваги на головній причині екологічної кризи – культурі споживання. Навіть якщо йдеться про те, що людство нищить природні ресурси задля задоволення своїх матеріальних потреб, то не в повній мірі виявляється прив'язка цього факту до кожного конкретного індивідуума, його споживчих настроїв та мотивацій. Через це в особистості відсутній зв'язок причин та наслідків між знищенням природи та власною мотивацією до отримання матеріальних благ. Низький рівень освіченості щодо проблематики культу надмірного споживання має місце навіть в середовищі тих людей, які беруть активну участь у екологічній діяльності. Проблема полягає у тому, що стереотипи суспільства мотивують особу до досягнення максимально можливого рівня матеріального процвітання, а екологічні ідеї вимагають прагнення до певного аскетизму та зменшення споживання.

¹⁸⁴ / <http://ecoburougcc.org.ua/>

8.11. Висновки

691. Більшість положень Концепції екологічної освіти та Плану заходів щодо реалізації Концепції екологічної освіти України не діють або впроваджуються номінально та декларативно.

692. Україна взяла на себе міжнародні зобов'язання щодо збалансованого розвитку. Проте, ці зобов'язання не були реалізовані на рівні державної політики, у тому числі у сфері освіти для збалансованого розвитку.

Практичних дій щодо реалізації Стратегії ЄЕК ООН освіти для збалансованого розвитку на національному рівні не було зроблено, не прийнято відповідних національних регламентів з імплементації Стратегії ЄЕК ООН освіти для збалансованого розвитку. Громадські, місцеві ініціативи з впровадження Стратегії ЄЕК ООН не набули державної підтримки.

693. За даними досліджень лабораторії екологічного виховання ІПВ НАПНУ у 2012 році екологічній освіті і вихованню у школі належить 8 % навчальної проблематики та 6 % навчального часу, що недостатньо.

694. У 2012 році фахівців у галузі екології та охорони навколишнього середовища готували 103 вищі заклади освіти.

695. Вчителів-екологів, відповідно до ліцензій, в Україні готують всього два вищі заклади освіти (екологів-хіміків – Чернігівський педагогічний університет, екологів-біологів – Мелітопольський педагогічний університет) з незначною кількістю набору абітурієнтів (всього близько 50 осіб), що ніяк не задовольняє потреби в цих спеціалістах. У провідних ВНЗ України розпочато підготовку магістрів з екології.

696. Серйозною проблемою є працевлаштування екологів – бакалаврів, спеціалістів і, особливо, магістрів, на яких практично немає державного замовлення.

Розділ 9. Екологічне інформування

9.1. Державна політика з питань екологічної інформації

697. Основними напрямками державної інформаційної політики є:

- забезпечення доступу кожного до інформації;
- забезпечення рівних можливостей щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації;
- створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства;
- забезпечення відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень;
- створення інформаційних систем і мереж інформації, розвиток електронного урядування;
- постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів;
- забезпечення інформаційної безпеки України;
- сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору.

698. Право на доступ до екологічної інформації є фундаментальною складовою права на безпечне для життя та здоров'я довкілля.

Згідно з положеннями чинного законодавства України громадянська має право отримувати екологічну інформацію від державних органів влади, органів місцевого самоврядування та спеціально уповноважених державних органів з охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів.

Гарантії дотримання цього права закріплені, насамперед, у нормах Конституції України та Конвенції про доступ до інформації, участі громадськості у процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Оргуська конвенція).

Водночас в Україні непоодинокими є випадки порушення цього права органами державної влади, місцевого самоврядування, державними установами.

699. У законодавстві застосовуються різні терміни, включаючи «інформація про стан довкілля» (ст. 50 Конституції України, ст. 8 Закону України «Про державну таємницю», ст. 30 Закону України «Про інформацію»), «інформація про стан навколишнього природного середовища» (різні статті Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»), «екологічна інформація» (ст.ст. 21, 25 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», різні нормативно-правові акти, включаючи окремі накази Міністерства охорони навколишнього природного середовища). У Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» у назві статті 25 використовуються обидва терміни як рівнозначні (з використанням дужок).

700. Визначення терміну «екологічна інформація» наведено у ст. 25 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Воно відображає, хоча і з незначними недоліками стосовно пп. (с) ст. 2 (3) Оргуської конвенції, визначення, що міститься у ст. 2 Оргуської конвенції.

701. Відсутність узгодженості між Конституцією, Законами України «Про інформацію», «Про державну таємницю» і «Про охорону навколишнього природного середовища» щодо використання термінів, що вживаються на позначення «екологічної інформації» (у значенні Організації Конвенції) може становити проблему в майбутньому практичному застосуванні (наприклад, «інформація про стан довкілля» чи «екологічна інформація»).

9.2 Доступ до інформації за запитом

702. Громадськість відзначає такі найбільш поширені проблеми у сфері доступу до інформації:

- відсутність відповіді на запит від відповідних державних органів або неналежні (неповні, невчасні) відповіді;
- неналежний доступ до інформації, якою володіють державні органи, особливо стосовно питань населених пунктів та землепорядкування;
- засекречування екологічної інформації екологічними державними органами (обмеження доступу до екологічної інформації шляхом використання грифу «для службового користування» (ДСК));
- відмова у доступі до інформації за запитом на основі захисту прав на інтелектуальну власність третьої сторони (зазвичай через недостатню обізнаність із законодавством про інтелектуальну власність та неправильне його трактування);
- неналежний доступ до інформації, пов'язаної з процесом прийняття рішень;
- обмежений доступ до проектів стратегій, планів, програм.

703. Згідно з «Підсумками роботи із запитами на публічну інформацію у Міністерстві екології та природних ресурсів України», за чотири квартали 2012 року до Мінекології надійшло 602 запити. З 1 по 29 грудня 2012 року отримано 64 запити на інформацію. Найбільш запитуваною є інформація щодо висновків державної екологічної експертизи об'єктів; знесення зелених насаджень (актів обстеження зелених насаджень); роз'яснення положень Водного кодексу України; отримання спеціального дозволу на впровадження господарської діяльності із збирання, заготівлі окремих видів відходів як вторинної сировини; екологічного стану об'єктів навколишнього природного середовища; створення, зміни меж і скасування статусу територій та об'єктів природно-заповідного фонду України.

Така низька кількість запитів свідчить про низьку поінформованість громадян щодо можливості отримання екологічної інформації від Мінприроди.

9.3 Збір та поширення екологічної інформації

704. На відміну від питань надання інформації за запитом, для вирішення питання збору, обробки та поширення екологічної інформації потрібна повна та детально розроблена правова база.

У цій сфері існують такі проблеми:

- відсутність практики, яка б давала можливість державним органам збирати, зберігати та поновлювати екологічну інформацію відповідно до їхніх функцій;
- недоліки законодавчої бази для поширення екологічної інформації, необхідність розвитку технічного забезпечення та практичного досвіду звітування про стан довкілля;
- обмежений доступ громадськості до переліків та реєстрів екологічної інформації;
- відсутність усвідомлення необхідності активного поширення інформації з боку певних державних органів;
- відсутність підтримки для громадськості, яка бажає отримати екологічну інформацію.

705. Більшість переліків і реєстрів екологічної інформації не є доступними для громадськості. Для покращення ситуації може бути потрібно не лише внести зміни до законодавчої бази, але також змінити технічний дизайн існуючих (і у деяких випадках створити такі реєстри).

Існує проблема відсутності регулярної підготовки звітів, обмеженого доступу громадськості до процесу підготовки національних звітів. Немає широкого інформування про стан підготовки національних звітів, проектів, ефективне поширення національних звітів (особливо друкованих варіантів).

Не вистачає також інформації про вид та сферу охоплення екологічної інформації, якою володіють відповідні державні органи, основні терміни та умови доступності цієї інформації і процес її отримання (включаючи відсутність цієї інформації на офіційних веб-сторінках відповідних державних органів).

Офіційні веб-сторінки Мінекології і деяких його регіональних управлінь, а також веб-сторінки деяких органів влади є складними для користувачів, на них важко проводити пошук і бракує відповідної оновленої інформації.

Питання збору, обробки та поширення екологічної інформації на відміну від питання надання інформації на вимогу потребує детально розробленої законодавчої бази.

706. Наказом від 3 березня 2012 року № 42 Мінприроди затвердило «Порядок розгляду запитів на публічну інформацію, що надійшли до Мінприроди України». Згідно з Порядком вхідна кореспонденція, яка під час попереднього розгляду не ідентифікована як запити на публічну інформацію, після розгляду керівництвом Мінекології направляється для опрацювання структурними підрозділами центрального апарату відповідно до вимог законодавства з питань розгляду звернень громадян.

707. Наказом Мінприроди затверджено «Перелік видів екологічної інформації» та «Регламент розміщення її на веб-сайті Мінприроди». Перелік не містить усіх видів екологічної інформації, що повинна оприлюднюватись на веб-сайті відповідно до вимог чинного законодавства про оприлюднення розпорядниками інформації про їхню діяльність та прийняті рішення.

708. У 2012 році Мінприроди не виконало вимоги Закону України «Про доступ до публічної інформації» в частині ведення публічно доступного реєстру своєї інформації, не публікує повні тексти усіх своїх рішень, як того вимагає

даний закон, ні у друкованих ЗМІ, ні на своїй сторінці у мережі Інтернет та не забезпечує вільний доступ громадськості до списків, реєстрів, кадастрів, що ведуться Мінприроди.

709. Затвердження «Порядку систематичного інформування населення про стан навколишнього природного середовища, динаміку його змін, джерела забруднення і характер впливу екологічних факторів на здоров'я людини» (п. 29 НПД) у 2012 році не відбулося. Не налагоджене систематичне інформування про стан навколишнього природного середовища. Не здійснено заплановане на 2012 рік видання в електронному форматі періодичного офіційного вісника Мінприроди (п. 22 НПД).

710. У листопаді 2012 року Апеляційним судом була прийнята ухвала щодо адміністративного позову МБО «Екологія – Право – Людина» (вересень 2010 року) до Мінприроди про визнання бездіяльності протиправною та зобов'язанні вчинити певні дії, а саме: оприлюднити висновки державної екологічної експертизи на веб-порталі Мінприроди та веб-сайтах його територіальних підрозділів.

711. Згідно з рішенням АС Мінприроди було зобов'язане оприлюднити 1293 висновки екологічних експертиз, а також у двохмісячний термін з дня набрання рішення законної сили подати звіт про виконання рішення суду¹⁸⁵.

712. Планом заходів щодо виконання у 2012 році Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС передбачено «Підготовку проектів нормативно-правових актів щодо свободи доступу до інформації відносно стану навколишнього середовища». Підготовка вказаних проектів необхідна з метою адаптації законодавства України до Директиви Європейського Парламенту та Ради ЄС від 28 січня 2003 р. № 2003/4/ЄС щодо свободи доступу до інформації відносно стану навколишнього середовища, що замінює Директиву Ради № 90/313/ЄЕС. Виконання цього заходу покладено на Мінприроди.

713. НПД також передбачалось виконання низки заходів, які мали б позитивно вплинути на стан системи екологічного інформування, зокрема утворення регіональних інформаційних центрів у складі загальнодержавної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації та приєднання до неї інформаційних систем органів виконавчої влади» (2011), однак у 2011–2012 роках Мінприроди не ініціювало створення таких центрів.

714. Оргуський інформаційно-тренінговий центр протягом 2012 року надавав можливість громадськості для вивчення екологічної інформації та літератури, вільного обговорення гострих проблем довкілля, формування спільної позиції.

¹⁸⁵ <http://epl.org.ua/pravo/dostup-do-informacii/spravi/opublikuvannja-visnovkiv-derzhavnoji-ekologichnoji-ekspertizi-na-veb-saiti-minprirodi/>

Серед заходів з інформування громадськості, здійснених Організацією Організацією у 2012 році:

- навчальний семінар «Виконання положень Конвенції про охорону біологічного різноманіття у рамках міжнародної програми розвитку природоохоронних територій: спроби для інноваційних рішень»;
- навчальний семінар «Концептуальні засади переходу України до сталого розвитку»;
- круглий стіл «Взаємодія громадських молодіжних організацій з органами влади для стабілізації та покращення екологічної ситуації щодо ГМО в Україні»;
- семінар «Структура доповіді України на Конференції ООН зі збалансованого розвитку Ріо+20»;
- всеукраїнський семінар «Кращі практики застосування Стратегії з освіти для збалансованого розвитку в Україні»;
- семінар «Оцінка ризиків, пов'язаних з використанням ГМО та законодавчі аспекти біобезпеки в Україні та світі»;
- семінар «Екологізація української політики у контексті програм політичних партій і діяльності громадських організацій»;
- всеукраїнський науково-практичний семінар «Шляхи оптимізації природно-заповідного фонду міст України у період формування локальних екомереж»;
- обговорення законопроекту «Про оцінку впливу на навколишнє середовище» в рамках проекту ЄС «Допомога Україні у впровадженні Конвенції Еспо та Організації Конвенції»;
- семінар «Основні умови ефективного здійснення екологічної політики держави»;
- семінар «Досвід Європейського союзу в адаптації до зміни клімату та його застосування в Україні».

9.4 Екологічна інформація у ЗМІ

715. Дефіцит чи неякісність інформування стають не лише причиною руйнування об'єктів природи, забруднення водних джерел, а нерідко є причиною багатьох злочинів. На державному рівні стан інформування населення залишається незадовільним не лише через недостатню кількість радіо- і телепрограм з екологічної освіти для дітей та молоді, а й через відсутність, бажання інформувати громадськість про екологічно важливі рішення, що ухвалюються в державі.

717. Друковані засоби масової інформації (газети «День», «Дзеркало тижня», «Інвестгазета», «Дело», «Власть денег», «Факты», «Голос України», «Вечірні вісті» тощо) публікують статті на екологічну тематику. Кількість екологічної інформації поступово зростає, але її основним недоліком є епізодичний підхід до висвітлення проблеми. Слід зазначити, що понад 80 % екологічної інформації припадає на висвітлення екологічних проблем і тільки 2–3 % на шляхи їх вирішення. Причиною цього є недостатня підготовка журналістів з екологічної проблематики.

718. Громадські організації природоохоронного спрямування є засновниками та видавцями друкованих ЗМІ, серед яких:

- серія збірок з питань захисту довкілля «Бібліотека ВЕЛ», журнали «Екологічний вісник» та «Реферативний журнал “Екологія”» (Всеукраїнська екологічна ліга);
- науково-популярний екологічний журнал «Рідна природа» (Українське товариство охорони природи);
- газета «Зелений світ» (УЕА «Зелений світ»);
- журнал «Паросток» (Всеукраїнський благодійний фонд «Паросток»);
- журнал «Птах» (Українське товариство охорони птахів);
- журнал «Екологія. Право. Людина» (МБФ «Екологія. Право. Людина»).

719. В Україні фактично відсутні державні друковані спеціалізовані періодичні екологічні видання – газети і журнали. Відсутні чітка державна політика щодо сприяння розвитку таких видань, зокрема фінансування їх діяльності.

720. Значну роль в інформуванні населення у 2012 році відіграє і телебачення. Створено новий телеканал «Еко-ТБ», що визначив своїм основним завданням формувати активну позицію українського глядача в галузі екології. На жаль, він не є доступним для усіх верств населення. На телебаченні екологічні новини висвітлюються зазвичай тоді, коли виникають проблеми у великих масштабах, немає окремої екологічної рубрики у програмах новин.

721. У 2012 році з'явилась якісно нова екологічна реклама. Представництво ООН в Україні ініціювало національну кампанію «Go Green» («Прямуй на Зелене»). Значною частиною цієї діяльності були соціальні екологічні рекламні кампанії «Ти небезпечно озброєний» (інформування засобами вуличної реклами про проблеми із побутовими відходами, поводженням з водою тощо) та «Підпишись під захистом довкілля» – реклама, що популяризує поведінку екологічно свідомої людини.

722. Значну роль в екологічному інформуванні відіграють соціальні мережі, що виконують роль засобів масової інформації. Завдяки онлайновим технологіям споживачі таких ЗМІ можуть бути співавторами інформації, взаємодіяти, співпрацювати, спілкуватися, брати участь у будь-якій іншій соціальній активності із усіма іншими користувачами певного сервісу. У мережах «ВКонтакте», «Facebook», «Livejournal» та інших природоохоронні організації та екологічні активісти мають власні сторінки, на яких постійно висвітлюють екологічну інформацію.

723. Якість, статистична достовірність, інформативність даних у соціальних мережах часто не є достатніми. Такі методи інформування часто не досягають мети, оскільки вони не мають широкої аудиторії і здатні впливати на обмежене коло людей або на тих, хто вже залучений до діяльності з охорони довкілля, а не на широкий загал.

724. Негативним фактом є також те, що у державних і приватних ЗМІ владними структурами екологічно небезпечні проекти можуть висвітлюватися

дуже позитивно. Основна увага приділяється створенню нових робочих місць і обіцянкам високої заробітної плати. Часто з метою вироблення необхідної громадської думки використовуються спекуляції на патріотизмі та непоінформованості громадян. Необхідність і впровадження екологічно небезпечних проектів подається з погляду інтересів національної безпеки, економічної і соціальної необхідності. Об'єктивна інформація, результати проведення незалежних екологічних, соціальних та економічних експертиз таких проектів замовчуються. Яскравим прикладом є інформаційна кампанія у ЗМІ щодо планованого видобування сланцевого газу в Україні.

725. Значною проблемою екологічного інформування є те, що до бібліотек, особливо тих, що знаходяться в райцентрах, селищах та селах не надходять періодичні видання, з яких можна було б отримати інформацію про стан довкілля, наприклад, Національна доповідь про стан навколишнього середовища в Україні, періодичні звіти про стан довкілля, природоохоронні конвенції тощо.

Розділ 10. Наукові дослідження у сфері екологічної політики у період 2003–2012 років

726. У наукових установах Національної академії наук України тривалий час здійснюється широкий спектр наукових досліджень, що прямо чи опосередковано стосуються питань екологічної політики. Найбільш перспективним напрямом зазначених досліджень є наукові розробки з проблематики збалансованого (сталого) розвитку, одним з головних принципів якого є комплексний підхід та проведення узгодженої політики в економічній, соціальній та екологічній сферах. Слід зазначити, що наукові розробки, в яких ставилося питання про необхідність взаємопов'язаного узгодженого підходу до вирішення економічних, соціальних і екологічних проблем розвитку в Україні здійснювалися ще до Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку «Ріо 92» (роботи О.М. Маринича, М.М. Паламарчука, Л.Г. Руденка та інших).

Оскільки питання екологічної політики в контексті переходу до збалансованого розвитку мають міждисциплінарний характер, вони опрацьовуються представниками різних напрямів наукового знання та відповідно установами різних відділень НАН України.

Координацію роботи в цьому напрямі здійснює Наукова рада НАН України з проблем навколишнього середовища і сталого розвитку та Національний комітет України з програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера».

727. У 2003 році зусилля вчених НАН України були спрямовані на практичну реалізацію рішень Всесвітнього саміту зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі (вересень 2002 р.), 5-ї Всеєвропейської конференції міністрів охорони навколишнього середовища «Довкілля для Європи» (травень 2003 р.) та постанови Президії НАН України від 15 квітня 1998 р. «Про наукові основи сталого розвитку України».

При виконанні досліджень головна увага приділялася розробці наукових основ національної стратегії та методології збереження довкілля та збалансованого розвитку, системному дослідженню процесів, прогнозуванню та комплексній оцінці змін у довкіллі під дією антропогенних чинників.

728. У 2003 році:

- Розроблялися наукові основи оптимізації різноманітності біологічних видів і ландшафтних екосистем в інтересах довгострокового збалансованого розвитку. Проводились дослідження з обґрунтування принципів функціонування природних заповідників як осередків гармонізації взаємодії людини з довкіллям, подальшої розбудови і вдосконалення національної екомережі, зокрема біосферних резерватів.
- Виконувалися дослідження зі створення новітніх технологій і технологічних систем, спрямованих на ресурсо- та енергозбереження, використання відновлюваних джерел енергії, утилізацію відходів виробництва і споживання та зниження їх негативного впливу на довкілля.
- Тривала робота щодо розробки проекту Національної стратегії сталого розвитку України, виконання Загальнодержавної програми поводження з токсичними відходами, Державної програми використання відходів виробництва і споживання та Кліматичної програми України. Розроблено проекти Комплексної державної програми енергозбереження на період до

2010 р. та Програми комплексного розвитку Українського Придунав'я на 2004–2010 роки.

- На виконання Указу Президента України від 10.06.03 № 502 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 червня 2003 року “Про стан виконання Указу Президента України від 10 серпня 1998 р. № 861 “Про створення Дунайського біосферного заповідника” та перспективи будівництва судноплавного шляху Дунай-Чорне море”» були підготовлені та надіслані відповідним центральним органам виконавчої влади конкретні пропозиції щодо практичної реалізації всіх положень Указу.
- Підготовлені та надіслані до Кабінету Міністрів України науково обґрунтовані пропозиції щодо перспектив подальшого режиму існування озера Сасик. Підготовлені зауваження і пропозиції щодо проекту Державної програми запобігання і боротьби з підтопленням земель в Україні.
- Проведено низку заходів щодо підготовки до 5-ї Всеєвропейської конференції міністрів охорони навколишнього середовища «Довкілля для Європи».
- Значна робота проведена з підготовки науково-експертних оцінок міжнародно-правових, соціально-економічних та екологічних аспектів можливого впливу будівництва Російською Федерацією терміналу та портового комплексу на Таманському півострові (мис Залізний Ріг). Підготовлена та надіслана міністру охорони навколишнього природного середовища України наукова записка «Про екологічні та правові аспекти можливого впливу будівництва дамби в Керченській протоці з російської сторони до острова Тузла».
- У плані міжнародного співробітництва зусилля вчених спрямовувалися на подальшу розбудову національної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО у транскордонних регіонах.

729. Протягом 2004 року основні напрями наукових досліджень були спрямовані на розробку наукових основ національної стратегії і методології збереження довкілля та збалансованого розвитку, раціонального використання природно-ресурсного потенціалу, наукового обґрунтування гармонізації взаємодії суспільства в природному середовищі України. Йдеться, зокрема, про розробку регіональних аспектів збереження та відновлення довкілля, збереження біорізноманіття, ресурсозбереження в техногенно напружених регіонах, екологічнобезпечне використання водних, земельних і лісових ресурсів.

730. У 2004 році:

- Розроблялися стратегії та методології подальшого розвитку та обґрунтування принципів функціонування природних і біосферних заповідників як регіональних наукових осередків ефективного розгортання досліджень, моніторингу, освіти і виховання, розвитку екотуризму та їх використання як моделей для землеустрою, обґрунтовані підходи до принципів збалансованого розвитку.
- Проводилися дослідження зі створення новітніх технологій і технологічних систем, спрямованих на ресурсо- та енергозбереження,

використання відновлюваних джерел енергії, утилізацію відходів виробництва і споживання та суттєве зниження їх негативного впливу на довкілля.

- Було розроблено проекти Стратегії розвитку агропромислового комплексу України та Концепції соціально-економічного розвитку Дніпропетровської області до 2011 року.
- Була розроблена та затверджена постановою Кабінету Міністрів України Державна програма сталого розвитку регіону видобування та первинної переробки уранової сировини. Підготовлені науково обґрунтовані пропозиції до проектів Програми комплексного розвитку Українського Придніпров'я на 2004–2010 роки, Державної програми запобігання і боротьби з підтопленням земель на 2005–2030 роки, Державної програми інженерного захисту о. Коса Тузла на 2004–2006 роки. Зазначені програми затверджені відповідними постановами Кабінету Міністрів України.
- Тривало виконання Загальнодержавної програми поводження з токсичними відходами на 2000–2005 роки, Державної програми використання відходів виробництва і споживання на період до 2005 року, Державної цільової програми виробництва біодизеля в Україні на період до 2010 року, Програми науково-технічного розвитку Донецької області на період до 2020 року, Регіональних програм інтелектуального розвитку та інтелектуальної власності в Дніпропетровській області до 2020 року та Програми виходу з екологічної кризи міста Дніпродзержинська на 2000–2005 роки.
- Були підготовлені та надіслані до владних структур України пропозиції щодо забезпечення створення і функціонування національної системи оцінки антропогенних викидів з джерел і абсорбції поглиначами парникових газів відповідно до вимог Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та Кіотського протоколу до неї, ратифікованого Верховною Радою України 4 лютого 2004 року; практичної реалізації державної політики зі скорочення підкислення, евтрофікації та утворення приземного озону; перспектив подальшого режиму існування озера Сасик; реалізації заходів з укріплення берегів Кременчуцького водосховища у межах Полтавської області.
- Учені НАН України взяли участь у підготовці пропозицій щодо вирішення низки природоохоронних проблем України, серед яких:
 - створення зони санітарної охорони та екологічного захисту річки Дністер на територіях Львівської, Тернопільської, Івано-Франківської, Чернівецької і Вінницької областей та республіки Молдова за міжнародною угодою;
 - складання орієнтовного перспективного плану науково-технічного забезпечення вирішення стратегічних завдань охорони довкілля України і покращання його стану на 2005–2008 роки;
 - здійснення моніторингу стану довкілля у Керченській протоці та переформуванню її берегової лінії;
 - виконання зобов'язань України згідно з Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату;

- здійснення комплексного моніторингу території української частини дельти Дунаю та зони впливу будівництва глибоководного суднового ходу р. Дунай – Чорне море;
- підготовка та подання до Мінприроди України наукових обґрунтувань щодо створення 9 об'єктів природно-заповідного фонду України;
- Розпочата робота щодо проведення ґрунтового аналізу стану та основних результатів діяльності установ НАН України з проблеми збереження довкілля та збалансованого розвитку за останні 5 років, а також пропозицій щодо пріоритетних напрямів наукових досліджень із зазначеної проблеми на перспективу. До неї було залучено 75 установ НАН України.
- При Президії НАН України створена робоча група для розгляду проекту Загальнодержавної концепції реструктуризації транспортної системи країн Балтійсько-Чорноморського регіону та техніко-економічного обґрунтування проекту «Єдина Балтійсько-Чорноморська водна система» (Даугава – Дніпро).

731. У 2004 році були отримані важливі наукові результати. Зокрема, **Радою з вивчення продуктивних сил України НАН України** були:

- розроблені стратегічні напрями сталого розвитку держави;
- обґрунтовані пріоритети розвитку і розміщення продуктивних сил регіонів України (областей, АР Крим, міст Києва і Севастополя),
- визначені й обґрунтовані напрями структурних трансформацій в економіці та соціальному розвитку країни і її регіонів в умовах перехідного періоду;
- визначені еколого-економічні пріоритети розвитку мінерально-сировинної бази;
- розроблений економічний механізм надрокористування, окреслені шляхи вирішення екологічних проблем у гірничовидобувних регіонах;
- виявлені перспективи використання вторинного ресурсного потенціалу;
- удосконалені заходи ресурсно-економічного регулювання розвитку і освоєння мінерально-сировинної бази (член-кореспондент НАН України С.І. Дорогунцов).

У результаті проведених досліджень були:

- систематизовані галузеві еколого-економічні наслідки негативного впливу на навколишнє природне середовище;
- розроблені методи оцінки ступеня еколого-економічного ризику господарської діяльності;
- запропоновані прогресивні методи економічної оцінки соціально-екологічної шкоди з урахуванням специфіки галузевого впливу на навколишнє середовище;
- визначені межі доцільності антропогенного втручання у процес природного відтворення техногенно порушених територій (член-кореспондент НАН України Б.М. Данилишин).

Також були завершені дослідження щодо:

- теоретико-методологічних засад формування політики держави в сфері надрокористування (В.С. Міщенко);
- створення теоретичних засад економічної та природно-техногенної безпеки України в регіональному вимірі (А.В. Степаненко);
- розробки методів оцінки оптимізації використання та відтворення земельних ресурсів в умовах сучасного землекористування (І.К. Бистряков);

- проблем формування збалансованого лісокористування в системі сталого розвитку економіки (Я.В. Коваль) та методологічних основ регіональної оцінки господарської освоєності водноресурсного потенціалу (М.А. Хвесик).

732. У 2004 році вченими **Інституту проблем природокористування та екології НАН України (м. Дніпропетровськ)** за результатами проведених досліджень були:

- визначені основні напрями впровадження стратегії сталого розвитку техногенно навантажених регіонів, розроблені наукові положення використання порушених гірничими роботами територій як елементів екологічної мережі (член-кореспондент НАН України А.Г. Шапар);
- обґрунтовані основні принципи концептуального підходу до оптимізації регіональних природно-технологічних систем, встановлені загальні закономірності реакцій з боку екосистем на техногенні навантаження тощо;
- визначені та розраховані для України в цілому та її регіонів показники локалізації поточних забруднень і основних індикаторів екологічного простору (член-кореспондент НАН України А.Г. Шапар, С.З. Полішук, В.В. Голуб, В.Б. Хазан).

733. У 2004 році фахівці **Інституту проблем ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України (м. Одеса):**

- розробляли економіко-екологічні проблеми рекреації та морського природокористування, зокрема:
 - сформульовано та обґрунтовано принципові засади рентної політики у сфері морського та рекреаційно-туристичного природокористування;
 - надано експертні оцінки щодо можливостей збільшення рентної складової (природно-ресурсної ренти) в доходах державного і місцевих бюджетів в Україні за напрямом морського та рекреаційно-туристичного природокористування;
- обґрунтували концептуальні положення трансформації сучасної системи організаційно-економічних відносин природокористування та охорони навколишнього середовища;
- сформулювали принципи та методичні засади визнання середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в сфері природокористування та охорони навколишнього середовища;
- теоретично обґрунтували принципи оцінки економіко-екологічної безпеки на підставі методів комплексування її ресурсно-продуктивних чинників;
- розробили тезаурус «Економіко-екологічна безпека в системі морегосподарської діяльності»;
- визначили методологічні підходи до стратегічного планування економіко-екологічної безпеки морегосподарської діяльності як складової частини національної безпеки країни;
- сформулювали принципи системного уявлення загроз і конфліктів у морегосподарській діяльності на підставі методів загальної параметричної теорії систем (член-кореспондент НАН України Б.В. Буркинський, С.К. Харічков, В.М. Степанов).

734. У 2004 році фахівці **Інституту газу НАН України:**

- розробили наукові засади утилізації поглинутої нафти або нафтопродуктів та регенерації нафтопоглинаючих суперсорбентів на основі терморозширеного графіту українських родовищ (член-кореспондент НАН України Б.І. Бондаренко, О.П. Кожан);
- провели техніко-економічний аналіз можливих технологічних схем переробки некондиційної продукції та відходів, що містять стійкі органічні забруднювачі, зокрема, некондиційних хімічних засобів захисту рослин на базі препарату ДЦТ та діелектричних рідин, що містять поліхлоровані діфініли (В.В. Четвериков, С.А. Сухоребра, М.М. Грінченко).

735. У 2004 році **Інститутом відновлюваної енергетики НАН України** були досліджені особливості розподілу потенціалів енергії вітру в часі та просторі для Криму та інших регіонів України з визначенням найбільш перспективних місць розташування вітроенергетичних станцій з вітроелектричними комплексами середньої і великої потужності (С.О. Кудря).

736. У 2004 році в **Інституті загальної енергетики НАН України** в рамках фундаментальної теми «Розробка наукових основ визначення комплексної оцінки ефективності енергозберігаючих заходів» були розроблені методичні положення для визначення енергетичної, екологічної та економічної ефективності енергозберігаючих заходів, які базуються на трьох системах показників (енергетичні, екологічні та економічні).

На базі систематизації та модифікації існуючих методик розроблено підхід до визначення відшкодованих збитків та систему екологічних показників, що характеризують ефективність впровадження енергозберігаючих заходів (М.В. Гнідий).

737. У 2004 році **Інститутом проблем математичних машин і систем НАН України:**

- розроблені моделі екологічної ситуації в дельті р. Дунай та впливу на неї гідротехнічних споруд (будівництво глибоководного суднового ходу р. Дунай — Чорне море через гирло Бистре); результати досліджень були використані делегацією України на засіданні Міжнародної комісії з захисту р. Дунай (ІСРБК) (В.С. Мадерич, М.Й. Железняк);
- вдосконалена нова тривимірна модель розповсюдження нафти при морських розливах з урахуванням процесів впливу хвиль, що руйнуються, на обмінні процеси;
- удосконалено моделі якості води в естуаріях і прибережній зоні моря (М.Й. Железняк, С.Л. Ківва, В.С.Мадерич).

738. У 2004 році вченими **Інституту гідромеханіки НАН України** розроблені імітаційні моделі комплексного регулювання водно-сольового режиму кореневого шару меліорованих ґрунтів з метою удосконалення систем меліорації та їх екологічного обґрунтування (чл.-кор. НАН України О.Я. Олійник).

739. У 2004 році установами Придніпровського наукового центру НАН України і МОН України:

- проведені дослідження впливу стану навколишнього середовища на рівень життєдіяльності населення, розроблений комплекс наукових та науково-дослідних заходів щодо поліпшення екологічного стану й соціального захисту населення м. Дніпродзержинська (Л.Д. Чумаков);
- зібрано та проаналізовано розробки наукових закладів для підготовки пропозицій до регіональних науково-технічних програм «Охорона і оздоровлення людини та навколишнього середовища», в які включено 14 проектів (Т.В. Барна).

740. У 2004 році вченими Інституту геологічних наук НАН України:

- розроблена концепція комплексної реабілітації геологічного середовища території Криворізького басейну, охарактеризований сучасний стан водних об'єктів Кривбасу (І.Д. Багрій);
- проведено формування еколого-гідрогеологічних умов зони активного водообміну (природний стан і техногенні зміни), досліджено екологічний вплив порових розчинів крейдових відкладів зони активного водообміну на ґрунтові води (акад. НАН України В.М. Шестопапов);
- для зони відчуження ЧАЕС ідентифіковано та підтверджено натурними дослідженнями формування осередків суттєвого забруднення підземних вод, які розвантажуються у р. Прип'ять (С.П. Джепо, Д.О. Бугай, О.С. Скальський, С.М. Курило);
- виконано обґрунтування реконструкції хвостосховища відходів уранового виробництва «Дніпровське» (Д.П. Хрущов, І.Д. Багрій, М.Г. Демчишин).

Фахівцями Центру аерокосмічних досліджень Землі Інституту геологічних наук НАН України із застосуванням даних дистанційного зондування Землі були підготовлені матеріали про стан природно-техногенної системи, що розвивається під впливом нафтогазопромислового комплексу на території міста Борислава (А.Г. Мичак, О.І. Кудряшов).

741. У 2004 році в Інституті географії НАН України:

- проаналізовано виконання в Україні рішень Всесвітнього саміту зі сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002);
- узагальнено чинники, що зумовили необхідність розробки концепції сталого розвитку на сучасному етапі існування і розвитку людства (член-кореспондент НАН України Л.Г. Руденко, І.О. Горленко);
- досліджено економічні (С.А. Лісовський), соціальні та екологічні аспекти (І.В. Гукалова, В.Г. Дубін) впровадження положень саміту;
- здійснено наукове обґрунтування шляхів реалізації в Україні рішень Всесвітнього саміту з урахуванням специфіки держави, її соціально-політичних, економічних, екологічних та інших умов, зокрема, проаналізовано стан теоретико-методологічних досліджень проблеми сталого розвитку в Україні (В.М. Пашенко);
- опрацьовано питання трансформації суспільно-природних відносин і основних механізмів забезпечення сталого розвитку (чл.-кор. НАН України Л.Г. Руденко, І.О. Горленко).

742. У 2004 році вчені **Відділення фізико-хімії і технології горючих копалин Інституту фізичної хімії ім. Л.В. Писаржевського НАН України** провели моніторингові дослідження впливу забруднюючих факторів нафтогазовидобувних підприємств на стан довкілля міських агломерацій на прикладі м. Борислава. Вперше комплексно досліджено стан ґрунтів, повітря, підземних і поверхневих вод на вміст фенолів, важких металів, вуглеводнів. Запропоновані заходи щодо покращення екологічної ситуації в місті (О.І. Романюк, Д.С. Максим, І.Ю. Євчук).

743. У 2004 році в **Інституті біоорганічної хімії та нафтохімії НАН України** розроблено комплексний метод очищення рідких радіоактивних відходів і ґрунтових вод промислового майданчика Чорнобильської АЕС від трансуранових елементів, урану, стронцію і цезію за рахунок використання полімерних мембран у процесах ультрафільтрації та зворотного осмосу (Л.І. Руденко).

744. У 2004 році фахівцями **Інституту колоїдної хімії та хімії води ім. А.В. Думанського НАН України** досліджено закономірності очищення води від важких металів (акад. НАН України В.В. Гончарук). Розроблені методи для швидкого визначення загальної токсичності об'єктів навколишнього середовища та контролю ефективності технологій очищення води (Н.А. Мешкова-Клименко).

745. У 2004 році вчені **Інституту біоколоїдної хімії ім. Ф.Д. Овчаренка НАН України**, продовжуючи дослідження в галузі екологічної медицини, розробили біотехнологію створення комплексних металовмісних пробіотичних препаратів для профілактики і лікування інфекційних захворювань шлунково-кишкового тракту. Проведено комплекс досліджень, пов'язаних з проблемами екологічної аналітики. На основі бактеріальних клітин створено клітинні біосенсиори для експресного визначення важких металів в об'єктах навколишнього середовища (З.Р. Ульберг).

746. У 2004 році в **Інституті держави і права ім. В.М. Корецького НАН України** завершена планова тема «Еколого-правові проблеми космічної діяльності». У межах цієї теми досліджено низку наукових проблем щодо охорони довкілля у процесі здійснення космічної діяльності, в тому числі еколого-правових:

- еколого-правові проблеми космічного сміття;
- питання екологічної безпеки космонавтів;
- міжнародно-правові і національно-правові аспекти охорони територій падіння ступенів ракет і фрагментів космічної техніки на Землю.

Результатом дослідження є опублікований коментований збірник «Космічне право держав світу. Охорона навколишнього середовища при здійсненні космічної діяльності» (акад. НАН України Ю.С. Шемшученко, Н.Р. Малишева).

747. У 2004 році вчені **Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України**:

- розробили методологію, загальну стратегію і методи проектування екомережі в басейні р. Дніпра з урахуванням положень Всеєвропейської стратегії збереження біологічного і ландшафтного різноманіття; визначили критерії і нормативно-правову базу створення транскордонної екомережі; розробили концепцію генеральної схеми екомережі транскордонної області басейну р. Дніпра (акад. НАН України Ю.Р. Шеляг-Сосонко);
- сформулювали концептуальні засади оптимізації природокористування на території плавневих геосистем Причорномор'я; запропонували співвідношення обсягів для використання фіторесурсів плавневих геокомплексів у народному господарстві та відтворення навколишнього середовища (акад. НАН України Ю.Р. Шеляг-Сосонко, Д.В. Дубина, Т.П. Дзюба, П.А. Тимошенко);
- розробили схему екологічної мережі Українського Полісся; провели аналіз флористичного та ценотичного різноманіття заказників і пам'яток природи загальнодержавного значення цього регіону (Т.Л. Андрієнко-Малюк, В.А. Онищенко).

748. У 2004 році фахівцями **Одеського філіалу Інституту біології південних морів ім. О.О. Ковалевського НАН України** проведена оцінка токсичності річкової дністровської води в період паводка, а також очищеної і знезараженої активним хлором води, що подається в одеську міську систему водопостачання; здійснено вивчення бактеріологічного забруднення водної товщі та донних відкладень лиманів і пригирлового району Дунаю (Жебріянська бухта). У період розвитку евтрофування це стало одним з негативних чинників, що порушують збалансованість процесів, які відбуваються в екосистемах (Б.Г. Александров, А.Г. Петросян, Н.Г. Теплінська).

749. У 2004 році у плані міжнародного співробітництва спільно з білоруськими та польськими ученими здійснювалася робота з реалізації проекту ЮНЕСКО «Розробка транскордонної східноєвропейської моделі регіональної екологічної мережі «Полісся – Білорусь – Україна – Польща» і плану дій щодо її інтеграції у Загальноєвропейську екомережу» на період 2005–2006 роки.

750. Протягом 2004 року зусилля фахівців спрямовувалися на подальшу розбудову національної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО у транскордонних регіонах.

Були підготовлені та передані на розгляд Секретаріату з програми МАБ ЮНЕСКО номінаційні форми та інші супроводжувальні матеріали щодо створення транскордонних біосферних резерватів ЮНЕСКО: польсько-українського «Західне Полісся» та російсько-українського в басейні Десни «Брянсько-Старогутські ліси».

751. Протягом 2005 року в НАН України здійснювалася розробка наукових основ національної стратегії і методології збереження довкілля та збалансованого розвитку, раціонального використання природно-ресурсного потенціалу, наукового обґрунтування гармонізації взаємодії суспільства в

природному середовищі України. Йдеться про розробку регіональних аспектів збереження та відновлення довкілля, збереження біорізноманіття, ресурсо- та енергозбереження в техногенно навантажених регіонах, розвиток агропромислового виробництва та екологічнобезпечного використання водних, земельних і лісових ресурсів.

Значна увага приділялася розбудові національної екомережі України та її інтеграції у Всеєвропейську екомережу, удосконаленню системи природних заповідників, національних природних парків, подальшому розвитку мережі біосферних резерватів та їх об'єднанню на основі спільного планування процесу збереження довкілля, розширенню мережі транскордонних біосферних резерватів, розвитку міжнародної співпраці у галузі збереження і використання біорізноманіття шляхом загального управління транскордонними екосистемами на основі принципів Севільської стратегії біосферних резерватів ЮНЕСКО.

752. Упродовж 2005 року здійснювалися наукові дослідження та організаційні заходи у межах:

- Загальнодержавної програми поводження з токсичними відходами на 2000–2005 роки;
- Державної програми запобігання і боротьби з підтопленням земель на 2005–2030 роки;
- Державної програми використання відходів виробництва і споживання на період до 2005 року;
- Державної програми сталого розвитку регіону видобування та первинної переробки уранової сировини;
- Програми пошуку та знешкодження залишків хімічної зброї, затопленої у виключній (морській) економічній зоні України;
- Програми комплексного розвитку Українського Придунав'я на 2004–2010 роки;
- Плану «Заходів з інженерного захисту та облаштування о. Коса Тузла».

753. У 2005 році вчені НАН України брали участь у підготовці проектів Законів України «Про стратегію сталого розвитку України», «Про надання повноважень, пов'язаних з передачею або отриманням одиниць скорочення викидів парникових газів», «Про проекти спільного впровадження згідно з Кіотським протоколом до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату», «Про Національну концепцію впровадження більш чистого виробництва», «Земельні відносини та охорона земель». Тривала робота щодо забезпечення виконання Україною зобов'язань, передбачених Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату та Кіотським протоколом до неї.

Підготовлені та надіслані до владних структур України пропозиції щодо організаційних заходів та затвердження порядку розгляду, схвалення та реалізації проектів спільного впровадження згідно з Кіотським протоколом до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, розроблення національної системи торгівлі викидами із джерел парникових газів в Україні, регламенту скиду надлишків зворотних вод гірничорудних підприємств Кривбасу в 2005–2006 рр., Концепції розвитку лісового господарства України на період до 2015 року.

754. У 2005 році вчені НАН України брали участь у підготовці пропозицій з вирішення низки природоохоронних проблем України. Ця робота включала:

- підготовку інформаційних, аналітичних і довідкових матеріалів щодо стану виконання законодавства у сфері поводження з відходами в Україні;
- визначення першочергових завдань з питань поводження із стійкими органічними забруднювачами для включення їх до Національного плану впровадження Стокгольмської конвенції про стійкі органічні забруднювачі;
- підготовку проекту Комплексної програми наукових досліджень проблем сталого розвитку в Україні;
- підготовку проекту Стратегії виконання Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат;
- обґрунтування доцільності виділення бюджетного фінансування у 2006 році на добудову другої черги будівництва глибоководного суднового ходу р. Дунай – Чорне море.

755. У 2005 році отримані важливі наукові результати. Зокрема **Радою з вивчення продуктивних сил України НАН України:**

- у межах дослідження проблем модернізації національного господарства в контексті світових тенденцій сталого розвитку визначені темпи оновлення основних фондів виробничо-промислової бази, шляхи впровадження сучасних технологічних процесів, зниження ресурсомісткості виробництва, підвищення темпів рекультивациі земель, істотного скорочення скидів забруднених вод у поверхневі водойми;
- здійснено комплексний аналіз можливостей модернізації національного господарства в контексті глобалізації й інтеграційних процесів, виявлені причинно-наслідкові зв'язки, що призводять до зміни конкретних показників господарської діяльності в Україні (чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишин).

756. У 2005 році за результатами проведених досліджень вченими **Інституту проблем природокористування та екології НАН України:**

- на основі принципів сталого розвитку регіону розроблено алгоритм збалансування технологій природокористування з його природно-ресурсним потенціалом і екологічною ємністю для наукового обґрунтування основних принципів керованої трансформації господарського комплексу (чл.-кор. НАН України А.Г. Шапар, П.І. Копач, Л.М. Козлова, Н.В. Ільченко);
- обґрунтовані принципи створення умов для екологоспрямованого та ефективного землекористування за типами і видами ландшафтів, біорізноманіттям, системою природоохоронних територій і об'єктів (М.А. Ємець, І.О. Скрипник, Л.Б. Анісімова, І.Н. Наumenко);
- розроблені методичні онови комплексної оцінки техногенного навантаження на ландшафт та його антропогенного перетворення із визначенням достатності існуючої інфраструктури, яка визначається наявними рекреаційними ресурсами та величиною попиту на рекреаційні послуги з боку населення (О.К. Тяпкін, Я.Я. Сердюк, Н.С. Остапенко).

757. У 2005 році фахівці Інституту проблем ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України:

- розробили наукові засади «Національної концепції впровадження та розвитку екологічно чистого виробництва в Україні» (Б.В. Буркинський);
- розробили теоретико-методологічні засади трансформації сучасної системи організаційно-економічних відносин природокористування та забезпечення екологічної безпеки на державному і регіональному рівнях управління;
- визначили найважливіші перспективні напрями інституційних перетворень у процесах екологізації економіки, серед яких першочерговими є формування інституту власності на об'єкти природно-ресурсного потенціалу, встановлення норм та правил врахування екологічного фактора на всіх стадіях господарської діяльності, створення та впровадження системи економічної відповідальності за порушення законодавчо встановлених екологічних норм та правил економічної поведінки суб'єктів господарювання (С.К. Харічков).

758. У 2005 році фахівцями Інституту газу НАН України:

- розроблені методичні основи проведення експертної оцінки викидів стійких органічних забруднювачів (СОЗ) та представлені результати аналізу щодо річних обсягів викидів СОЗ типовими джерелами промислового комплексу України;
- надані технічні пропозиції щодо проектування дослідно-промислових зразків технологічних комплексів її для знешкодження непридатних та заборонених для використання хімічних засобів захисту рослин і відходів синтетичних токсичних олив (В.В. Четвериков, С.А. Сухоребра);
- створено перший у світі портативний генератор нафтосорбенту (на основі терморозширеного графіту) для обробки шкідливих розливів вуглеводнів у важкодоступних місцях (чл.-кор. НАН України Б.І. Бондаренко, О.П. Кожан).

759. У 2005 році фахівцями Інституту проблем математичних машин і систем НАН України:

- створена та впроваджена регіональна підсистема обробки даних екологічного моніторингу та прогнозування стану басейну річки Дніпро. Удосконалені моделі переносу забруднень в атмосфері та прогностичні системи для прогнозування стану повітряного басейну (В.С. Мадерич, М.Й. Железняк);
- створена система прогнозування зміни екологічного стану водних ресурсів у часі на основі існуючої бази даних гідрохімічних і радіологічних показників якості води;
- впроваджена система екологічного моніторингу у Дніпровському, Кримському, Одеському, Закарпатському, Дністровському та Південнобузькому управліннях (М.Й. Железняк).

760. У 2005 році вчені Інституту гідромеханіки НАН України розробили математичні моделі і методи розрахунку фільтрації і міграції забруднень на зсувних схилах для екологічного прогнозування й обґрунтування захисних інженерних споруд (чл.-кор. НАН України О.Я. Олійник).

761. У 2005 році вченими Інституту геологічних наук НАН України отримані важливі наукові результати щодо вирішення актуальної еколого-гідро-

геологічної проблеми — виявлення та оцінки осередків нафтопродуктового забруднення геологічного середовища (М.С. Огняник, А.Л. Брикс, Н.К. Парамонова).

762. У 2005 році фахівцями Центру аерокосмічних досліджень Землі Інституту геологічних наук НАН України:

- досліджено поширення і сучасний стан розвитку зсувних процесів та підтоплення ґрунтів у межах Києва, укладено картосхему оцінки зсувних процесів у Придніпровській зсувній зоні м. Києва (О.М. Терemenko, А.Г. Мичак);
- вперше в Україні узагальнені теоретико-методичні основи застосування матеріалів космічних зйомок для вирішення актуальних завдань раціонального природокористування, зокрема оцінки фітосанітарного стану та пожежонебезпечності лісів, прогнозування стану екологічної ситуації в екосистемах (чл.-кор. НАН України В.І. Лялько та ін.).

763. У 2005 році фахівцями Інституту географії НАН України:

- виконано комплексне вивчення закономірностей стійкості та мінливості географічної оболонки як основи стану довкілля та раціонального природокористування;
- проведений комплексний конструктивно-географічний аналіз природного середовища та його компонентів у гірничовидобувних районах України, що дав змогу визначити напрями та інтенсивність його в різні періоди освоєння ландшафтних комплексів і рельєфу;
- на основі поліструктурного економіко-географічного аналізу добувних і переробних ланок паливно-енергетичного комплексу, а також основних змін у землекористуванні під впливом гірничодобувної промисловості визначені показники техногенного навантаження, досліджені гірничовидобувні регіони в контексті збалансованого екологічного, економічного, соціального розвитку в Україні та раціонального природокористування (В.П. Палієнко, С.А. Лісовський та ін.).

764. У 2005 році вчені Відділення фізико-хімії і технології горючих копалин Інституту фізичної хімії ім. Л.В. Писаржевського НАН України на основі проведених досліджень запропонували шляхи вирішення екологічних проблем, зокрема очищення довкілля від нафтових забруднень та засоби їх утилізації (О.В. Карпенко, Р.І. Вільданова-Марцишин), забруднення повітря, ґрунтів, поверхневих і підземних вод фенолами, важкими металами та нафтопродуктами території м. Борислава (О.І. Романюк, Д.С. Максим, І.Ю. Євчук).

765. У 2005 році фахівцями Інституту колоїдної хімії та хімії води ім. А.В. Думанського НАН України розроблено систему вискоєфективного біологічного контролю якості водного середовища та виготовлено багатофункціональну установку «Вега-3-УМ» для одержання високоякісної питної води в населених пунктах, де вона не відповідає діючим нормам (акад. НАН України В.В. Гончарук).

766. У 2005 році вченими **Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України** розпочато розробку питання систематизації екологічного законодавства (Н.Р. Малишева).

767. У 2005 році фахівцями **Інституту сорбції та проблем ендоекології НАН України** розроблені вискоєфективні сорбційно-каталітичні матеріали для глибокого очищення дизпалива від сильно токсичних сірковмісних сполук; вперше розроблені та апробовані аплікаційні сорбційні матеріали для глибокого очищення поверхні та внутрішньої структури бетонних конструкцій від нафти та нафтопродуктів (Д.І. Швець).

768. У 2005 році у результаті проведених в **Інституті хімії поверхні НАН України** наукових досліджень у виробництво впроваджено гідрофобний сорбент на основі екологічно чистих неорганічних матеріалів, який ефективно використовується для очищення поверхні води чи ґрунту від розливів нафти та нафтопродуктів (Г.Є. Павлик).

769. У 2005 році фахівці **Інститутів хімії високомолекулярних сполук та біорганічної хімії і нафтохімії НАН України** запропонували метод ефективного очищення рідких радіоактивних відходів з об'єкта «Укриття» на Чорнобильській АЕС від урану. Запропонований метод є перспективним для використання в районах, що постраждали внаслідок катастрофи на Чорнобильській АЕС (В.В. Шевченко).

770. У 2005 році вчені **Інституту проблем безпеки атомних електростанцій НАН України** отримали дані, що дозволяють підвищити точність моделювання процесу аварії на Чорнобильській АЕС і прогнозування змін стану радіаційної, ядерної та радіоекологічної безпеки об'єкта «Укриття».

Розроблено комплекс технологічних заходів для виконання радіаційно небезпечних робіт, у тому числі з використанням безлюдних технологій, прогнозування додаткових впливів об'єкта «Укриття» на навколишнє середовище на різних етапах його перетворення на екологічно безпечну систему (О.О. Боровий, Б.І. Горбачов та ін.).

771. У 2005 році в **Інституті геотехнічної механіки ім. М.С. Полякова НАН України** розроблена та досліджена економіко-математична модель систем місцевого енергопостачання на базі впровадження енергозберігаючих технологій та використання місцевого палива і відходів техногенного походження (акад. НАН України А.Ф. Булат).

772. У 2005 році науковці **Інституту загальної та неорганічної хімії ім. В.І. Вернадського НАН України** запропонували ресурсозберігаючу технологію пом'якшення питної води на основі розроблених в інституті унікальних неорганічних керамічних мембранних матеріалів для впровадження в південних областях України, де природні джерела водопостачання за сольовим складом не відповідають нормативам на питну воду (О.С. Костенко).

773. У 2005 році вчені **Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України**:

- визначили екологічну ємність та напруженість екорезимув екосистем басейну річки Тиси в Україні з метою оптимізації стану навколишнього середовища і поліпшення якості життя людини (акад. НАН України Ю.Р. Шеляг-Сосонко, Д.В. Дубина та ін.);
- опрацювали концепцію Поліського екокоридору для вдосконалення структури заповідної мережі Українського Полісся та забезпечення моніторингу стану рослинної компоненти цього регіону (Т.Л. Андрієнко, В.А. Онищенко);
- підготували науково-організаційні пропозиції щодо створення Шацької міжвідомчої науково-дослідної екологічної лабораторії з метою наукового забезпечення функціонування трilaterального біосферного резервату «Західне Полісся» (Україна, Польща, Білорусь) та опрацювання територіально-організаційної структури Поліського екокоридору (чл.-кор. НАН України Я.П. Дідух).

774. У 2005 році фахівцями **Інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України** досліджено сучасний стан охорони видів наземних хребетних тварин України, на які поширюється дія Бернської конвенції 1979 року про збереження дикої фауни і флори та природних середовищ існування в Європі, запропоновані нові підходи щодо їх збереження (В.А. Костюшин).

Створено Державний кадастр тваринного світу України (В.А. Костюшин, С.В. Хоменко).

775. У 2005 році в плані здійснення міжнародного співробітництва спільно з білоруськими та польськими ученими підготовлені узагальнені пропозиції до Проекту ЮНЕСКО «Створення транскордонного біосферного резервату та регіональної екологічної мережі в Поліссі», реалізація якого запланована на 2006–2007 роки. Протягом поточного року зусилля фахівців спрямовувались на подальшу розбудову національної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО у транскордонних регіонах.

776. Протягом 2006 року зусилля вчених НАН України були спрямовані на розробку наукових основ національної стратегії і методології збереження довкілля та збалансованого розвитку, визначення ступеня антропогенної ураженості природних систем, раціональне використання природно-ресурсного потенціалу на національному, регіональному і локальному рівнях, забезпечення природних основ життєдіяльності людини, наукове обґрунтування і дослідження техніко-технологічних аспектів проблем сталого розвитку України.

Йдеться, зокрема, про:

- розробку регіональних аспектів збереження та відновлення навколишнього середовища, ресурсо- та енергозбереження в техногенно навантажених регіонах;
- розвиток агропромислового виробництва та екологічно безпечне використання водних, земельних і лісових ресурсів;

- розвиток наукових основ оптимізації різноманітності біотичних видів і ландшафтних екосистем в інтересах довгострокового збалансованого розвитку;
- подальшу розбудову мережі транскордонних біосферних резерватів як ефективного підґрунтя для організації міжнародного співробітництва з метою розробки єдиних принципів збереження, управління та практики землекористування в прикордонних біотичних і ландшафтних екосистемах.

777. Протягом 2006 року здійснювалися наукові дослідження та організаційні заходи у межах:

- Комплексної програми реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003–2015 роки;
- Державної програми запобігання і боротьби з підтопленням земель на 2005–2030 роки;
- Державної програми використання відходів виробництва і споживання на період до 2005 року (термін дії продовжено);
- Державної програми сталого розвитку регіону видобування та первинної переробки уранової сировини;
- Державної програми радіаційного і соціального захисту населення м. Жовті Води на 2003–2012 роки;
- Програми комплексного розвитку Українського Придунав'я на 2004–2010 роки;
- плану «Заходів з інженерного захисту та облаштування о. Коса Тузла».

778. У 2006 році провідними фахівцями НАН України з проблем сталого розвитку в ініціативному порядку розроблено **проект Концепції переходу України до сталого розвитку**. Зазначений проект було подано до Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України для подальшого розгляду та затвердження в установленому порядку (наразі цей проект, як і низка наступних, не було ухвалено).

Учені НАН України брали участь у підготовці пропозицій до проектів Законів України «Про стратегію сталого розвитку України», «Про приєднання України до Стокгольмської конвенції про стійкі органічні забруднювачі», «Про консервацію земель», «Про органічне виробництво» тощо.

779. У 2006 році були:

- підготовлені та надіслані до владних структур України пропозиції щодо:
 - відновлення судноплавного шляху р. Дунай – Чорне море та збереження природних комплексів Українського Придунав'я;
 - ліквідації відходів берилієвого виробництва з території Державного науково-виробничого підприємства «Захід»;
 - будівництва спеціального каналу в районі озера Кугурлуй;
- розглянуті та погоджені проекти низки постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України, зокрема:
 - «Про затвердження методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства»;

- «Про утворення Міжвідомчої координаційної ради з виконання Програми комплексного протипаводкового захисту в басейні р. Тиса у Закарпатській області на 2006–2015 роки»;
- «Про схвалення Національного плану виконання Стокгольмської конвенції про стійкі органічні забруднювачі»;
- «Про Національний план заходів з реалізації положень Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату» тощо.

780. У 2006 році вчені НАН України взяли участь у підготовці пропозицій з вирішення низки природоохоронних проблем України, зокрема щодо:

- впливу воднотранспортних об'єктів на стан довкілля придунайського регіону;
- озеленення та модернізації промисловості України;
- нормативно-правового забезпечення виконання вимог Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та Кіотського протоколу до неї;
- виконання законодавства у сфері поводження з відходами в Україні та розробки пропозицій щодо його удосконалення тощо.

У межах виконання Плану заходів, пов'язаних з 20-ю річницею аварії на Чорнобильській АЕС, підготовлено і проведено сесію Загальних зборів НАН України, присвячену цій даті.

781. У 2006 році були досягнуті важливі наукові результати, зокрема **Радою з вивчення продуктивних сил України НАН України:**

- розроблені два державних стандарти щодо поводження з відходами, зокрема пакування, маркування, захоронення та правил перевезення; стандарти пройшли регламентне погодження із зацікавленими міністерствами і передані для затвердження до Держспоживстандарту України;
- обґрунтована можливість відновлення навколишнього природного середовища шляхом застосування економічних важелів впливу, зокрема включенням до собівартості продукції сум можливих втрат, що виникають внаслідок його нерационального використання. Запропонована формула обчислення екологічної ренти від використання конкретного природного ресурсу (чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишин, М.А. Хвесик).

782. У 2006 році за результатами досліджень учених **Інституту проблем природокористування та екології НАН України** науково обґрунтовано екологічні показники для комплексної оцінки рівня відповідності екологічного стану території стандартам сталого розвитку (М.А. Ємець, Л.Б. Анісімова, І.І. Романенко).

Розроблені наукові основи створення цілісного Інгулецького коридору екологічної мережі Кривбасу на території, порушеній гірничими роботами (чл.-кор. НАН України А.Г. Шапар, О.О. Скрипник, В.Н. Романенко).

783. У 2006 році фахівцями **Інституту проблем ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України** з метою реалізації відносин власності на об'єкти природно-ресурсного потенціалу розроблені теоретичні основи та рекомендації щодо трансформації договірних відносин як економіко-правового інструмента регулювання форм і прав власності у галузі природокористування,

зокрема визначена економіко-правова специфіка договорів з реалізації прав власності на об'єкти природно-ресурсного потенціалу, розроблені основні принципи та методичні підходи формування договорів, обґрунтовані принципи та критерії їх класифікації (акад. НАН України Б.В. Буркинський).

Крім того, розроблено наукові основи національної Концепції впровадження та розвитку екологічно чистого виробництва в Україні, в основу якої покладені принципи сталого розвитку, екологізації економіки та організаційно-економічних відносин у сфері природокористування, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки (С.К. Харічков).

784. У 2006 році в Інституті газу НАН України:

- розроблені методи і технічні засоби малотоксичного спалювання палива в енергетиці, промисловості, комунальному господарстві та на транспорті;
- досліджені процеси термічного і термокаталітичного очищення газових викидів, а також процеси перетворення токсичних газових викидів в атмосферному повітрі;
- розроблені установки для використання біогазу як котельного палива, а також для знешкодження органічних промислових викидів (акад. НАН України Б.І. Бондаренко).

785. У 2006 році Інститутом проблем безпеки атомних електростанцій НАН України:

- визначено нові підходи в питанні поводження з радіоактивними відходами об'єкта «Укриття», досліджено закономірності розподілу радіоактивних матеріалів у техногенних ґрунтах локальної зони об'єкта «Укриття» та прилеглої території;
- досліджено радіоактивні аерозолі об'єкта «Укриття» з метою оцінки їх надходження в органи дихання;
- триває розробка методик і приладів для діагностики передаварійних станів об'єктів атомної техніки шляхом оцінки характеристик супутніх аерозолів (чл.-кор. НАН України О.О. Ключников).

786. У 2006 році за результатами досліджень фахівців **Інституту проблем математичних машин і систем НАН України** запропоновані нові інформаційні технології інтеграції математичних моделей та геоінформаційних систем баз даних у системи підтримки прийняття рішень щодо екологічної безпеки з використання систем відкритих кодів.

Створена нова версія Європейської системи підтримки прийняття рішень з радіаційної безпеки «Родос» (В.С. Мадерич, М.Й. Железняк).

787. У 2006 році вчені Інституту гідромеханіки НАН України:

- розробили імітаційну математичну модель розрахунку рівнів ґрунтових вод осушуваних земель з урахуванням різних режимоутворюючих чинників та вимог охорони навколишнього середовища і раціонального використання водних ресурсів;
- розробили методику розрахунку технологічних характеристик доочищення побутових стічних вод фільтруванням;

- здійснили апробацію результатів теоретичних досліджень у лабораторних умовах на фільтрах з різними типами завантажувальних матеріалів (чл.-кор. НАН України О.Я. Олійник).

788. У 2006 році фахівцями **Центру аерокосмічних досліджень Землі Інституту геологічних наук НАН України** спільно з Національним космічним агентством України та інститутами Відділення наук про Землю НАН України розроблено міжвідомчий проект від України до Міжнародної програми «Глобальна система обстеження Землі» та Європейської програми «Глобальний моніторинг для навколишнього середовища та безпеки» (чл.-кор. НАН України В.І. Лялько).

789. У 2006 році вчені **Інституту географії НАН України** обґрунтували необхідність оптимізації регіонального природокористування, здійснення структурних змін у виробництві та економіці відповідно до природно-ресурсного потенціалу, екологічної ємності території, потреб життєзабезпечення-людини й господарства, мінімізації еколого-економічних витрат і вирішення соціальних проблем (чл.-кор. НАН України Л.Г. Руденко, В.П. Палієнко).

790. У 2006 році науковцями **Інституту колоїдної хімії та хімії води ім. А.В. Думанського НАН України** спільно із фахівцями низки міністерств, відомств і Технічним комітетом стандартизації України «Якість питної води» Держспоживстандарту України розроблено проект Державного стандарту України «Джерела централізованого питного водопостачання. Гігієнічні і екологічні вимоги до якості води та правила вибору» (акад. НАН України В.В. Гончарук).

791. У 2006 році фахівцями **Інституту сорбції та проблем ендоекології НАН України:**

- запропоновані біоактивні матеріали на основі вуглецевих карбоніатів з високими адсорбційними властивостями та біологічною активністю по відношенню до сильно окиснених нафтових відкладень на поверхні бетону; розроблено систему очищення нафтозабруднених елементів бетонних конструкцій за допомогою біоактивних сорбентів (акад. НАН України В.В. Стрелко, Д.І. Швець);
- визначені технологічні параметри комплексної сорбційної екологічно чистої технології утилізації меланжу-окиснювача рідкого ракетного палива; використання такої технології дає змогу отримувати органо-мінеральні добрива без нанесення шкоди довкіллю (Д.І. Швець, В.В. Лапко).

792. У 2006 році в результаті проведених в **Інституті хімії поверхні НАН України** наукових досліджень розроблені конструктивні форми застосування модифікованих супертонких мінеральних високоємних сорбентів для збору розливів нафти та нафтопродуктів (А.Г. Гірченко, Г.Є. Павлик).

793. У 2006 році вченими **Інституту геотехнічної механіки ім. М.С. Полякова НАН України** з метою отримання синтез-газу, теплової та електричної енергій обґрунтовані основні конструктивні і режимні параметри

експериментальних зразків плазмових і газоструменевих реакторів, які працюють на мінеральній сировині, що містить у собі вуглець (акад. НАН України А.Ф. Булат).

794. Протягом 2007 року в НАНУ здійснювалися розробки наукових основ національної стратегії і методології збереження довкілля та збалансованого розвитку, раціонального використання природно-ресурсного потенціалу, наукового обґрунтування гармонізації взаємодії суспільства в природному середовищі України.

795. Протягом 2007 року фахівцями НАН України здійснювалися наукові дослідження та організаційні заходи у межах:

- Державної програми запобігання і боротьби з підтопленням земель на 2005–2030 роки;
- Державної програми сталого розвитку регіону видобування та первинної переробки уранової сировини;
- Державної програми радіаційного і Соціального захисту населення м. Жовті Води на 2003–2012 роки;
- Державної програми фундаментальних і прикладних досліджень з проблем використання ядерних матеріалів та ядерних і радіаційних технологій у сфері розвитку галузей економіки;
- Програми комплексного розвитку Українського Придунав'я на 2004–2010 роки;
- Цільової комплексної програми наукових досліджень НАН України «Біомаса як паливна сировина»;
- Комплексної програми наукових досліджень НАН України «Науково-технічні основи вирішення проблем енергозбереження»;
- плану «Заходів з інженерного захисту та облаштування о. Коса Тузла».

796. У 2007 році були розроблені:

- проект програми модернізації системи поводження з твердими побутовими відходами у м. Львів та Львівській області на 2007–2015 роки;
- проект програми формування екологічної мережі Львівської області;
- проект схеми екомережі Тернопільської області;
- проект Стратегії розвитку міста Донецьк на період до 2020 року.

Тривала розробка проекту Державної програми запобігання виникненню надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру на 2009–2013 роки.

Фахівці НАН України також брали участь у розробці Порядку координації заходів щодо виконання зобов'язань України за Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату та Кіотським протоколом до неї і Національного плану заходів з реалізації положень Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату.

797. У 2007 році були:

- підготовлені та надіслані до владних структур України інформаційно-аналітичні матеріали про стан ґрунтів в Україні та заходи щодо його поліпшення;

- розглянуті та погоджені проекти низки постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України, зокрема:
 - «Про затвердження Національного плану дій з реалізації рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті за сталого розвитку на 2003–2015 роки»;
 - «Про затвердження Плану заходів з реалізації Стратегії виконання Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат на 2007–2012 роки»;
 - «Про утворення Координаційної ради з упровадження та реалізації в Україні Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному аспекті (Конвенції Еспоо)»;
 - «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 27 березня 1996 року № 354»;
 - «Про затвердження Порядку вилучення, утилізації, знищення та знешкодження непридатних або заборонених до використання пестицидів і агрохімікатів та тари від них»;
 - «Про затвердження Порядку координації заходів щодо виконання зобов'язань України за Рамковою конвенцією ООН про зміну клімату та Кіотським протоколом до неї»;
 - «Про схвалення Концепції загальнодержавної цільової еколого-економічної програми впровадження більш чистого виробництва».

798. У 2007 році вчені НАН України брали участь у підготовці пропозицій щодо вирішення низки природоохоронних проблем України, зокрема щодо:

- інформаційних матеріалів стосовно можливого впливу на навколишнє середовище України запланованої розробки родовища золота і срібла в місцевості «Рошія Монтана» у Румунії, а також гідротехнічних і днопоглиблювальних заходів на судноплавних протоках румунської частини дельти Дунаю, які не мають статусу прикордонних вод і не межують з територією України;
- висловлення позиції НАН України про доцільність будівництва в Києві сміттєспалювального заводу;
- активізації співробітництва між академіями наук України та Республіки Молдова з визначенням гідрологічної ситуації на р. Дністер;
- нормативно-правового забезпечення виконання вимог Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та Кіотського протоколу до неї;
- вирішення проблеми знешкодження токсичних промислових відходів, що накопичились на території підприємств Києва та області;
- перспективи подальшого існування озера Сасик.

Також були підготовлені зауваження та пропозиції до проектів Законів України «Про регулювання обсягу антропогенних викидів та поглинання парникових газів» і «Про охорону ґрунтів».

Учені НАН України брали участь у роботі міжвідомчої робочої групи з розв'язання проблем сталого соціально-економічного розвитку м. Києва та Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій.

799. У 2007 році отримано низку важливих наукових результатів. Зокрема, **Радою з вивчення продуктивних сил України НАН України:**

- досліджено структурні зрушення продуктивних сил України та їх вплив на стан навколишнього природного середовища, районування території України за рівнем економічної безпеки і станом навколишнього середовища;
- здійснено аналіз основоположних сучасних методологічних підходів до визначення чинників виникнення екологічної безпеки, можливості та методів управління нею;
- виділено основні чинники формування та реалізації екологічної безпеки на регіональному рівні (інституційний, управлінський, соціально-економічний фактор);
- обґрунтовано методичні засади розробки критеріїв оцінки інноваційного розвитку та визначено законодавче поле інноваційної діяльності з позицій екологічної безпеки та збалансованого розвитку (чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишин, М.А. Хвесик, Є.В. Хлобистов).

800. У 2007 році за результатами проведених досліджень вченими **Інституту проблем природокористування та екології НАН України:**

- розроблена методика визначення пріоритетів фінансування заходів розвитку техногенно навантажених територій країни з урахуванням їх екологічного коефіцієнта (чл.-кор. НАН України А.Г. Шапар, П.І. Копач);
- розроблені методичні засади досягнення показників сталого розвитку техногенно навантажених регіонів шляхом зміни структури господарського комплексу з урахуванням екологічної стійкості територій та їх природно-ресурсного потенціалу (чл.-кор. НАН України А.Г. Шапар, П.І. Копач, Л.М. Козлова, Н.В. Ільченко);
- обґрунтовані наукові засади створення ландшафтних заказників на порушених гірничими роботами землях на основі запропонованих типових проектних рішень із зонування території, ландшафтного дизайну та дизайну малих архітектурних форм, системи екологічного моніторингу, активізації відновлення екосистем;
- підготовлена програма формування екологічних коридорів у Криворізькому залізорудному та Нікопольському марганцеворудному басейнах (чл.-кор. НАН України А.Г. Шапар, М.А. Ємець, О.О. Скрипник, С.М. Сметана);
- створена методика оцінки ступеня стійкості (захищеності) ландшафтів до техногенного впливу для врахування при природно-економічному районуванні території України;
- для розвитку заказника «Візирка» на техногенно порушених землях запропоновані та впроваджені заходи зі збагачення його флори і фауни;
- підготовлено обґрунтування заходів щодо вирішення основних геоекологічних проблем у Кіровоградській області (на замовлення управління економіки Кіровоградської облдержадміністрації);
- здійснювався авторський супровід реалізації проектних рішень при створенні та експлуатації експериментального полігона з очищення забруднених пестицидами ґрунтів у селищі Новоолександрівка Дніпропетровської області (О.К. Тяпкін, Я.Я. Сердюк).

801. У 2007 році фахівці **Інституту проблем ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України:**

- обґрунтували теоретичні засади екологозбалансованого природокористування в регіональному вимірі як концептуального підґрунтя формування регіональної екологічної політики;
- сформулювали гіпотезу економічної метрології природного капіталу, яка має стати методичним інструментарієм регулювання економіко-екологічних відносин у моделі збалансованого природокористування (С.К. Харічков);
- сформулювали методологічні принципи системного вивчення економіко-екологічних криз і катастроф стосовно особливостей природно-господарських комплексів типу «суша – море» (В.М. Степанов);
- розробили методичні засади еколого-економічної оцінки розвитку територій поліфункціонального призначення в контексті концепції збалансованого природокористування та на прикладі промислово-рекреаційної зони «Пересип-Лузанівка» (м. Одеса) (Т.П. Галушкіна).

802. У 2007 році **Інститутом проблем математичних машин і систем НАН України** були розроблені нові алгоритми засвоєння даних моніторингу в прогностичних математичних моделях, новітні системи підтримки прийняття рішень зі збереження та поліпшення навколишнього середовища, які дали змогу значно підвищити ефективність розрахунків і точність моделювання навколишнього середовища (чл.-кор. НАН України А.О. Морозов, М.Й. Железняк, В.С. Мадерич, С.Л. Ківва, І.В. Ковалець).

803. У 2007 році у **Центрі радіофізичного зондування Землі ім. А.І. Калмикова НАН України** було виконано порівнювальну оцінку оперативності та реальних можливостей методів діагностики та засобів радіолокаційного дистанційного зондування з космосу надзвичайних ситуацій природного та антропогенного походження для фахівців у галузі дистанційного зондування Землі, зокрема проявів на морській поверхні катастрофічних явищ, пов'язаних з розливом нафтопродуктів (А.Г. Боев, О.Я. Матвеев).

804. У 2007 році в **Інституті геологічних наук НАН України:**

- проведені моніторингові дослідження територій, забруднених нафтопродуктами (Н.К. Парамонова, І.С. Гамшеєва, О.М. Шпак);
- створена математична модель міграції легкого нафтопродукту (авіаційного гасу) в геологічному середовищі для обґрунтування проекту робіт з ліквідації наслідків забруднених підземних і поверхневих вод на території Державного дендропарку «Олександрія» в м. Біла Церква (Ю.О. Негода);
- проведено кількісні оцінки щодо тенденцій накопичення та розподілу стійких хлороорганічних забруднювачів у компонентах екосистеми Антарктики (В.Й. Богилло, М.С. Базилевська).

805. У 2007 році науковцями **Українського науково-дослідного гідрометеорологічного інституту МНС та НАН України:**

- завершена розробка та здійснено видання Другого Національного повідомлення України з питань зміни клімату;

- проаналізовано інформацію щодо національної політики та заходів з пом'якшення наслідків зміни клімату;
- підготовлено прогноз антропогенних викидів парникових газів;
- досліджено тенденції зміни клімату в Україні та тенденції зміни викидів парникових газів у секторах економіки;
- підготовлені рекомендації щодо удосконалення політики та заходів з адаптації до зміни клімату (Г.Ф. Галенко).

806. У 2007 році в **Інституті географії НАН України** розроблено комплекс принципів, критеріїв та методів оцінювання ландшафтів для оптимізації природокористування в Україні. Результати дослідження використовуються при обґрунтуванні законодавчих і нормативних документів про ландшафти, земельний кадастр, комплексну меліорацію, наукову організацію раціонального природокористування та у навчальній роботі географічних та інших споріднених факультетів національних університетів України (В.М. Пащенко, В.М. Чехній).

Визначено наукові засади формування бази даних про ландшафти радіоактивно забруднених територій (В.С. Давидчук).

807. У 2007 році в **Інституті біоорганічної хімії та нафтохімії НАН України** розроблена схема підживлення сільськогосподарських культур, яка за допомогою агрохімічних та агротехнічних засобів суттєво обмежує надходження радіонуклідів у рослини (О.М. Ляшенко, Ю.С. Христенко, О.П. Пісун).

Розроблена і впроваджена на авторемонтних підприємствах м. Києва оригінальна технологія поліпшення екологічних показників роботи автомобільного двигунів шляхом нанесення на циліндри без розбирання двигуна металокластерного нанопокриття (чл.-кор. НАН України Г.О. Ковтун, В.С. Пилявський).

808. У 2007 році фахівцями **Інституту колоїдної хімії та хімії води ім. А.В. Думанського НАН України** удосконалено електрохімічне очищення ґрунтів, запропоновано новий сорбент-каталізатор з природної сировини для вилучення марганцю з води (Г.М. Пшинко, О.В. Мамченко).

За допомогою фізико-хімічних методів аналізу досліджено умови концентрування та підготовки проб для визначення в природних водах, ґрунтах та біоті мікрокількостей компонентів (аніонні поверхнево-активні речовини, важкі метали, поліхлоровані біфеніли) (Н.Ф. Кущевська).

809. У 2007 році вченими **Інституту біоколоїдної хімії ім. Ф.Д. Овчаренка НАН України** досліджено колоїдно-хімічні основи вилуджування важких металів та радіонуклідів із забруднених ґрунтів і агрегації ґрунтових колоїдів під впливом метаболізуючих мікроорганізмів. Запропоновано біоколоїдну технологію ремедіації ґрунтових систем (З.Р. Ульберг, Г.М. Ніковська).

810. У 2007 році вчені **Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України** підготували науково обґрунтовану зведену схему екомережі Одеської та Миколаївської областей (акад. НАН України Ю.Р. Шеляг-Сосонко, Л.П. Вакаренко, Д.В. Дубина, П.М. Устименко).

Підготовлені наукові обґрунтування щодо створення:

- національного природного парку «Кременчуцькі плавні» (Т.Л. Андрієнко);
- регіонального ландшафтного парку «Куяльницький» (Л.П. Вакаренко, Д.В. Дубина);
- гідрологічних заказників загальнодержавного значення в Чернігівській (заказник «Богданівський») та Київській (заказник «Болото Перевід») областях (О.І. Прядко).

811. У 2007 році у плані здійснення міжнародного співробітництва вагомим результатом діяльності українських учених слід вважати обрання України постійним членом Міжнародної координаційної ради програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера».

Учені НАН України брали участь у роботі Комітету з питань захисту довкілля та сталого розвитку в рамках Українсько-румунської спільної президентської комісії, робочої групи зі співробітництва з румунською стороною щодо транскордонних впливів господарської діяльності на екологічний стан дельти Дунаю та впровадження комплексного екологічного моніторингу дельти.

У межах міжнародних проектів спільно з німецькими, французькими та австрійськими вченими проводяться за допомогою супутникових даних дослідження кліматичних характеристик і атмосферних процесів, зокрема особливо небезпечних метеорологічних явищ.

У межах угоди зі Словацьким гідрометеорологічним інститутом розроблялося програмне забезпечення для обробки гідрометеорологічних даних з геостационарного супутника М8С.

812. Упродовж 2008 року зусилля вчених НАН України були спрямовані на:

- розробку науково обґрунтованої національної політики охорони природи, сталого використання й управління природними ресурсами та екосистемами на національному, регіональному і локальному рівнях;
- забезпечення природних основ життєдіяльності людини;
- наукове обґрунтування і дослідження техніко-технологічних аспектів проблем збалансованого розвитку України.

813. Протягом 2008 року здійснювалися наукові дослідження та організаційні заходи у рамках низки цільових державних програм, зокрема:

- щодо запобігання і боротьби з підтопленням земель на 2005–2030 роки;
- сталого розвитку регіону видобування та первинної переробки уранової сировини, радіаційного і соціального захисту населення м. Жовті Води на 2003–2012 роки;
- комплексного розвитку Українського Придунав'я на 2004–2010 роки та ін.

Учені НАН України брали участь у розробці проектів схеми і Державної цільової програми комплексного протипаводкового захисту в басейнах річок Дністер, Прут і Сірет; концепцій державних цільових програм поводження з твердими побутовими відходами на 2010–2019 роки, впровадження та розвитку екологічно чистого виробництва в Україні, переходу України до сталого розвитку.

814. У 2008 році вчені НАН України взяли участь у підготовці науково обґрунтованих пропозицій щодо практичного вирішення низки природоохоронних проблем України, зокрема щодо:

- можливих аварійних ситуацій у процесі експлуатації нафтотерміналу в районі населеного пункту Джурджулешти;
- стану фундаментальних і прикладних досліджень з питань техногенної і природної безпеки;
- підготовки довгострокового прогнозу змін клімату та оцінки його впливу на національну економіку і системи забезпечення життєдіяльності населення України.

815. У 2008 році були:

- розроблені концептуальні підходи до вдосконалення системи економічних інструментів для стимулювання ефективного забезпечення модернізації паливно-енергетичного комплексу в контексті сталого розвитку національної економіки;
- обґрунтовані наукові основи технологій відродження порушених гірничими роботами земель та їх використання як елементів екомережі у гірничодобувних регіонах;
- розроблена методологічна база концептуальної моделі збалансованого природокористування в економіко-екологічних системах локального і регіонального рівня;
- обґрунтовано методику системного моделювання розвитку техногенного навантаження на навколишнє середовище;
- розроблено методику суспільно-географічних досліджень впливу соціально-економічних та екологічних передумов і наслідків господарського використання природно-ресурсного потенціалу України.

Було запропоновано новий підхід до вирішення проблеми забезпечення населення України якісною питною водою, що базується на створенні системи локальних технологічних комплексів для очищення води на місці її споживання.

816. У 2008 році у плані здійснення міжнародного співробітництва вчені НАН України брали участь у роботі:

- Міжнародної Координаційної ради з програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера»;
- Міжвідомчої Координаційної ради для реалізації положень Конвенції ООН про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті;
- Комітету з питань захисту довкілля та сталого розвитку в рамках Українсько-румунської спільної президентської комісії;
- робочої групи зі співробітництва з Румунією щодо транскордонних впливів господарської діяльності на екологічний стан дельти Дунаю та впровадження комплексного екологічного моніторингу дельти.

817. Протягом 2009 року зусилля вчених НАН України були спрямовані на:

- проведення наукових досліджень сучасних тенденцій охорони навколишнього середовища в Україні;

- розробку наукових засад раціонального природокористування та інтегрованого управління використанням природних ресурсів;
- забезпечення екологічної безпеки, зокрема у сфері поводження з різними типами відходів.

818. Протягом 2009 року фахівці НАН України розробили проекти:

- Національної концепції впровадження та розвитку більш чистих виробництв і екологічних технологій на період до 2020 року;
- Державної цільової екологічної програми поводження з твердими побутовими відходами на 2010—2014 роки;
- концепції Цільової комплексної міждисциплінарної програми наукових досліджень НАН України з проблем сталого розвитку, раціонального природокористування та збереження навколишнього середовища.

Здійснювалися організаційні заходи та проводилися наукові дослідження у межах реалізації низки цільових державних програм, зокрема комплексного протипаводкового захисту в басейнах річок Дністра, Пруту та Сірету, комплексного розвитку Українського Придунав'я на 2004—2011 роки та ін., а також Цільових комплексних програм наукових досліджень НАН України «Біомаса як паливна сировина» та «Моніторинг навколишнього середовища і екологічна безпека України».

819. У 2009 році вчені НАН України взяли участь у підготовці науково обґрунтованих пропозицій щодо практичного вирішення низки природоохоронних проблем України, зокрема: пропозицій щодо стану безпеки водних ресурсів держави та заходів для забезпечення населення якісною питною водою; формування позиції України стосовно глобальної угоди з питань зміни клімату на період після 2012 року; проекту висновків і рекомендацій Комітету з імплементації Конвенції ООН про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті (Еспоо, 1991 р.) щодо подання України відносно негативного впливу господарської діяльності Румунії тощо.

820. У 2009 році:

- розроблено методичні основи та створено інформаційну базу для проведення енергетичного аналізу технологій отримання та використання нетрадиційних видів палив з рослинної та тваринної біомаси;
- розроблено наукові підходи до розробки систем моніторингу природних вод і створення технологій інтенсифікації процесів самоочищення природних водоймищ;
- створено автоматизовану систему теплопостачання від сонячних колекторів;
- здійснено пілотне видання Екологічного атласу України;
- вивчено вплив основних видів господарської діяльності на фізико-хімічні та біотичні властивості ґрунтів і запаси органічного вуглецю;
- здійснено підготовку та видано друком третє видання Червоної книги України (рослинний та тваринний світ), а також друге видання Зеленої книги України.

821. У 2009 році у плані здійснення міжнародного співробітництва вчені НАН України взяли участь у роботі:

- 35 сесії Генеральної Конференції ЮНЕСКО;
- 21 сесії Міжнародної Координаційної ради з програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» (МАБ);
- Міжнародної конференції «ЄвроМАБ 2009»;
- 17-му засіданні Комітету з впровадження Конвенції Еспоо;
- XV Конференції Сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату;
- V Зустрічі Сторін Кіотського протоколу;
- українсько-американському науковому семінарі «Зміна клімату, регіональні наслідки та заходи з управління».

822. У 2010 році в НАН України проводився значний комплекс робіт з проблематики збалансованого розвитку та екологічної безпеки.

Наукова Рада НАН України з проблем навколишнього середовища і сталого розвитку зосередила свої зусилля на координації наукових досліджень, спрямованих на забезпечення збереження навколишнього середовища і сталого розвитку України.

Зокрема, під науково-методичним супроводом Ради розроблено Цільову комплексну програму наукових досліджень з проблем сталого розвитку, раціонального природокористування та збереження навколишнього середовища.

823. У 2010 році в **Інституті географії НАН України**:

- розроблено концепцію Атласу природних, техногенних, соціальних небезпек і ризиків виникнення надзвичайних ситуацій в Україні та запропоновано принципи і рівні картографічного моделювання надзвичайних ситуацій;
- розроблено рекомендації з регулювання та покращення стану навколишнього природного середовища й умов життя населення з урахуванням процесів глобалізації та інтеграції України у світовий ринок (С.А. Лісовський, І.В. Гукалова, Є.О. Маруняк, А.А. Мозговий та інші);
- розроблено методику мультимасштабного ландшафтного картографічного моделювання для створення радіоекологічної ГІС прикладного призначення (В.С. Давидчук та ін.);
- проаналізовано обмежуючі суспільно-географічні чинники, що впливають на можливість розташування пунктів для майданчиків нових АЕС в Україні (акад. НАН України Л.Г. Руденко, С.А. Лісовський та ін.).

Спираючись на результати аналізу інформації стосовно природно-екологічних та демографо-економічних особливостей України, екологічного стану території регіонів України, було підтверджено висновки, зроблені на попередніх етапах виконання робіт, стосовно того, що в Україні практично немає територій, які із суспільно-географічних і екологічних позицій можна вважати прийнятними для спорудження нових блоків АЕС.

Пріоритетними завданнями в сфері енергозабезпечення України є зменшення рівня енергоємності виробництва; впровадження екофільних і енергозберігаючих технологій; ефективне і раціональне використання власних енергетичних ресурсів; освоєння і використання відновлюваних та альтернативних джерел енергії.

824. У 2010 році вченими **Ради з вивчення продуктивних сил України НАН України** обґрунтовано шляхи системного підвищення ефективності використання земельних ресурсів у рамках методології розвитку територіальних землегосподарських систем регіонів.

Визначено комплекс заходів забезпечення сталого територіального землегосподарювання, в тому числі комплекс організаційних і економічних механізмів із забезпечення динамічної екологічної рівноваги територіального простору (І.К. Бистряков).

825. У 2011 році в НАН України продовжувалися роботи в межах Цільової комплексної програми наукових досліджень з проблем сталого розвитку, раціонального природокористування та збереження навколишнього середовища.

У числі виконавців досліджень за програмою були Інститут географії (м. Київ), Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень (м. Одеса), Інститут проблем природокористування та екології (м. Дніпропетровськ).

826. У 2011 році в рамках розробки «Проекту Національної стратегії сталого розвитку України» в **Інституті географії НАН України** здійснена розробка соціальної складової Національної стратегії сталого розвитку України. Основними результатами виконання роботи є:

- опрацьовані просторові аспекти та регіональні рівні досягнення сталого розвитку;
- здійснено ретроспективний огляд розвитку та взаємодії суспільства і природи в межах території сучасної України;
- досліджено особливості впливу глобалізації на можливості сталого розвитку України;
- проаналізовано соціальну ситуацію та якість життя населення в Україні;
- сформульовані основні принципи, стратегічні цілі та пріоритетні завдання переходу України до сталого розвитку.

827. У результаті виконання роботи «Напрями і шляхи удосконалення промислового використання корисних копалин в контексті комплексного освоєння природно-ресурсного потенціалу України», що виконувалася в Інституті географії НАН України в 2007—2011 рр.:

- розроблено теоретико-методичні основи та методика дослідження проблем вдосконалення промислового використання мінерально-ресурсної складової природно-ресурсного потенціалу (ПРП) в процесі його комплексного господарського освоєння і використання;
- визначено сучасні територіальні та галузеві особливості промислового використання ПРП та загальні особливості міжгалузевого господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу України;
- встановлено, що природно-ресурсний потенціал території України є чинником, що може бути використаний для переходу до збалансованого розвитку.

Однак, при загальному значному обсязі і різноманітті компонентної структури ПРП України має низку особливостей, що не сприяють забезпеченню збалансованого розвитку на його основі. Серед них: загальний дефіцит окремих

компонентів природних ресурсів — паливно-енергетичних, водних, лісових тощо; незбалансований характер ПРП України, зокрема:

- дефіцит у складі потенціалу паливно-енергетичних ресурсів достатніх за обсягами і придатних до експлуатації ресурсів нафти та газу, що гальмує розвиток економіки країни загалом, і є чинником, що зумовлює появу проблем соціального та екологічного порядку;
- можливості використання потужного потенціалу земельних ресурсів для потреб сільськогосподарського виробництва звужуються внаслідок проблем із забезпеченням водними ресурсами;
- дефіцит водних ресурсів створює проблеми для комплексного міжгалузевого освоєння території України і її природно-ресурсного потенціалу;
- значний ступінь антропогенного освоєння ПРП країни загалом та виснаження і деградації внаслідок цього його окремих компонентів. Це, зокрема, стосується:
 - земельних ресурсів, що зазнали надмірного антропогенного, насамперед, сільськогосподарського освоєння;
 - лісових ресурсів, потенціал яких за історично тривалий час освоєння був суттєво звужений;
 - потенціалу паливно-енергетичних ресурсів, в складі якого найбільш придатні до освоєння родовища нафти та газу були використані протягом другої половини ХХ століття;
 - деградації та погіршення якості окремих компонентів природно-ресурсного потенціалу внаслідок нераціонального використання, освоєння не за найбільш придатними напрямками. Йдеться, насамперед, про потенціал рекреаційних, лісових ресурсів;
 - зменшення потенційних можливостей використання практично всіх компонентів природно-ресурсного потенціалу значних за площею регіонів України, що постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС.

Результати роботи дали змогу сформулювати висновок про те, що комплексний підхід до збереження, відтворення та зміцнення інтегрального ПРП України сприятиме підвищенню ефективності функціонування мінерально-сировинних галузей економіки, якості життя населення, зростанню конкурентоспроможності регіонів і збалансованості розвитку промислово освоєних територій.

828. У 2011 році установи НАН України (Інститут географії НАНУ, Інститут регіональних досліджень) брали участь у науково-дослідній роботі «Підготовка матеріалів до Карпатського огляду про стан довкілля».

Наукова та практична значимість роботи зумовлена тим, що Українські Карпати відіграють виключно важливу роль як чинник забезпечення сталого розвитку України. Українські Карпати як частина гірської системи Карпат відіграють важливу природорегулюючу та кліматоформуючу функцію у масштабах Європи. Адміністративні області, які включають до регіону Українських Карпат володіють унікальними полікомпонентними природними, зокрема лісовими, водними, рекреаційними ресурсами навколишнього природного середовища

829. У 2011 році **Український науково-дослідний гідрометеорологічний інститут МНС та НАН України** був відповідальним за розроблення та надання до Секретаріату Рамкової конвенції ООН про зміну клімату чергового Національного кадастру антропогенних викидів з джерел та абсорбції поглиначами парникових газів в Україні. У документі представлено деталізовану інформацію щодо обсягів викидів шести парникових газів прямої дії, парникових газів побічної дії, а також дані щодо викидів діоксиду сірки.

830. Здійснений у 2011 році в установах Відділення загальної біології НАН України аналіз структури угруповань гідробіонтів водних об'єктів басейнів Дніпра, Дунаю, Тиси, Прип'яті, Західного Бугу дав змогу з'ясувати екологічний стан транскордонних річкових систем, провести їх типізацію та ідентифікацію й розробити заходи щодо збереження біорізноманіття.

831. У 2012 році серед інших установ, які здійснювали розробки з проблематики збалансованого розвитку, слід назвати Інститут регіональних досліджень (м. Львів), Інститут географії (м. Київ), Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень (м. Одеса), Інститут проблем природокористування та екології (м. Дніпропетровськ), Інститут економіки природокористування та сталого розвитку (м. Київ).

У результаті виконання робіт у межах наукового проекту «Наукові основи розробки проекту Національної стратегії сталого розвитку», який входив до переліку наукових проектів Цільової комплексної міждисциплінарної програми наукових досліджень НАН України з проблем сталого розвитку, раціонального природокористування та збереження навколишнього середовища на 2012 рік, Інститут географії (м. Київ), Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень (м. Одеса), Інститут проблем природокористування та екології (м. Дніпропетровськ) у тісній співпраці підготували три важливі документи:

- Концепцію переходу України до сталого розвитку;
- монографію «Наукові основи сталого розвитку»;
- проект «Стратегії сталого розвитку України».

832. У 2012 році вченими **Інституту географії НАН України:**

- на замовлення Міністерства екології та природних ресурсів України у співпраці з громадськими організаціями та установами НАН України підготовлено Національну доповідь про стан виконання положень «Порядку денного на XXI століття за десятирічний період». У доповіді проаналізовано основні складові національної стратегії переходу України до сталого розвитку, здійснено оцінку рівня впровадження положень «Порядку денного на XXI століття», виявлено проблеми та рушійні сили досягнення необхідних цілей, обґрунтовано засади національного шляху до сталого розвитку, зокрема політику та особливості міжнародного співробітництва в цій сфері;
- на замовлення ПРООН в Україні підготовлено проект доповіді України на конференції ООН зі сталого розвитку Ріо+20, в якому проаналізовані проблеми та завдання, що стоять перед державою на шляху до сталого розвитку, виявлено засоби та рушійні сили реалізації цієї парадигми, сформульовано відношення України щодо підсумкового документу Ріо+20;

- у межах розробки «Проекту Національної стратегії сталого розвитку України»:
 - опрацьовано наукові основи розробки шляхів та засобів реалізації національних інтересів України в умовах переходу до сталого розвитку;
 - проаналізовано проблеми узгодження національних інтересів окремих країн в контексті досягнення сталого розвитку на глобальному рівні та сучасний стан справ щодо можливостей переходу України до сталого розвитку в економічній, екологічній, соціальній сфері;
 - виявлено основні наслідки міжнародної економічної інтеграції;
 - запропоновано шляхи та засоби реалізації національних інтересів на шляху до сталого розвитку, зокрема і щодо вирішення проблем вдосконалення і впровадження інституційного та нормативно-правового забезпечення;
- розроблено методичку укладання мультимасштабних електронних карт потенційно небезпечних об'єктів та методичку оцінювання ризиків техногенних надзвичайних ситуацій. Опрацьовано зміст та легенди карт за розділами Атласу, зокрема щодо техногенних загроз, ризиків та небезпек, зумовлених доступом до якісних ресурсів навколишнього середовища;
- проведено дослідження ландшафтно-планувальної організації транскордонного регіону (на прикладі Білоруського та Українського Полісся). Опрацьовано підходи до дослідження транскордонних природних регіонів, обґрунтовано необхідність їхнього вивчення для розв'язання міждержавних проблем раціонального природокористування. Виявлено регіональні відміни ландшафтних умов в Українському і Білоруському Поліссі, проаналізовано їх значення для різних видів використання. Обґрунтовано рекомендації щодо оптимізації просторової структури природокористування в поліських ландшафтах;
- виявлено чинники дестабілізації геоекологічної ситуації в межах території радіоактивно забруднених ландшафтів зони відчуження ЧАЕС. Розроблено структуру класифікації тематики карт з проблем геоекологічної безпеки Поліського краю на урбанізованих територіях (на прикладі м. Києва);
- у межах впровадження інструменту ландшафтного планування в Україні розроблено інвентаризаційні та оціночні карти рамкового ландшафтного плану Канівського району, що дало змогу проаналізувати стан компонентів природи та особливості структури природокористування в межах цієї території.

833. Серед важливих наукових форумів, на яких вирішувалися питання імплементації екологічної політики в практику регіонального розвитку, слід назвати III Міжнародну науково-практичну конференцію «Сталий розвиток Карпат: сучасний стан та стратегія дій», яка проходила з 3 по 6 жовтня 2012 року у м. Львові. В її роботі брали участь представники владних структур, учасники з багатьох країн Європи, провідні фахівці, які досліджують проблематику сталого (збалансованого) розвитку — географи, економісти, лісівники, фахівці водного господарства, різних галузей виробництва та наукового знання.

Головним питанням, яке обговорювалось на конференції, були проблеми забезпечення сталого розвитку Карпат як унікального регіону Європи, що

відіграє винятково важливу кліматорегулюючу, екологостабілізуючу функцію у масштабах континенту та має винятково важливе значення для забезпечення сталого розвитку.

834. У 2003–2012 роках здійснювалася координація досліджень з проблем сталого розвитку та охорони довкілля в рамках діяльності Міжнародної асоціації академій наук (МАН).

835. Однак, не зважаючи на значні обсяги наукових розробок, здійснені в Україні в період 2003–2012 років, вони не мали достатнього рівня впровадження в практику та не враховувалися при розробці відповідних планів соціально-економічного розвитку. Це свідчить про продовження існуючої до цього часу практики відсутності комплексного підходу до планування, ігнорування принципів сталого (збалансованого) розвитку.

836. Можна вказати і на необхідність посилення координації зусиль науки, громадських організацій, владних структур, бізнесу, всіх верств населення у вирішенні проблем переходу нашої країни до збалансованого розвитку. До цього часу в Україні не прийнято на найвищому державному рівні відповідних Концепції та Стратегії збалансованого (сталого) розвитку країни.

837. Загальний низький рівень фінансування розвитку науки в країні створює загрозу того, що Україна не зможе підтримувати на належному рівні наукові розробки з проблематики збалансованого розвитку та імплементації екологічної складової в практику соціально-економічного розвитку.

Висновки

838. У наукових установах Національної академії наук України тривалий час здійснюється широкий спектр наукових досліджень, що прямо чи опосередковано стосуються проблематики збалансованого (сталого) розвитку.

839. За період 2003-2012 рр. українськими вченими було проведено значну кількість наукових досліджень, спрямованих на покращення стану довкілля, запропоновано шляхи та механізми вирішення екологічних проблем, впровадження збалансованого (сталого) розвитку в Україні.

840. Однак, зазначені наукові розробки не мали достатнього рівня впровадження в практику та не враховувалися при розробці відповідних планів соціально-економічного розвитку країни, формуванні та реалізації державної політики в сфері охорони довкілля та забезпечення раціонального використання природних ресурсів України на національному та місцевих рівнях.

841. Немає чіткої, ефективної взаємодії між органами виконавчої влади, науковими установами, громадськими організаціями, бізнесовими структурами та розуміння нагальної необхідності вирішення екологічних проблем в країні та забезпечення переходу України до збалансованого розвитку. Внаслідок цього Концепцію та Стратегію збалансованого (сталого) розвитку України досі не прийнято на найвищому державному рівні.

Список авторів

- Агєєва В. В.**, Громадський комітет «За збереження Біличанського лісу», м. Київ
- Алієва О. Р.**, Національний молодіжний центр «Екологічні ініціативи», м. Київ
- Ангурець О. В.**, Дніпропетровська обласна екологічна асоціація «Зелений світ»
- Андрос О. Є.**, Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління, Національний екологічний центр України, м. Київ
- Бабченко Р. П.**, Макіївський професійний металургійний ліцей, викладач біології та хімії вищої категорії, Макіївський міський осередок Всеукраїнської дитячої спілки «Екологічна варта», Донецька область
- Белан В. Ю.**, Національний молодіжний центр «Екологічні ініціативи», м. Київ
- Бистрякова Ю. І.**, Громадська організація «Екологічна безпека», м. Київ
- Босак А. В.**, Українська екологічна асоціація «Зелений світ», м. Київ
- Бурковський О. П.**, Донецька обласна організація Всеукраїнської екологічної ліги
- Буянов П. М.**, Херсонська організація Української екологічної асоціації «Зелений світ»
- Вадзюк С. Н.**, голова Громадської ради при Державному управлінні охорони навколишнього природного середовища в Тернопільській області, Тернопільська обласна організація Всеукраїнської екологічної ліги
- Васильківський Б. М.**, Громадська еколого-правова організація «ЕкоПраво-Київ»
- Василюк О. В.**, Національний екологічний центр України, м. Київ
- Вигоний В. І.**, голова громадської екологічної організації «Еко-дія», Донецька область
- Гахович Н. Г.**, Інститут економіки та прогнозування НАН України, м. Київ
- Гетьман В. І.**, доцент кафедри землезнавства та геоморфології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
- Голік Ю. С.**, голова Громадської ради природоохоронних організацій у Полтавській області
- Горбань І. М.**, Західний Центр збереження біологічного різноманіття, м. Львів
- Грицишин П. М.**, директор Західного центру Українського відділення Всесвітньої лабораторії, м. Львів
- Гуменюк С. Г.**, Громадський рух «Врятуємо Полісся!», Житомирська область
- Демидов О. М.**, Товариство із захисту пам'яток історії, архітектури, природи, громадська організація «Оазис», м. Севастополь
- Дігтяр П. А.**, Національний технічний університет України «КПІ», м. Київ
- Довбенчук М. М.**, голова екологічної громадської організації «Зелений рух «Карпати», Івано-Франківська область

Дудка І. О., Українське ботанічне товариство, м. Київ

Дьякова С. В., депутат Недайводської сільської ради, Дніпропетровська область

Єришева А. І., Благодійний фонд «Громадська енергія», м. Київ

Зіновчук Н. В., Житомирський національний агроекологічний університет

Зленко В. Д., Національний природний парк «Кармелюкове Поділля»

Ідаятов В. А., Херсонська обласна організація Всеукраїнської екологічної ліги

Кавацюк В. В., президент Федерації рафтингу Прикарпаття, Івано-Франківська область

Карпенко Ю. О., голова Громадської ради при Державному управлінні охорони навколишнього природного середовища в Чернігівській області

Клименко М. О., голова Громадської ради при Державному управлінні охорони навколишнього природного середовища у Рівненській області, Рівненська обласна організація Всеукраїнської екологічної ліги

Ковальчук О. З., спеціаліст по зв'язкам із громадськістю Державного управління охорони навколишнього природного середовища у Львівській області

Корецький С. П., Незалежний інтелектуальний центр, м. Київ

Костюшин В. А., Національний екологічний центр України, м. Київ

Кравчук М. О., Українське товариство охорони природи, м. Київ

Крижановська О. Т., Національний природний парк «Голосіївський», м. Київ

Кульматицький В., Вінницька обласна організація Української екологічної асоціації «Зелений світ»

Кучинська О. П., Національний природний парк «Подільські товтри», Хмельницька область

Лапицький В. М., Громадський рух «За право громадян на екологічну безпеку», м. Дніпропетровськ

Листопад О. Г., еколог, м. Київ

Литвиненко М. С., голова Ради громадських екологічних організацій м. Севастополя, Севастопольська міська організація Всеукраїнської екологічної ліги

Лісовський С. А., завідувач відділу природокористування та збалансованого розвитку Інституту географії НАН України

Лобко В. Ю., Громадська рада при Державному управлінні охорони навколишнього природного середовища в Закарпатській області, Закарпатська обласна організація Всеукраїнської екологічної ліги

Ловчиновський В. І., координатор проектів «Green video», м. Харків

Логачев Ю. П., голова Харцизького міського осередку Всеукраїнської екологічної ліги, Донецька область

Лукша О. В., директор Міжнародного інституту людини та глобалістики «Ноосфера», м. Ужгород

Лютенко Л. М., Одеська обласна організація Всеукраїнської дитячої спілки «Екологічна варта»

Майдаченко О. С., Корсунь-Шевченківський районний осередок Всеукраїнської екологічної ліги, Черкаська область

Малишева Т. В., Київська обласна організація Всеукраїнської дитячої спілки «Екологічна варта»

Мальований М. С., Національний університет «Львівська політехніка», Львівська обласна організація Всеукраїнської екологічної ліги

Малюта М. П., Українська екологічна асоціація «Зелений світ», м. Одеса

Марушевський Г. Б., Національний екологічний центр України, м. Київ

Михалко М. Ю., Громадська організація «Спілка порятунку Голосіїва», м. Київ

Міронова Н. Г., Хмельницька обласна організація Всеукраїнської екологічної ліги

Мудрак О. В., голова Громадської ради при Вінницькій обласній державній адміністрації, Вінницька обласна організація Всеукраїнської екологічної ліги

Орлова Т. М., Овідіопольський районний осередок Всеукраїнської екологічної ліги, Одеська область

Павліщук О. П., Товариство лісової сертифікації в Україні, м. Київ

Павлович В. П., Донецька обласна організація Всеукраїнської екологічної ліги

Пашенко О. В., координатор Всеукраїнської дитячої спілки «Екологічна варта», м. Київ

Петрова В. О., мешканка села Яремівка, Ізюмський район, Харківська область

Подолько М. І., Благодійний фонд «Майбутнє», м. Севастополь

Преображенська Н. Ю., голова Правління благодійного Фонду спасіння дітей України від Чорнобильської катастрофи, Українська екологічна асоціація «Зелений світ», м. Київ

Пруцакова О. Л., старший науковий співробітник Лабораторії екологічного виховання ІПВ НАПН України, м. Київ

Пустовіт Н. О., завідувач Лабораторії екологічного виховання ІПВ НАПН України, м. Київ

Радченко Т. Д., Благодійний фонд «Паросток», м. Київ

Размєтаєв С. В., голова Громадської ради при Державному управлінні охорони навколишнього природного середовища в Харківській області, Харківська обласна організація Всеукраїнської екологічної ліги

Резніков Ю. О., голова Громадської ради при Хмельницькій обласній державній адміністрації, Хмельницька обласна організація Українського товариства охорони природи

Роговенко Л. В., Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді, м. Київ

Роженко М. В., Нижньодністровський національний природний парк, Одеська область

Романенко Г. М., Всеукраїнська громадська організація «Всеукраїнське об'єднання ветеранів», м. Херсон

Романов Ю. С., Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Русєв І. Т., Міжнародна екологічна організація «ECO-TIRAS»

Семенов О. Г., Асоціація сталого розвитку м. Севастополя «Аура»

Скиба Ю. В., Молодіжна громадська організація «Екоспектр», м. Прилуки, Чернігівська область

Смірнова З. А., Луганська обласна організація Всеукраїнської екологічної ліги

Сокол В. М., Жовтоводський міський осередок Всеукраїнської екологічної ліги, Дніпропетровська область

Станкевич О. І., президент регіонального молодіжного екологічного об'єднання «Екосфера», м. Ужгород

Сташук А. І., Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління, м. Київ

Степаненко С. М., ректор Одеського державного екологічного університету

Стеценко М. П., президент Асоціації природоохоронних територій України, м. Київ

Столяренко Г. С., завідувач кафедри хімії та хімічної технології неорганічних речовин Черкаського державного технологічного університету

Сумінова Н. І., Донецька обласна громадська організація «Асоціація захисту екологічних прав громадян»

Сусяк О. М., ініціативна група «Врятуємо Черемош», с. Верховина, Івано-Франківська область

Терлецький В. К., Волинська обласна організація Всеукраїнської екологічної ліги

Тимочко Т. В., голова Всеукраїнської екологічної ліги, м. Київ

Ткаченко В. П., голова Святошинської районної організації Української екологічної асоціації «Зелений Світ», м. Київ

Толкачов О., Голова Громадської ради при Державній інспекції ядерного регулювання України

Толмачева Л. П., Донецька обласна організація Всеукраїнської дитячої спілки «Екологічна варта»

Турченяк Я. М., Громадська організація «ЕКО-Довкілля», м. Жидачів, Львівська область

Усатенко В. І., експерт з ядерної та радіаційної безпеки Української екологічної асоціації «Зелений світ»

Фесянов П. О., Міжнародна громадська організація «Всенародний контроль та захист», м. Київ

Філіпенко А. Б., Волинська обласна молодіжна громадська організація «Екоресурс»

Фоміна Н. М., голова Громадської ради при Державному управлінні охорони навколишнього природного середовища в Черкаській області, Черкаська обласна організація Всеукраїнської екологічної ліги

Харченко В. В., Чернігівська обласна організація Національного молодіжного центру «Екологічні ініціативи»

Чистяков О. В., Асоціація рибалок України, м. Київ

Швець О. Р., ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», м. Київ

Шелудько Е. І., Інститут економіки та прогнозування НАН України, м. Київ

Шевчук В. Я., голова Українського товариства охорони природи, м. Київ

Шулячинська Х., Івано-Франківська обласна організація Національного молодіжного центру «Екологічні ініціативи»

Яворська О. Г., голова Вінницької обласної екологічної асоціації «Зелений світ «Поділля»

Яковлєв В. А., Президент Луганської обласної організації «Світанок України»

Яковлєв В. В., доцент кафедри інженерної екології міст Харківської національної академії міського господарства

Перелік текстових вставок, таблиць і рисунків

- Вставка 1. Врахування екологічної складової у програмах політичних партій на виборах 2012 року
- Вставка 2. Звернення Національної екологічної ради щодо формування Національного процесу «Довкілля для України»
- Вставка 3. Законодавство України – не для українців
- Вставка 4. Негативні наслідки для системи охорони природи від прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації повноважень органів виконавчої влади у сфері екології та природних ресурсів, у тому числі на місцевому рівні»
- Вставка 5. Участь громадськості у формуванні природоохоронного законодавства в Україні
- Вставка 6. Звільнення директора Карпатського біосферного заповідника
- Вставка 7. Ситуація навколо призначення на посаду директора НПП «Гомільшанські ліси»
- Вставка 8. Виконання природоохоронних планів і програм в м. Севастополь
- Вставка 9. Досвід впровадження місцевих планів дій з охорони довкілля
- Вставка 10. Громадські акції на захист Національного природного парку «Гомільшанські ліси»
- Вставка 11. Звернення Всеукраїнської екологічної ліги до Генерального прокурора України Пшонки В.П. щодо НПП Нижньодністровський
- Вставка 12. Проблеми створення та функціонування національних природних парків у Волинській області
- Вставка 13. Конфлікт навколо Біличанського лісу в Києві
- Вставка 14. Громадськість за збереження урочища «Мандрикіне» у Кіровському районі м. Донецька
- Вставка 15. Звернення громадської організації «Асоціація рибалок України» Голови Державного агентства рибного господарства України Дроника В. С. щодо дедалі більшого поширення в Україні підводного полювання
- Вставка 16. Боротьба за створення скверу ім. В. Стуса в м. Києві
- Вставка 17. Вирубки лісових масивів на території НПП «Кармелюкове Поділля», Вінницька область
- Вставка 18. Знищення лісу на Черкащині
- Вставка 19. Проблеми степового лісорозведення в Україні
- Вставка 20. Басейнова рада р. Сіверський Донець
- Вставка 21. Створення Басейнової ради р. Рось
- Вставка 22. Басейнова рада р. Дніпро
- Вставка 23. Дніпровський форум громадськості
- Вставка 24. Деградація прибережних захисних смуг моря в м. Севастополь
- Вставка 25. Екологічні проблеми несанкціонованого видобутку вугілля та руйнування ландшафтів на Донеччині
- Вставка 26. Витяг з проекту «Угоди про розподіл продукції» між компанією Шелл та Урядом України
- Вставка 27. Протести жителів Харківщини та Донеччини проти видобутку сланцевого газу
- Вставка 28. Пропозиції громадських організацій до оновленої «Енергетичної стратегії України на період до 2030 року»

- Вставка 29. Протести білоруських екологів проти добудови Хмельницької АЕС
- Вставка 30. Екологи та туристи – категорично проти будівництва малих ГЕС у Карпатах
- Вставка 31. Рекомендації круглого столу «Проблеми будівництва малих ГЕС у гірській місцевості» (21 травня 2012 року, Верховна Рада України)
- Вставка 32. Екологічні проблеми малих річок Подільського Придністер'я (каскади ГЕС на Смотричі)
- Вставка 33. Національний екологічний форум «Екологія промислового регіону»
- Вставка 34. Екологічні проблеми міста Севастополь
- Вставка 35. Населення Донецька проти сміттєспалювання та за переробку сміття
- Вставка 36. Екологічні проблеми Київського заводу хімікатів «Радикал»
- Вставка 37. Витяг з Резолюції представників територіальної громади м. Маріуполя – учасників екологічної акції-протесту «Стоп смог!» (4 листопада 2012 р.)
- Вставка 38. Волинський обласний Організаційний інформаційний центр
- Вставка 39. Звернення Національної екологічної ради України (18 грудня 2012 року)
- Вставка 40. Визначення понять «екологічна освіта» та «освіта для збалансованого розвитку» у законодавчих документах
- Вставка 41. Обласні координаційні ради з екологічної освіти та виховання
- Вставка 42. Добровільні зобов'язання України на Конференції ООН зі збалансованого розвитку Ріо+20
- Вставка 43. Діяльність дошкільних навчальних закладів Києво-Святошинського району (Київська обл.) щодо забезпечення готовності дітей до навчання у школі
- Вставка 44. Приклади екологізації освіти на регіональному рівні
- Вставка 45. Пропозиції щодо змін у навчальних планах, змісті та у процесі навчання
- Вставка 46. Залучення студентів до виконання фундаментальних досліджень і прикладних розробок у Національному університеті водного господарства та природокористування (м. Рівне)
- Вставка 47. Наукові дослідження у вищих навчальних закладах з питань збалансованого розвитку
- Вставка 48. Позитивні практики у позашкільній екологічній освіті
- Вставка 49. Регіональні програми з екологічної освіти
- Вставка 50. Приклади з досвіду роботи громадських природоохоронних організацій у сфері освіти
- Вставка 51. Діяльність з екологічної освіти Української греко-католицької церкви

Таблиця 1. Міністри Мінприроди у 1991-2012 рр.

Таблиця 2. Надходження коштів до зведеного бюджету від екологічного податку у розрізі адміністративно-територіальних одиниць (за даними Мінприроди), тис. грн.

Таблиця 3. Планово-звітні показники використання коштів Державного фонду навколишнього природного середовища впродовж 2007-2012 років, млн грн.

Таблиця 4. Попередні результати моніторингу досягнутого прогресу у виконанні пріоритетів Порядку денного асоціації Україна – ЄС та Дорожньої карти Східного партнерства (станом на початок 2013 року)

Таблиця 5. Структура портфелю проектів міжнародної технічної допомоги у 2011 році

Таблиця 6. Перелік діючих проектів міжнародної технічної допомоги у сфері охорони довкілля, що реалізуються в Україні та пройшли державну реєстрацію (перереєстрацію) у Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України (станом на 01.02.2013)

Таблиця 7. Кількість екологічних питань і навчального часу на їхнє вивчення в шкільних предметах природничого циклу

Рисунок 1. Структура портфелю проектів МТД на 01.03.2013 р.

Рисунок 2. Обсяги міжнародної технічної допомоги у 2001–2013 роках